

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_200817

UNIVERSAL
LIBRARY

Dr. S. RADHAKRISHNAN

Vice-President of India

AMARAKOSA

OR

AMARASIMHA'S NAMALINGANUSASANA

THE STANDARD SAMSKRIT LEXICON

PART I

*Edited with Transliteration and Commentary
in Kannada and equivalents in English
together with Index*

BY

G. K. TIMMANNACHAR, M.A., B.T.

*Sometime Principal, Sri Chamarajendra Samskrit College,
and Inspector of Samskrit Schools in Mysore.*

With a Foreword By

Prof. B. VENKATESACHAR, M.A., F.Inst.P., F.N.I.

FIRST EDITION

FIRST EDITION : OCTOBER 1953.

All Rights reserved by the Editor and Publisher,

G. K. Timmannachar, M.A., B.T.
58, GAVIPURAM EXTENSION,
BANGALORE-4.

PRICE : Rupees Two and Annas Four.

Printed by D. S. Krishnachar, M.Sc., Proprietor,
Prabha Printing House, Basavangudi, Bangalore-4.

ಅಮರಕೋಶ

ಅಥವಾ

ಅಮರಸಿಂಹಕೃತ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನ

ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡ

ದೇವನಾಗರೀ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಲಿಪಿಗಳಲ್ಲಿ ಮೂಲಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಹಿತ,
ಕನ್ನಡ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳೊಡನೆ

ಗರಣಿ ವೈಯಾಕರಣ ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯಾತ್ಮಜ
ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯ, ಎಮ್.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.

ಇವರಿಂದ
ರಚಿತವಾಗಿ ಪ್ರಕಟಿತವಾಗಿದೆ.

ಪ್ರೊಫೆಸರ್ ಬಿ. ನಂಕಟೇಶಾಚಾರ್,
ಎಮ್.ಎ., ಎಫ್. ಇನ್‌ಸ್ಟ್. ಪಿ., ಎಫ್.ಎನ್.ಐ.

ಇವರ ಮುನ್ನುಡಿಯೊಡನೆ.

Dedicated

by kind permission

to

Dr. Sarvepalli Radhakrishnan

M.A., D.LITT., D.L., F.B.A.

VICE-PRESIDENT OF INDIA

in token of regard and gratitude.

ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

	ಪುಟ
Foreword	ix
Introduction	xi
ಅವತಾರಿಕೆ	xix
ಪರಿಭಾಷಾ	2
ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗ	5
ಮೈತ್ರೇಯವರ್ಗ	31
ದಿಗ್ವರ್ಗ	33
ಕಾಲವರ್ಗ	49
ಧೀವರ್ಗ	65
ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗ	73
ನಾಟ್ಯವರ್ಗ	92
ಸಾತಾಲಭೋಗಿವರ್ಗ	113
ನರಕವರ್ಗ	120
ವಾರಿವರ್ಗ	122
ವರ್ಗವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕ ಸಂಖ್ಯೆಯ ಸೂಚಿ	152
ಶಬ್ದಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ	153

ವಿಶೇಷ ಟಿಪ್ಪಣಿಗಳ ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಮಾನನ ಮತ್ತು ದೈವಕಾಲಮಾನಗಳ ಅಂತರ	...	...	59
ತಿಜನ್ನ, ಸುಬನ್ನ ಮತ್ತು ಕಾರಕಗಳು	...	...	74
ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿವರೆ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥ ಬದಲಾವಣೆ	...	...	81
ಶಬ್ದದಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ವಿಶೇಷ ಪರಿಚಯ	...	...	87
ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಸ್ಥೂಲಪರಿಚಯ	...	...	92
ನಾಟ್ಯವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ರಸಸ್ವರೂಪ	...	...	100
“ ” (ಇಂಗ್ಲಿಷಿನ ಅನುವಾದ)	...	...	103
ಶೇಷ ಮತ್ತು ವಾಸುಕಿ	...	...	115
ಗೋನಸ ಮತ್ತು ಅಜಗರ	...	...	116
ಪಾರಾವಾರ ಶಬ್ದದ ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ	...	...	125
ಪರೀವಾಹ, ಪರಿವಾಹ ಶಬ್ದಗಳ ಟಿಪ್ಪಣಿ	...	...	127
‘ಅತಿನು’ ಶಬ್ದವನ್ನು ತ್ರಿಲಿಂಗ ರೂಪಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು	...	...	131
ಸಹಸ್ರದಂಷ್ಟ್ರ—ಸಾದಿರ ಪಲ್ಲಗಳ ಮೀನು	...	...	133
ತಿಮಿಂಗಿಲದ ವಿಚಾರ	...	...	135
ಮತ್ಸ್ಯಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ವಿಜ್ಞಾನಿಗಳ ಮಾತು (ಇಂಗ್ಲಿಷಿನಲ್ಲಿ)	...	...	136
‘ಮುಕರ’ ಶಬ್ದದ ಟಿಪ್ಪಣಿ	...	...	137
‘ಕುಲೀರ’, ‘ಕರ್ಕಟಿಕ’ ಮತ್ತು ‘ಕೂರ್ಮ’ ಶಬ್ದಗಳ ಟಿಪ್ಪಣಿ	...	...	138
‘ಗಂಡೂಪದ’ ಮತ್ತು ‘ಕಿಂಜೂಲಕ’	“ ”	...	140
‘ಕರತೋಯಾ’, ‘ಬಾಹುದಾ’ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ನದಿಗಳ ಇತಿಹಾಸ	...	...	145

FOREWORD

It is universally admitted by Samskrit scholars that an intelligent acquaintance with *Amarakosa* is essential to every student of Samskrit. There are other versified lexicons in Samskrit ; but none so well classified and scientifically arranged as *Amarakosa*. Hence its popularity. There is hardly any Samskrit commentary which does not contain frequent quotations from this work. At a time when interest in Samskrit culture, its literature and philosophy, has been felt throughout India, it has become necessary to present to the public a work of this kind in a modern form so as to make it interesting not only as a work of reference but also as a work worth studying for its own sake.

Sri G. K. Timmannachar is well known to me as the son of the late Garani Vaiyakarana Krishnacharya, a profound scholar and author both in Samskrit and Kannada. Pandit Krishnacharya was my revered Guru. Sri Timmannachar, well qualified in every way to undertake a task of this nature, has brought out the first part of *Amarakosa* in a form that will appeal to the modern student of Samskrit. His foot-notes are particularly useful

and interesting. They reveal a clear grasp on the part of the editor the etymological significance and the historical background of every word he is commenting upon. I have no hesitation in recommending this excellent edition of *Amarakosa* to all interested in our precious Samskrit heritage.

‘AMBIKA VILAS’ BASAVANGUDI, BANGALORE-4. 10th OCTOBER, 1953.	}	B. VENKATESACHAR
---	----------	-------------------------

INTRODUCTION

Amarasimha is the great lexicographer and compiler of the Thesaurus of Samskrit words and phrases which he named “*Namalinganusasanam*” and which the people called “*Amara*” or “*Amara-kosa*” after his name. He has done a unique service to humanity as a whole in regard to the language and culture of Samskrit by supplying a valuable need, so far unsupplied in any other language in the memorable manner he has done.

Peter Roget who intended to supply by his compilation of Thesaurus of English words and phrases, a desideratum hitherto unsupplied in any language as he says, pays, after making some critical remarks, a well-merited tribute to Amarasimha’s work as “exhibiting a remarkable effort at analysis at so remote a period of Indian Literature.”

Words and phrases relating to the entire universe are collected together by Amarasimha not in the alphabetical order as in a dictionary, nor in the form of lists and parallel columns of equivalents and opposites as in Roget’s Thesaurus but according to the ideas which they express in the particular section or *Varga*, and in the most convenient

form of short verses easy to memorise. His classification and arrangement of words in the order of ideas and topics are so logical and perfect, that commentators of Samskrit Classics on all subjects usually quote him as an authority.

The utility of such a monumental work cannot be overemphasised. It is a great heritage and an unfailing guide to the student of Samskrit, since the work is in the form of short verses easy to memorise and of infallible authority, enabling one to make a choice of a word from the copious stock to express an idea. Since most of the languages in India depend directly or indirectly for their diction and decorum of expression upon the perennial stream of Samskrit, its utility is of abiding value for the people adopting any Indian Language. Thus a student or citizen of any language or linguistic province stands to gain immensely by Amara's services not only to Samskrit but to all Indian languages.

Such an invaluable reservoir of ideas and words so nicely preserved for over 1,500 years would remain inaccessible to the modern student if easy access to it be not afforded to him by modern means and methods. This new edition of Amarakosa is intended to supply a practical need

long felt in respect of Samskrit by the modern Kannada population. The Hindi edition of the same under preparation will be available shortly.

The objects aimed at and the means employed in this new edition are the following :—

The students are enabled (1) to learn correctly the Samskrit text in original through its transliteration in Kannada paying proper attention to the pronunciation and spelling of words ; (2) to know and distinguish the different words and names euphonically combined in the text for exigencies of metre by the author ; to facilitate such distinction, words denoting names are separated and given below the text each with its inflexional endings indicating the gender which is all important for usage in Samskrit, the declension of certain intriguing words is given, and how the same name is applied to different objects is explained by tracing it to its root and origin ; (3) to understand correctly the definite meanings of words and their true import in usage ; with this end in view English equivalents are also given so that familiarity with either language may enable one to see clearly similarity or unity of thought and expression existing in both the languages. Cultural contacts could be made closer by this

method. That the author himself, a Buddhist by religion, held a broad view of universal kinship, could be clearly seen in his *Mangalasloka*, the first verse of his work viz.,

यस्य ज्ञानदयासिन्धोरगाधस्यानघा गुणाः ।

सेव्यतामक्षयो धीराः स श्रिये चामृताय च ॥

in which the Deity he has invoked is not any particular god of any one religion, but the Unchangeable, Universal and Supreme One, of All Intelligence and All Mercy.

The stimulation of the student's interest in the different branches of knowledge, Art or Science, ancient or modern, is another important object of this edition of Amara's Thesaurus. To achieve this object, an attempt has been made to give short notes on some interesting topics and words so that they may be followed up by further study, either for the mere pleasure of it, or for purposes of research in any particular field in which the student gets interested.

The following are a few instances of subjects in the first *Kanda* on which notes intended to stimulate such interest are given :

1. The idea of time and age of mortals and immortals (pp. 59-60).

2. *Vakya* or sentence and its grammatical essentials (pp. 74-75).

3. On the terms *Sruti* and its *Anga*, *Smriti*, *Akhyayika* and *Ahata* etc. etc. in the section of speech (pp. 87-91).

4. The nature of *Rasa* in Art and Literature (pp. 101-103).

5. What modern science has said and has as yet to say about fishes (pp. 135-136).

6. Matters of etymological, scientific and historical interest in the names of certain animals and things. (pp. 137-138 ; 140, 145-146.)

The object of each foot-note is to kindle the spirit of research in the concerned departments of modern science. The scientific terms for the names of the various fishes and other aquatic animals in the *Vari Varga*, are furnished with the same end in view.

The students of other languages should not consider that Amara's appeal is to learners of Samskrit alone, and the benefits thereof intended only for those that have to walk on or work in the field of Samskrit. The appeal of Amarasimha, the broad-minded Buddhist that he is, is universal even as his prayer in the opening verse of his work is to the Universal God. Students learning *Amara*

in the earlier stages of their education, whatever be their language, regional or optional, will be provided with such a solid and firm basement, that any kind of structure or superstructure thereon that may be built in later or maturer years will stand as a sure mark of his distinction in his own field irrespective of linguistic barriers.

With these objects of Amarasimha himself in view, I have just ventured in my own humble capacity to make his work as interesting as possible and practically useful to students. The first part of the work comprising the first *Kanda* is just completed and the other two parts are to follow shortly.

In this venture of mine, next to my father, the late Pandit Garani Vaiyakarna Krishnacharya of the Madras Christian College and the Bangalore Central College, who initiated me into *Amara* and *Samskrita*, two great *Gurus* have inspired me. They are—First, Dr.S. Radhakrishnan, the Vice-President of the Indian Republic and the greatest among the teachers now, who initiated me into the study of Philosophy in its profound significance and correct application when I had the good fortune of learning the subject at his feet while he was Professor

of Philosophy at Mysore ; and secondly, my revered Master the late Professor Hiriyantha who taught me Samskrit throughout my college career and opened up the treasure hidden in that great language, the finest which the human intellect has so far evolved.

In the fitness of things, I deem it a proud privilege to offer this edition of *Amarakosa* which is a repository of Samskrit diction and culture as a dedication to my revered *Guru* Dr. S. Radhakrishnan, the distinguished Ambassador of Indian culture, whose affectionate blessings have ever been a source of inspiration to me.

शरीरमेतौ कुरुतः पिता माता च भारत ।

आचार्यशास्त्रा या जातिः सा पुण्या साऽजराऽमरा ॥

—*Mahabharata-Udyoga Parva*—44.

I am deeply obliged to Prof. B. Venkatesachar, M.A., F.Inst.P., F.N.I., for contributing a weighty and valuable Foreword and I am extremely indebted to Prof. C. R. Narayana Rao, M.A., L.T. and Dr. L. Narayana Rao, M.Sc., Ph.D.(F.R.M.S.) for the guidance and encouragement given to me in the preparation of this work, particularly in the matter of scientific terms of Natural History. I must acknowledge also my debt of gratitude to

Sri K. Guru Dutt, I.A.S.(Rtd.), Sri M. P. L. Sastry, M.A., (M.L.C.), Dr. A. N. Narasimhiah, M.A., L.T., Ph.D. (Lond.), Prof. M. Lakshminarasimhaiah, M.A., Sri K. Sampathgiri Rao, M.A., (M.L.C.), Sri M. K. Varadarajan, M.A., B.L., *Panditaratnam*, *Mahavidwan* Nerur Krishnacharya, Professor of Vyakarana (Rtd.), *Panditaraja*, *Asthana Vidwan* V. S. Ramachandra Sastry, Principal, Sri Sankarmutt College, *Asthana Vidwan* Nuggehalli Somasi Tirunarayana Iyengar, Professor of Vyakarana (Rtd.), and *Vidwan* N. Ranganatha Sarma, Asst. Professor of Vyakarana, Sri Chamarajendra Samskrit College, who have all helped me by their valuable opinions and suggestions in my endeavour to bring out this publication.

I am specially grateful to my old friend and college-mate, Sri M. Narayana Rao, M.A., B.L., Principal, Law College, Bangalore and to the Hon'ble Mr. Justice B. Vasudevamurthy, B.A., LL.B. of the Mysore High Court whose kindly and continued interest in my efforts has greatly contributed to the success of this work.

My thanks are no less due to Sri D. S. Krishnachar, M.Sc., Proprietor, Prabha Printing House and his staff for their co-operation in making this edition accurate and impressive.

G. K. T.

ಅಮರಕೋಶದ ಅವತಾರಿಕೆ

ಅಮರಸಿಂಹನಿಂದ ರಚಿತವಾಗಿ ಅಮರಕೋಶವೆಂದು ಜಗತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಹೊಂದಿರುವ ಅಮರವಾಣಿಯ (ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ) ಕೋಶಗ್ರಂಥವನ್ನು ಜನರು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ “ಅಮರ” ಎಂದು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾದ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. “ಅಮರ” ಎಂದರೆ ಮರಣರಹಿತವಾದುದೆಂದರ್ಥ. ಈ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ, ಗ್ರಂಥಕರ್ತನಿಗೂ, ಗ್ರಂಥದ ಭಾಷೆಗೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಗೂ ಸಹ ಈ ಹೆಸರು ಉಚಿತವೂ ಅನ್ವರ್ಥವೂ ಆಗಿದೆ.

ಭಾಷೆಯ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದುದು ಶಬ್ದಜ್ಞಾನ. ಇದನ್ನು ತಿಳಿಸಲು ಕೋಶಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಇತರ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೋಶಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಕಂಠಮಾಡಿ ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು ಸಾಧ್ಯವೇ ಇಲ್ಲವೆಂಬುದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ. ಭಾರತಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಭಾಗ್ಯವೇನೆಂದರೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ ಮೂಲಾಧಾರವಾದ ಸೂತ್ರಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಆ ಸೂತ್ರಪಾಠಗಳನ್ನು ಸುಲಭವಾಗಿ ಬಾಯಿಪಾಠ ಕಲಿತು ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಹಾಗೆ ಈ ಅಮರಕೋಶವನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಸೂತ್ರಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ¹ ಅನೇಕ ಕೋಶಗ್ರಂಥಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ವರ್ಥನಾಮದಿಂದ ಹೆಸರುವಾಸಿಯಾಗಿರುವುದು “ಅಮರಕೋಶವು”. ಅನೇಕ ಪ್ರಾಚೀನ ಕೋಶಗಳನ್ನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳನ್ನೂ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ವರ್ಗಗಳಾಗಿ

1ಮೇದಿನೈ ಮರಮಾಲಾ ಚ ತ್ರಿಕಾಂಡೋ ರತ್ನಮಾಲಿಕಾ |

ರನ್ನಿದೇವೋ ಭಾಗುರಿಶ್ಚ ನ್ಯಾಡಿಃ ಶಬ್ದಾರ್ಣವಸ್ತಥಾ ||

ದ್ವಿರೂಪಶ್ಚ ಕಲಿಜ್ಗಶ್ಚ ರಭಸಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ |

ದುರ್ಗೋಭಿಧಾನಮಾಲಾ ಚ ಸಂಸಾರಾವರ್ತಶಾಸ್ತ್ರತೌ ||

ವಿಶ್ವೋ ಬೋಪಾಲಿತಶ್ಚೈವ ನಾಚಸ್ತತಿಹಲಾಯುಧೌ |

ಹಾರಾವಲೀ ಸಾಹಸಾಚ್ಛೋ ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯ ಏವ ಚ ||

ಹೇಮಚಂದ್ರಶ್ಚ ರುದ್ರಶ್ಚ ಮರೋಽಯಂ ಸನಾತನಃ | ಇತ್ಯಾದಿ

ವಿಭಾಗಮಾಡಿ ಪರ್ಮಾಯಪದಗಳಿಂದ ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಈ “ನಾಮಲಿಂಗಾನು-
ಶಾಸನ” ವನ್ನು ಹೇಳುತ್ತೇನೆ ಎಂದು

ಸಮಾನ್ಯತ್ಯಾನ್ಯತಂತ್ರಾಣಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತೈಃ ಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೈಃ |

ಸಂಪೂರ್ಣಮುಚ್ಯತೇ ವರ್ಗೈಃ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಮ್ ||

ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಗ್ರಂಥಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನೇ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.

ಹೀಗೆ ವಿಶ್ವದ ವಿಜ್ಞಾನವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ವಿಷಯಗಳ ಹೆಸರು ತಿಳಿಸುವ ಪದಗಳು, ಪರ್ಮಾಯಪದಗಳು ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗಕ್ಕೆ ಅತಿಮುಖ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ಆಯಾ ಶಬ್ದಗಳ ಅಂತ, ಲಿಂಗ ವಚನ ಇವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸುಲಭವಾದ ಶ್ಲೋಕಶೈಲಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಅವುಗಳನ್ನು ವಿಷಯಾನುಕ್ರಮವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿ ತಂದೆಯೋಪಾದಿಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಜನಾಂಗಕ್ಕೇ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಜಾಗೃತೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ “ಅನುರಕೋಶೋ ಜಗತ್ತಿತಾ” ಎಂಬ ಗೌರವವು ಅನುರಸಿಂಹನ ಈ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪುವುದು.

ಲೋಕಕ್ಕೆ ಇಂತಹ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿರುವ “ಅನುರ-
ಸಿಂಹನು” ಯಾರು? ಅವನ ಕಾಲವಾವುದು? ಅವನ ಜೀವನ ಚರಿತ್ರೆ
ಏನು? ಇವೇ ಮುಂತಾದ ವಿಚಾರಗಳಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ಕುತೂಹಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಷ್ಟು
ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ವಿವರಗಳು ಚರಿತ್ರಾಧಾರಗಳಿಂದ ಇನ್ನೂ ದೊರೆತಿರುವುದಿಲ್ಲ.
ಈ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ರಚಿಸಿರುವ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಇಷ್ಟದೇವತಾ
ವಂದನೆಯು ಇತರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಇಷ್ಟ
ದೇವತೆಯ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸದೆ ಈ ಮಹೀಮಂಡಲದ ಮಾನವ ವರ್ಗಕ್ಕೆ
ಸೇರಿದವರೆಲ್ಲರೂ ಇಷ್ಟಪಟ್ಟು ಹೃಷ್ಟರಾಗಿ ಪಠಿಸಬಹುದಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನಾ
ಶ್ಲೋಕವಾಗಿದೆ. ಅನುರಸಿಂಹನು ಕುಲದೈವದ ಹೆಸರನ್ನು ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ
ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಅದರಿಂದ ಅವನ ಕುಲವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು.
ಈ ಜಗನ್ನಿತ್ರನ ಮನೋಭಾವವು ವಿಶ್ವದ ಈಗಿನ ವಿಶಾಲದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ
ಯುಕ್ತವಾದರೂ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ವಿಶೇಷ ಪರಿಚಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಲಪೇಕ್ಷಿಸುವ

ಕುತೂಹಲಿಗಳಾದ ಚರಿತ್ರಕಾರರಿಗೆ ಮತ್ತಷ್ಟು ಕುತೂಹಲ ಹೆಚ್ಚುವುದು. ಇದುವರೆಗೆ ನಡೆದಿರುವ ಅನ್ವೇಷಣಗಳಿಂದ ಈ ಕೋಶಗ್ರಂಥದೊಳಗೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಸೂಚಿತವಾದ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆಯೂ, ಮತ್ತು ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ ಇತರ ಆಧಾರಗಳ ಮೇಲೆಯೂ, ಅನುರಸಿಂಹನ ವಿಚಾರವು ಎಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿದುಬಂದಿರುವುದೆಂದರೆ:—

ಅನುರಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಗಳಿಸಿರುವ ಈ ಮಹಾ ಪುರುಷನು ¹ಬೌದ್ಧನು; ಕವಿಯು ಮತ್ತು ವೈಯಾಕರಣನೂ ಆಗಿದ್ದನು. ಇವನು ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ದೇವತಾ ವಿಶೇಷಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳಲು ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಾಗ 'ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸುಗತೋ ಬುದ್ಧೋ' ಎಂದು ಬುದ್ಧನ ಹೆಸರುಗಳನ್ನೆಲ್ಲ ಹೇಳಿ ಅನಂತರವೇ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರ ಮುಂತಾದವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ; ಅಲ್ಲದೆ ನಾನಾರ್ಥವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಬುದ್ಧನಿಗೂ ಯುಧಿಷ್ಠಿರನಿಗೂ ಸಹ 'ಧರ್ಮರಾಜ' ಎಂಬ ಹೆಸರು ಇರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ 'ಧರ್ಮರಾಜೌ ಜನಯಮೌ' ಎಂದು ಬುದ್ಧನ ಪರ್ಯಾಯನಾಮವಾದ 'ಜಿನ' ಶಬ್ದವನ್ನು 'ಅರ್ಘ್ಯಾರ್ಹತಂ ಚ'—ಪೂಜ್ಯವಾದ ಹೆಸರು ಮೊದಲು—ಎಂಬ ನಿಯಮದ ಪ್ರಕಾರ ಬುದ್ಧದೇವನಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷತ್ವವನ್ನು ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ 'ಧರ್ಮರಾಜೌ ಯಮಜಿನೌ' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದಾಗಿದ್ದಿತು. ಇವರಿಂದ ಇವನು ಬೌದ್ಧ ಮತಾವಲಂಬಿಯಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಗ್ರಂಥವು ಸೂಚಿಸುವುದೆಂದು ವಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ.

¹ But one of the earliest texts preserved for us is the *Namalinganusasana* of Amarasimha, called usually the Amara Kosa. Its author is also known as a poet, and was certainly a Buddhist who knew the Mahayana and used Kalidasa. His lower limit of age is dubious, he is not certainly known to the *Nyasa* of Jinendrabuddhi (A.D.700), but the decline of Buddhism in India renders it improbable that he lived after the eighth century.'

ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಕವಿಗಳ ಮತ್ತು ವೈಯಾಕರಣರ ಯಶಸ್ಸಿನ ಗುಂಪಿಗೆ ಇವನ ಹೆಸರು ಸೇರಿದ್ದಿತೆಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಎರಡು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಶ್ಲೋಕಗಳು ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿವೆ. ಈ ಹೆಸರುಗಳು ಕಾಲಾನುಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಗೌರವದ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿ ಗಣ್ಯನೆಂಬುದನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು :—

‘ ಧನ್ವಂತರಿಃ ಕ್ಷಪಣಕೋಽಮರಸಿಂಹಶಂಕೂ ವೇತಾಲಭಟ್ಟಘಟಕರ್ಪರ-

ಕಾಲಿದಾಸಾಃ |

ಖ್ಯಾತೋ ವರಾಹಮಿಹಿರೋ ನೃಪತೇಃ ಸಭಾಯಾಂ ರತ್ನಾನಿ ವೈ

ವರರುಚಿರ್ನವ ವಿಕ್ರಮಸ್ಯ ’ ||

‘ ಇಂದ್ರಶ್ಚಂದ್ರಃ ಕಾಶಕೃತ್ಸೌಪಿರಲೀ ಶಾಕಟಾಯನಃ |

ಪಾಣಿನೈಮರಜೈನೇಂದ್ರಾಃ ಜಯಂತ್ಯಷ್ಟೌ ಚ ಶಾಬ್ದಿಕಾಃ ||

ಅಮರಸಿಂಹನ ಕಾಲ

ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಶ್ಲೋಕಗಳಿಂದ ಅಮರಸಿಂಹನ ಖ್ಯಾತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಯಬಹುದೇ ಹೊರತು ಅವನ ಕಾಲವನ್ನು ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇವನ ಗ್ರಂಥವು ಕ್ರಿ. ಶ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನದ ಗುಣರಾತ ಎಂಬುವನಿಂದ ಚೈನಾಭಾಷೆಗೆ ಪರಿವರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತೆಂದು ಆಧುನಿಕಾನ್ವೇಷಜ್ಞರಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗಿರುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅಮರಸಿಂಹನು ಕ್ರಿ.ಶ. ಆರನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನವನೆಂದು ಚರಿತ್ರೆಯ ಆಧಾರದಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಬಹುದು.

ಭಟ್ಟಕ್ಷೇರಸ್ವಾಮಿಯು ತಾನು ರಚಿಸಿರುವ “ಅಮರಕೋಶೋದ್ಘಾಟನ”ವೆಂಬ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಅಮರಸಿಂಹನ ಕಾಲವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯಾಂಶಗಳನ್ನೂ ಸಹ ಉದ್ಘಾಟನೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಅದೇನೆಂದರೆ ಅಮರನು ತನ್ನ ಗ್ರಂಥರಚನೆಯಲ್ಲಿ ಪಾಣಿನೀಯ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವವನೇ ಹೊರತು, ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗಿಂತ ಸುಲಭರೀತಿಯಲ್ಲಿ ರಚಿಸಿರುವ ಬೌದ್ಧ ವೈಯಾಕರಣನಾದ ಚಂದ್ರಗೋಮಿಯ ವ್ಯಾಕರಣ ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಈ ಚಂದ್ರಗೋಮಿಯ ವ್ಯಾಕರಣವು ಅಮರನ ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದಿದ್ದರೆ ಅಮರನು ಅದನ್ನು

ಉಪಯೋಗಿಸದೆ ಬಿಡುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲ. ಇದರಿಂದ ಚಂದ್ರನ ವ್ಯಾಕರಣವು ಅನುರಾಗಿಂತ ಅರ್ವಾಚೀನವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದು. ಈ ಚಂದ್ರ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಗೋಮಿಯಿಂದಲೇ ಕ್ರಿ.ಶ. ಐದನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ (480) ವಸು ರಾತನೆಂಬುವನು ವ್ಯಾಕರಣವನ್ನು ಕಲಿತುದು ಎಂದು ತಿಳಿದುಬಂದಿರುವುದರಿಂದ, ಅನುರನು ಕ್ರಿ. ಶ. 480ಕ್ಕೂ ಹಿಂದೆ ಎಂದರೆ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನೆಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ¹ ಸಾಂಖ್ಯ ತತ್ತ್ವಸೂಚಕವಾದ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ಅನುರನಿಗೆ ಈಶ್ವರಕೃಷ್ಣನ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕಗಳ ಪರಿಚಯವಿರಲಿಲ್ಲವೆಂದು ಗೊತ್ತಾಗುವುದು. ಏಕೆಂದರೆ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕಾಕಾರನಿಂದ ಪರಿಷ್ಕೃತವಾದ ಕೆಲವು ಅಂಶಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೂ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದ ಹಳೆಯ ಭಾವನೆಗಳನ್ನು ಆ ದರ್ಶನದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸಿರುವನು. ಇದರಿಂದ ಇವನು ಕ್ರಿ. ಶ. 480ರಲ್ಲಿದ್ದ ಈಶ್ವರಕೃಷ್ಣನ ಕಾಲಕ್ಕಿಂತ ಹಿಂದಿನವನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಅನುರಸಿಂಹನು ಕ್ರಿ. ಶ. 4ನೆಯ ಶತಮಾನದವನು ಎಂದು ಕಾಲವಿಮರ್ಶೆಗಳನ್ನು ನಡೆಸಿರುವ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಲೇಖನಗಳಿಂದ ತಿಳಿದು ಬಂದಿದೆ.

¹ ಅನುರಸಿಂಹನಿಗೆ ಕಪಿಲಮುನಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಸಾಂಖ್ಯದರ್ಶನದ ತತ್ತ್ವದ ಪರಿಚಯವಿದ್ದಿತೆಂಬುದು 'ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಆತ್ಮಾ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಧಾನಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಸಹ' (ಪು. 63, ಶ್ಲೋ. 29) ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು. ಆದರೆ ಮುಂದೆ ಮೂರನೇ ಕಾಂಡದ ನಾನಾರ್ಥವರ್ಗದಲ್ಲಿ 'ಗಂಧರ್ವ' ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ನಾನಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ 'ಅಂತರಾಭವಸತ್ತ್ವೇಶ್ವೇ ಗಂಧರ್ವೋ ದಿವ್ಯ ಗಾಯನೇ' ಎಂದು, ಅಂತರಾಭವಸತ್ತ್ವ (ಹುಟ್ಟು ಸಾವುಗಳಿಗೆ ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರಾಣಿಯು ಹೊಂದುವ ಸ್ಥಿತಿ ಅಥವಾ ಯಾತನಾ ದೇಹ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನೂ 'ಗಂಧರ್ವ' ಶಬ್ದದ ನಾನಾರ್ಥಗಳೊಂದಿಗೆ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. ಸಾಂಖ್ಯದ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತದ ತತ್ತ್ವಗಳನ್ನು ಪರಿಷ್ಕರಿಸಿ ಸಾಂಖ್ಯಕಾರಿಕೆಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿರುವ ಈಶ್ವರಕೃಷ್ಣ ಅಥವಾ ವಿಂಧ್ಯವಾಸಿ ಎನಿಸಿರುವವನು ಇದನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.—'ಅನ್ತರಾಭವದೇಹಸ್ತು ನೇಷ್ಯತೇ ವಿಂಧ್ಯವಾಸಿನಾ' ಎಂದು ಕುಮಾರಿಲಭಟ್ಟನ ಶ್ಲೋಕವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು.

ಅಮರದಲ್ಲಿ ಆದರ

ಅಮರಕೋಶಕ್ಕೆ ದೊರೆತಿರುವ ಆದರವು ಅದರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದಲೇ ಗೊತ್ತಾಗುವುದು. ಸುಮಾರು 40 ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಔಫ್ರೇಕ್ಟ್ (Aufrecht) ಮಹಾಶಯರು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ: ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ 69ರ ವರೆಗೂ ಇವೆ ಎಂದು ಮತ್ತೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ಮುಖ್ಯವೂ ಪ್ರಾಚೀನವೂ ಆದುದು ಕ್ರಿ.ಶ.11ನೇ ಶತಮಾನದ ಭಟ್ಟರಸ್ವಾಮಿಯ 'ಅಮರಕೋಶೋದ್ಘಾಟನ' ಎಂಬುದು ; ಮತ್ತೊಂದು ಮುಖ್ಯವಾದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನವು 'ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಸುಧಾ' ಎಂದು ಭಟ್ಟೋಜಿದೀಕ್ಷಿತಸುತನಾದ ಭಾನುಜೀಕ್ಷಿತನಿಂದ 17ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ರಚಿತವಾದುದು. ಅಮರಕೋಶದ ಜೈನಾಪರಿವರ್ತನೆಯನ್ನು ಹಿಂದೆಯೇ ಸೂಚಿಸಿದೆ. ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಭಾಷೆಗೂ ಈ ಕೋಶಗ್ರಂಥವನ್ನು 1808ರಲ್ಲಿ ಹೆನ್ರಿ ಟಿ. ಕೋಲಾಬ್ರೂಕ್‌ರವರು ಪರಿವರ್ತಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳಿಗೂ ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕೋಶವು ಪರಿವರ್ತಿತವಾದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಚಾರಿತವಾದ ಈ ಅಮರವಾಣಿಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಸ್ಕೃತಿ ಸಂಪತ್ತನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಯಾವ ಸಂಶಯವೂ ಇಲ್ಲ.

ಈ ಗ್ರಂಥದ ಈ ಹೊಸ ರೀತಿಯ ಪ್ರಕಟನೆಯ ಉದ್ದೇಶ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಉಪೋದ್ಘಾತದಲ್ಲಿಯೇ ತಿಳಿಸಿದೆ. ಸ್ಥಳ ಸಂಕೋಚದಿಂದ ಪುನಃ ಅದರ ಕನ್ನಡ ಅನುವಾದ ಮಾಡದೆ ನನ್ನ ದೃಢಾಶಯವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಮಹಾಜನರಲ್ಲಿ ಅರಿಕೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತೇನೆ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ರೆಲ್ಲರೂ ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು ; ತಾವು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಅಭಿರುಚಿಯುಂಟಾಗುವಂತೆ ಅದನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಎಳೆತನದಲ್ಲಿಯೇ ಅವರಿಗೆ ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಕಂಠಪಾಠ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಹಾಗೆ ಮಾಡಿಸಿದಲ್ಲಿ ಅದರ ಅಮೋಘ ಪ್ರಯೋಜನವು ಎಲ್ಲ ಪಿತ್ರಾರ್ಜಿತ ಸ್ವತ್ತನ್ನೂ ಮೀರಿಸಬಲ್ಲದೆಂದರೆ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿಯಲ್ಲ. ಬಾಲಕನಿಗೆ ಅಮರದ ತಳಹದಿ ಇದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನು ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳನ್ನೂ ಸುಲಭವಾಗಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ವಾಗ್ಮಿಯಾಗುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ. ಅಲ್ಲದೆ, ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿ

ನಲ್ಲಿಯೇ ತನಗೆ ಯಾವ ಯಾವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಯಾವ ಯಾವ ಕಲೆಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತಿ ಯಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು, ಅರ್ಥಸಹಿತವಾಗಿ ಅನುರವನ್ನು ತಾನು ಚಿಂತನೆ ಮಾಡುವಾಗಲೇ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು, ಆಯಾ ಶಾಸ್ತ್ರಕಲೆಗಳ ಅಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಮನಃಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ತೊಡಗುವನು. ವಿದ್ಯಾವ್ಯಾಸಂಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಧೈರ್ಯವೂ, ಸ್ಥೈರ್ಯವೂ ಶ್ರದ್ಧೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ಅದರ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದಲೇ ಅವನು ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಜಿನ್ನಾಗಿ ಬಾಳುವನು.

ಒಂದು ವಿಶೇಷ ವಿಜ್ಞಾಪನೆ ಏನೆಂದರೆ—

ಬಾಲಕನಿಗೆ ಅನುರವನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿಸುವುದು ಅತಿ ಸುಲಭ. ದಿನಕ್ಕೆ 20 ನಿಮಿಷಗಳಂತೆ ತಪ್ಪದೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸ್ಫುಟೋಚ್ಚಾರಣೆಯಿಂದ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟರೆ ಸಾಕು. ಹೇಳಿಕೊಡುವಾಗ ಮೊದಲು ಮೂಲಶ್ಲೋಕಗಳನ್ನು ಅರ್ಥಅರ್ಥಪಾದವಾಗಿ ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡು ಯುಕ್ತವಾದ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುತ್ತ, 10-12 ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು, ಮಕ್ಕಳ ಬಾಯಿಯಿಂದ ಹೇಳಿಸಿ, ಉಳಿದ 8-10 ನಿಮಿಷಗಳಲ್ಲಿ, ಪದಗಳನ್ನು, ವಿಭಕ್ತಿಯಂತವಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಅರ್ಥ, ರಬ್ಬಹೇಳುವ ರೀತಿ, ಇವನ್ನು ತಿಳಿಸಿಕೊಡುತ್ತ, ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಪದಗಳ ಸ್ವಾರಸ್ಯವನ್ನು ಉದಾದರಣ ಸಹಿತವಾಗಿ ಆಯಾ ವಯಸ್ಸಿನ ಗುಂಪಿಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಬೋಧಿಸಬೇಕು. ಹೀಗೆ **ಪ್ರತಿನಿತ್ಯವೂ 20 ನಿಮಿಷಗಳ ಕಾಲ ಪ್ರಾಥಮಿಕ ತರಗತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿಸುತ್ತ ಬಂದಲ್ಲಿ**, ಬಾಲಕನು ಮಾಧ್ಯಮಿಕವನ್ನು ದಾಟಿ ಪ್ರೌಢ ಶಾಲೆಗೆ ಬರುವುದರೊಳಗಾಗಿ ಎರಡು ಕಾಂಡ ಅನುರವನ್ನು ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನ ಸಹಿತ, ಅನಾಯಾಸವಾಗಿ ಕಂಠಪಾಠ ಕಲಿಯುವನು; ಅನಂತರ ಪ್ರೌಢಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಕಾಂಡವನ್ನು ಅತಿಸುಲಭವಾಗಿ ಕಲಿಸಬಹುದು. ಇದನ್ನು ಸ್ವಂತವಾದ ಅನುಭವದಿಂದ ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಂಡಿರುತ್ತೇನೆ. ಅನುರವಾಣಿಯು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲಿ ಎಂದು ಬೇಡುವ,

ಬೆಂಗಳೂರು
ವಿಜಯನಾಮ ಸಂವತ್ಸರ
ವಿಜಯದಶಮೀ, ಭಾನುವಾರ
೧೮-೧೦-೧೯೫೩

ಗರಣಿ ವೈಯಾಕರಣ ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯತ್ವಜ
ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯ

ಶುದ್ಧ ಶುದ್ಧ ಪತ್ರಿಕೆ

ಪುಟ	ಪಂಕ್ತಿ	ಅಶುದ್ಧ	ಶುದ್ಧ
39	12	ಹಿಮಾಂಶು	ಹಿಮಾಂಶು:
,,	20		‘ಬಿಂಬ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು’ ಎಂದು ‘ಮಾಡಲ ಶಬ್ದವು’ ಎಂಬುದರ ಹಿಂದೆ ಇರಬೇಕು.
62	3	ಭವುಕಂ	ಭವುಕಂ
65	16	ಸಂವತ್	ಸಂವತ್
70	12	ಪಂಜುಕ್ತು	ಪಂಜುಕ್ತು
70	22	ಪ್ರತಿಗನ್ಧ:	ಪ್ರತಿಗನ್ಧಿ:
75	7	ಪಂಜುಕ್ತುಯು	ಪಂಜುಕ್ತುಯು
87	9	ವಾಸಿತಮ್	ವಾಸಿತಮ್ (ವಾಸಿತಮ್)
88	1	in tact	intact
88	10	porcedure	procedure
91	6	ಕವಿಕರ್ಮಪಿತ	ಕವಿಕರ್ಮಪಿತ
95	12		‘ವೀಣೆ ನೊದಲಾದ’ ಎಂಬುದರ ಹಿಂದೆ ‘ಕ್ರೋಧ: ಎಂದರೆ’ ಎಂದು ಇರಬೇಕು.
95	23		‘ಬುಡು ಬುಡಿಕೆ, ಡಮರುಗ,’ ಇವೆರಡರ ಮಧ್ಯೆ ‘ದೊಡ್ಡ ಬುಡುಬುಡಿಕೆ’ ಎಂದಿರಬೇಕು.
97	5	ಭಗಿನಿಪತಿರಾಬುತ್ತು	ಭಗಿನಿಪತಿರಾಬುತ್ತು
97	7	ಭಗಿನೀಪತಿರಾಬುತ್ತು	ಭಗಿನೀಪತೀರಾವುತ್ತು
97	21	ಆಬುತ್ತು:	ಆಬುತ್ತು:
107	19	ಸಾನ್ತವು	ಷಾನ್ತವು
111	13	ಆಚ್ಚುರಿತಮ್	ಆಚ್ಚುರಿತಮ್
116	20	ಗೃ-	ಗೃ-
145	15	ಶತುದ್ರಿ:	ಶತುದ್ರಿ:

॥ श्रीः ॥

नामलिङ्गानुशासनं नाम

अमरकोशः

श्रीमदमरसिंहविरचितः

प्रथमं काण्डम्

यस्य ज्ञानदयासिन्धोः अगाधस्यानघा गुणाः ।

सेव्यतां अक्षयो धीराः स श्रिये चामृताय च ॥ १ ॥

॥ ॐ ॥

ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಂ ನಾಮ ಅಮರಕೋಶಃ

ಶ್ರೀಮದಮರಸಿಂಹವಿರಚಿತಃ

ಪ್ರಥಮಂ ಕಾಂಡಮ್

ಯಸ್ಯ ಜ್ಞಾನದಯಾಸಿಂಧೋಃ ಅಗಾಧಸ್ಯಾನಘಾ ಗುಣಾಃ ।

ಸೇವ್ಯತಾಂ ಅಕ್ಷಯೋ ಧೀರಾಃ ಸ ಶ್ರಿಯೇ ಚಾಮೃತಾಯ ಚ ॥ ೧ ॥

೧. ಎಲೈ ಧೀರಜನರೇ, ಯಾವ ಪರಮಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನಕರುಣಗಳ ಅತ್ಯಂತ ಗಂಭೀರವಾದ ಸಾಗರನೆನಿಸಿ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಅಕ್ಷಯ(ನಾಶರಹಿತ)ನಾಗಿರುವನೋ ಅಂತಹ ಪರಮಾತ್ಮನು, ಈ ಲೋಕದ ಸಂಪತ್ತಿನ ಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ, ಶಾಶ್ವತವಾದ ಮೋಕ್ಷಸುಖಕ್ಕೋಸ್ಕರವೂ, ನಿಮ್ಮಿಂದ ಸೇವಿಸಲ್ಪಡಲಿ ಎಂದು ಈ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು. ಧೀರಜನರೇ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸುವಾಗ ಧೀರ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಪಂಡಿತ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ದೃಢಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ವಿವೇಕಿ, ವಿನೀತ, ಸುಶಿಸ್ತಿತ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಿಲ್ಲವೂ ಅಡಗಿವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಮಾಹತ್ಯಾನ್ಯತನ್ತ್ರಾಣಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತೈಃ ಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೈಃ ।

ಸಂಪೂರ್ಣಮುಚ್ಯತೇ ವಗೈಃ ನಾಮಲಿಙ್ಗಾನುಶಾಸನಮ್ ॥ ೨ ॥

ಸಮಾಹೃತ್ಯಾನ್ಯತನ್ತ್ರಾಣಿ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತೈಃ ಪ್ರತಿಸಂಸ್ಕೃತೈಃ ।

ಸಂಪೂರ್ಣಮುಚ್ಯತೇ ವಗೈಃ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಮ್ ॥ ೨ ॥

ಪ್ರಾಯಶೋ ರೂಪಭೇದೇನ ಸಾಹಚರ್ಯಾಞ್ಚ ಕುತ್ರಚಿತ್ ।

ಸ್ತ್ರೀಪುಂಪುಂಸಕಂ ಜ್ಞೇಯಂ ತದ್ವಿಶೇಷವಿಧೇಃ ಕ್ವಚಿತ್ ॥ ೩ ॥

ಪ್ರಾಯಶೋ ರೂಪಭೇದೇನ ಸಾಹಚರ್ಯಾಞ್ಚ ಕುತ್ರಚಿತ್ ।

ಸ್ತ್ರೀಪುಂಪುಂಸಕಂ ಜ್ಞೇಯಂ ತದ್ವಿಶೇಷವಿಧೇಃ ಕ್ವಚಿತ್ ॥ ೩ ॥

ರಚಿಸಲ್ಪದಬೇಕೆಂದಿರುವ ಗ್ರಂಥವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ಪರಿಸಮಾಪ್ತಿ ಯಾಗಬೇಕೆಂದು ಅದರ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ಇಷ್ಟದೇವತೆಯನ್ನು ಕುರಿತು ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡುವುದು ಭಾರತೀಯರ ಸುಸಂಪ್ರದಾಯವಾಗಿದೆ. ಅದರಂತೆ ಈ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನಾದ ಅಮರಸಿಂಹನೂ ಸಹ ಈ ಮೇಲ್ಕಂಡ ಮಂಗಳಶ್ಲೋಕವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸುತ್ತಾನೆ.

೨. ಪದಾರ್ಥಗಳ ನಾಮಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಇತರ ಶಾಸ್ತ್ರ ಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯಾದಿ ವಿಚಾರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಿ, ಆಯಾ ವರ್ಗಗಳಿಂದ ವಿಷಯವಿಭಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿ 'ನಾಮ ಲಿಂಗಾನುಶಾಸನ' ವೆಂಬ ಈ ಕೋಶಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಹೇಳು ತ್ತೇನೆ ಎಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದಿಂದ ಗ್ರಂಥಕರ್ತನು ತನ್ನ ಉದ್ದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾನೆ. "ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಮ್" ಎಂದರೆ — ಹೆಸರು, ಮತ್ತು ಅದನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದವು, ಪುಲ್ಲಿಂಗವೋ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೋ ಅಥವಾ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೋ ಎಂಬುದನ್ನು ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಬೋಧಿಸುವ ಗ್ರಂಥ.

೩. ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಶಬ್ದಗಳ ರೂಪಭೇದದಿಂದ ಎಂದರೆ ವಿಸರ್ಗ, ದೀರ್ಘ, ಅನುಸ್ವಾರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಶಬ್ದಗಳ ಆಕಾರವಿಶೇಷದಿಂದ 'ಅವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ, ನಪುಂಸಕಶಬ್ದಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

भेदाख्यानाय न द्वन्द्वो नैकशेषो न संकरः ।

कृतोऽत्र भिन्नलिङ्गानामनुक्तानां क्रमादृते ॥ ४ ॥

ಭೇದಾಖ್ಯಾನಾಯ ನ ದ್ವಂದ್ವೋ ನೈಕಶೇಷೋ ನ ಸಂಕರಃ ।

ಕೃತೋಽತ್ರ ಭಿನ್ನಲಿಂಗಾನಾಂ ಅನುಕ್ತಾನಾಂ ಕ್ರಮಾದೃತೇ ॥ ೪ ॥

ಹೇಗೆಂದರೆ—“**विष्णुर्नारायणः कृष्णः**” “**शम्भुरीशः पशुपतिः**” ಇವು ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳು; “**इन्दिरा लोकमाता मा**” “**उमा कात्यायनी गौरी**” ಇವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳು; “**कल्याणं मङ्गलं शुभम्**” ಇವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳು.

ಕೆಲವು ಕಡೆ ಗೊತ್ತಾದ ಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಪದದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಅಥವಾ ಈ ಪದ ಇಂತಹ ಲಿಂಗವೇ ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದಲೂ, ಲಿಂಗನಿಶ್ಚಯವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ—“**वियद्विष्णुपदं**” ಎಂಬಲ್ಲಿ **वियत्** ಶಬ್ದವು **विष्णुपदं** ಎಂಬುದರ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. “**अविद्याऽहंमतिः स्त्रियाम्**” ಇಲ್ಲಿ **स्त्रियाम्** ಎಂದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ **अविद्या**, **अहंमतिः**, ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು.

೪. ಲಿಂಗಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆ ತಿಳಿಸಲ್ಪಡದೇ ಇರುವ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಿಂಗದ ಪದಗಳ ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸದಿಂದಾಗಲಿ, ¹ಏಕಶೇಷ ವೃತ್ತಿಯಿಂದಾಗಲಿ ತಿಳಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಲಿಂಗದ ಪದಗಳನ್ನು ಜೋಡಿಸಿ ಬಿರಿಕೆ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೇಗೆಂದರೆ—“**स्तवः स्तोत्रं स्तुतिर्नुतिः**” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟವೆಯೇ ಹೊರತು, **स्तुतिः स्तोत्रं स्तवो नुतिः** ಎಂದು ಕ್ರಮ ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಾಡಿ ಹೇಳಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಹೀಗೆ ೩ ರಿಂದ ೫ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಪೂರ್ತಿ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಪರಿಭಾಷೆಯು ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

1. ಒಂದೇ ಪದದಿಂದ ಉಳಿಯುವ ಸಮಸ್ತಪದಃ ಉದಾಃ—**माता च पिता च = पितरौ** ಇತ್ಯಾದಿ.

त्रिलिङ्ग्यां त्रिष्विति पदं मिथुने तु द्वयोरिति ।

निषिद्धलिङ्गं शेषार्थं त्वन्ताथादि न पूर्वभाक् ॥ ५ ॥

ತ್ರಿಲಿಂಗ್ಯಾಂ ತ್ರಿಷ್ವಿತಿ ಪದಂ ಮಿಥುನೇ ತು ದ್ವಯೋರಿತಿ ।

ನಿಷಿದ್ಧಲಿಂಗಂ ಶೇಷಾರ್ಥಂ ತ್ವನ್ತಾಥಾದಿ ನ ಪೂರ್ವಭಾಕ್ ॥ ೫ ॥

೫. “**त्रिषु**” ಎಂಬ ಪದಸಹಿತವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಪದಗಳು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದೂ, “**द्वयोः**” ಎಂಬುದರಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದಗಳು, ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಈ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಎಂದೂ, “**अस्त्री**” ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ಎರಡು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಎಂದೂ, ಆಯಾ ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಉದಾ:—‘**त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकणः**’ ಇಲ್ಲಿ ಸ್ಫುಲಿಂಗ, ಅಗ್ನಿಕಣ ಶಬ್ದಗಳು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟೆಂದೂ, “**वह्नेः द्वयोर्ज्वालकीलौ**” ಇಲ್ಲಿ ಜ್ವಾಲಕೀಲ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ಉಂಟೆಂದೂ ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು. “**व्योम-यानं विमानोऽस्त्री**” ಎಂಬೆಡೆಯಲ್ಲಿ ವಿಮಾನ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮಾತ್ರ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆಯಾದ್ದರಿಂದ, ಅದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ಇವೆ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು.

ತ್ವನ್ತಾಥಾದಿ ಎಂದರೆ ತ್ವಂತವಾದದ್ದು (ತು ಶಬ್ದ ಅಂತವಾಗಿ ಉಳ್ಳದ್ದು) ಅಥಾದಿಯಾದದ್ದು (ಅಥ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾದದ್ದು) ಇವೆರಡೂ ಹಿಂದಿನ ಪದಗಳನ್ನು ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ; ಅದರ ಮುಂದಿನ ಪದಗಳನ್ನೇ ಅನ್ವಯಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ—“**पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरीत्वमरावती**” ಎಂಬ ಕಡೆ, ತು ಎಂಬುದನ್ನು ಅಂತವಾಗಿ ಉಳ್ಳ ನಗರೀ ಶಬ್ದವು ಅದರ ಮುಂದಿನ **अमरावती** ಶಬ್ದವನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವುದೇ ಹೊರತು, **इन्द्राणी** ಎಂಬುದನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವುದಿಲ್ಲ; ಹಾಗೆಯೇ “**नित्यानवरताजस्त्रमप्यथा-तिशयो भरः**” ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಥ ಶಬ್ದದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವ **अतिशय** ಶಬ್ದವು ಅದರ ಮುಂದಿರುವ **भर** ಎಂಬುದನ್ನು ಅನ್ವಯಿಸುವುದು.

— ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗ: —

ಸ್ವರವ್ಯಯಂ ಸ್ವರ್ಗನಾಕತ್ರಿದಿವತ್ರಿದಶಾಲಯಾ: |

ಸುರಲೋಕೋ ದ್ಯೌದಿವೌ ದ್ವೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ಲಿಬೇ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪಮ್ || ೬ ||

— ಅಥ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗಃ —

ಸ್ವರವ್ಯಯಂ ಸ್ವರ್ಗನಾಕತ್ರಿದಿವತ್ರಿದಶಾಲಯಾ: |

ಸುರಲೋಕೋ ದ್ಯೌದಿವೌ ದ್ವೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಕ್ಲಿಬೇ ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪಮ್ || ೬ ||

ಅಮರಾ ನಿರ್ಜರಾ ದೇವಾಸ್ತ್ರಿದಶಾ ವಿಬುಧಾ: ಸುರಾ: |

ಸುಪರ್ವಾಣ: ಸುಮನಸ: ತ್ರಿದಿವೇಶಾ ದಿವೌಕಸ: || ೭ ||

ಅಮರಾ ನಿರ್ಜರಾ ದೇವಾ: ತ್ರಿದಶಾ ವಿಬುಧಾ: ಸುರಾ: |

ಸುಪರ್ವಾಣ: ಸುಮನಸ: ತ್ರಿದಿವೇಶಾ ದಿವೌಕಸ: || ೭ ||

ಆದಿತೇಯಾ ದಿವಿಷದೋ ಲೇಖಾ ಅದಿತಿನಂದನಾ: |

ಆದಿತೀಯಾ ಋಭವೋಽಸ್ವಪ್ನಾ ಅಮರ್ತ್ಯಾ ಅಮೃತಾನ್ಧಸ: || ೮ ||

ಆದಿತೇಯಾ ದಿವಿಷದೋ ಲೇಖಾ ಅದಿತಿನಂದನಾ: |

ಆದಿತೀಯಾ ಋಭವೋಽಸ್ವಪ್ನಾ ಅಮರ್ತ್ಯಾ ಅಮೃತಾನ್ಧಸ: || ೮ ||

೬. ಸ್ವ: (ಅನ್ಯಯವು), ಸ್ವರ್ಗ:, ನಾಕ:, ತ್ರಿದಿವ:, ತ್ರಿದಶಾಲಯ:, ಸುರಲೋಕ: (ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು); ದ್ಯೌ: (ಇದು ಗೋ ಶಬ್ದದಂತೆ—ದ್ಯೌ: ದ್ಯಾವೌ ದ್ಯಾವ: ಎಂದು ಒಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ), ದ್ಯೌ: (ಇದು ದಿವ್ ಶಬ್ದ, ವಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ—ದ್ಯೌ: ದಿವೌ ದಿವ: ಎಂದು ಶಬ್ದ ಹೇಳಬೇಕು). ತ್ರಿವಿಷ್ಟಪಮ್ (ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ)—ಈ ೯ ಸ್ವರ್ಗದ ಹೆಸರುಗಳು (Heaven).

೭-೯. ಅಮರಾ:, ನಿರ್ಜರಾ:, ದೇವಾ:, ತ್ರಿದಶಾ:, ವಿಬುಧಾ:, ಸುರಾ:, ಸುಪರ್ವಾಣ:, ಸುಮನಸ:, ತ್ರಿದಿವೇಶಾ:, ದಿವೌಕಸ:, ಆದಿತೇಯಾ:, ದಿವಿ-

ಬರ್ಹಿರ್ಮುಖಾಃ ಕ್ರತುಭುಜೋ ಗೀರ್ವಾಣಾ ದಾನವಾರಯಃ ।

ವೃಂದಾರಕಾ ದೈವತಾನಿ ಪುಂಸಿ ವಾ ದೇವತಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೯ ॥

ಬರ್ಹಿರ್ಮುಖಾಃ ಕ್ರತುಭುಜೋ ಗೀರ್ವಾಣಾ ದಾನವಾರಯಃ ।

ವೃಂದಾರಕಾ ದೈವತಾನಿ ಪುಂಸಿ ವಾ ದೇವತಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೯ ॥

ಆದಿತ್ಯವಿಶ್ವವಸವಃ ತುಷಿತಾಃಽಽಭಾಸ್ವರಾನಿಲಾಃ ।

ಮಹಾರಾಜಿಕಸಾಧ್ಯಾಶ್ಚ ರುದ್ರಾಶ್ಚ ಗಣದೇವತಾಃ ॥ ೧೦ ॥

ಆದಿತ್ಯವಿಶ್ವವಸವಃ ತುಷಿತಾಃಽಽಭಾಸ್ವರಾನಿಲಾಃ ।

ಮಹಾರಾಜಿಕಸಾಧ್ಯಾಶ್ಚ ರುದ್ರಾಶ್ಚ ಗಣದೇವತಾಃ ॥ ೧೦ ॥

ಷಡಃ, ಲೇಖಾಃ, ಅದಿತಿನಂದನಾಃ, ಆದಿತಾಃ, ಕ್ರಮವಃ, ಅಸ್ವಪ್ರಾಃ, ಅಮರ್ತ್ಯಾಃ, ಅಮೃತಾನ್ಧಸಃ, ಬರ್ಹಿರ್ಮುಖಾಃ, ಕ್ರತುಭುಜಃ, ಗೀರ್ವಾಣಾಃ, ದಾನವಾರಯಃ, ವೃಂದಾರಕಾಃ, ದೈವತಾನಿ, ದೇವತಾಃ ಈ ೨೬ ಹೆಸರುಗಳಿಗೂ ದೇವತೆಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು (Gods or Deities). ದೇವತೆಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಅನೇಕವಾದ್ದರಿಂದ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ದೈವತ ಶಬ್ದವು 'ದೈವತಃ', ಎಂದು ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು. 'ದೇವತಾಃ' ಎಂಬುದು ಮಾತ್ರ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು — ದೇವತಾ ದೇವತೇ ದೇವತಾಃ ಎಂದು ಆಕಾರಾಂತಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದವು.

೧೦. ಆದಿತಾಃ, ವಿಶ್ವೇ, ವಸವಃ, ತುಷಿತಾಃ, ಅಭಾಸ್ವರಾಃ, ಅನಿಲಾಃ, ಮಹಾರಾಜಿಕಾಃ, ಸಾಧ್ಯಾಃ, ರುದ್ರಾಃ ಈ ೯ ಗಣದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು. ಈ ಗಣದೇವತೆಗಳು ಆಯಾ ಗುಂಪಿನಲ್ಲಿಯೇ ಒಟ್ಟು ಗೂಡಿಕೊಂಡು ಸಂಚರಿಸತಕ್ಕವರು. ಒಂದೊಂದು ಗಣದ ಸಂಖ್ಯೆ ಈ ೨೬ ಇದೆ:— ಆದಿತೃರು ೧೨, ವಿಶ್ವೇದೇವತೆಗಳು ೧೦, ವಸುಗಳು ೮, ಕುಷಿತರು ೩೬, ಅಭಾಸ್ವರರು ೬೪, ಅನಿಲಗಳು ೪೯, ಮಹಾರಾಜಿಕರು ೨೦, ಸಾಧ್ಯರು ೧೨, ರುದ್ರರು ೧೧ (Troops of divinities who generally appear in classes).

ವಿದ್ಯಾಧರಾಽಪ್ಸರೋಯಕ್ಷರಕ್ಷೋಗಂಧರ್ವಕಿನ್ನರಾಃ ।

ಪಿಶಾಚೋ ಗುಹ್ಯಕಃ ಸಿದ್ಧೋ ಭೂತೋಽಮಿ ದೇವಯಾನಯಃ ॥ ೧೧ ॥

ವಿದ್ಯಾಧರಾಽಪ್ಸರೋಯಕ್ಷರಕ್ಷೋಗಂಧರ್ವಕಿನ್ನರಾಃ ।

ಪಿಶಾಚೋ ಗುಹ್ಯಕಃ ಸಿದ್ಧೋ ಭೂತೋಽಮಿ ದೇವಯಾನಯಃ ॥ ೧೧ ॥

ಅಸುರಾ ದೈತದೈತೇಯದನುಜೇಂದ್ರಾರಿದಾನವಾಃ ।

ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾ ದಿತಿಸುತಾಃ ಪೂರ್ವದೇವಾಃ ಸುರದ್ವಿಷಃ ॥ ೧೨ ॥

ಅಸುರಾ ದೈತದೈತೇಯದನುಜೇಂದ್ರಾರಿದಾನವಾಃ ।

ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾ ದಿತಿಸುತಾಃ ಪೂರ್ವದೇವಾಃ ಸುರದ್ವಿಷಃ ॥ ೧೨ ॥

ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸುಗತೋ ಬುದ್ಧೋ ಧರ್ಮರಾಜಸ್ತಥಾಗತಃ ।

ಸಮಂತಭದ್ರೋ ಭಗವಾನ್ ಮಾರಜಿಲ್ಲೋಕಜಿಜ್ಜಿನಃ ॥ ೧೩ ॥

ಸರ್ವಜ್ಞಃ ಸುಗತೋ ಬುದ್ಧೋ ಧರ್ಮರಾಜಸ್ತಥಾಗತಃ ।

ಸಮಂತಭದ್ರೋ ಭಗವಾನ್ ಮಾರಜಿಲ್ಲೋಕಜಿಜ್ಜಿನಃ ॥ ೧೩ ॥

೧೧. ವಿದ್ಯಾಧರಾಃ, ಅಪ್ಸರಸಃ, ಯಕ್ಷಾಃ, ರಕ್ಷಾಸಿ, ಗಂಧರ್ವಾಃ, ಕಿನ್ನರಾಃ, ಪಿಶಾಚಾಃ, ಗುಹ್ಯಕಾಃ, ಸಿದ್ಧಾಃ, ಭೂತಾಃ ಈ ೧೦ ಜಾತಿಯವರಿಗೂ ದೇವಯಾನಿಗಳು (ಎಂದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನರಾದವರು) ಎಂದು ಹೆಸರು (Demi-gods and female divinities who are the offspring of celestials). ಅಪ್ಸರಸಃ ಎಂದರೆ ಅಪ್ಸರಪ್ರಿಯರು (Nymphs).

೧೨. ಅಸುರಾಃ, ದೈತಾಃ, ದೈತೇಯಾಃ, ದನುಜಾಃ, ಇಂದ್ರಾರಯಃ, ದಾನವಾಃ, ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯಾಃ, ದಿತಿಸುತಾಃ, ಪೂರ್ವದೇವಾಃ, ಸುರದ್ವಿಷಃ ಈ ೧೦ ಅಸುರರಿಗೆ ಹೆಸರು (Asuras or Giants).

೧೩-೧೪. ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಸುಗತಃ, ಬುದ್ಧಃ, ಧರ್ಮರಾಜಃ, ತಥಾಗತಃ, ಸಮಂತಭದ್ರಃ, ಭಗವಾನ್, ಮಾರಜಿತ್, ಲೋಕಜಿತ್, ಜಿನಃ, ಷಡಭಿಜ್ಞಃ,

ಷಡಭಿಜ್ಞೋ ದಶಬಲೋಽದ್ವಯವಾದೀ ವಿನಾಯಕಃ ।

ಮುನೀन्द्रಃ ಶ್ರೀಘನಃ ಶಾಸ್ತಾ ಮುನಿಃ ಶಾಕ್ಯಮುನಿಸ್ತು ಯಃ ॥ ೧೪ ॥

ಷಡಭಿಜ್ಞೋ ದಶಬಲೋಽದ್ವಯವಾದೀ ವಿನಾಯಕಃ ।

ಮುನೀಂದ್ರಃ ಶ್ರೀಘನಃ ಶಾಸ್ತಾ ಮುನಿಃ ಶಾಕ್ಯಮುನಿಸ್ತು ಯಃ ॥ ೧೪ ॥

ಸ ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಃ ಶೌಚೋದನಿಶ್ಚ ಸಃ ।

ಗೌತಮಶ್ವಾರ್ಕಬನ್ಧುಶ್ಚ ಮಾಯಾದೇವೀಸುತಶ್ಚ ಸಃ ॥ ೧೫ ॥

ಸ ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹಃ ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಃ ಶೌಚೋದನಿಶ್ಚ ಸಃ ।

ಗೌತಮಶ್ವಾರ್ಕಬನ್ಧುಶ್ಚ ಮಾಯಾದೇವೀಸುತಶ್ಚ ಸಃ ॥ ೧೫ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಮ್ಃ ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಪಿತಾಮಹಃ ।

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋ ಲೋಕೇಶಃ ಸ್ವಯಂಭೂಶ್ಚತುರಾನನಃ ॥ ೧೬ ॥

ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮಮ್ಃ ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠಃ ಪರಮೇಷ್ಠಿ ಪಿತಾಮಹಃ ।

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭೋ ಲೋಕೇಶಃ ಸ್ವಯಂಭೂಶ್ಚತುರಾನನಃ ॥ ೧೬ ॥

ಧಾತಾಽಜಯೋನಿರ್ದ್ರಹಿಣೋ ವಿರಿಶ್ಚಿಃ ಕಮಲಾಸನಃ ।

ಸ್ತೃಷ್ಠಾ ಪ್ರಜಾಪತಿವೈಧಾ ವಿಧಾತಾ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಧಿಃ ॥ ೧೭ ॥

ಧಾತಾಽಜಯೋನಿರ್ದ್ರಹಿಣೋ ವಿರಿಶ್ಚಿಃ ಕಮಲಾಸನಃ ।

ಸ್ತೃಷ್ಠಾ ಪ್ರಜಾಪತಿವೈಧಾ ವಿಧಾತಾ ವಿಶ್ವಸೃಷ್ಟಿಧಿಃ ॥ ೧೭ ॥

ದಶಬಲಃ, ಅದ್ವಯವಾದೀ, ವಿನಾಯಕಃ, ಮುನೀन्द्रಃ, ಶ್ರೀಘನಃ, ಶಾಸ್ತಾ, ಮುನಿಃ ಈ ೧೪ ಬುದ್ಧನ ಹೆಸರು (Buddha or Jina).

೧೫. ಶಾಕ್ಯಮುನಿಃ, ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹಃ, ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧಃ, ಶೌಚೋದನಿಃ, ಗೌತಮಃ, ಅರ್ಕಬನ್ಧುಃ, ಮಾಯಾದೇವೀಸುತಃ ಈ ೨ ಶಾಕ್ಯವಂಶದ ಬುದ್ಧನ ಹೆಸರು (The Buddha of Sakyas).

೧೬-೧೭. ಬ್ರಹ್ಮಾ, ಆತ್ಮಮ್ಃ, ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠಃ, ಪರಮೇಷ್ಠಿ, ಪಿತಾಮಹಃ,

¹(ನಾಭಿಜನ್ಮಾಂಡಜಃ ಪೂರ್ವೋ ನಿಧನಃ ಕಮಲೋದ್ಭವಃ |

ಸದಾನಂದೋ ರಜೋಮೂರ್ತಿಃ ಸತ್ಯಕೋ ಹಂಸವಾಹನಃ ||)

ವಿಷ್ಣುನಾರಾಯಣಃ ಕೃಷ್ಣೋ ವೈಕುಂಠೋ ವಿಷ್ಣುಶ್ರವಾಃ |

ದಾಮೋದರೋ ಹೃಷೀಕೇಶಃ ಕೇಶವೋ ಮಾಧವಃ ಸ್ವಭೂಃ || ೧೮ ||

¹(ನಾಭಿಜನ್ಮಾಂಡಜಃ ಪೂರ್ವೋ ನಿಧನಃ ಕಮಲೋದ್ಭವಃ |

ಸದಾನಂದೋ ರಜೋಮೂರ್ತಿಃ ಸತ್ಯಕೋ ಹಂಸವಾಹನಃ ||)

ವಿಷ್ಣುನಾರಾಯಣಃ ಕೃಷ್ಣೋ ವೈಕುಂಠೋ ವಿಷ್ಣುಶ್ರವಾಃ |

ದಾಮೋದರೋ ಹೃಷೀಕೇಶಃ ಕೇಶವೋ ಮಾಧವಃ ಸ್ವಭೂಃ || ೧೮ ||

ದೈತ್ಯಾರಿಃ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷೋ ಗೋವಿಂದೋ ಗರುಡಧ್ವಜಃ |

ಪೀತಾಮ್ಬರೋಽಚ್ಯುತಃ ಶಾರ್ಙ್ಗೀ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನೋ ಜನಾರ್ದನಃ || ೧೯ ||

ದೈತ್ಯಾರಿಃ ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷೋ ಗೋವಿಂದೋ ಗರುಡಧ್ವಜಃ |

ಪೀತಾಮ್ಬರೋಽಚ್ಯುತಃ ಶಾರ್ಙ್ಗೀ ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನೋ ಜನಾರ್ದನಃ || ೧೯ ||

ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭಃ, ಲೋಕೇಶಃ, ಸ್ವಯಮ್ಭೂಃ, ಚತುರಾನನಃ, ಧಾತಾ, ಅಂಜಯೋನಿಃ, ದ್ರುಹಿಣಃ, ವಿರಿಶ್ಚಿಃ, ಕಮಲಾಸನಃ, ಸ್ರಷ್ಟಾ, ಪ್ರಜಾಪತಿಃ, ವೇಧಾಃ, ವಿಧಾತಾ, ವಿಷ್ವಕ್ಸುತಃ, ವಿಧಿಃ-ಈ ೨೦ ಬ್ರಹ್ಮನ ಹೆಸರು (Brahma).

೧೮-೨೨. ವಿಷ್ಣುಃ, ನಾರಾಯಣಃ, ಕೃಷ್ಣಃ, ವೈಕುಂಠಃ, ವಿಷ್ಣುಶ್ರವಾಃ, ದಾಮೋದರಃ, ಹೃಷೀಕೇಶಃ, ಕೇಶವಃ, ಮಾಧವಃ, ಸ್ವಭೂಃ, ದೈತ್ಯಾರಿಃ, ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷಃ, ಗೋವಿಂದಃ, ಗರುಡಧ್ವಜಃ, ಪೀತಾಮ್ಬರಃ, ಅಚ್ಯುತಃ, ಶಾರ್ಙ್ಗೀ, ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನಃ, ಜನಾರ್ದನಃ, ಉಪೇಂದ್ರಃ, ಇಂದ್ರಾವರಜಃ, ಚಕ್ರಪಾಣಿಃ, ಚತುರ್ಭುಜಃ, ಪದ್ಮನಾಭಃ, ಮಧುರಿಪುಃ, ವಾಸುಕೇಶಃ, ತ್ರಿವಿಕ್ರಮಃ, ದೇವಕೀ-

1 ಈ ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಹೆಚ್ಚು ಗೆಲುವು ಪಾಠವೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿರುವ ೯ ಹೆಸರುಗಳೂ ಬ್ರಹ್ಮನದು.

उपेन्द्र इन्द्रावरजः चक्रपाणिश्चतुर्भुजः ।

पद्मनाभो मधुरिपुः वासुदेवस्त्रिविक्रमः ॥ २० ॥

ಉಪೇಂದ್ರ ಇಂದ್ರಾವರಜಃ ಚಕ್ರಪಾಣಿಶ್ಚತುರ್ಭುಜಃ ।

ಪದ್ಮನಾಭೋ ಮಧುರಿಪುಃ ವಾಸುದೇವಸ್ತ್ರವಿಕ್ರಮಃ ॥ ೨೦ ॥

देवकीनन्दनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ।

वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः ॥ २१ ॥

ದೇವಕೀನಂದನಃ ಶೌರಿಃ ಶ್ರೀಪತಿಃ ಪುರುಷೋತ್ತಮಃ ।

ವನಮಾಲೀ ಬಲಿಧ್ವಂಸೀ ಕಂಸಾರಾತಿರಧೋಕ್ಷಜಃ ॥ ೨೧ ॥

विश्वंभरः कैटभजिद्विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः ।

¹(पुराणपुरुषो यज्ञपुरुषो नरकान्तकः ॥ २२ ॥)

ವಿಶ್ವಂಭರಃ ಕೈಟಭಜಿವಿಧುಃ ಶ್ರೀವತ್ಸಲಾಂಞನಃ ।

¹(ಪುರಾಣಪುರುಷೋ ಯಜ್ಞಪುರುಷೋ ನರಕಾಂತಕಃ ॥ ೨೨ ॥)

²(जलशायी विश्वरूपो मुकुन्दो मुरमर्दनः ।)

वासुदेवोऽस्य जनकः स एवानकदुन्दुभिः ॥ २३ ॥

²(ಜಲಶಾಯಿ ವಿಶ್ವರೂಪೋ ಮುಕುಂದೋ ಮುರಮರ್ದನಃ ।)

ವಾಸುದೇವೋಽಸ್ಯ ಜನಕಃ ಸ ಏವಾನಕದುಂದುಭಿಃ ॥ ೨೩ ॥

नन्दनः, शौरिः, श्रीपतिः, पुरुषोत्तमः, वनमाली, बलिध्वंसी, कंसारातिः, अधोक्षजः, विश्वंभरः, कैटभजित्, विधुः, श्रीवत्सलाञ्छनः, (पुराणपुरुषः, यज्ञपुरुषः, नरकान्तकः, जलशायी, विश्वरूपः, मुकुन्दः, मुरमर्दनः) — ಈ ೪೬ ಹೆಸರುಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನದು (Vishnu).

वासुदेवः, आनकदुन्दुभिः — ಈ ೨ ಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆಯಾದ ವಸುದೇವನ ಹೆಸರು (Vasudeva).

ಬಲಭದ್ರಃ ಪ್ರಲಂಬಭ್ರೂ ಬಲದೇವೋಽಚ್ಯುತಾಗ್ರಜಃ ।

ರೇವತೀರಮಣೋ ರಾಮಃ ಕಾಮಪಾಲೋ ಹಲಾಯುಧಃ ॥ ೨೪ ॥

ಬಲಭದ್ರಃ ಪ್ರಲಂಬಭ್ರೂಃ ಬಲದೇವೋಽಚ್ಯುತಾಗ್ರಜಃ ।

ರೇವತೀರಮಣೋ ರಾಮಃ ಕಾಮಪಾಲೋ ಹಲಾಯುಧಃ ॥ ೨೪ ॥

ನೀಲಾಮ್ಬರೋ ರೌಹಿಣೀಯಃ ತಾಲಾಙ್ಕೋ ಮುಸಲೀ ಹಲೀ ।

ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಸೀರಪಾಣಿಃ ಕಾಲಿನ್ದೀಭೇದನೋ ಬಲಃ ॥ ೨೫ ॥

ನೀಲಾಂಬರೋ ರೌಹಿಣೀಯಃ ತಾಲಾಂಕೋ ಮುಸಲೀ ಹಲೀ ।

ಸಂಕರ್ಷಣಃ ಸೀರಪಾಣಿಃ ಕಾಲಿನ್ದೀಭೇದನೋ ಬಲಃ ॥ ೨೫ ॥

ಮದನೋ ಮನ್ಮಥೋ ಮಾರಃ ಪ್ರಯಮ್ನೋ ಮೀನಕೇತನಃ ।

ಕನ್ದರ್ಮೋ ದರ್ಮಕೋಽನಂಜಃ ಕಾಮಃ ಪಂಚಶರಃ ಸ್ಮರಃ ॥ ೨೬ ॥

ಮದನೋ ಮನ್ಮಥೋ ಮಾರಃ ಪ್ರಯಮ್ನೋ ಮೀನಕೇತನಃ ।

ಕನ್ದರ್ಮೋ ದರ್ಮಕೋಽನಂಜಃ ಕಾಮಃ ಪಂಚಶರಃ ಸ್ಮರಃ ॥ ೨೬ ॥

ಶಮ್ಬರಾರಿರ್ಮನಸಿಜಃ ಕುಸುಮೇಷುರನನ್ಯಜಃ ।

ಪುಷ್ಪಧನ್ವಾ ರತಿಪತಿಃ ಮಕರಧವಜ ಆತ್ಮಭೂಃ ॥ ೨೭ ॥

ಶಂಬರಾರಿರ್ಮನಸಿಜಃ ಕುಸುಮೇಷುರನನ್ಯಜಃ ।

ಪುಷ್ಪಧನ್ವಾ ರತಿಪತಿಃ ಮಕರಧವಜ ಆತ್ಮಭೂಃ ॥ ೨೭ ॥

೨೪-೨೫. ಬಲಭದ್ರಃ, ಪ್ರಲಂಬಭ್ರೂಃ, ಬಲದೇವಃ, ಅಚ್ಯುತಾಗ್ರಜಃ, ರೇವತೀರಮಣಃ, ರಾಮಃ, ಕಾಮಪಾಲಃ, ಹಲಾಯುಧಃ, ನೀಲಾಮ್ಬರಃ, ರೌಹಿಣೀಯಃ, ತಾಲಾಙ್ಕಃ, ಮುಸಲೀ, ಹಲೀ, ಸಂಕರ್ಷಣಃ, ಸೀರಪಾಣಿಃ, ಕಾಲಿನ್ದೀಭೇದನಃ, ಬಲಃ — ಈ ೧೭ ಹೆಸರುಗಳು ಬಲರಾಮನದು. (Balarama).

೨೬-೨೭. ಮದನಃ, ಮನ್ಮಥಃ, ಮಾರಃ, ಪ್ರಯಮ್ನಃ, ಮೀನಕೇತನಃ, ಕನ್ದರ್ಮಃ, ದರ್ಮಕಃ, ಅನಂಜಃ, ಕಾಮಃ, ಪಂಚಶರಃ, ಸ್ಮರಃ, ಶಮ್ಬರಾರಿಃ,

¹(ಶೃङ್ಗಾರಯೋನಿಃ ಶ್ರೀಪುತ್ರಃ ಶೂರ್ಪಕಾರಾತಿರೀತ್ಯಪಿ ।)

²(ಆವಿನ್ದಮಶೋಕಂ ಚ ಚೂತಂ ಚ ನವಮಲ್ಲಿಕಾ ।
ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಚ ಪञ್ಚೈತೇ ಪञ್ಚಬಾಣಸ್ಯ ಸಾಯಕಾಃ ॥)

³(ಉನ್ಮಾದನಸ್ತಾಪನಶ್ಚ ಶೋಷಣಸ್ತಗ್ಭನಸ್ತಥಾ ।

ಸಂಮೋಹನಶ್ಚ ಕಾಮಸ್ಯ ಪञ್ಚ ಬಾಣಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥)

ಬ್ರಹ್ಮಸೂರ್ವಿಶ್ವಕೇತುಃ ಸ್ಯಾದನಿರುದ್ಧ ಉಪಾಪತಿಃ ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಪದ್ಮಾಲಯಾ ಪದ್ಮಾ ಕಮಲಾ ಶ್ರೀಹರಿಪ್ರಿಯಾ ॥ ೨೮ ॥

¹(ಶೃಂಗಾರಯೋನಿಃ ಶ್ರೀಪುತ್ರಃ ಶೂರ್ಪಕಾರಾತಿರೀತ್ಯಪಿ ।)

²(ಆವಿನ್ದಮಶೋಕಂ ಚ ಚೂತಂ ಚ ನವಮಲ್ಲಿಕಾ ।

ನೀಲೋತ್ಪಲಂ ಚ ಪಂಚೈತೇ ಪಂಚಬಾಣಸ್ಯ ಸಾಯಕಾಃ ॥)

³(ಉನ್ಮಾದನಸ್ತಾಪನಶ್ಚ ಶೋಷಣಸ್ತಗ್ಭನಸ್ತಥಾ ।

ಸಂಮೋಹನಶ್ಚ ಕಾಮಸ್ಯ ಪಂಚ ಬಾಣಾಃ ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾಃ ॥)

ಬ್ರಹ್ಮಸೂರ್ವಿಶ್ವಕೇತುಃ ಸ್ಯಾದನಿರುದ್ಧ ಉಪಾಪತಿಃ ।

ಲಕ್ಷ್ಮೀಃ ಪದ್ಮಾಲಯಾ ಪದ್ಮಾ ಕಮಲಾ ಶ್ರೀಹರಿಪ್ರಿಯಾ ॥ ೨೮ ॥

ಮನಸಿಜಃ, ಕುಸುಮೇಶುಃ, ಅನನ್ಯಜಃ ಪುಷ್ಪಧನ್ವಾ, ರತಿಪತಿಃ, ಮಕರ-
ಧ್ವಜಃ, ಆತ್ಮಮಃ: ಈ ೧೯ ಮನ್ಮಥನ ಹೆಸರುಗಳು (Cupid).

1. ಈ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಜ್ಜೆಯಲ್ಲಿ ಬಂದಿರುವ ೩ ಹೆಸರುಗಳೂ ಸಹ ಮನ್ಮಥನದು.
2. ಈ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ೫ ಹೆಸರುಗಳು ಮನ್ಮಥನ ಬಾಣಗಳದು.
(Cupid's five arrows.)

3. ಈ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ೫ ಹೆಸರುಗಳು ಮನ್ಮಥನ ಐದು ಅಸ್ತ್ರಗಳ ಶಕ್ತಿಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಹೆಸರುಗಳಾಗಿವೆ. (Cupid's five missiles each named after its own peculiar power.)

(ಇಂದಿರಾ ಲೋಕಮಾತಾ ಮಾ ರಮಾ ಮङ್ಗಲದೇವತಾ |

ಭಾರ್ಗವೀ ಲೋಕಜನನೀ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಕನ್ಯಕಾ ||)

ಶङ್ಖೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತೇ: ಪಾञ್ಚಜನ್ಯಶ್ಚಕ್ರಂ ಸುದರ್ಶನಮ್ |

ಕೌಮೋದಕೀ ಗದಾ ಖಡ್ಗೋ ನಂದಕ: ಕೌಸ್ತುಭೋ ಮಣಿ: || ೨೯ ||

(ಇಂದಿರಾ ಲೋಕಮಾತಾ ಮಾ ರಮಾ ಮಂಗಳದೇವತಾ |

ಭಾರ್ಗವೀ ಲೋಕಜನನೀ ಕ್ಷೀರಸಾಗರಕನ್ಯಕಾ ||)

ಶಂಖೋ ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತೇ: ಪಾಂಚಜನ್ಯಶ್ಚಕ್ರಂ ಸುದರ್ಶನಮ್ |

ಕೌಮೋದಕೀ ಗದಾ ಖಡ್ಗೋ ನಂದಕ: ಕೌಸ್ತುಭೋ ಮಣಿ: || ೨೯ ||

೨೮. ಬ್ರಹ್ಮಸು: , ವಿಶ್ವಕೇತು: , ಅನಿರುದ್ಧ: , ಉಪಾಪತಿ: ಈ ೪ ಅನಿರುದ್ಧನ ಹೆಸರು (Aniruddha). ಅದರಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸು: , ವಿಶ್ವಕೇತು: ಎಂಬ ಈ ಎರಡು ಹೆಸರುಗಳನ್ನೂ ಮನ್ಮಥನಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ, ಅನಿರುದ್ಧ: , ಉಪಾಪತಿ: ಎಂಬ ಎರಡನ್ನು ಅನಿರುದ್ಧನ ಹೆಸರೆಂದು ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಲಕ್ಷ್ಮೀ: , ಪಚ್ಚಾಲಯಾ, ಪಚ್ಚಾ, ಕಮಲಾ, ಶ್ರೀ: , ಹರಿಪ್ರಿಯಾ, (ಇಂದಿರಾ, ಲೋಕಮಾತಾ, ಮಾ, ರಮಾ, ಮङ್ಗಲದೇವತಾ, ಭಾರ್ಗವೀ, ಲೋಕ-ಜನನೀ, ಕ್ಷೀರಸಾಗರಕನ್ಯಕಾ) ಈ ೧೪ ಲಕ್ಷ್ಮೀದೇವಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು (Goddess Lakshmi).

೨೯. ಪಾञ್ಚಜನ್ಯ: ಎಂಬ ಪದವು ಲಕ್ಷ್ಮೀಪತಿಯಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಶಂಖ (Conch). ಸುದರ್ಶನಮ್ ಎಂಬುದು ಆತನ ಚಕ್ರ (Discus). (ಸುದರ್ಶನ: ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು). ಕೌಮೋದಕೀ ಎಂಬುದು ಆತನ ಗದೆ (Mace). ನಂದಕ: ಎಂಬುದು ಆತನ ಖಡ್ಗ (Sword). ಕೌಸ್ತುಭ: ಎಂಬುದು ಆತನ ಮಣಿ (Jewel).

ಆತನ ಬಿಲ್ಲಿಗೆ (Bow) ಶಕ್ರ್ಮ್ ಎಂದೂ, ಆತನ ವಕ್ಷಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ ಗುರುತಿಗೆ (Mark on His breast) ಶ್ರೀವತ್ಸ: ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

(चापः शार्ङ्गं मुरारेस्तु श्रीवत्सो लाञ्छनं स्मृतम् ।

अश्वाश्च शैब्यसुग्रीवमेघपुष्पबलाहकाः ॥

सारथिर्दारुको मन्त्री ह्यद्धवश्चानुजो गदः ।)

गरुत्मान्‌गरुडस्ताक्षर्यो वैनतेयः खगेश्वरः ।

नागान्तको विष्णुरथः सुपर्णः पन्नगाशनः ॥ ३० ॥

(ಚಾಪಃ ಶಾರ್ಙ್ಗಂ ಮುರಾರೇಸ್ತು ಶ್ರೀವತ್ಸೋ ಲಾಂಛನಂ ಸ್ಮೃತಮ್ ॥

ಅಶ್ವಾಶ್ಚ ಶೈಬ್ಯಸುಗ್ರೀವಮೇಘಪುಷ್ಪಬಲಾಹಕಾಃ ।

ಸಾರಥಿದಾರುಕೋ ಮಂತ್ರೀ ಹ್ಯದ್ಧವಶ್ಚಾನುಜೋ ಗದಃ ॥

ಗರುತ್ಮಾನ್ ಗರುಡಸ್ತಾಕ್ಷರ್ಯೋ ವೈನತೇಯಃ ಖಗೇಶ್ವರಃ ।

ನಾಗಾಂತಕೋ ವಿಷ್ಣುರಥಃ ಪನ್ನಗಾಶನಃ ॥ ೩೦ ॥

शंभुरीशः पशुपतिः शिवः शूली महेश्वरः ।

ईश्वरः शर्व ईशानः शंकरश्चन्द्रशेखरः ॥ ३१ ॥

ಶಂಭುರೀಶಃ ಪಶುಪತಿಃ ಶಿವಃ ಶೂಲೀ ಮಹೇಶ್ವರಃ ।

ಈಶ್ವರಃ ಶರ್ವ ಈಶಾನಃ ಶಂಕರಶ್ಚಂದ್ರಶೇಖರಃ ॥ ೩೧ ॥

ಶೈಬ್ಯಃ, ಸುಗ್ರೀವಃ, ಮೇಘಪುಷ್ಪಃ, ಬಲಾಹಕಃ ಈ ೪ ಆತನ ಕುದುರೆಗಳು (His four horses). ಸಾರಥಿಯ ಹೆಸರು (Charioteer) ದಾರುಕಃ ಎಂದು. ಮಂತ್ರಿಯ ಹೆಸರು (Minister) ಅದ್ಧವಃ ಎಂದು. ತಮ್ಮನ ಹೆಸರು (Younger brother) ಗದಃ ಎಂದು ಈ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಾಠದ ೩ ಪಂಚ್ಚುಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

೩೦. ಗರುತ್ಮಾನ್, ಗರುಡಃ, ತಾಕ್ಷರ್ಯಃ, ವೈನತೇಯಃ, ಖಗೇಶ್ವರಃ, ನಾಗಾಂತಕಃ, ವಿಷ್ಣುರಥಃ, ಸುಪರ್ಣಃ, ಪನ್ನಗಾಶನಃ ಈ ೬ ಗರುಡನ ಹೆಸರು (Garuda, Vishnu's Vehicle).

भूतेशः खण्डपरशुर्गिरीशो गिरिशो मृडः ।

मृत्युञ्जयः कृत्तिवासाः पिनाकी प्रमथाधिपः ॥ ३२ ॥

ಭೂತೇಶಃ ಖಣ್ಡಪರಶುಃ ಗಿರೀಶೋ ಗಿರಿಶೋ ಮೃಡಃ ।

ಮೃತ್ಯುಂಜಯಃ ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ ಪಿನಾಕೀ ಪ್ರಮಥಾಧಿಪಃ ॥ ೩೨ ॥

उग्रः कपर्दी श्रीकण्ठः शितिकण्ठः कपालभृत् ।

वामदेवो महादेवो विरूपाक्षस्त्रिलोचनः ॥ ३३ ॥

ಉಗ್ರಃ ಕರ್ಪರ್ದೀ ಶ್ರೀಕಂಠಃ ಶಿತಿಕಂಠಃ ಕಪಾಲಭೃತ್ ।

ವಾಮದೇವೋ ಮಹಾದೇವೋ ವಿರೂಪಾಕ್ಷಸ್ತ್ರಲೋಚನಃ ॥ ೩೩ ॥

कृशानुरेताः सर्वज्ञो धूर्जटिर्नीललोहितः ।

हरः स्मरहरो भर्गः त्रयम्बकस्त्रिपुरान्तकः ॥ ३४ ॥

ಕೃಶಾನುರೇತಾಃ ಸರ್ವಜ್ಞೋ ಧೂರ್ಜಟಿರ್ನೀಲಲೋಹಿತಃ ।

ಹರಃ ಸ್ಮರಹರೋ ಭರ್ಗಃ ತ್ರೈಂಬಕಸ್ತ್ರಪುರಾಂತಕಃ ॥ ೩೪ ॥

गङ्गाधरोऽन्धकरिपुः क्रतुध्वंसी वृषध्वजः ।

व्योमकेशो भवो भीमः स्थाणू रुद्र उमापतिः ॥ ३५ ॥

ಗಂಗಾಧರೋಽಂಧಕರಿಪುಃ ಕ್ರತುಧ್ವಂಸೀ ವೃಷಧ್ವಜಃ ।

ವ್ಯೋಮಕೇಶೋ ಭವೋ ಭೀಮಃ ಸ್ಥಾಣೂ ರುದ್ರ ಉಮಾಪತಿಃ ॥ ೩೫ ॥

೨೧-೩೫. ಶಂಭುಃ, ಇಶಃ, ಪಶುಪತಿಃ, ಶಿವಃ, ಶೌಲಿ, ಮಹೇಶ್ವರಃ, ಇಶ್ವರಃ, ಶರ್ವಃ, ಇಶಾನಃ, ಶಂಕರಃ, ಚಂದ್ರಶೇಖರಃ, ಭೂತೇಶಃ, ಖಣ್ಡ-
ಪರಶುಃ, ಗಿರಿಶಃ, ಗಿರಿಶಃ, ಮೃಡಃ, ಮೃತ್ಯುಂಜಯಃ, ಕೃತ್ತಿವಾಸಾಃ, ಪಿನಾಕೀ, ಪ್ರಮಥಾಧಿಪಃ, ಉಗ್ರಃ, ಕರ್ಪರ್ದೀ, ಶ್ರೀಕಂಠಃ, ಶಿತಿಕಂಠಃ, ಕಪಾಲಭೃತ್, ವಾಮದೇವಃ, ಮಹಾದೇವಃ, ವಿರೂಪಾಕ್ಷಃ, ತ್ರಿಲೋಚನಃ, ಕೃಶಾನು-
ರೆತಾಃ, ಸರ್ವಜ್ಞಃ, ಧೂರ್ಜಟಿಃ, ನೀಲಲೋಹಿತಃ, ಹರಃ, ಸ್ಮರಹರಃ, ಭರ್ಗಃ,

¹(अहिर्बुध्न्योऽष्टमूर्तिश्च गजारिश्च महानटः ।)

कपर्दोऽस्य जटाजूटः पिनाकोऽजगवं धनुः ।

प्रमथाः स्युः पारिषदा ब्राह्मीत्याद्यास्तु मातरः ॥ ३६ ॥

1(ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯೋಽಷ್ಟಮೂರ್ತಿಶ್ಚ ಗಜಾರಿಶ್ಚ ಮಹಾನಟಃ |)

ಕಪರ್ದೋಽಸ್ಯ ಜಟಾಜೂಟಃ ಪಿನಾಕೋಽಜಗವಂ ಧನುಃ |

ಪ್ರಮಥಾಃ ಸ್ಯುಃ ಪಾರಿಷದಾ ಬ್ರಾಹ್ಮೀತ್ಯಾದ್ಯಾಸ್ತು ಮಾತರಃ || ೩೬ ||

(ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वैष्णवी तथा ।

वाराही च तथेन्द्राणी चामुण्डा सप्त मातरः ॥)

(ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮಾಹೇಶ್ವರೀ ಚೈವ ಕೌಮಾರೀ ವೈಷ್ಣವೀ ತಥಾ |

ವಾರಾಹೀ ಚ ತಥೇಂದ್ರಾಣೀ ಚಾಮುಂಡಾ ಸಪ್ತ ಮಾತರಃ ||)

त्र्यम्बकः, त्रिपुरान्तकः, गङ्गाधरः, अन्धकरिपुः, क्रतुध्वंसी, वृषध्वजः, व्योमकेशः, भवः, भीमः, स्थाणुः, रुद्रः, उमापतिः, ಈ ೪೮ ಹೆಸರುಗಳು ಶಿವನದು (Siva).

೩೬. ಕಪರ್ದಃ ಎಂಬುದು ಶಂಭುವಿನ ಜಟಾಜೂಟ (ಮುಡಿ) (Siva's braided hair). ಪಿನಾಕಃ, ಅಜಗವಮ್ ಈ ಎರಡೂ ಅತನ ಧನುಸ್ಸಿಗೆ ಹೆಸರು (His bow). ಅತನ ಸಭೆಗೆ ಸೇರಿರುವ ಸೇವಕರಿಗೆ (His attendants) ಪ್ರಮಥಾಃ ಎಂದೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಮುಂತಾದ ಮಾತೃಗಳಿಗೆ (Seven Divine Mothers or names of the Seven Energies) ಮಾತರಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಅವರಾರಿಂದರೆ ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಮಾಹೇಶ್ವರೀ, ಕೌಮಾರೀ, ವೈಷ್ಣವೀ, ವಾರಾಹೀ, ಇಂದ್ರಾಣೀ, ಚಾಮುಂಡಾ, ಎಂದು ಸಪ್ತ ಮಾತೃಕೆಯರು ಅಥವಾ ಶಕ್ತಿಗಳು.

1. ಈ ಅಧಿಕ ಪಾಠದಲ್ಲಿರುವ ಅಹಿರ್ಬುಧ್ನ್ಯಃ, ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಃ, ಗಜಾರಿಃ, ಮಹಾನಟಃ ಎಂಬ ನಾಲ್ಕು ಹೆಸರುಗಳೂ ಸೇರಿಸಿದರೆ ಶಿವನಿಗೆ ೫೨ ಹೆಸರುಗಳ ಹೇಳಿದಹಾಗೆ ಆಗುವುದು.

ವಿಭೂತಿಭೂತಿರೈಶ್ವರ್ಯಂ ಅಣಿಮಾದಿಕಮಷ್ಟಥಾ |

(ಅಣಿಮಾ ಮಹಿಮಾ ಚೈವ ಗರಿಮಾ ಲಘಿಮಾ ತಥಾ |

ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯಮಿಶಿತ್ವಂ ವಶಿತ್ವಂ ಚಾಪ್ತಸಿದ್ಧಯಃ ||)

ಉಮಾ ಕಾತ್ಯಾಯಿನಿ ಗೌರಿ ಕಾಲಿ ಹೈಮವತೀಶ್ವರಿ || ೩೭ ||

ವಿಭೂತಿಭೂತಿರೈಶ್ವರ್ಯಂ ಅಣಿಮಾದಿಕಮಷ್ಟಥಾ |

(ಅಣಿಮಾ ಮಹಿಮಾ ಚೈವ ಗರಿಮಾ ಲಘಿಮಾ ತಥಾ |

ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯಮಿಶಿತ್ವಂ ವಶಿತ್ವಂ ಚಾಪ್ತಸಿದ್ಧಯಃ ||)

ಉಮಾ ಕಾತ್ಯಾಯಿನಿ ಗೌರಿ ಕಾಲಿ ಹೈಮವತೀಶ್ವರಿ || ೩೭ ||

ಶಿವಾ ಭವಾನಿ ರುದ್ರಾಣಿ ಶರ್ವಾಣಿ ಸರ್ವಮಙ್ಗಲಾ |

ಅರ್ಪಣಾ ಪಾರ್ವತೀ ದುರ್ಗಾ ಮೃಡಾನಿ ಚಂಡಿಕಾಂಬಿಕಾ || ೩೮ ||

ಶಿವಾ ಭವಾನಿ ರುದ್ರಾಣಿ ಶರ್ವಾಣಿ ಸರ್ವಮಙ್ಗಲಾ |

ಅರ್ಪಣಾ ಪಾರ್ವತೀ ದುರ್ಗಾ ಮೃಡಾನಿ ಚಂಡಿಕಾಂಬಿಕಾ || ೩೮ ||

(ಆರ್ಯಾ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ ಚೈವ ಗಿರಿಜಾ ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ |

ಕರ್ಮಮೋಟಿ ತು ಚಾಮುಂಡಾ ಕರ್ಮಮುಂಡಾ ತು ಕರ್ಚಿಕಾ ||)

(ಆರ್ಯಾ ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ ಚೈವ ಗಿರಿಜಾ ಮೇನಕಾತ್ಮಜಾ |

ಕರ್ಮಮೋಟಿ ತು ಚಾಮುಂಡಾ ಕರ್ಮಮುಂಡಾ ತು ಕರ್ಚಿಕಾ ||)

೩೭. ವಿಭೂತಿಃ, ಭೂತಿಃ, ಐಶ್ವರ್ಯಮ್ ಈ ೩ ಶಿವನ ಎಂಟು ವಿಧವಾದ ಸಿದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಐಶ್ವರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Supernatural powers). ಆ ಸಿದ್ಧಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಅಣಿಮಾ, ಮಹಿಮಾ, ಗರಿಮಾ, ಲಘಿಮಾ, ಪ್ರಾಪ್ತಿಃ, ಪ್ರಾಕಾಮ್ಯಮ್, ಇಶಿತ್ವಮ್, ವಶಿತ್ವಮ್, ಈ ೮ ಎಂಬುದಾಗಿ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಾಠವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

೩೭-೩೮. ಉಮಾ, ಕಾತ್ಯಾಯಿನಿ, ಗೌರಿ, ಕಾಲಿ, ಹೈಮವತೀ,

ವಿನಾಯಕೋ ವಿಘ್ನರಾಜದ್ವೈಮಾತುರಗಣಾಧಿಪಾಃ ।

ಅಪ್ಯೇಕದಂತಹೇರಮ್ಬಲಮ್ಬೋದರಗಜಾನನಾಃ ॥ ೩೯ ॥

ವಿನಾಯಕೋ ವಿಘ್ನರಾಜದ್ವೈಮಾತುರಗಣಾಧಿಪಾಃ ।

ಅಪ್ಯೇಕದಂತಹೇರಂಬಲಂಬೋದರಗಜಾನನಾಃ ॥ ೩೯ ॥

ಕಾರ್ತಿಕೇಯೋ ಮಹಾಸೇನಃ ಶರಜನ್ಮಾ ಷಡಾನನಃ ।

ಪಾರ್ವತೀನಂದನಃ ಸ್ಕಂದಃ ಸೇನಾನಿರಗ್ನಿಭೂಗೃಹಃ ॥ ೪೦ ॥

ಕಾರ್ತಿಕೇಯೋ ಮಹಾಸೇನಃ ಶರಜನ್ಮಾ ಷಡಾನನಃ ।

ಪಾರ್ವತೀನಂದನಃ ಸ್ಕಂದಃ ಸೇನಾನಿರಗ್ನಿಭೂಗೃಹಃ ॥ ೪೦ ॥

ಬಾಹುಲೇಯಸ್ತಾರಕಜಿಹ್ವಿಶಾಖಃ ಶಿಖಿವಾಹನಃ ।

ಷಾನ್ಮಾತುರಃ ಶಕ್ತಿಧರಃ ಕುಮಾರಃ ಕ್ರೌಂಚದಾರಣಃ ॥ ೪೧ ॥

ಬಾಹುಲೇಯಸ್ತಾರಕಜಿಹ್ವಿಶಾಖಃ ಶಿಖಿವಾಹನಃ ।

ಷಾನ್ಮಾತುರಃ ಶಕ್ತಿಧರಃ ಕುಮಾರಃ ಕ್ರೌಂಚದಾರಣಃ ॥ ೪೧ ॥

ईश्वरी, शिवा, भवानी, रुद्राणी, शर्वाणी, सर्वमङ्गला, अपर्णा, पार्वती, दुर्गा, मृडानी, चण्डिका, अम्बिका, (आर्या, दाक्षायणी, गिरिजा, मेनकात्मजा) ಈ ೨೧ ಪಾರ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (Parvati) (कर्ममोटी, चामुण्डा, चर्ममुण्डा, चर्चिका) ಈ ೪ ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ರೂಪವಿಶೇಷ (A form of Durga). ಕರ್ಮಮೋಟಿ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ ದಿವ್ಯ ಮಾತೆಯರು ಎಂದೂ ಅರ್ಥವುಂಟು (Divine Mothers).

೩೯. ವಿನಾಯಕಃ, ವಿಘ್ನರಾಜಃ, ದ್ವೈಮಾತುರಃ, ಗಣಾಧಿಪಃ, ಏಕ-ದಂತಃ, ಹೇರಮ್ಬಃ, ಲಮ್ಬೋದರಃ, ಗಜಾನನಃ, ಈ ೮ ಗಣೇಶನ ಹೆಸರು (Ganesha).

೪೦-೪೧. ಕಾರ್ತಿಕೇಯಃ, ಮಹಾಸೇನಃ, ಶರಜನ್ಮಾ, ಷಡಾನನಃ, ಪಾರ್ವತೀನಂದನಃ, ಸ್ಕಂದಃ, ಸೇನಾನಿಃ, ಅಗ್ನಿಭೂಃ, ಗುಹಃ, ಬಾಹುಲೇಯಃ,

¹(ಶೃङ್ಗಿ ಭೃಂಗಿ ರಿಟಿಸ್ತುಂಡಿ ನಂದಿಕೋ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ: |)

ಇಂದ್ರೋ ಮಠ್ವಾನ್ಮಘವಾ ಬಿಡೌಜಾ: ಪಾಕಶಾಸನ: || ೪೨ ||

¹(ಶೃಂಗೀ ಭೃಂಗೀ ರಿಟಿಸ್ತುಂಡೀ ನಂದಿಕೋ ನಂದಿಕೇಶ್ವರ: |)

ಇಂದ್ರೋ ಮಠ್ವಾನ್ಮಘವಾ ಬಿಡೌಜಾ: ಪಾಕಶಾಸನ: || ೪೨ ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾ: ಸುನಾಸೀರ: ಪುರುಹೃತ: ಪುರಂದರ: |

ಜಿಞ್ಞುಲೇಖರ್ಷಭ: ಶಕ್ರ: ಶತಮನ್ಯುರ್ಧಿವಸ್ಪತಿ: || ೪೩ ||

ವೃದ್ಧಶ್ರವಾ: ಸುನಾಸೀರ: ಪುರುಹೃತ: ಪುರಂದರ: |

ಜಿಞ್ಞುಲೇಖರ್ಷಭ: ಶಕ್ರ: ಶತಮನ್ಯುರ್ಧಿವಸ್ಪತಿ: || ೪೩ ||

ಸುತ್ರಾಮಾ ಗೋತ್ರಭಿವೃದ್ಧಿ ವಾಸವೋ ವೃತ್ರಹಾ ವೃಷಾ |

ವಾಸ್ತೋಷಪತಿ: ಸುರಪತಿರ್ಬಲಾರಾತಿ: ಶಚೀಪತಿ: || ೪೪ ||

ಸುತ್ರಾಮಾ ಗೋತ್ರಭಿವೃದ್ಧಿ ವಾಸವೋ ವೃತ್ರಹಾ ವೃಷಾ |

ವಾಸ್ತೋಷಪತಿ: ಸುರಪತಿರ್ಬಲಾರಾತಿ: ಶಚೀಪತಿ: || ೪೪ ||

ಜಮ್ಮಭೇದಿ ಹರಿಹಯ: ಸ್ವಾರಾಢಮುಚಿಸೂದನ: |

ಸಂಕ್ರಂದನೋ ದುಶ್ವಯವನ: ತುರಾಷಾಢಮೇಘವಾಹನ: || ೪೫ ||

ಜಮ್ಮಭೇದಿ ಹರಿಹಯ: ಸ್ವಾರಾಢಮುಚಿಸೂದನ: |

ಸಂಕ್ರಂದನೋ ದುಶ್ವಯವನ: ತುರಾಷಾಢಮೇಘವಾಹನ: || ೪೫ ||

ತಾರಕಜಿತ್, ವಿಶಾಖ:, ಶಿಖಿವಾಹನ:, ಪಾಣ್ಮಾತುರ:, ಶಕ್ತಿಧರ:,
ಕುಮಾರ:, ಕೌಶ್ವದಾರಣ:, ಈ ೧೭ ಕಾರ್ತಿಕೇಯನ ಹೆಸರು(Kartikeya).

೪೨-೪೬. ಇಂದ್ರ:, ಮಠ್ವಾನ್, ಮಘವಾ, ಬಿಡೌಜಾ:, ಪಾಕ-
ಶಾಸನ:, ವೃದ್ಧಶ್ರವಾ:, ಸುನಾಸೀರ:, (ಶುನಾಸೀರ:, ಶುನಾಸೀರ:)

1. ಇವರಲ್ಲಿರುವ ಶೃಂಗಿ, ಭೃಂಗಿ, ರಿಟಿ:, ತುಂಡಿ, ನಂದಿಕ:, ನಂದಿಕೇಶ್ವರ:
ಎಂಬ ಆರು ಪದಗಳು ನಂದಿಕೇಶ್ವರನ ಹೆಸರುಗಳು (Nandi).

आखण्डलः सहस्राक्षः ऋभुक्षास्तस्य तु प्रिया ।

पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरी त्वमरावती ॥ ४६ ॥

ಅಖಂಡಲಃ ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ ಋಭುಕ್ಷಾಸ್ತಸ್ಯ ತು ಪ್ರಿಯಾ |

ಪುಲೋಮಜಾ ಶಚೀಂದ್ರಾಣೀ ನಗರೀ ತ್ವಮರಾವತೀ || ೪೬ ||

हय उच्चैःश्रवाः सूतो मातलिर्नन्दनं वनम् ।

स्यात्प्रासादो वैजयन्तो जयन्तः पाकशासनिः ॥ ४७ ॥

ಹಯ ಉಚ್ಛೈಃಶ್ರವಾಃ ಸೂತೋ ಮಾತಲಿನಂದನಂ ವನಮ್ |

ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಾಸಾದೋ ವೈಜಯಂತೋ ಜಯಂತಃ ಪಾಕಶಾಸನಃ || ೪೭ ||

ಪುರುಹೂತಃ, ಪುರಂದರಃ, ಜಿಷ್ಣುಃ, ಲೇಖರ್ಮಭಃ, ಶಕ್ರಃ, ಶತಮನ್ಯುಃ, ದಿವಸ್ಪತಿಃ, ಸುತ್ರಾಮಾ, ಗೋತ್ರಭಿತ್, ವಜ್ರಿ, ವಾಸವಃ, ವೃತ್ರಹಾ, ವೃಷಾ, ವಾಸ್ತೋಷ್ಪತಿಃ, ಸುರಪತಿಃ, ಬಲಾರಾತಿಃ, ಶಚೀಪತಿಃ, ಜಮ್ಮಭೇದಿ, ಹರಿ-ಹಯಃ, ಸ್ವಾರಾಡ್, ನಮುಚಿಸೂದನಃ, ಸಂಕ್ರಂದನಃ, ದುಶ್ಶಯವನಃ, ತುರಾಷಾಡ್, ಮೇಘವಾಹನಃ, ಆಖಣ್ಡಲಃ, ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷಃ, ಋಭುಕ್ಷಾಃ, ಈ ೩೫ ಹೆಸರು ಇಂದ್ರನದು (Indra). ಇಲ್ಲಿ ಸ್ವಾರಾಡ್ ಶಬ್ದವು ಜಕಾರಾಂತ, ತುರಾಷಾಡ್ ಶಬ್ದವು ಹಕಾರಾಂತ, ಋಭುಕ್ಷಾ ಶಬ್ದವು ಪಥಿನ್ ಶಬ್ದದಂತೆ ನ ಕಾರಾಂತವು.

ಪುಲೋಮಜಾ, ಶಚಿ, ಇಂದ್ರಾಣಿ ಈ ೩ ಇಂದ್ರನ ಹೆಂಡತಿಯ ಹೆಸರು (Wife of Indra). ಅಮರಾವತಿ ಆತನ ಪಟ್ಟಣವು (Indra's City).

೪೭. उच्चैःश्रवाः ಆತನ ಕುದುರೆ (His horse). मातलिः ಆತನ ಸಾರಥಿ (His Charioteer). नन्दनम् ಆತನ ತೋಟ. (His Garden). वैजयन्तः ಆತನ ಅರಮನೆ (His Palace). जयन्तः, पाकशासनिः ಈ ೨ ಆತನ ಮಗನ ಹೆಸರು (His Son).

೪೮-೪೯. ऐरावतः, अभ्रमातङ्गः, ऐरावणः, अभ्रमुवल्लभः, ಈ ೪ ಆತನ ಅನೆಯ ಹೆಸರು (His Elephant). ह्यादिनी, वज्रम्,

ಐರಾವತೋಽಭ್ರಮಾತಙ್ಗೈರಾವಣಾಭ್ರಮುವಲ್ಲಭಾಃ |

ಹಾದಿನಿ ವಜ್ರಮಸ್ತ್ರೀ ಸ್ಯಾತ್ಕುಲಿಶಂ ಭಿದುರಂ ಪವಿಃ || ೪೮ ||

ಐರಾವತೋಽಭ್ರಮಾತಂ ಗೈರಾವಣಾಭ್ರಮುವಲ್ಲಭಾಃ |

ಹೃದಿನೀ ವಜ್ರಮಸ್ತ್ರೀ ಸ್ಯಾತ್ಕುಲಿಶಂ ಭಿದುರಂ ಪವಿಃ || ೪೮ ||

ಶತಕೋಟಿಃ ಸ್ವರುಃ ಶಮ್ಬೋ ದಮ್ಭೋಲಿರಶನಿರ್ದ್ವಯೋಃ |

ವ್ಯೋಮಯಾನಂ ವಿಮಾನೋಽಸ್ತ್ರೀ ನಾರದಾಚಾಃ ಸುರರ್ಷಯಃ || ೪೯ ||

ಶತಕೋಟಿಃ ಸ್ವರುಃ ಶಂಭೋ ದಂಭೋಲಿರಶನಿರ್ದ್ವಯೋಃ |

ವ್ಯೋಮಯಾನಂ ವಿಮಾನೋಽಸ್ತ್ರೀ ನಾರದಾಚಾಃ ಸುರರ್ಷಯಃ || ೪೯ ||

ಸ್ಯಾತ್ಸುಧರ್ಮಾ ದೇವಸಭಾ ಪಿಯೂಷಮಮೃತಂ ಸುಧಾ |

ಮನ್ದಾಕಿನಿ ವಿಯದ್ರಙ್ಗಾ ಸ್ವರ್ಣದೀ ಸುರದೀರ್ಘಿಕಾ || ೫೦ ||

ಸ್ಯಾತ್ಸುಧರ್ಮಾ ದೇವಸಭಾ ಪಿಯೂಷಮಮೃತಂ ಸುಧಾ |

ಮನ್ದಾಕಿನೀ ವಿಯದ್ರಂ ಗಾ ಸ್ವರ್ಣದೀ ಸುರದೀರ್ಘಿಕಾ || ೫೦ ||

ಕುಲಿಶಮ್, ಭಿದುರಮ್, ಪವಿಃ, ಶತಕೋಟಿಃ, ಸ್ವರುಃ, ಶಮ್ಬಃ, ದಮ್ಭೋಲಿಃ
ಅಶನಿಃ ಈ ೧೦ ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Thunder-
bolt). ಇಲ್ಲಿ ಹಾದಿನಿ ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ, ವಜ್ರಮ್ ಪುನ್ನ ಪುಂಸಕ ಲಿಂಗ
(ಅಸ್ತ್ರೀ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ). ಅಶನಿಃ ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ
ಮತ್ತು ಪುಲ್ಲಿಂಗ (ದ್ವಯೋಃ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ) ವ್ಯೋಮಯಾನಮ್,
ವಿಮಾನಃ, ಈ ೨ ಇಂದ್ರನ ರಥದ ಹೆಸರು (His aerial car). ಇಲ್ಲಿ
ವಿಮಾನ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ಸುರರ್ಷಯಃ ಎಂಬುದು
ನಾರದ ಮೊದಲಾದ ಋಷಿಗಳ ಹೆಸರು (Divine sages). ಆಚ
ಶಬ್ದದಿಂದ ತುಂಬುರು, ಭರತ, ಪರ್ವತ, ಅಸಿತ, ದೇವಲ ಮುಂತಾದವರೆಂದು
ಗ್ರಹಿಸಬೇಕು.

೫೦. ಸುಧರ್ಮಾ, ದೇವಸಭಾ ಈ ೨ ದೇವತೆಗಳ ಸಭೆಗೆ (Council

ಮೇರುಃ ಸುಮೇರುಹೇಮಾದ್ರೀ ರತ್ನಸಾನುಃ ಸುರಾಲಯಃ ।

ಪಶ್ಚತ್ತೇ ದೇವತರವಃ ಮಂದಾರಃ ಪಾರಿಜಾತಕಃ ॥ ೪೧ ॥

ಮೇರುಃ ಸುಮೇರುಹೇಮಾದ್ರೀ ರತ್ನಸಾನುಃ ಸುರಾಲಯಃ ।

ಪಂಚೈತೇ ದೇವತರವಃ ಮಂದಾರಃ ಪಾರಿಜಾತಕಃ ॥ ೪೧ ॥

ಸಂತಾನಃ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಶ್ಚ ಪುಂಸಿ ವಾ ಹರಿಚಂದನಮ್ ।

ಸನತ್ಕುಮಾರೋ ವೈಧಾತ್ರಃ ಸ್ವವೈದ್ಯಾವಶ್ವಿನಿಸುತೌ ॥ ೪೨ ॥

ಸಂತಾನಃ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಶ್ಚ ಪುಂಸಿ ವಾ ಹರಿಚಂದನಮ್ ।

ಸನತ್ಕುಮಾರೋ ವೈಧಾತ್ರಃ ಸ್ವವೈದ್ಯಾವಶ್ವಿನಿಸುತೌ ॥ ೪೨ ॥

ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ ದಸ್ರಾವಾಶ್ವಿನೇಯೌ ಚ ತಾವುಭೌ ।

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಬಹುಷ್ಪಸರಸಃ ಸ್ವವೈದ್ಯಾ ಉರ್ವಶೀಮುಖಾಃ ॥ ೪೩ ॥

ನಾಸತ್ಯಾವಶ್ವಿನೌ ದಸ್ರಾವಾಶ್ವಿನೇಯೌ ಚ ತಾವುಭೌ ।

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಬಹುಷ್ಪಸರಸಃ ಸ್ವವೈದ್ಯಾ ಉರ್ವಶೀಮುಖಾಃ ॥ ೪೩ ॥

of Gods); ಪಿಯೂಪಮ್, ಅಮೃತಮ್, ಸುಧಾ ಈ ೩ ಅಮೃತಕ್ಕೆ (Nectar, God's food); ಮಂದಾಕಿನಿ, ವಿಯದ್ರಜ್ಞಾ, ಸ್ವರ್ಣದಿ, ಸುರದೀರ್ಘಿಕಾ, ಈ ೪ ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ಗಂಗಾನದಿಗೆ (The Celestial Ganges) ಹೆಸರುಗಳು.

೪೧-೪೩. ಮೇರುಃ, ಸುಮೇರುಃ, ಹೇಮಾದ್ರಿಃ, ರತ್ನಸಾನುಃ, ಸುರಾಲಯಃ, ಈ ೫ ಮೇರು ಪರ್ವತಕ್ಕೆ (Mountain Meru); ಮಂದಾರಃ, ಪಾರಿಜಾತಕಃ, ಸಂತಾನಃ, ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಃ, ಹರಿಚಂದನಮ್ ಈ ೫ ದೇವತೆಗಳ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳು (The five celestial trees). ಇಲ್ಲಿ 'ಹರಿ-ಚಂದನಮ್' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ನ ಪುಂಸಕ ಮತ್ತು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು. ಸನತ್ಕುಮಾರಃ, ವೈಧಾತ್ರಃ, ಈ ೨ ಬ್ರಹ್ಮನ ಪುತ್ರನಾದ ಸನತ್ಕುಮಾರನ ಹೆಸರು (Sanatkumara, Brahma's son).

(घृताची मेनका रम्भा उर्वशी च तिलोत्तमा ।
सुकेशी मञ्जुघोषाद्याः कथ्यन्तेऽप्सरसो बुधैः॥)

(ಘೃತಾಚೀ ಮೇನಕಾ ರಂಭಾ ಉರ್ವಶೀ ಚ ತಿಲೋತ್ತಮಾ ।
ಸುಕೇಶೀ ಮಂಜುಘೋಷಾದ್ಯಾಃ ಕಥ್ಯಂತೇಽಪ್ಸರಸೋ ಬುಧೈಃ ॥)

हाहा हूहूश्चैवमाद्या गन्धर्वास्त्रिदिवौकसाम् ।
अग्निर्वैश्वानरो वह्निर्वीतिहोत्रो धनंजयः ॥ ५४ ॥

ಹಾಹಾ ಹೂಹೂಶ್ಚೈವಮಾದ್ಯಾ ಗಂಧರ್ವಾಸ್ತ್ರಿದಿವೌಕಸಾಮ್ ।
ಅಗ್ನಿರ್ದೈವಶ್ವಾನರೋ ವಹ್ನಿರ್ದೀತಿಹೋತ್ರೋ ಧನಂಜಯಃ ॥ ೫೪ ॥

स्वर्वैद्यौ, अश्विनीसुतौ, नासत्यौ, अश्विनौ, दस्यौ, आश्विनेयौ
ಈ ೬ ದೇವವೈದ್ಯರಾದ ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು. ಇವರು ಯಾವಾಗಲೂ
ಜೋಡಿಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ದ್ವಿವಚನದಲ್ಲಿ ಇರುವುವು (The
Asvins or the Celestial Physicians). अप्सरसः,
स्वर्देश्याः ಈ ೨ ದೇವವೇಷೈಯರ ಹೆಸರು (Nymphs). ಈ ಶಬ್ದಗಳು
ಪ್ರೀಲಿಂಗ ಲಹರಿವಚನಾಂತಗಳು. ಮುಂದಿನ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ
ರಾದ ಅಪ್ಸರಸ್ತ್ರೀಯರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಹೇಳಿದೆ.

೫೪. हाहाः, हूहूः ಈ ೨ (ಅಧಾತ್ವಸ್ತಸಂಜ್ಞಾವಾಚಕಗಳು) ದೇವ
ಗಾಯಕರ ಹೆಸರುಗಳು (Celestial musicians). आद्य ಶಬ್ದದಿಂದ
तुम्बुरु, विश्वावसु, चित्ररथ, ಮುಂತಾದವರು ಎಂದು ಸೂಚಿತವಾಗು
ತ್ತದೆ. हाहा ಶಬ್ದವು ಆಕಾರಾನ್ತ ಪುಲ್ಲಿಂಗವು. हाहाः हाहौ हाहाः ;
हाहां हाहौ हाहान् ; हाहा हाहाभ्यां हाहाभिः ಎಂಬ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ
ಹೇಳಬೇಕು. ಈ ಶಬ್ದವು ಸಾನ್ತ ವಾಗಿಯೂ ಸಹ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟು
'गन्धर्वोहाहसि प्रोक्तः' ಎಂದು ಮತ್ತೊಂದು ಕೋಶದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ.
हहाः ಎಂದು ಆದಿ ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿ हुहुः ಎಂದು ಉಭಯ ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿ
'हहाहुहू' ಎಂದು ದ್ವಿವಚನಾಂತರೂಪವು ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿದೆ. हूहू ಶಬ್ದವು

ಕೃಪಿಟಯೋನಿರ್ಜ್ವಲನೋ ಜಾತವೇದಾಸ್ತನೂನಪಾತ್ ।

ಬರ್ಹಿಃ ಶುಷ್ಮಾ ಕೃಷ್ಣಾವರ್ತಮಾ ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶ ಉರ್ಬುಧಃ ॥ ೪೪ ॥

ಕೃಪಿಟಯೋನಿರ್ಜ್ವಲನೋ ಜಾತವೇದಾಸ್ತನೂನಪಾತ್ |

ಬರ್ಹಿಃ ಶುಷ್ಮಾ ಕೃಷ್ಣಾವರ್ತಮಾ ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶ ಉರ್ಬುಧಃ ॥ ೪೪ ॥

ಆಶ್ರಯಾಶೋ ಬೃಹದ್ಭಾನುಃ ಕೃಶಾನುಃ ಪಾವಕೋಽನಲಃ ।

ರೋಹಿತಾಶ್ವೋ ವಾಯುಸಖಃ ಶಿಖಾವಾನಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ॥ ೪೫ ॥

ಆಶ್ರಯಾಶೋ ಬೃಹದ್ಭಾನುಃ ಕೃಶಾನುಃ ಪಾವಕೋಽನಲಃ |

ರೋಹಿತಾಶ್ವೋ ವಾಯುಸಖಃ ಶಿಖಾವಾನಾಶುಶುಕ್ಷಣಿಃ ॥ ೪೫ ॥

ಹಿರಣ್ಯರೆತಾ ಹುತಭುಗದಹನೋ ಹವ್ಯವಾಹನಃ ।

ಸಪ್ತಾರ್ಚಿರ್ದಮುನಾಃ ಶುಕ್ರಶ್ಚಿತ್ರಭಾನುರ್ವಿಭಾವಸುಃ ॥ ೪೬ ॥

ಹಿರಣ್ಯರೆತಾ ಹುತಭುಗದಹನೋ ಹವ್ಯವಾಹನಃ |

ಸಪ್ತಾರ್ಚಿರ್ದಮುನಾಃ ಶುಕ್ರಶ್ಚಿತ್ರಭಾನುರ್ವಿಭಾವಸುಃ ॥ ೪೬ ॥

ಶುಚಿರಪ್ಪಿತ್ತಮೌರ್ವಸ್ತು ವಾಡವೋ ವಡವಾನಲಃ ।

ವಹ್ನೇರ್ಧ್ವಯೋರ್ಜ್ವಾಲಕೀಲಾವರ್ಚಿರ್ದೇತಿಃ ಶಿಖಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೪೭ ॥

ಶುಚಿರಪ್ಪಿತ್ತಮೌರ್ವಸ್ತು ವಾಡವೋ ವಡವಾನಲಃ |

ವಹ್ನೇರ್ಧ್ವಯೋರ್ಜ್ವಾಲಕೀಲಾವರ್ಚಿರ್ದೇತಿಃ ಶಿಖಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೪೭ ॥

ಉಕಾರಾನ್ತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ. ಹಹಃ ಹಹೌ ಹಹಃ ; ಹಹಮ್ ಹಹೌ ಹಹನ್ ; ಹಹಾ
ಹಹಭ್ಯಾಂ ಹಹಭಿಃ ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಹೇಳಬೇಕು.

೫೫-೫೮.

ಅಗ್ನಿಃ, ವೈಶ್ವಾನರಃ, ವಹ್ನಿಃ, ವೀತಿಹೋತ್ರಃ, ಧನಂಜಯಃ,
ಕೃಪಿಟಯೋನಿಃ, ಜ್ವಲನಃ, ಜಾತವೇದಾಃ, ತನೂನಪಾತ್, ಬರ್ಹಿಃ, ಶುಷ್ಮಾ,
ಕೃಷ್ಣಾವರ್ತಮಾ, ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶಃ, ಉರ್ಬುಧಃ, ಆಶ್ರಯಾಶಃ, ಬೃಹದ್ಭಾನುಃ,
ಕೃಶಾನುಃ, ಪಾವಕಃ, ಅನಲಃ, ರೋಹಿತಾಶ್ವಃ, ವಾಯುಸಖಃ, ಶಿಖಾವಾನ್,

ತ್ರಿಛು ಸ್ಫುಲಿಂಙ್ಗೋಽಗ್ನಿಕಣಃ ಸಂತಾಪಃ ಸಂಜ್ವರಃ ಸಮೌ |

¹(ಉಲ್ಕಾ ಸ್ಯಾನ್ನಿರ್ಗತಜ್ವಾಲಾ ಭೂತಿರ್ಮಸಿತಭಸ್ಮನೀ |

ಕ್ಷಾರೋ ರಕ್ಷಾ ಚ ದಾವಸ್ತು ದವೋ ವನಹುತಾಶನಃ ||)

ಧರ್ಮರಾಜಃ ಪಿತೃಪತಿಃ ಸಮವರ್ತೀ ಪರೇತರಾಟ್ || ೪೯ ||

ತ್ರಿಛು ಸ್ಫುಲಿಂಗೋಽಗ್ನಿಕಣಃ ಸಂತಾಪಃ ಸಂಜ್ವರಃ ಸಮೌ |

¹(ಉಲ್ಕಾ ಸ್ಯಾನ್ನಿರ್ಗತಜ್ವಾಲಾ ಭೂತಿರ್ಮಸಿತಭಸ್ಮನೀ |

ಕ್ಷಾರೋ ರಕ್ಷಾ ಚ ದಾವಸ್ತು ದವೋ ವನಹುತಾಶನಃ ||

ಧರ್ಮರಾಜಃ ಪಿತೃಪತಿಃ ಸಮವರ್ತೀ ಪರೇತರಾಟ್ || ೪೯ ||

ಆಶುಶುಕ್ಲಾಃ, ಹಿರಣ್ಯರೆತಾಃ, ಹುತಭುಕ್, ದಹನಃ, ಹವ್ಯವಾಹನಃ,
ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಃ, ದಮುನಾಃ, ಶುಕ್ರಃ, ಚಿತ್ರಭಾತುಃ, ವಿಭಾವಸುಃ, ಶುಚಿಃ,
ಅಪ್ಪಿತ್ತಮ್ ಈ ೨೪ ಅಗ್ನಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (Fire).

೫೮. ಔರ್ವಃ, ವಾಡವಃ, ವಡವಾನಲಃ, ಈ ೩ ಬದಬಾಗ್ನಿಗೆ
ಹೆಸರು (Submarine Fire). ಜ್ವಾಲಃ, ಕೀಲಃ, ಅರ್ಚಿಃ, ಹೇತಿಃ,
ಶಿಖಾ ಈ ೪ ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆಗೆ ಹೆಸರು (Flame). ಜ್ವಾಲಾ, ಕೀಲಾ,
ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೂ ಉಂಟು. ಅರ್ಚಿಃ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಗಳೂ,
ಹೇತಿಃ, ಶಿಖಾ ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೫೯. ಸ್ಫುಲಿಂಙ್ಗಃ, ಅಗ್ನಿಕಣಃ ಈ ೨ ಪದಗಳಿಗೂ ಕಿಡಿ
ಎಂದು ಅರ್ಥ (Spark). ತ್ರಿಛು ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪದಗಳು ೩

1. ಈ ಅಧಿಕ ಪಾಠದಲ್ಲಿ 'ಕೊಳ್ಳಿ' (A meteor or a fire-brand)
ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಉಲ್ಕಾ' ಎಂದೂ; 'ಬೂದಿ' (Ash) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ 'ಭೂತಿಃ',
ಭಸಿತಮ್, ಭಸ್ಮ, ಕ್ಷಾರಃ, ರಕ್ಷಾ ಎಂಬ ಐದೂ; 'ಕಾಡುಗಿಜ್ಜು'
(Forest-fire) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ದಾವಃ, ದವಃ, ವನಹುತಾಶನಃ ಎಂಬ
ಮೂರು ಹೆಸರುಗಳೂ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಕೃತಾಂತೋ ಯಮುನಾಭ್ರಾತಾ ಶಮನೋ ಯಮರಾಜ್ಯಮಃ ।

ಕಾಲೋ ದण्डಧರಃ ಶ್ರಾದ್ಧದೇವೋ ವೈವಸ್ವತೋಽಂತಕಃ ॥ ೬೦ ॥

ಕೃತಾಂತೋ ಯಮುನಾಭ್ರಾತಾ ಶಮನೋ ಯಮರಾಜ್ಯಮಃ ।

ಕಾಲೋ ದಂಡಧರಃ ಶ್ರಾದ್ಧದೇವೋ ವೈವಸ್ವತೋಽಂತಕಃ ॥ ೬೦ ॥

ರಾಕ್ಷಸಃ ಕೌಣಪಃ ಕ್ರವ್ಯಾತ್ಕ್ರವ್ಯಾದೋಽಸ್ತ್ರಪ ಆಶರಃ ।

ರಾತ್ರಿಚರೋ ರಾತ್ರಿಚರಃ ಕರ್ಬುರೋ ನಿಕಷಾತ್ಮಜಃ ॥ ೬೧ ॥

ರಾಕ್ಷಸಃ ಕೌಣಪಃ ಕ್ರವ್ಯಾತ್ಕ್ರವ್ಯಾದೋಽಸ್ತ್ರಪ ಆಶರಃ ।

ರಾತ್ರಿಚರೋ ರಾತ್ರಿಚರಃ ಕರ್ಬುರೋ ನಿಕಷಾತ್ಮಜಃ ॥ ೬೧ ॥

ಯಾತುಧಾನಃ ಪುಣ್ಯಜನೋ ನೈರ್ಮಲತೋ ಯಾತುರಕ್ಷಸಿ ।

ಪ್ರಚೇತಾ ವರುಣಃ ಪಾಶೀ ಯಾದಸಾಂಪತಿರಪ್ಪತಿಃ ॥ ೬೨ ॥

ಯಾತುಧಾನಃ ಪುಣ್ಯಜನೋ ನೈರ್ಮಲತೋ ಯಾತುರಕ್ಷಸಿ ।

ಪ್ರಚೇತಾ ವರುಣಃ ಪಾಶೀ ಯಾದಸಾಂಪತಿರಪ್ಪತಿಃ ॥ ೬೨ ॥

ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು. ಸಂತಾಪಃ, ಸಂಜ್ವರಃ ಈ ೨ ಪದಗಳಿಗೆ ಬಿಸಿ ಅಥವಾ ಕಾವು ಎಂದು ಅರ್ಥ (Heat).

೫೯-೬೦. ಧರ್ಮರಾಜಃ, ಪಿತೃಪತಿಃ, ಸಮವರ್ತೀ, ಪರೇತರಾಡ್, ಕೃತಾಂತಃ, ಯಮುನಾಭ್ರಾತಾ, ಶಮನಃ, ಯಮರಾಡ್, ಯಮಃ, ಕಾಲಃ, ದಣ್ಡಧರಃ, ಶ್ರಾದ್ಧದೇವಃ, ವೈವಸ್ವತಃ, ಅಂತಕಃ ಈ ೧೪ ಯಮನ ಹೆಸರು (Yama).

೬೧-೬೨. ರಾಕ್ಷಸಃ, ಕೌಣಪಃ, (ಕೌಣಪಃ), ಕ್ರವ್ಯಾತ್, ಕ್ರವ್ಯಾದಃ, ಅಸ್ತ್ರಪಃ, ಆಶರಃ, ರಾತ್ರಿಚರಃ, ರಾತ್ರಿಚರಃ, ಕರ್ಬುರಃ, ನಿಕಷಾತ್ಮಜಃ, ಯಾತುಧಾನಃ, ಪುಣ್ಯಜನಃ, ನೈರ್ಮಲತಃ, ಯಾತು, ರಕ್ಷಃ ಈ ೧೫ ಪದಗಳಿಗೆ ರಾಕ್ಷಸ ಅಥವಾ ಪಿಶಾಚ (A demon or ghost) ಎಂದರ್ಥ. ಯಾತು, ರಕ್ಷಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ.

ಪ್ರಚೇತಾಃ, ವರುಣಃ, ಪಾಶೀ, ಯಾದಸಾಂಪತಿಃ, ಅಪ್ಪತಿಃ, ಈ ೫ ಪದಗಳಿಗೆ ವರುಣನ ಹೆಸರು (Varuna).

ಶ್ವಸನಃ ಸ್ಪರ್ಶನೋ ವಾಯುರ್ಮಾರಿಶ್ವಾ ಸದಾಗತಿಃ ।

ಪೃಷದಶ್ವೋ ಗಂಧವಹೋ ಗಂಧವಾಹಾಽನಿಲಾಽಽಶ್ರುಗಾಃ ॥ ೬೩ ॥

ಶ್ವಸನಃ ಸ್ಪರ್ಶನೋ ವಾಯುರ್ಮಾರಿಶ್ವಾ ಸದಾಗತಿಃ ।

ಪೃಷದಶ್ವೋ ಗಂಧವಹೋ ಗಂಧವಾಹಾಽನಿಲಾಽಽಶ್ರುಗಾಃ ॥ ೬೩ ॥

ಸಮೀರಮಾರುತಮರುಜ್ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಸಮೀರಣಾಃ ।

ನಭಸ್ವದ್ವಾತಪವನಪವಮಾನಪ್ರಭಜ್ಜನಾಃ ॥ ೬೪ ॥

ಸಮೀರಮಾರುತಮರುಜ್ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಸಮೀರಣಾಃ ।

ನಭಸ್ವದ್ವಾತಪವನಪವಮಾನಪ್ರಭಜ್ಜನಾಃ ॥ ೬೪ ॥

(ಪ್ರಕರ್ಮನೋ ಮಹಾವಾತೋ ಭಿಷ್ಣಾವಾತಃ ಸವೃಷ್ಟಿಕಃ ।)

ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನಃ ಸಮಾನಶ್ಚೋದಾನವ್ಯಾನೌ ಚ ವಾಯವಃ ।

(ಪ್ರಕರ್ಮನೋ ಮಹಾವಾತೋ ಭಿಷ್ಣಾವಾತಃ ಸವೃಷ್ಟಿಕಃ ।)

ಪ್ರಾಣೋಽಪಾನಃ ಸಮಾನಶ್ಚೋದಾನವ್ಯಾನೌ ಚ ವಾಯವಃ ।

೬೩-೬೪. ಶ್ವಸನಃ, ಸ್ಪರ್ಶನಃ, ವಾಯುಃ, ಮಾರಿಶ್ವಾ, ಸದಾಗತಿಃ

ಪೃಷದಶ್ವಃ, ಗಂಧವಹಃ, ಗಂಧವಾಹಃ, ಅನಿಲಃ, ಆಶ್ರುಗಃ, ಸಮೀರಃ, ಮಾರುತಃ, ಮರುತ್, ಜಗತ್ಪ್ರಾಣಃ, ಸಮೀರಣಃ, ನಭಸ್ವಾನ್, ವಾತಃ, ಪವನಃ, ಪವಮಾನಃ, ಪ್ರಭಜ್ಜನಃ, ಈ ೨೦ ವಾಯು ಅಥವಾ ಗಾಳಿಗೆ ಹೆಸರು (Air or Wind).

ಪ್ರಕರ್ಮನಃ, ಮಹಾವಾತಃ, ಈ ಎರಡು ಬಿರುಗಾಳಿಗೂ (Whirlwind), ಭಿಷ್ಣಾವಾತಃ, ಎಂಬುದು ಮಳೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಗಾಳಿಗೂ (Storm with rain) ಹೆಸರು ಎಂದು ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಂಜ್ಞಾಯು.

೬೫-೬೬. ಪ್ರಾಣಃ, ಅಪಾನಃ, ಸಮಾನಃ, ಉದಾನಃ, ವ್ಯಾನಃ, ಇವು ಒಂದೊಂದೂ ಶರೀರದ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯು ವಿಶೇಷವು. ಮುಂದಿನ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಾಠವು ಇದನ್ನು ವಿಶದಪಡಿಸುವುದು.

¹(ಹ್ರದಿ ಪ್ರಾಣೋ ಗುಡೇಽಪಾನಃ ಸಮಾನೋ ನಾಭಿಮಂಡಲೇ |
 ಉದಾನಃ ಕಂಠದೇಶೇ ಸ್ಯಾತ್ ವ್ಯಾನಃ ಸರ್ವಶರೀರಗಃ ||)
 ಶರೀರಸ್ಥಾ ಇಮೇ ರಂಹಸ್ತರಸೀ ತು ರಯಃ ಸ್ಯದಃ || ೬೪ ||

¹(ಹೃದಿ ಪ್ರಾಣೋ ಗುಡೇಽಪಾನಃ ಸಮಾನೋ ನಾಭಿಮಂಡಲೇ |
 ಉದಾನಃ ಕಂಠದೇಶೇ ಸ್ಯಾತ್ ವ್ಯಾನಃ ಸರ್ವಶರೀರಗಃ ||)
 ಶರೀರಸ್ಥಾ ಇಮೇ ರಂಹಸ್ತರಸೀ ತು ರಯಃ ಸ್ಯದಃ || ೬೪ ||

ಜವೋಽಥ ಶೀಘ್ರಂ ತ್ವರಿತಂ ಲಘು ಕ್ಷಿಪ್ರಮರಂ ದ್ರುತಮ್ |

ಸತ್ವರಂ ಚಪಲಂ ತूर्ಣಮವಿಲಮ್ಬಿತಮಾಶು ಚ || ೬೫ ||

ಜವೋಽಥ ಶೀಘ್ರಂ ತ್ವರಿತಂ ಲಘು ಕ್ಷಿಪ್ರಮರಂ ದ್ರುತಮ್ |
 ಸತ್ವರಂ ಚಪಲಂ ತೂರ್ಣಮವಿಲಂಬಿತಮಾಶು ಚ || ೬೫ ||

ಸತತಾನಾರತಾಶ್ರಾಂತಸಂತತಾವಿರತಾನಿಶಮ್ |

ನಿಲ್ಯಾನವರತಾಜಸ್ತ್ರಮಪ್ಯಥಾತಿಶಯೋ ಭರಃ || ೬೬ ||

ಸತತಾನಾರತಾಶ್ರಾಂತಸಂತತಾವಿರತಾನಿಶಮ್ |

ನಿತ್ಯಾನವರತಾಜಸ್ತ್ರಮಪ್ಯಥಾತಿಶಯೋ ಭರಃ || ೬೬ ||

ರಂಹಃ, ತರಃ, ರಯಃ, ಸ್ಯದಃ, ಜವಃ, ಈ ಐ ವೇಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು.
 (ಗಮನದ ವೇಗವನ್ನು ಸೂಚಿಸುತ್ತವೆ.) (Speed or Velocity).
 ಶೀಘ್ರಮ್, ತ್ವರಿತಮ್, ಲಘು, ಕ್ಷಿಪ್ರಮ್, ಅರಮ್, ದ್ರುತಮ್, ಸತ್ವರಮ್,
 ಚಪಲಮ್, ತೂರ್ಣಮ್, ಅವಿಲಮ್ಬಿತಮ್, ಆಶು, ಈ ೧೧ ಬೇಗನೆ ಎಂದು,
 (ಕಾಲದ ಅಲ್ಪತ್ವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಗಳು) (Quickly, Swiftly).

೬೭. ಸತತಮ್, ಅನಾರತಮ್, ಅಶ್ರಾಂತಮ್, ಸಂತತಮ್,

1. ಹೃದಯಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣವು, ಗುಡಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಅಪಾನವು, ಹೊಕ್ಕಳಿನ
 ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಸಮಾನವು, ಕಂಠಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಉದಾನವು, ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ
 ಸಂಚರಿಸುವುದು ವ್ಯಾನವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (Names given to the
 five vital airs in different parts of the body).

ಅತಿವೇಲಭೃಶಾಲಯರ್ಥಾತಿಮಾತ್ರೋದಾಡನಿರ್ಭರಮ್ ।

ತಿವ್ರೈಕಾಂತನಿತಾಂತಾನಿ ಗಾಢಬಾಢದೃಢಾನಿ ಚ ॥ ೬೮ ॥

ಅತಿವೇಲಭೃಶಾತ್ಯರ್ಥಾತಿಮಾತ್ರೋದಾಡನಿರ್ಭರಮ್ ।

ತಿವ್ರೈಕಾಂತನಿತಾಂತಾನಿ ಗಾಢಬಾಢದೃಢಾನಿ ಚ ॥ ೬೮ ॥

ಕ್ಷಿಬೇ ಶಿಘ್ರಾಘಸತ್ತ್ವೇ ಸ್ಯಾತ್ ತ್ರಿಷ್ವೇಷಾಂ ಸತ್ತ್ವಗಾಮಿ ಯತ್ ।

ಕುಬೇರಸ್ರಯಮ್ಬಕಸಖೋ ಯಕ್ಷರಾಜ್ಜಹ್ಯಕೇಶ್ವರಃ ॥ ೬೯ ॥

ಕ್ಷಿಬೇ ಶಿಘ್ರಾಘಸತ್ತ್ವೇ ಸ್ಯಾತ್ ತ್ರಿಷ್ವೇಷಾಂ ಸತ್ತ್ವಗಾಮಿ ಯತ್ ।

ಕುಬೇರಸ್ರಯಮ್ಬಕಸಖೋ ಯಕ್ಷರಾಜ್ಜಹ್ಯಕೇಶ್ವರಃ ॥ ೬೯ ॥

ಅವಿರತಮ್, ಅನಿಶಮ್, ನಿಯಮಮ್, ಅನವರತಮ್, ಅಜಸ್ರಮ್, ಈ ೯ ಎಡೆಬಿಡದೆ ಇರುವ ಕಾಲ ಮತ್ತು ಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪದಗಳು (Continually or eternal).

೬೮. ಅತಿಶಯಃ, ಭರಃ, ಅತಿವೇಲಮ್, ಭೃಶಮ್, ಅಲ್ಪಮ್, ಅತಿಮಾತ್ರಮ್, ಉದಾಹರಣಮ್, ನಿರ್ಭರಮ್, ತೀವ್ರಮ್, ಏಕಾಂತಮ್, ನಿತಾಂತಮ್, ಗಾಢಮ್, ಬಾಢಮ್, ದೃಢಮ್, ಈ ೧೪ ಹೆಚ್ಚು ಅಥವಾ ಅತಿಶಯ ಎಂಬುದನ್ನು (much, excessive) ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. ಶಿಘ್ರಮ್, ಎಂಬ ಪದದಿಂದ ದೃಢಮ್ ಎಂಬ ಪದದವರೆಗೂ ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳು ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಕೇವಲ ಗುಣಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನೇ ಸೂಚಿಸುವುದಾದರೆ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ, ದ್ರವ್ಯವೃತ್ತಿಯಾದಲ್ಲಿ ಆ ದ್ರವ್ಯಸೂಚಕಪದವು ಯಾವಲಿಂಗವೋ ಅದೇ ಲಿಂಗವೇ ಆಗಿರುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಭೃಶಂ ಮೂಲಃ । ಭೃಶಂ ಯಾತಿ । ಶಿಘ್ರಂ ಭುಂಜೇ । ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೃಶಂ, ಶಿಘ್ರಂ ಎಂಬುದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವಾಗಿರುತ್ತದೆ. ಶಿಘ್ರಾ ಮತಿಃ, ಶಿಘ್ರಃ ಮೃಗಃ, ಶಿಘ್ರಂ ಗಮನಮ್, ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಘ್ರ ಶಬ್ದವು ವಾಚ್ಯಲಿಂಗವು. ಅತಿಶಯಃ, ಭರಃ, ಇವು ಕೇವಲ ಗುಣಸೂಚಕವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯಪುಲ್ಲಿಂಗವು.

ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮಾ ಧನದೋ ರಾಜರಾಜೋ ಧನಾಧಿಪಃ ।

ಕಿನರೇಶೋ ವೈಶ್ರವಣಃ ಪೌಲಸ್ತ್ಯೋ ನರವಾಹನಃ ॥ ೨೦ ॥

ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮಾ ಧನದೋ ರಾಜರಾಜೋ ಧನಾಧಿಪಃ ।

ಕಿನರೇಶೋ ವೈಶ್ರವಣಃ ಪೌಲಸ್ತ್ಯೋ ನರವಾಹನಃ ॥ ೨೦ ॥

ಯಕ್ಷೈಕಪಿಙ್ಗಲವಿಲಶ್ರೀದಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಾಃ ।

ಅಸ್ಯೋದಾನಂ ಚೈತ್ರರಥಂ ಪುತ್ರಸ್ತು ನಲಕೂಬರಃ ॥ ೨೧ ॥

ಯಕ್ಷೈಕಪಿಙ್ಗಲವಿಲಶ್ರೀದಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಾಃ ।

ಅಸ್ಯೋದಾನಂ ಚೈತ್ರರಥಂ ಪುತ್ರಸ್ತು ನಲಕೂಬರಃ ॥ ೨೧ ॥

ಕೈಲಾಸಃ ಸ್ಥಾನಮಲಕಾ ಪೂರ್ವಿಮಾನಂ ತು ಪುಷ್ಪಕಮ್ ।

ಸ್ಯಾತ್ಕಿನರಃ ಕಿಂಪುರುಷಸ್ತುರಂಗವದನೋ ಮಯುಃ ॥ ೨೨ ॥

ಕೈಲಾಸಃ ಸ್ಥಾನಮಲಕಾ ಪೂರ್ವಿಮಾನಂ ತು ಪುಷ್ಪಕಮ್ ।

ಸ್ಯಾತ್ಕಿನರಃ ಕಿಂಪುರುಷಸ್ತುರಂಗವದನೋ ಮಯುಃ ॥ ೨೨ ॥

೬೯-೭೧. ಕುಬೇರಃ, ತ್ರ್ಯಂಬಕಸಖಃ, ಯಕ್ಷರಾಡ್, ಗುಹ್ಯಕೇಶ್ವರಃ, ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮಾ, ಧನದಃ, ರಾಜರಾಜಃ, ಧನಾಧಿಪಃ, ಕಿನರೇಶಃ, ವೈಶ್ರವಣಃ, ಪೌಲಸ್ತ್ಯಃ, ನರವಾಹನಃ, ಯಕ್ಷಃ, ಏಕಪಿಙ್ಗಲಃ, ಲೇಲವಿಲಃ, ಶ್ರೀದಃ, ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರಃ ಈ ೧೭ ಕುಬೇರನ ಹೆಸರುಗಳು (Kubera).

ಕುಬೇರನ ತೋಟಕ್ಕೆ (Kubera's garden) ಚೈತ್ರರಥಮ್ ಎಂದೂ, ಇವನ ಮಗನಿಗೆ (His son) ನಲಕೂಬರಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

೭೨. ಇವನ ವಾಸಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ (His residence) ಕೈಲಾಸಃ ಎಂದೂ, ಇವನ ಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ (His city) ಅಲಕಾ ಎಂದೂ, ಇವನ ವಿಮಾನಕ್ಕೆ (His aerial car or vehicle) ಪುಷ್ಪಕಮ್ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ಕಿನರಃ, ಕಿಂಪುರುಷಃ, ತುರಂಗವದನಃ, ಮಯುಃ ಈ ೪ ಕುಬೇರನ ಸೇವಕರಾದ ಕಿನ್ನರರ ಹೆಸರು (His attendants).

ನಿಧಿರ್ನಾ ಶೇವಧಿರ್ಮೇದಾಃ ಪದ್ಮಶಙ್ಖಾದಯೋ ನಿಧೇಃ |

(ಮಹಾಪದ್ಮಶ್ಚ ಪದ್ಮಶ್ಚ ಶಙ್ಖೋ ಮಕರಕಚ್ಛಪೌ |

ಮುಕುಂದಕುಂದನೀಲಾಶ್ಚ ಖರ್ವಶ್ಚ ನಿಧಯೋ ನವ || ೭೩ ||)

|| ಇತಿ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗಃ ||

ನಿಧಿರ್ನಾ ಶೇವಧಿರ್ಮೇದಾಃ ಪದ್ಮಶಂಖಾದಯೋ ನಿಧೇಃ |

(ಮಹಾಪದ್ಮಶ್ಚ ಪದ್ಮಶ್ಚ ಶಂಖೋ ಮಕರಕಚ್ಛಪೌ |

ಮುಕುಂದಕುಂದನೀಲಾಶ್ಚ ಖರ್ವಶ್ಚ ನಿಧಯೋ ನವ || ೭೩ ||)

|| ಇತಿ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗಃ ||

|| ಅಥ ವ್ಯೋಮವರ್ಗಃ ||

ದ್ಯೌದಿವೌ ದ್ವೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಭ್ರಂ ವ್ಯೋಮ ಪುಷ್ಕರಮಮ್ಬರಮ್ |

ನಭೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಗಗನಮನಂತಂ ಸುರವರ್ಮ ಖಮ್ || ೧ ||

|| ಅಥ ವ್ಯೋಮವರ್ಗಃ ||

ದ್ಯೌದಿವೌ ದ್ವೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮಭ್ರಂ ವ್ಯೋಮ ಪುಷ್ಕರಮಮ್ಬರಮ್ |

ನಭೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಗಗನಮನಂತಂ ಸುರವರ್ಮ ಖಮ್ || ೧ ||

೭೩. ನಿಧಿಃ, ಶೇವಧಿಃ, ಈ ಎರಡೂ ಕುಬೇರನ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಿಧಿಗೆ ಹೆಸರು (His treasure). ಪದ್ಮಃ, ಶಙ್ಖಃ, ಇವೇ ಮುಂತಾದವು ಅವನ ನಿಧಿವಿಶೇಷಗಳು (His special treasures). ಅವು ೯. ಯಾವುವೆಂದರೆ — ಮಹಾಪದ್ಮಃ, ಪದ್ಮಃ, ಶಙ್ಖಃ, ಮಕರಃ, ಕಚ್ಛಪಃ, ಮುಕುಂದಃ, ಕುಂದಃ, ನೀಲಃ, ಖರ್ವಃ (Kubera's nine treasures).

೧-೨. ದ್ಯೌಃ, ದ್ಯೌಃ, ಅಭ್ರಮ್, ವ್ಯೋಮ, ಪುಷ್ಕರಮ್, ಅಮ್ಬರಮ್, ನಭಃ, ಅಂತರಿಕ್ಷಮ್, (ಅಂತರೀಕ್ಷಮ್), ಗಗನಮ್, ಅನಂತಮ್, ಸುರವರ್ಮ, ಖಮ್, ವಿಯತ್, ವಿಷ್ಣುಪದಮ್, ಆಕಾಶಮ್, ವಿಹಾಯಃ ಈ ೧೬

ವಿಯದ್ವಿಷ್ಟುಪದಂ ವಾ ತು ಪುಂಸ್ಯಾಕಾಶವಿಹಾಯಸೀ ।

^೧(ವಿಹಾಯಸೋಽಪಿ ನಾಕೋಽಪಿ ಧರಪಿ ಸ್ಯಾತ್ತದವ್ಯಯಮ್ ॥ ೨॥)

ವಿಯದ್ವಿಷ್ಟುಪದಂ ವಾ ತು ಪುಂಸ್ಯಾಕಾಶವಿಹಾಯಸೀ ।

^೧(ವಿಹಾಯಸೋಽಪಿ ನಾಕೋಽಪಿ ಧರಪಿ ಸ್ಯಾತ್ತದವ್ಯಯಮ್ ॥ ೨॥)

(ತಾರಾಪಥೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ಮೇಘಾಧ್ವಾ ಚ ಮಹಾಬಿಲಮ್ ।

ವಿಹಾಯಾಃ ಶಕುನೇ ಪುಂಸಿ ಗಗನೇ ಪುನಃಪುನಃಕಮ್ ॥ ೩ ॥)

॥ ಇತಿ ವ್ಯೋಮವರ್ಗಃ ॥

(ತಾರಾಪಥೋಽಂತರಿಕ್ಷಂ ಚ ಮೇಘಾಧ್ವಾ ಚ ಮಹಾಬಿಲಮ್ ।

ವಿಹಾಯಾಃ ಶಕುನೇ ಪುಂಸಿ ಗಗನೇ ಪುನಃಪುನಃಕಮ್ ॥ ೩॥)

॥ ಇತಿ ವ್ಯೋಮವರ್ಗಃ ॥

ಅಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (the sky; the air or atmosphere).
 ದ್ಯೌಃ, ದ್ಯೌಃ ಎಂದು ಎರಡು ಪದಗಳಿವೆ. ಒಂದು ದ್ಯೌ ಶಬ್ದವು ಒಕಾರಾಂತ
 ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ, ದ್ಯೌಃ ದ್ಯಾವೌ ದ್ಯಾವಃ ಎಂದು ಗೋ ಶಬ್ದದಂತೆ ಹೇಳಬೇಕು.
 ಮತ್ತೊಂದು ದಿವ್ ಶಬ್ದವು ನಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ದ್ಯೌಃ ದಿವೌ ದಿವಃ

1. ಈ ೩ ಪದ್ಧಂತಿಗಳು ಅಧಿಕ ಹಾರವು. ಅದರಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ವಿಹಾಯಸಃ
 ನಾಕಃ, ದ್ಯುಃ, ತಾರಾಪಥಃ, ಅಂತರಿಕ್ಷಮ್, ಮೇಘಾಧ್ವಾ, ಮಹಾಬಿಲಮ್ ಎಂಬ
 ಈ ೭ ಅಕಾಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು. (Space, Vacuity, ether, sky, or
 atmosphere). ವಿಹಾಯಸಃ, ನಾಕಃ, ಇವೆರಡೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳು. ವಿಹಾಯಸಃ
 ವಿಹಾಯಸೌ ವಿಹಾಯಸಾಃ ಎಂದು ಇಲ್ಲಿ ಶಬ್ದರೂಪವು. ದ್ಯುಃ ಎಂಬುದು
 ಅವ್ಯಯವು.

ವಿಹಾಯಾಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವಾದರೆ ಪಕ್ಷಿ (Bird) ಎಂದೂ ಅರ್ಥ
 ವಾಗುವುದು; ಅಕಾಶ (sky) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ವಿಹಾಯಸ್ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ
 ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ಆಗುವುದೆಂದು ಈ ಅಧಿಕ ಹಾರವು ತಿಳಿಸುವುದು.

॥ ಅಥ ದಿಗ್ವರ್ಗ: ॥

ದಿಶಸ್ತು ಕಕುಭ: ಕಾಘಾ ಆಶಾಶ್ಚ ಹರಿತಶ್ಚ ತಾ: |
ಪ್ರಾಚ್ಯವಾಚೀಪ್ರತೀಚ್ಯಸ್ತಾ: ಪೂರ್ವದಕ್ಷಿಣಪಶ್ಚಿಮಾ: || ೧ ||

॥ ಅಥ ದಿಗ್ವರ್ಗ: ॥

ದಿಶಸ್ತು ಕಕುಭಃ ಕಾಘಾ ಆಶಾಶ್ಚ ಹರಿತಶ್ಚ ತಾಃ |
ಪ್ರಾಚ್ಯವಾಚೀಪ್ರತೀಚ್ಯಸ್ತಾಃ ಪೂರ್ವದಕ್ಷಿಣಪಶ್ಚಿಮಾಃ || ೧ ||

उत्तरा दिगुदीची स्यादिदं तु त्रिषु दिग्भवे ।

(अवाग्भवमवाचीनमुदीचीनमुदग्भवम् ।

प्रत्यग्भवं प्रतीचीनं प्राचीनं प्राग्भवं त्रिषु ॥)

इन्द्रो वह्निः पितृपतिर्नैर्ऋतो वरुणो मरुत् ॥ २ ॥

ಉತ್ತರಾ ದಿಗುದೀಚೀ ಸ್ಯಾದಿದಂ ತು ತ್ರಿಷು ದಿಗ್ಭವೇ |

(ಅವಾಗ್ಭವಮವಾಚೀನಮುದೀಚೀನಮುದಗ್ಭವಮ್ |

ಪ್ರತ್ಯಗ್ಭವಂ ಪ್ರತೀಚೀನಂ ಪ್ರಾಚೀನಂ ಪ್ರಾಗ್ಭವಂ ತ್ರಿಷು ||)

ಇಂದ್ರೋ ವಹ್ನಿಃ ಪಿತೃಪತಿಸ್ತೈರ್ಋತೋ ವರುಣೋ ಮರುತ್ || ೨ ||

ಎಂದು ಶಬ್ದ ಹೇಳಬೇಕು. ಆಕಾಶಮ್, ವಿಹಾಯಃ ಇವೆರಡೂ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ಆಕಾಶಃ, ವಿಹಾಯಾಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ರೂಪವೂ ಉಂಟು. ವಿಹಾಯಾಃ ವಿಹಾಯಸೌ ವಿಹಾಯಸಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಶಬ್ದ ಹೇಳಬೇಕು. ವಿಹಾಯಃ ವಿಹಾಯಸೀ ವಿಹಾಯಾಂಸಿ ಎಂದು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಬೇಕು.

೧. ದಿಶಃ, ಕಕುಭಃ, ಕಾಘಾಃ, ಆಶಾಃ, ಹರಿತಃ ಈ ೫ ದಿಕ್ಪುಗಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹೆಸರು (The several quarters or directions). ಒಂದೊಂದು ಪದವೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ

ಕುಛೇರ ಇಶ: ಪತಯ: ಪೂರ್ವಾದಿನಾಂ ದಿಶಾಂ ಕ್ರಮಾತ್ |
 (ರವಿ: ಶುಕ್ರೋ ಮಹಿಸೂನು: ಸ್ವರ್ಮಾನುರ್ಮಾನುಜೋ ವಿಧು: |
 ಬುಧೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶ್ಚೇತಿ ದಿಶಾಂ ಚೈವ ತಥಾ ಗ್ರಹಾ: ||)
 ಲೇಖತ: ಪುಂಡರೀಕೋ ವಾಮನ: ಕುಮುದೋಽಜನ: || ೩ ||

ಕುಬೇರ ಈಶ: ಪತಯ: ಪೂರ್ವಾದಿನಾಂ ದಿಶಾಂ ಕ್ರಮಾತ್ |
 (ರವಿ: ಶುಕ್ರೋ ಮಹಿಸೂನು: ಸ್ವರ್ಮಾನುರ್ಮಾನುಜೋ ವಿಧು: |
 ಬುಧೋ ಬೃಹಸ್ಪತಿಶ್ಚೇತಿ ದಿಶಾಂ ಚೈವ ತಥಾ ಗ್ರಹಾ: ||)
 ಲೇಖತ: ಪುಂಡರೀಕೋ ವಾಮನ: ಕುಮುದೋಽಜನ: || ೩ ||

ಪುಷ್ಪದಂತ: ಸಾರ್ವಭೌಮ: ಸುಪ್ರತೀಕಶ್ಚ ದಿಗ್ಗಜಾ: |
 ಕರಿಣ್ಯೋಽಭ್ರಮುಕಪಿಲಾಪಿಙ್ಗಲಾನುಪಮಾ: ಕ್ರಮಾತ್ || ೪ ||

ಪುಷ್ಪದಂತ: ಸಾರ್ವಭೌಮ: ಸುಪ್ರತೀಕಶ್ಚ ದಿಗ್ಗಜಾ: |
 ಕರಿಣ್ಯೋಽಭ್ರಮುಕಪಿಲಾಪಿಂಗಲಾನುಪಮಾ: ಕ್ರಮಾತ್ || ೪ ||

ದಿಕ್ಕುಗಳು ಎಂದು ಬರುವಚನಾರ್ಥವು. ತಾ: ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗರಬ್ಧಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪ್ರಾಚೀ (East), ಅವಾಚೀ (South), ಪ್ರತೀಚೀ (West),
 ಉದೀಚೀ (North), ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪೂರ್ವ, ದಕ್ಷಿಣ, ಪಶ್ಚಿಮ,
 ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು.

೨. ದಿಶ್ಯಮ್ ಎಂಬ ಒಂದು ಪದವು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟದ್ದು,
 ಅಥವಾ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದೆಂಬುದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (Relating
 to the quarters or being there). ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನ
 ವಾದ್ದರಿಂದ ಮೂರು ಲಿಂಗವನ್ನೂ ಹೊಂದುವುದು.

ಅವಾಚೀನಮ್ - ತೆಂಕಲದು (Relating to the South)
 ಉದೀಚೀನಮ್ - ಬಡಗಲದು (Relating to the North), ಪ್ರತೀ-

ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ ಶುಭ್ರದಂತಿ ಚಾಕ್ಷುನಾ ಚಾಕ್ಷುನಾವತಿ ।

ಕ್ಷೀಬಾವ್ಯಯಂ ತ್ವಪದಿಶಂ ದಿಶೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವಿದಿಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೪ ॥

ತಾಮ್ರಕರ್ಣೀ ಶುಭ್ರದಂತೀ ಚಾಂಗನಾ ಚಾಂಜನಾವತೀ ।

ಕ್ಷೀಬಾವ್ಯಯಂ ತ್ವಪದಿಶಂ ದಿಶೋರ್ಮಧ್ಯೇ ವಿದಿಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೪ ॥

ಅಭ್ಯಂತರಂ ತ್ವಂತರಾಲಂ ಚಕ್ರವಾಲಂ ತು ಮಂಡಲಮ್ ।

ಅಭ್ರಂ ಮೇಘೋ ವಾರಿವಾಹಃ ಸ್ತನಯಿತ್ವರ್ಬಲಾಹಕಃ ॥ ೬ ॥

ಅಭ್ಯಂತರಂ ತ್ವಂತರಾಲಂ ಚಕ್ರವಾಲಂ ತು ಮಂಡಲಮ್ ।

ಅಭ್ರಂ ಮೇಘೋ ವಾರಿವಾಹಃ ಸ್ತನಯಿತ್ವರ್ಬಲಾಹಕಃ ॥ ೬ ॥

ಚೀನಮ್ - ಪಡವಲದಿಕ್ಕಿನದು (Relating to the West), **ಪ್ರಾಚೀನಮ್** - ಮೂಡಲದು (Relating to the East), ಈ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

೨-೩. **ಇಂದ್ರಃ, ವಹ್ನಿಃ, ಪಿತೃಪತಿಃ, ನೈರೃತಃ, ವರುಣಃ, ಮರುತ್, ಕುಬೇರಃ, ಇಶಃ**:- ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳು (The regents of the cardinal points in their respective order from the East). ಮೂಡಲು ಮುಂತಾದ ೪ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ನಡುವೆ ಇರುವ ೪ ದಿಕ್ಕುಗಳು ಸೇರಿ ೮ ದಿಕ್ಕುಗಳಾಗುತ್ತವೆ.

ರವಿಃ, ಶುಕ್ರಃ, ಮಹಿಸೂನುಃ, ಸ್ವರ್ಮಾನುಃ, ಭಾನುಜಃ, ವಿಶ್ವುಃ, ಬುಧಃ, ಬೃಹಸ್ಪತಿಃ ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಗ್ರಹಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. (Names of the eight planets in their respective order from the East).

೩-೪. **ಘೇರಾವತಃ, ಪುಂಙ್ಡರೀಕಃ, ವಾಮನಃ, ಕುಮುದಃ, ಅಜನಃ, ಪುಷ್ಪದಂತಃ, ಸಾರ್ವಭೌಮಃ, ಸುಪ್ರತೀಕಃ** ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳ ಹೆಸರುಗಳು (The eight elephants of the eight cardinal

ಧಾರಾಧರೋ ಜಲಧರಸ್ತಡಿತವಾನ್ವಾರಿದೋಽಮ್ಬುಭೃತ್ ।

घनजीमूतमुदिरजलमुग्धूमयोनयः ॥ ७ ॥

ಧಾರಾಧರೋ ಜಲಧರಸ್ತಡಿತವಾನ್ವಾರಿದೋಽಮ್ಬುಭೃತ್ ।

ಘನಜೀಮೂತಮುದಿರಜಲಮುಗ್ಧೂಮಯೋನಯಃ ॥ ೭ ॥

कादम्बिनी मेघमाला त्रिषु मेघभवेऽभ्रियम् ।

स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसितादि च ॥ ८ ॥

ಕಾದಂಬಿನೀ ಮೇಘಮಾಲಾ ತ್ರಿಷು ಮೇಘಭವೇಽಭ್ರಿಯಮ್ ।

ಸ್ತನಿತಂ ಗರ್ಜಿತಂ ಮೇಘನಿರ್ಘೋಷೇ ರಸಿತಾದಿ ಚ ॥ ೮ ॥

points in their due order from the East).

೪-೫. ಅಭ್ರಮುಃ, ಕಪಿಲಾ, ಪಿಙ್ಗಲಾ, ಅನುಪಮಾ, ತಾಮ್ರಕರ್ಣಿ, ಶುಭ್ರದಂತಿ, ಅಙ್ಗನಾ, ಅಙ್ಗನಾವತಿ ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಐರಾವತಾದಿ ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜಗಳ ಭಾರ್ಯೆಯರ ಹೆಸರುಗಳು (The females of the quarter-elephants in due order).

ಅಪದಿಶಮ್, ವಿದಿಕ್ ಈ ೨, ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮೂಲೆ (The intermediate point or corner between any two directions). ಅಪದಿಶಮ್ ಎಂಬುದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ ಮತ್ತು ಅವ್ಯಯವೂ ಆಗುವುದು. ವಿದಿಕ್ ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು.

೬-೭. ಅಭ್ಯಂತರಮ್, ಅಂತರಾಲಮ್ ಈ ೨, ಎರಡು ಪ್ರದೇಶಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (The middle region or the included space). ಚಕ್ರವಾಲಮ್, ಮण्डलಮ್ ಈ ೨ ಚಕ್ರಾಕಾರವಾದ ಅಥವಾ ಗುಂಡಾದ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (The circular region or horizon).

ಅಭ್ರಮ್, ಮೇಘಃ, ವಾರಿವಾಹಃ, ಸ್ತನಯಿತ್ನುಃ, ಬಲಾಹಕಃ, ಧಾರಾಧರಃ, ಜಲಧರಃ, ತಡಿತವಾನ್, ವಾರಿದಃ, ಅಮ್ಬುಭೃತ್, ಘನಃ,

ಶಂಪಾಶತಹದಾಹಾದಿನೈರಾವತಯ: ಕ್ಷಣಪ್ರಭಾ |

ತಡಿತಸೌದಾಮನಿ ವಿಶ್ವಚ್ಚಶ್ವಲಾ ಚಪಲಾ ಅಪಿ || ೯ ||

ಶಂಪಾಶತಹದಾಹಾದಿನೈರಾವತಯ: ಕ್ಷಣಪ್ರಭಾ |

ತಡಿತಸೌದಾಮನಿ ವಿಶ್ವಚ್ಚಶ್ವಲಾ ಚಪಲಾ ಅಪಿ || ೯ ||

ಸ್ಫೂರ್ಜಿತ್ಯುರ್ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷೋ ಮೇಘಜ್ಯೋತಿರೀರಮದ: |

ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ ಶಕ್ರಧನುಸ್ತದೇವ ಋಜುರೋಹಿತಮ್ || ೧೦ ||

ಸ್ಫೂರ್ಜಿತ್ಯುರ್ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷೋ ಮೇಘಜ್ಯೋತಿರೀರಮದ: |

ಇಂದ್ರಾಯುಧಂ ಶಕ್ರಧನುಸ್ತದೇವ ಋಜುರೋಹಿತಮ್ || ೧೦ ||

ಜಿಮೂತಃ, ಮುದಿರಃ, ಜಲಮುಕ್, ಧೂಮಯೋನಿ: ಈ ೧೫ ಮೇಘ ಅಥವಾ ಮೋಡದ ಹೆಸರು (A cloud).

೮. ಕಾದಿಮಿನಿ, ಮೇಘಮಾಲಾ, ಈ ೨, ಮೇಘಗಳ ಪಜ್ಜು ಅಥವಾ ಸಾಲಿಗೆ ಹೆಸರು (A line of clouds). ಅಭ್ರಿಯಮ್ ಎಂದರೆ ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು (ಜಲಾದಿಗಳು) (Anything belonging to or produced from the clouds). ಈ ಪದವು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು.

ಸ್ತನಿತಮ್, ಗರ್ಜಿತಮ್, ರಸಿತಮ್, ಈ ೩, ಗುಡುಗಿಗೆ ಹೆಸರು (Thunder). ಆದಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ತನಿತಮ್, ಧ್ವನಿತಮ್ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಉಪಸಂಹರಿಸಬೇಕು.

೯. ಶಂಪಾ, ಶತಹದಾ, ಹಾದಿನಿ, ಏರಾವತಿ, ಕ್ಷಣಪ್ರಭಾ, ತಡಿತ, ಸೌದಾಮನಿ, ವಿಶ್ವತ್, ಚಶ್ವಲಾ, ಚಪಲಾ ಈ ೧೦ ಮಿಂಚಿನ ಹೆಸರುಗಳು (Lightning).

೧೦. ಸ್ಫೂರ್ಜಿತ್ಯುಃ, ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷಃ ಈ ೨, ಸಿಡಿಲಿನ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ (Thunderclap), ಮೇಘಜ್ಯೋತಿಃ, ಇರಮದಃ ಈ ೨, ಮೇಘದಲ್ಲಿರುವ ತೇಜಸ್ಸಿಗೂ (Brightness of clouds) ಹೆಸರುಗಳು.

वृष्टिर्वर्षं तद्विधातेऽवग्राहाऽवग्रहौ समौ ।

धारासंपात आसारः शीकरोऽम्बुकणाः सृताः ॥ ११ ॥

ವೃಷ್ಟಿರ್ವರ್ಷಂ ತದ್ವಿಧಾತೇಽವಗ್ರಾಹಾಽವಗ್ರಹೌ ಸಮೌ |

ಧಾರಾಸಂಪಾತ ಆಸಾರಃ ಶೀಕರೋಽಮ್ಬುಕಣಾಃ ಸೃತಾಃ || ೧೧ ||

वर्षोपलस्तु करका मेघच्छन्नेऽह्नि दुर्दिनम् ।

अन्तर्धा व्यवधा पुंसि त्वन्तर्द्धिरपवारणम् ॥ १२ ॥

ವರ್ಷೋಪಲಸ್ತು ಕರಕಾ ಮೇಘಚ್ಛನ್ನೇಽಹ್ನಿ ದುರ್ದಿನಮ್ |

ಅನ್ತರ್ಧಾ ವ್ಯವಧಾ ಪುಂಸಿ ತ್ವನ್ತರ್ದ್ಧಿರಪವಾರಣಮ್ || ೧೨ ||

इन्द्रायुधम्, शक्रधनुः, ಈ ೨ ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು (Indra's Bow). ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಿತವಾದ ಸೂರ್ಯರಶ್ಮಿಗಳಿಂದ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಬಣ್ಣಬಣ್ಣವಾಗಿಯೂ ಧನುರಾಕಾರವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಈ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದನ್ನೇ “ಸುರಚಾಪ”, “ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು” ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (Rain-bow). ಆ ಬಿಲ್ಲೇ ಬಗ್ಗಿರದೆ ಕ್ರಜು ಎಂದರೆ ನೆಟ್ಟಗಿರುವಾಗ ರೋಹಿತಮ್ ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ (Indra's bow, red and unbent), ಕ್ರಜುರೋಹಿತಮ್ ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು.

೧೧. वृष्टिः, वर्षम् ೨, ಮಳೆ (Rain). अवग्राहः, अवग्रहः ೨, ಮಳೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ (ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಕ್ಷಾಮ) (Drought). धारा-संपातः, आसारः, ೨, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸುರಿಯುವ ಮಳೆ (Incessant rain). शीकरः (सीकरः) ೧, ತುಂತುರುಮಳೆ (Drizzling rain or spray).

೧೨-೧೩. वर्षोपलः, करका ೨, ಆಲಿಕಲ್ಲು (Hail). दुर्दिनम् ೧, ಮೋಡ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡಿರುವ ದಿನ (A cloudy day). अन्तर्धा, व्यवधा, अन्तर्द्धिः, अपवारणम्, अपिधानम्, तिरोधानम्, पिधानम्, आच्छादनम्, ಈ ೮, ಹೊದಿಕೆ, ಮುಚ್ಚಳ, ಕಾಣದಿರುವಿಕೆ,

ಅಪಿಧಾನತಿರೋಧಾನಪಿಧಾನಾಕ್ಷಾದನಾನಿ ಚ ।

ಹಿಮಾಂಶುಶ್ವಂದ್ರಮಾಶ್ವಂದ್ರ ಇಂದು: ಕುಮುದಬಾಂಧವ: ॥ ೧೩ ॥

ಅಪಿಧಾನತಿರೋಧಾನಪಿಧಾನಾಚ್ಛಾದನಾನಿ ಚ |

ಹಿಮಾಂಶುಶ್ವಂದ್ರಮಾಶ್ವಂದ್ರ ಇಂದು: ಕುಮುದಬಾಂಧವ: ॥ ೧೩ ॥

ವಿಧು: ಸುಧಾಂಶು: ಶುಭ್ರಾಂಶುರೋಷಿಶೋ ನಿಶಾಪತಿ: ।

ಅಂಜೋ ಜೈವಾತೃಕ: ಸೋಮೋ ಗ್ಲೌರ್ಮೃಗಾಕ್ಷ: ಕಲಾನಿಧಿ: ॥ ೧೪ ॥

ವಿಧು: ಸುಧಾಂಶು: ಶುಭ್ರಾಂಶುರೋಷಿಶೋ ನಿಶಾಪತಿ: |

ಅಂಜೋ ಜೈವಾತೃಕ: ಸೋಮೋ ಗ್ಲೌರ್ಮೃಗಾಕ್ಷ: ಕಲಾನಿಧಿ: ॥ ೧೪ ॥

ಮುಂತಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳು (Cover, covering or disappearance). ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಂತರ್ಧಾ, ವ್ಯವಧಾ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಪ್ರೀಲಿಂಗ, ಅಂತರ್ಧಿ: ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ.

೧೩-೧೪. ಹಿಮಾಂಶು, ಚಂದ್ರಮಾ:, ಚಂದ್ರ:, ಇಂದು:, ಕುಮುದಬಾಂಧವ:, ವಿಧು:, ಸುಧಾಂಶು:, ಶುಭ್ರಾಂಶು:, ರೋಷಿಶೋ, ನಿಶಾಪತಿ:, ಅಂಜ:, ಜೈವಾತೃಕ:, ಸೋಮ:, ಗ್ಲೌ:, ಮೃಗಾಕ್ಷ:, ಕಲಾನಿಧಿ:, ದ್ವಿಜರಾಜ:, ಶಶಧರ:, ನಕ್ಷತ್ರೇಶ:, ಕ್ಷಪಾಕರ: ಈ ೨೦ ಚಂದ್ರನ ಹೆಸರುಗಳು (The Moon).

ಕಲಾ ೧, ಚಂದ್ರ ಬಿಂಬದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಅಂಶ (A digit or one-sixteenth part of the moon's diameter), ಬಿಂಬ:, ಮಂಡಲಮ್ ೨, ಸೂರ್ಯ ಅಥವಾ ಚಂದ್ರಮಂಡಲ (Disc of the Sun or Moon). ಮಂಡಲ ಶಬ್ದವು ೩ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು.

೧೬. ಭಿತ್ತಮ್, ಶಕಲಮ್, ಖಂಡಮ್, ಅರ್ಧ: ಈ ೪, ತುಂಡು ಅಥವಾ ಒಂದು ಭಾಗವಾಗಿ ಹೆಸರು (A fragment or part). ಭಿತ್ತಮ್, ಎಂಬುದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ. ಶಕಲ ಮತ್ತು ಖಂಡ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ಉಂಟು. ಅರ್ಧ: ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು

ದ್ವಿಜರಾಜಃ ಶಶಧರೋ ನಕ್ಷತ್ರೇಶಃ ಕ್ಷಪಾಕರಃ |

ಕಲಾ ತು ಷೋಡಶೋ ಭಾಗೋ ಬಿಂಬೋಽಸ್ತ್ರೀ ಮಂಡಲಂ ತ್ರಿಷು || ೧೫ ||

ದ್ವಿಜರಾಜಃ ಶಶಧರೋ ನಕ್ಷತ್ರೇಶಃ ಕ್ಷಪಾಕರಃ |

ಕಲಾ ತು ಷೋಡಶೋ ಭಾಗೋ ಬಿಂಬೋಽಸ್ತ್ರೀ ಮಂಡಲಂ ತ್ರಿಷು || ೧೫ ||

ಮಿತ್ತಂ ಶಕಲಖಂಡೇ ವಾ ಪುಂಸ್ಯರ್ಥೋಽರ್ಥ ಸಮೇಽಶಕೇ |

ಚಂದ್ರಿಕಾ ಕೌಮುದಿ ಜ್ಯೋತ್ಸನಾ ಪ್ರಸಾದಸ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತಾ || ೧೬ ||

ಭಿತ್ತಂ ಶಕಲಖಂಡೇ ವಾ ಪುಂಸ್ಯರ್ಥೋಽರ್ಥ ಸಮೇಽಶಕೇ |

ಚಂದ್ರಿಕಾ ಕೌಮುದಿ ಜ್ಯೋತ್ಸನಾ ಪ್ರಸಾದಸ್ತು ಪ್ರಸನ್ನತಾ || ೧೬ ||

ಕಲಙ್ಕಾಙ್ಕೌ ಲಾಙ್ಛನಂ ಚ ಚಿಹ್ನಂ ಲಕ್ಷಮ ಚ ಲಕ್ಷಣಮ್ |

ಸುಷಮಾ ಪರಮಾ ಶೋಭಾ ಶೋಭಾ ಕಾಂತಿರ್ದೃತಿಃ || ೧೭ ||

ಕಲಙ್ಕಾಙ್ಕೌ ಲಾಙ್ಛನಂ ಚ ಚಿಹ್ನಂ ಲಕ್ಷಮ ಚ ಲಕ್ಷಣಮ್ |

ಸುಷಮಾ ಪರಮಾ ಶೋಭಾ ಶೋಭಾ ಕಾಂತಿರ್ದೃತಿಃ || ೧೭ ||

ವಾಚ್ಯಲಿಂಗವೂ ಆಗುವುದು. ಸಮಭಾಗ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೇ ಆಗುವುದು.

ಚಂದ್ರಿಕಾ, ಕೌಮುದಿ, ಜ್ಯೋತ್ಸನಾ ಈ ೩, ಬೆಳುದಿಂಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು (Moon-light). ಪ್ರಸಾದಃ, ಪ್ರಸನ್ನತಾ, ಈ ೨ ನೈರ್ಮಲ್ಯ ಅಥವಾ ಸ್ವಚ್ಛತೆಗೆ ಹೆಸರು (Purity, clearness or brightness).

೧೭. ಕಲಙ್ಕಃ, ಅಙ್ಕಃ, ಲಾಙ್ಛನಮ್, ಚಿಹ್ನಮ್, ಲಕ್ಷಮ, ಲಕ್ಷಣಮ್, ಈ ೬, ಗುರುತಿಗೆ ಹೆಸರು (A spot or mark). ಬಹಳ ಹೊಳಪು ಅಥವಾ ಹೆಚ್ಚಾದ ಕಾಂತಿಗೆ ಸುಷಮಾ ಎಂದು ಹೆಸರು (Exquisite beauty or splendour). ಶೋಭಾ, ಕಾಂತಿಃ, ದೃತಿಃ, ಛವಿಃ ಈ ೪, ಕಾಂತಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೆಸರುಗಳು (Beauty, brightness or splendour).

ಅವಶ್ಯಾಯಸ್ತು ನಿಹಾರಸ್ತುಪಾರಸ್ತುಹಿನಂ ಹಿಮಮ್ ।

ಪ್ರಾಲೇಯಂ ಮಿಹಿಕಾ ಚಾಥ ಹಿಮಾನಿ ಹಿಮಸಂಹತಿಃ ॥ ೧೮ ॥

ಅವಶ್ಯಾಯಸ್ತು ನೀಹಾರಸ್ತು ಪಾರಸ್ತು ಹಿನಂ ಹಿಮಮ್ ।

ಪ್ರಾಲೇಯಂ ಮಿಹಿಕಾ ಚಾಥ ಹಿಮಾನಿ ಹಿಮಸಂಹತಿಃ ॥ ೧೮ ॥

ಶೀತಂ ಗುಣೇ ತದ್ವದರ್ಥಾಃ ಸುಷೀಮಃ ಶಿಶಿರೋ ಜಡಃ ।

ತುಪಾರಃ ಶೀತಲಃ ಶೀತೋ ಹಿಮಃ ಸಪ್ತಾನ್ಯಲಿಙ್ಗಕಾಃ ॥ ೧೯ ॥

ಶೀತಂ ಗುಣೇ ತದ್ವದರ್ಥಾಃ ಸುಷೀಮಃ ಶಿಶಿರೋ ಜಡಃ ।

ತುಪಾರಃ ಶೀತಲಃ ಶೀತೋ ಹಿಮಃ ಸಪ್ತಾನ್ಯಲಿಂಗಕಾಃ ॥ ೧೯ ॥

ಧ್ರುವ ಔತ್ತಾನಪಾದಿಃ ಸ್ಯಾದಗಸ್ಯಃ ಕುಂಭಸಂಭವಃ ।

ಮೈತ್ರಾವರುಣಿರಸ್ಯೈವ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ ಸಧರ್ಮಿಣಿ ॥ ೨೦ ॥

ಧ್ರುವ ಔತ್ತಾನಪಾದಿಃ ಸ್ಯಾದಗಸ್ಯಃ ಕುಂಭಸಂಭವಃ ।

ಮೈತ್ರಾವರುಣಿರಸ್ಯೈವ ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ ಸಧರ್ಮಿಣಿ ॥ ೨೦ ॥

೧೮. ಅವಶ್ಯಾಯಃ, ನಿಹಾರಃ, ತುಪಾರಃ, ತುಹಿನಮ್, ಹಿಮಮ್, ಪ್ರಾಲೇಯಮ್, ಮಿಹಿಕಾ ಈ ೭ ಮಂಜಿನ ಹೆಸರುಗಳು (Dew or frost). ಹಿಮಾನಿ, ಹಿಮಸಂಹತಿಃ ಈ ೨ ಮಂಜಿನ ಗುಂಪಿಗೆ ಹೆಸರು (Mass or collection of snow).

೧೯. ಶೀತಮ್ ಎಂದರೆ ಶೈತ್ಯಗುಣ (Cold). ಈ ಶಬ್ದವು ಕೇವಲ ಗುಣವಾಚಕವಾದಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು. ಸುಷೀಮಃ (ಸುಷಿಮಃ), ಶಿಶಿರಃ ಜಡಃ, ತುಪಾರಃ, ಶೀತಲಃ, ಶೀತಃ, ಹಿಮಃ ಈ ೭ ಶೈತ್ಯಗುಣವುಳ್ಳ ವಸ್ತುವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು (Cold or frigid object). ಈ ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗಗಳು ವಿಶೇಷ್ಯದ ಲಿಂಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತವೆ.

೨೦. ಧ್ರುವಃ, ಔತ್ತಾನಪಾದಿಃ ಈ ೨ ಉತ್ತಾನಪಾದನ ಮಗನಾದ ಧ್ರುವ (Name of Dhruva) ಅಥವಾ ಆ ಹೆಸರಿನ ನಕ್ಷತ್ರವು

ನಕ್ಷತ್ರಮೃತಂ ಭಂ ತಾರಾ ತಾರಕಾಪ್ಯುಡು ವಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ದಾಕ್ಷಾಯಣ್ಯೋಽಶ್ವಿನೀತ್ಯಾದಿತಾರಾ ಅಶ್ವಯುಗಾಶ್ವಿನೀ ॥ ೨೧ ॥

ನಕ್ಷತ್ರಮೃತಂ ಭಂ ತಾರಾ ತಾರಕಾಪ್ಯುಡು ವಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ದಾಕ್ಷಾಯಣ್ಯೋಽಶ್ವಿನೀತ್ಯಾದಿತಾರಾ ಅಶ್ವಯುಗಾಶ್ವಿನೀ ॥ ೨೧ ॥

ರಾಧಾ ವಿಶಾಖಾ ಪುಣ್ಯೇ ತು ಸಿದ್ಧಿತಿಥ್ಯೌ ಶ್ರವಿಷ್ಠಯಾ ।

ಸಮಾ ಧನಿಷ್ಠಾ ಸ್ಯುಃ ಪ್ರೋಷ್ಠಪದಾ ಭಾದ್ರಪದಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥ ೨೨ ॥

ರಾಧಾ ವಿಶಾಖಾ ಪುಣ್ಯೇ ತು ಸಿದ್ಧಿತಿಥ್ಯೌ ಶ್ರವಿಷ್ಠಯಾ ।

ಸಮಾ ಧನಿಷ್ಠಾ ಸ್ಯುಃ ಪ್ರೋಷ್ಠಪದಾ ಭಾದ್ರಪದಾಃ ಸ್ತ್ರಿಯಃ ॥ ೨೨ ॥

(Name of the Polar Star). ಅಗಸ್ತ್ಯಃ, ಕುಂಭಸಂಭವಃ, ಮೈತ್ರಾವರುಣಿಃ ಈ ೩ ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಹೆಸರುಗಳು (Name of Agastya). ಲೋಪಾಮುद्रಾ ಎಂದು ಅಗಸ್ತ್ಯನ ಧರ್ಮಪತ್ನಿಯ ಹೆಸರು (Agastya's wife).

೨೧. ನಕ್ಷತ್ರಮ್, ಋಕ್ಷಮ್, ಭಮ್, ತಾರಾ, ತಾರಕಾ, ಉಡು ಈ ೬ ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು. (Star, an asterism or constellation). ಉಡು ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ತಾರಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಸ್ತ್ರೀನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ಉಂಟು. ದಾಕ್ಷಾಯಣಿ—ಇದು ಅಶ್ವಿನೀ ಮುಂತಾದ ೨೭ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ ಒಂದೇ ಹೆಸರು. ದಾಕ್ಷಾಯಣ್ಯಃ ಎಂಬುದು ಬಹುವಚನ, ೨೭ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಎಂದು ಅರ್ಥ. (the 27 lunar mansions considered as daughters of Daksha and wives of the moon). ಅಶ್ವಯುಕ್, ಅಶ್ವಿನೀ ಈ ೨ ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರುಗಳು (Asvini, the first lunar asterism).

೨೨. ರಾಧಾ, ವಿಶಾಖಾ ಈ ೨ ವಿಶಾಖಾ ನಕ್ಷತ್ರ (the 16th lunar asterism). ಪುಣ್ಯಃ, ಸಿದ್ಧಿಃ, ತಿಥ್ಯಃ ಈ ೩ ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ (the ೮th lunar asterism). ಶ್ರವಿಷ್ಠಾ, ಧನಿಷ್ಠಾ ಈ ೨ ಧನಿಷ್ಠಾ ನಕ್ಷತ್ರ

ಮೃಗಶಿರ್ಮ ಮೃಗಶಿರಸ್ತಸ್ಮಿನ್ನೇವಾಗ್ರಹಾಯಣಿ ।

इल्वलास्तच्छिरोदेशे तारका निवसन्ति याः ॥ २३ ॥

ಮೃಗಶಿರಃಷ್ಠಂ ಮೃಗಶಿರಸ್ತಸ್ತಿಸ್ತೇವಾಗ್ರಹಾಯಣೀ ।

ಇಲ್ವಲಾಸ್ತಚ್ಚಿರೋದೇಶೇ ತಾರಕಾ ನಿವಸಂತಿ ಯಾಃ ॥ ೨೩ ॥

बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः ।

जीव आङ्गिरसो वाचस्पतिश्चित्रशिखण्डिजः ॥ २४ ॥

ಬೃಹಸ್ಪತಿಸ್ಸುರಾಚಾರ್ಯೋ ಗೀಷ್ಪತಿರ್ಧಿಷಣೋ ಗುರುಃ ।

ಜೀವ ಆಂಗಿರಸೋ ವಾಚಸ್ಪತಿಶ್ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜಃ ॥ ೨೪ ॥

(the 23rd lunar asterism). **ಪ್ರೋಘ್ರಪದಾಃ**, **ಭಾದ್ರಪದಾಃ** ಈ ೨ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಾದ್ರಪದ, ಉತ್ತರಾರ್ಧಾದ್ರಪದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೆಸರುಗಳು (the 25th lunar asterism). ಇವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಶಬ್ದಗಳು. ಒಂದೊಂದರಲ್ಲಿಯೂ ಜೋಡಿ ಜೋಡಿಯಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ ಪೂರ್ವಪ್ರೋಘ್ರಪದದಲ್ಲಿ ೨, ಉತ್ತರಪ್ರೋಘ್ರಪದದಲ್ಲಿ ೨, ಒಟ್ಟು ೪ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿರುವುದರಿಂದ **ಪ್ರೋಘ್ರಪದಾಃ** ಎಂದು ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಪೂರ್ವಾರ್ಧಾದ್ರಪದದೊತ್ತರಾರ್ಧಾದ್ರಪದಗಳಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ೪ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿರುವುದರಿಂದ **ಭಾದ್ರಪದಾಃ** ಎಂದು ಬಹುವಚನ ಪ್ರಯೋಗವಿದೆ.

೨೩. **ಮೃಗಶಿರ್ಮ**, **ಮೃಗಶಿರಃ**, **ಆಗ್ರಹಾಯಣಿ** ಈ ೩ ಮೃಗಶಿರ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಹೆಸರು (Orion or the 5th lunar asterism). ಈ ಮೃಗಶಿರ ನಕ್ಷತ್ರದ ತಲೆಯಮೇಲೆ ಇರುವ ೫ ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೆ **इल्वलाः** (**इल्वकाः**) ಎಂದು ಒಂದೇ ಹೆಸರು (Names of the 5 stars in Orion's head). ಈ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಬಹುವಚನ.

೨೪. **बृहस्पतिः**, **सुराचार्यः**, **गीष्पतिः**, **धिषणः**, **गुरुः**, **जीवः**, **आङ्गिरसः**, **वाचस्पतिः**, **चित्रशिखण्डिजः** ಈ ೬ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (Brihaspati or Jupiter).

ಶುಕ್ರೋ ದೈತ್ಯಗುರುಃ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ ಭಾರ್ಗವಃ ಕವಿಃ ।

ಅಙ್ಗಾರಕಃ ಕುಜೋ ಭೌಮೋ ಲೋಹಿತಾಙ್ಗೋ ಮಹಿಸುತಃ ॥ ೨೫ ॥

ಶುಕ್ರೋ ದೈತ್ಯಗುರುಃ ಕಾವ್ಯ ಉಶನಾ ಭಾರ್ಗವಃ ಕವಿಃ ।

ಅಂಗಾರಕಃ ಕುಜೋ ಭೌಮೋ ಲೋಹಿತಾಂಗೋ ಮಹಿಸುತಃ ॥ ೨೫ ॥

ರೌಹಿಣೀಯೋ ಬುಧಃ ಸೌಮ್ಯಃ ಸಮೌ ಸೌರಿಸಿನೈಶ್ವರೌ ।

(ಶನಿಮಂದೌ ಪಙ್ಗುಕಾಲೌ ಛಾಯಾಪುತ್ರೋಽಸಿತೋಽರ್ಕಜಃ ।)

ತಮಸ್ತು ರಾಹುಃ ಸ್ವರ್ಭಾನುಃ ಸೈಹಿಕೇಯೋ ವಿಧುನ್ತುದಃ ॥ ೨೬ ॥

ರೌಹಿಣೀಯೋ ಬುಧಃ ಸೌಮ್ಯಃ ಸಮೌ ಸೌರಿಸಿನೈಶ್ವರೌ ।

(ಶನಿಮಂದೌ ಪಂಗುಕಾಲೌ ಛಾಯಾಪುತ್ರೋಽಸಿತೋಽರ್ಕಜಃ ।)

ತಮಸ್ತು ರಾಹುಃ ಸ್ವರ್ಭಾನುಃ ಸೈಹಿಕೇಯೋ ವಿಧುನ್ತುದಃ ॥ ೨೬ ॥

೨೫. ಶುಕ್ರಃ, ದೈತ್ಯಗುರುಃ, ಕಾವ್ಯಃ, ಉಶನಾ, ಭಾರ್ಗವಃ, ಕವಿಃ ಈ ೬ ಶುಕ್ರನ ಹೆಸರು (Sukra or Venus).

ಅಙ್ಗಾರಕಃ, ಕುಜಃ, ಭೌಮಃ, ಲೋಹಿತಾಙ್ಗಃ, ಮಹಿಸುತಃ ಈ ೫ ಅಂಗಾರಕನ ಹೆಸರು (Mars).

೨೬. ರೌಹಿಣೀಯಃ, ಬುಧಃ, ಸೌಮ್ಯಃ ಈ ೩ ಬುಧನ ಹೆಸರು (Mercury). ಸೌರಿಸಿನೈಶ್ವರಃ ಈ ೨ ಶನೈಶ್ವರನ ಹೆಸರು (Saturn). (ಇಲ್ಲಿ ಸೌರಿಸಿನೈಶ್ವರಃ, ಸೌರಃ ಎಂದು ಪಾಠಾಂತರವೂ ಇದೆ; ಅಲ್ಲದೆ ಶನಿಃ, ಮಂದಃ, ಪಙ್ಗುಃ, ಕಾಲಃ, ಛಾಯಾಪುತ್ರಃ, ಅಸಿತಃ, ಅರ್ಕಜಃ ಎಂಬ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಾಠದ ೭ ಹೆಸರುಗಳೂ ಕೂಡ ಶನೈಶ್ವರನಿಗೆ ಹೇಳಿದೆ.)

ತಮಃ, ರಾಹುಃ, ಸ್ವರ್ಭಾನುಃ, ಸೈಹಿಕೇಯಃ, ವಿಧುನ್ತುದಃ ಈ ೫ ರಾಹುವಿನ ಹೆಸರುಗಳು (Rahu, the ascending node). ಕೇತುಃ, ಶಿಖಿ ಎಂಬ ೨ ಹೆಸರುಗಳು ಕೇತುಗ್ರಹಕ್ಕೆ (Ketu, the descending node ; the 9th planet) ಎಂದು ಬೇರೆ ಕೋಶವು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

ಸಪ್ತರ್ಷಯೋ ಮರೀಚ್ಯತ್ರಿಮುಖಾಶ್ವಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನಃ ।

ರಾಶೀನಾಮುದಯೋ ಲಗ್ನಂ ತೇ ತು ಮೇಷವೃಷಾದಯಃ ॥ ೨೭ ॥

ಸಪ್ತರ್ಷಯೋ ಮರೀಚ್ಯತ್ರಿಮುಖಾಶ್ವಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನಃ ।

ರಾಶೀನಾಮುದಯೋ ಲಗ್ನಂ ತೇ ತು ಮೇಷವೃಷಾದಯಃ ॥ ೨೭ ॥

ಸೂರಸೂರ್ಯಮಾಽದಿತೃದ್ವಾದಶಾತ್ಮದಿವಾಕರಾಃ ।

ಭಾಸ್ಕರಾಹಸ್ಕರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಭಾಕರವಿಭಾಕರಾಃ ॥ ೨೮ ॥

ಸೂರಸೂರ್ಯಮಾಽದಿತೃದ್ವಾದಶಾತ್ಮದಿವಾಕರಾಃ ।

ಭಾಸ್ಕರಾಹಸ್ಕರಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಭಾಕರವಿಭಾಕರಾಃ ॥ ೨೮ ॥

೨೭. ಮರೀಚಿ, ಅಶ್ವಿ, ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳಿಗೆ **ಚಿತ್ರ-ಶಿಖಂಡಿನಃ** (the seven Rishis) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನ; **ಸಪ್ತರ್ಷಿಃ** ಎಂದು ಏಕವಚನವೂ ಸಹ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದೆ. ಸಪ್ತರ್ಷಿಗಳು ಯಾರಾರೆಂಬುದನ್ನು ಈ ಶ್ಲೋಕವು ತಿಳಿಸುವುದು—**ಮರೀಚಿರಜ್ಜಿರಾ ಅಶ್ವಿಃ ಪುಲಸ್ತಯಃ ಪುಲಹಃ ಕೃತುಃ | ವಸಿಷ್ಠಶ್ಚೇತಿ ಸಪ್ತೇತೇ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾಶ್ವಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನಃ ॥** (Ursa Major, the 7 stars of the constellation).

ಮೇಷಾದಿರಾಶಿಗಳ ಉದಯಕ್ಕೆ **ಲಗ್ನಮ್** ಎಂದು ಹೆಸರು (The moment of the sun's entrance into a zodiacal sign) ಮೇಷಾದಿ ರಾಶಿಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ತಿಳಿಸುವುದು—**ಮೇಷೋ ವೃಷೋಽಥ ಮಿಥುನಂ ಕರ್ಮಕಃ ಸಿಂಹಕನ್ಯಕೇ | ತುಲಾ ತು ವೃಶ್ಚಿಕೋ ಧನ್ವಿ ಮಕರಃ ಕುಂಭಮೀನಯಃ ॥** (Signs of the Zodiac).

೨೮-೩೧. ಸೂರಃ, ಸೂರ್ಯಃ, ಅರ್ಯಮಾ, ಅದಿತೃಃ, ದ್ವಾದಶಾತ್ಮಾ, ದಿವಾಕರಃ, ಭಾಸ್ಕರಃ, ಅಹಸ್ಕರಃ, ಬ್ರಹ್ಮಃ, ಪ್ರಭಾಕರಃ, ವಿಭಾಕರಃ, ಭಾಸ್ವಾನ್, ವಿವಸ್ವಾನ್, ಸಪ್ತಾಶ್ವಃ, ಹರಿದಶ್ವಃ, ಉಣರಶ್ವಃ, ವಿಕರ್ಮನಃ, ಅರ್ಮಕಃ, ಮಾರ್ತಂಡಃ, ಮಿಹಿರಃ, ಅರುಣಃ, ಪೂಷಾ, ಶುಮಣಿಃ, ತರಣಿಃ, ಮಿತ್ರಃ,

भास्वद्विवस्वत्सप्ताश्वहरिदश्वोष्णरश्मयः ।

विकर्तनार्कमार्तण्डमिहिरारुणपूषणः ॥ २९ ॥

ಭಾಸ್ವದ್ವಿವಸ್ವತ್ಸಪ್ತಾಶ್ವಹರಿದಶ್ವೋಷ್ಣರಶ್ಮಯಃ |

ವಿಕರ್ತನಾರ್ಕಮಾರ್ತಂಡಮಿಹಿರಾರುಣಪೂಷಣಃ || ೨೯ ||

द्यमणिस्तरणिर्मित्रश्चित्रभानुर्वಿरोचनः ।

विभावसुर्ग्रहपतिस्त्विषांपतिरहर्पतिः ॥ ३० ॥

ದ್ಯಮಣಿಸ್ತರಣಿರ್ಮಿತ್ರಶ್ಚಿತ್ರಭಾನುರ್ವಿರೋಚನಃ |

ವಿಭಾವಸುರ್ಗ್ರಹಪತಿಸ್ತ್ವಿಷಾಂಪತಿರಹರ್ಪತಿಃ || ೩೦ ||

भानुर्हंसः सहस्रांशुस्तपनः सविता रविः ।

(पद्माक्षस्तेजसां राशिश्छायानाथस्तमिस्रहा ।

कर्मसाक्षी जगच्चक्षुर्लोकबन्धुस्त्रयीतनुः ॥

ಭಾನುರ್ಹಂಸಃ ಸಹಸ್ರಾಂಶುಸ್ತಪನಃ ಸವಿತಾ ರವಿಃ |

(ಪದ್ಮಾಕ್ಷಸ್ತೇಜಸಾಂ ರಾಶಿಶ್ಚಾಯಾನಾಥಸ್ತಮಿಸ್ರಹಾ |

ಕರ್ಮಸಾಕ್ಷೀ ಜಗಚ್ಛಕ್ಷುರ್ಲೋಕಬಂಧುಸ್ತ್ರಯೀತನುಃ ||

चित्रभानुः, विरोचनः, विभावसुः, ग्रहपतिः, त्विषांपतिः,
अहर्पतिः, भानुः, हंसः, सहस्रांशुः, तपनः, सविता, रविः ॐ
೩೨ ಸೂರ್ಯನ ಹೆಸರುಗಳು (The Sun).

(पद्माक्षः, तेजसां राशिः, छायानाथः, तमिस्रहा, कर्मसाक्षी,
जगच्चक्षुः, लोकबन्धुः, त्रयीतनुः, प्रद्योतनः, दिनमणिः, खद्योतः,
लोकबान्धवः, इनः, भगः, धामनिधिः, अंशुमाली, अब्जिनीपतिः)
ಈ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಇನ್ನೂ ೧೭ ಹೆಸರುಗಳು
ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ (Additional names for the Sun).

ಪ್ರದ್ಯೋತನೋ ದಿನಮಣಿಃ ಖದ್ಯೋತೋ ಲೋಕಬಾಂಧವಃ ।

ಇನೋ ಭಗೋ ಧಾಮನಿಧಿಶ್ಚಾಂಶುಮಾಲ್ಯಜ್ವಿನೀಪತಿಃ ॥

ಮಾಠರಃ ಪಿಙ್ಗಲೋ ದೃಢಃ ಪೃಷ್ಠಾಂಶೋಃ ಪಾರಿಪಾಶ್ವರೀಕಾಃ ॥ ೩೧ ॥

ಪ್ರದ್ಯೋತನೋ ದಿನಮಣಿಃ ಖದ್ಯೋತೋ ಲೋಕಬಾಂಧವಃ ।

ಇನೋ ಭಗೋ ಧಾಮನಿಧಿಶ್ಚಾಂಶುಮಾಲ್ಯಜ್ವಿನೀಪತಿಃ ॥

ಮಾಠರಃ ಪಿಂಗಲೋ ದೃಢಃ ಪೃಷ್ಠಾಂಶೋಃ ಪಾರಿಪಾಶ್ವರೀಕಾಃ ॥ ೩೧ ॥

ಸೂರಸೂತೋಽರುಣೋಽನೂರುಃ ಕಾಶ್ಯಪಿರ್ಗರುಡಾಗ್ರಜಃ ।

ಪರಿವೇಷತು ಪರಿಧಿರೂಪಸೂರ್ಯಕಮಂಡಲೇ ॥ ೩೨ ॥

ಸೂರಸೂತೋಽರುಣೋಽನೂರುಃ ಕಾಶ್ಯಪಿರ್ಗರುಡಾಗ್ರಜಃ ।

ಪರಿವೇಷತು ಪರಿಧಿರೂಪಸೂರ್ಯಕಮಂಡಲೇ ॥ ೩೨ ॥

ಕಿರಣೋಽಸ್ರಮಯುಖಾಂಶುಗಭಸ್ತಿಃ ಪೃಥಿವೀರಶ್ಮಯಃ ।

ಭಾನುಃ ಕರೋ ಮರೀಚಿಃ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಯೋರ್ದೀಧಿತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೩೩ ॥

ಕಿರಣೋಽಸ್ರಮಯುಖಾಂಶುಗಭಸ್ತಿಃ ಪೃಥಿವೀರಶ್ಮಯಃ ।

ಭಾನುಃ ಕರೋ ಮರೀಚಿಃ ಸ್ತ್ರೀಪುಂಸಯೋರ್ದೀಧಿತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೩೩ ॥

ಮಾಠರಃ, ಪಿಙ್ಗಲಃ, ದೃಢಃ ಈ ೩ ಸೂರ್ಯನ ಪಾಶ್ವರದಲ್ಲಿರುವ ಅಂಗದೇವತೆಗಳ ಹೆಸರು (the Sun's attendants).

೩೧. ಸೂರಸೂತಃ, ಅರುಣಃ, ಅನೂರುಃ, ಕಾಶ್ಯಪಿಃ, ಗರುಡಾಗ್ರಜಃ, ಈ ೫ ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣನ ಹೆಸರು (Aruna, the Sun's charioteer, the dawn). ಪರಿವೇಷಃ (ಪರಿವೇಶಃ) ಪರಿಧಿಃ: ಉಪಸೂರ್ಯಕಮ್, ಮಂಡಲಮ್ ಈ ೪ ಸೂರ್ಯನ (ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನ) ಸುತ್ತಲೂ ಕೆಲವು ವೇಳೆ ಕಂಡುಬರುವ ಕುಂಡಲಾಕಾರವಾದ ತೇಜಸ್ಸು (Halo).

೩೩. ಕಿರಣಃ, ಅಸ್ರಃ, ಮಯೂಖಃ, ಅಂಶುಃ, ಗಭಸ್ತಿಃ, ಪೃಥಿವೀಃ,

॥ ಅಥ ಕಾಲವರ್ಗಃ ॥

ಕಾಲೋ ದಿಶೋಽಪ್ಯನೇಹಾಪಿ ಸಮಯೋಽಪ್ಯಥ ಪಕ್ಷತಿಃ ।

ಪ್ರತಿಪದ್ವೇ ಇಮೇ ಸ್ತ್ರೀತ್ವೇ ತದಾಚಾಸ್ತಿಥಯೋ ದ್ವಯೋಃ ॥ ೧ ॥

೪

॥ ಅಥ ಕಾಲವರ್ಗಃ ॥

ಕಾಲೋ ದಿಶೋಽಪ್ಯನೇಹಾಪಿ ಸಮಯೋಽಪ್ಯಥ ಪಕ್ಷತಿಃ ।

ಪ್ರತಿಪದ್ವೇ ಇಮೇ ಸ್ತ್ರೀತ್ವೇ ತದಾಚಾಸ್ತಿಥಯೋ ದ್ವಯೋಃ ॥ ೧ ॥

ಏತೋ ದಿನಾಹನಿ ವಾ ತು ಕ್ಲಿಪ್ತೇ ದಿವಸವಾಸರೌ ।

ಪ್ರತ್ಯುಷೋಽಹರ್ಮುಖಂ ಕಲ್ಯಮುಷಃಪ್ರತ್ಯುಷಸಿ ಅಪಿ ॥ ೨ ॥

ಘೋರೋ ದಿನಾಹನೀ ವಾ ತು ಕ್ಲಿಪ್ತೇ ದಿವಸವಾಸರೌ ।

ಪ್ರತ್ಯುಷೋಽಹರ್ಮುಖಂ ಕಲ್ಯಮುಷಃಪ್ರತ್ಯುಷಸಿ ಅಪಿ ॥ ೨ ॥

ಮೃಗತ್ವಾಙ್ಗಾ, ಮರೀಚಿಕಾ ಈ ೨ “ಬಿಸಿಲು ಕುದುರೆ”ಗೆ ಹೆಸರು. ಮರುಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಸೂರ್ಯಕಿರಣಗಳಿಂದಂಟಾಗುವ ಜಲಭ್ರಾಂತಿ (Mirage, illusory appearance of water in a desert).

೧. **ಕಾಲಃ, ದಿಶಃ, ಅನೇಹಾ, ಸಮಯಃ** ಈ ೪ ಕಾಲದ ಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Time). **ಅನೇಹಾ** ರಬ್ಧವು ಸಾನ್ನಿವೃ. **ಪಕ್ಷತಿಃ, ಪ್ರತಿಪತ್** ಈ ೨, ಪಕ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ ಎಂದರೆ ಪಾಡ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (First day of a lunar fortnight). **ಪಕ್ಷತಿಃ** ಎಂದರೆ ಪಕ್ಷದ ಮೂಲವೆಂದು ಅರ್ಥ. ಪಾಡ್ಯವೇ ಮೊದಲಾದ ದಿನಗಳಿಗೆ **ತಿಥಯಃ** ಎಂದೂ, ಒಂದೊಂದು ದಿನಕ್ಕೂ **ತಿಥಿಃ** ಎಂದೂ ಹೆಸರು (Lunar day). ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳಿರದೂ ಇವೆ.

೨. **ಘಟಃ, ದಿನಮ್, ಅಹಃ, ದಿವಸಃ, ವಾಸರಃ** ಈ ೫, ಹಗಲಿನ ಹೆಸರು (Day). **ದಿವಸ, ವಾಸರ** ಶಬ್ದಗಳು ಪುಲ್ಲಿಂಗನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳು ಎರಡೂ ಆಗುತ್ತವೆ. **ಪ್ರತ್ಯುಷಃ, ಅಹರ್ಮುಖಮ್, ಕಲ್ಯಂ, (ಕಾಲ್ಯಂ), ಉಪಃ**

(ವ್ಯುಠಂ ವಿಭಾತಂ ದ್ವೇ ಕ್ಲಿಬೇ ಪುंसಿ ಗೋಸರ್ಗ ಇಷ್ಯತೇ)
 ಪ್ರಭಾತಂ ಚ ದಿನಾಂತೇ ತು ಸಾಯಂ ಸಂಧ್ಯಾ ಪಿತೃಪ್ರಸೂಃ |
 ಪ್ರಾಹ್ಲಾಪರಾಹ್ಲಮಧ್ಯಾಹ್ನಾಸ್ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಮಥ ಶರ್ವರೀ || ೩ ||

(ವೃಷ್ಪಂ ವಿಭಾತಂ ದ್ವೇ ಕ್ಲಿಬೇ ಪುಂಸಿ ಗೋಸರ್ಗ ಇಷ್ಯತೇ |)
 ಪ್ರಭಾತಂ ಚ ದಿನಾಂತೇ ತು ಸಾಯಂ ಸಂಧ್ಯಾ ಪಿತೃಪ್ರಸೂಃ |
 ಪ್ರಾಹ್ಲಾಪರಾಹ್ಲಮಧ್ಯಾಹ್ನಾಸ್ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಮಥ ಶರ್ವರೀ || ೩ ||

ನಿಶಾ ನಿಶೀಥಿನಿ ರಾತ್ರಿಸ್ತ್ರಿಯಾಮಾ ಕ್ಷಣದಾ ಕ್ಷಪಾ |
 ವಿಭಾವರೀತಮಸ್ವಿನ್ಯೌ ರಜನಿ ಯಾಮಿನಿ ತಮಿ || ೪ ||

ನಿಶಾ ನಿಶೀಥಿನೀ ರಾತ್ರಿಸ್ತ್ರಿಯಾಮಾ ಕ್ಷಣದಾ ಕ್ಷಪಾ |
 ವಿಭಾವರೀತಮಸ್ವಿನ್ಯೌ ರಜನೀ ಯಾಮಿನೀ ತಮೀ || ೪ ||

(ऊषः, उषा), प्रत्युषः, प्रभातम् ಈ ೬, ಮತ್ತು ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿ
 ಇರುವ ಛ್ಯುಠಮ್, ವಿಭಾತಮ್, ಗೋಸರ್ಗಃ ಈ ೩, ಪ್ರತೀಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು
 (Morning). प्रत्युष ಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾಂತ; ಇದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು
 ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ ಆಗಿರುವುದು.

೩. दिनान्तः, सायम् (सायः), सन्ध्या, पितृप्रसूः ಈ ೪
 ಸಾಯಂಕಾಲದ ಹೆಸರು (Evening). सायम् ಎಂಬುದು ನಪುಂಸಕ
 ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಅನ್ಯಯವೂ ಆಗುವುದು. सायः ಎಂದು ಅಕಾರಾಂತ
 ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವು ಇದೆ.

त्रिसन्ध्यम् ಎಂಬುದು प्राह्ण (ಹಗಲಿನ ಆದಿಭಾಗ), अपराह्ण
 (ಹಗಲಿನ ಕಡೆಯಭಾಗ), मध्याह्न (ಹಗಲಿನ ಮಧ್ಯಭಾಗ) ಈ ಮೂರನ್ನೂ
 ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದೇ ಪದ (One word to denote the
 three periods of the day viz. morning, noon and
 after-noon).

೪. शर्वरी, निशा, निशीथिनी, रात्रिः, त्रियामा, क्षणदा,

ತಮಿಸ್ರಾ ತಾಮಸೀ ರಾತ್ರಿರ್ಜ್ಯೋತ್ಸನೀ ಚಂದ್ರಿಕಯಾಽನ್ವಿತಾ ।

ಆಗಾಮಿವರ್ತಮಾನಾಹರ್ಯುಕ್ತಾಯಾಂ ನಿಶಿ ಪಕ್ಷಿಣಿ ॥ ೪ ॥

ತಮಿಸ್ರಾ ತಾಮಸೀ ರಾತ್ರಿರ್ಜ್ಯೋತ್ಸನೀ ಚಂದ್ರಿಕಯಾಽನ್ವಿತಾ ।

ಆಗಾಮಿವರ್ತಮಾನಾಹರ್ಯುಕ್ತಾಯಾಂ ನಿಶಿ ಪಕ್ಷಿಣೀ ॥ ೪ ॥

ಗಣರಾತ್ರಂ ನಿಶಾ ಬಹುಯಃ ಪ್ರದೋಷೋ ರಜನೀಮುಖಮ್ ।

ಅರ್ಧರಾತ್ರನಿಶಿಥೌ ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಯಾಮಪ್ರಹರೌ ಸಮೌ ॥ ೬ ॥

ಗಣರಾತ್ರಂ ನಿಶಾ ಬಹುಯಃ ಪ್ರದೋಷೋ ರಜನೀಮುಖಮ್ ।

ಅರ್ಧರಾತ್ರನಿಶಿಥೌ ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಯಾಮಪ್ರಹರೌ ಸಮೌ ॥ ೬ ॥

ಕ್ಷಪಾ, ವಿಭಾವರೀ, ತಮಸ್ವಿನೀ, ರಜನೀ, ಯಾಮಿನೀ, ತಮೀ ಈ ೧೨ ರಾತ್ರಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (Night).

೫. ಕತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ರಾತ್ರಿಗೆ (Dark night) ತಮಿಸ್ರಾ ಎಂದೂ, ಬೆಳುದಿಂಗಳೊಂದಿಗೆ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿಗೆ (Moon-light night) ಜ್ಯೋತ್ಸನೀ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ಇಂದಿನ ಮತ್ತು ನಾಳೆಯ ಹಗಲುಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ರಾತ್ರಿಗೆ ಪಕ್ಷಿಣಿ ಎಂದು ಹೆಸರು ; ಎಂದರೆ ಎರಡು ಹಗಲುಗಳು ಮತ್ತು ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಷ್ಟು ಕಾಲ (A night with the two days enclosing it).

೬. ಅನೇಕ ರಾತ್ರಿಗಳ ಸಮುದಾಯಕ್ಕೆ ಗಣರಾತ್ರಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು (Many nights taken together). ಪ್ರದೋಷಃ, ರಜನೀ-ಮುಖಮ್ ಈ ೨ ಪ್ರದೋಷ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯ ಪ್ರಾರಂಭಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (The first part of the night or evening).

ಅರ್ಧರಾತ್ರಃ, ನಿಶಿಥಃ ಈ ೨ ಪದಗಳು ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿಯ ಹೆಸರು (Mid-night). ಯಾಮಃ, ಪ್ರಹರಃ ಈ ೨ ಪದಗಳು, ಒಂದು ಜಾವ ಹೊತ್ತಿಗೆ ಹೆಸರು (A watch of three hours ; the ೪th part of a day).

स पर्वसंधिः प्रतिपत्पञ्चदशयोर्यदन्तरम् ।

पक्षान्तौ पञ्चदशौ द्वे पौर्णमासी तु पूर्णिमा ॥ ७ ॥

ಸ ಪರ್ವಸಂಧಿಃ ಪ್ರತಿಪತ್ಪಂಚದಶ್ಯೋರ್ಯದಂತರಮ್ |

ಪಕ್ಷಾಂತೌ ಪಂಚದಶೌ ದ್ವೇ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ತು ಪೂರ್ಣಿಮಾ || ೭ ||

कलाहीने सानुमतिः पूर्णे राका निशाकरे ।

अमावास्या त्वमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगमः ॥ ८ ॥

ಕಲಾಹೀನೇ ಸಾನುಮತಿಃ ಪೂರ್ಣೇ ರಾಕಾ ನಿಶಾಕರೇ |

ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ ತ್ವಮಾವಸ್ಯಾ ದರ್ಶಃ ಸೂರ್ಯೇನ್ದುಸಂಗಮಃ || ೮ ||

೭. ಪರ್ವ (ನಪುಂಸಕ.ಛಬ್ದ) ಎಂದರೆ ಹುಣ್ಣಿಮೆಪಾಡ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯ ಕಾಲ ಅಥವಾ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಪಾಡ್ಯಗಳ ಮಧ್ಯಕಾಲವಾದ ಸಂಧಿಗೆ ಹೆಸರು (The junction of the 15th and the first day of a lunar fortnight). ಪರ್ವ, ಸಂಧಿ: ಎಂದು ೨ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳಾಗಿಯೂ ಮತ್ತು ಪರ್ವಸಂಧಿ: ಎಂದು ಒಂದೇ ಪದವಾಗಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು.

ಪಕ್ಷಾಂತೌ (ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಧ್ವಿವಚನ) ಪञ्चदशौ (ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಧ್ವಿವಚನ) ಈ ೨, ಪಕ್ಷದ ಅಂತನಾದ ಪೂರ್ಣಿಮಾಮಾವಾಸ್ಯೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಹೆಸರು (New and full moon days). ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ, ಪೂರ್ಣಿಮಾ ಈ ೨ ಪೂರ್ಣಿಮಾ ಅಥವಾ ಹುಣ್ಣಿಮೆಗೆ ಹೆಸರು (Full moon day).

೮. ಚಂದ್ರೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ದಶೀ ಅಥವಾ ಪಾಡ್ಯದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ ಒಂದು ಕಲೆ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿದ್ದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಗೆ (Day of full moon with one digit less) अनुमति: ಎಂದೂ, ಕಲೆಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹುಣ್ಣಿಮೆಗೆ (Day of the full moon with all the digits full and perfect) राका ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ಸಾ ದೃಢೇಂದ್ರಃ ಸಿನಿವಾಲಿ ಸಾ ನಢ್ರೇಂದ್ರಕಲಾ ಕುಹಃ |

ಁಪರಾಗೋ ಗ್ರಹೋ ರಾಹುಗ್ರಸ್ತೇ ತ್ವಿನ್ದೌ ಚ ಪೂರ್ಣಿ ಚ || ೯ ||

ಸಾ ದೃಢೇಂದ್ರಃ ಸಿನಿವಾಲಿ ಸಾ ನಢ್ರೇಂದ್ರಕಲಾ ಕುಹಃ |

ಉಪರಾಗೋ ಗ್ರಹೋ ರಾಹುಗ್ರಸ್ತೇ ತ್ವಿನ್ದೌ ಚ ಪೂರ್ಣಿ ಚ || ೯ ||

ಸೋಪಲ್ಲವೋಪರಕ್ತೌ ದ್ವಾವಗ್ನ್ಯುತ್ಪಾತ ಁಪಾಹಿತಃ |

ಁಕಯೋಕ್ತಿಯಾ ಪುಷ್ಪವನ್ತೌ ದಿವಾಕರನಿಶಾಕರೌ || ೧೦ ||

ಸೋಪಸ್ತ ಪೋಪರಕ್ತೌ ದ್ವಾವಗ್ನ್ಯುತ್ಪಾತ ಉಪಾಹಿತಃ |

ಏಕಯೋಕ್ತಿಯಾ ಪುಷ್ಪವನ್ತೌ ದಿವಾಕರನಿಶಾಕರೌ || ೧೦ ||

ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ, ಅಮಾವಾಸ್ಯಾ, ದಶಿಃ, ಸೂರ್ಯೇನ್ದುಸಂಗಮಃ ಈ ೪ ಅನಾ ವಾಸ್ಯೆಗೆ ಹೆಸರು (New moon day).

೯. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ ಕಾಣಿಸುವ ಅನಾವಾಸ್ಯೆಗೆ (The first day of the new moon when it rises with a scarcely visible crescent) ಸಿನಿವಾಲಿ ಎಂದೂ, ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಕಾಣಿಸದೆಯೇ ಇರುವ ಅನಾವಾಸ್ಯೆಗೆ (The first day of the new moon on which the moon is not visible at all) ಕುಹಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ಁಪರಾಗಃ, ಗ್ರಹಃ ಈ ೨ ಗ್ರಹಣದ ಹೆಸರು (Eclipse). ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಬಿಂಬಗಳು ರಾಹುಗ್ರಸ್ತವಾಗುವಿಕೆ (Seizure of the sun or moon by Rahu or the dragon's head).

೧೦. ಸೋಪಲ್ಲವಃ, ಁಪರಕ್ತಃ ಈ ೨ ಗ್ರಹಣ ಹಿಡಿದಿರುವ ಚಂದ್ರನ ಅಥವಾ ಸೂರ್ಯನ ಬಿಂಬವು (Eclipsed Sun or Moon). ಅಗ್ನ್ಯುತ್ಪಾತಃ, ಁಪಾಹಿತಃ ಈ ೨ ಧೂಮಕೇತುವಿನ ಹೆಸರು (Meteor or Comet).

अष्टादश निमेषास्तु काष्ठा त्रिंशत् ताः कला ।

तास्तु त्रिंशत्क्षणस्ते तु मुहूर्तो द्वादशास्त्रियाम् ॥११॥

ಅಷ್ಟಾದಶ ನಿಮೇಷಾಸ್ತು ಕಾಷ್ಠಾ ತ್ರಿಂಶತ್ತು ತಾಃ ಕಲಾ |

ತಾಸ್ತು ತ್ರಿಂಶತ್ ಕ್ಷಣಸ್ತೇ ತು ಮುಹೂರ್ತೋ ದ್ವಾದಶಾಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ || ೧೧ ||

ते तु त्रिंशदहोरात्रः पक्षस्ते दश पञ्च च ।

पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तु ताद्युभौ ॥ १२ ॥

ತೇ ತು ತ್ರಿಂಶದಹೋರಾತ್ರಃ ಪಕ್ಷಸ್ತೇ ದಶ ಪಂಚ ಚ |

ಪಕ್ಷೌ ಪೂರ್ವಾಪರೌ ಶುಕ್ಲಕೃಷ್ಣೌ ಮಾಸಸ್ತು ತಾದ್ಯುಭೌ || ೧೨ ||

पुण्यवन्तौ ಎಂಬ ದ್ವಿವಚನ ಪದವು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ಒಂದೇ ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ತಕಾರಾಂತ ಅಥವಾ ಅಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವು (One word to signify the sun and the moon together). ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ **पुण्यवान्** ಎಂದಾಗಲಿ ಅಥವಾ **पुण्यवन्तः** ಎಂದಾಗಲಿ ಏಕವಚನ ಪ್ರಯೋಗಮಾಡಬಾರದು.

೧೧. ಹದಿನೆಂಟುಸಾರಿ ರೆಪ್ಪೆ ಆಡಿಸುವಷ್ಟು ಹೊತ್ತಿಗೆ (Time equal to 18 winks) **1** **काष्ठा** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಂತಹ ಕಾಷ್ಠಗಳು ೩೦ ಆದರೆ (Time equal to 30 Kashtas) **कला** ಎಂದೂ, ಅಂತಹ ಕಲೆಗಳು ೩೦ ಆದರೆ (Time of 30 Kalas) **क्षणः** ಎಂದೂ, ಅಂತಹ ಕ್ಷಣಗಳು ೧೨ ಆದರೆ (Time of 12 Kshanas) **मुहूर्तः** ಎಂದೂ ಹೆಸರು. **मुहूर्त** ಶಬ್ದವು ಪುನಃಪುನಃಕ ಲಿಂಗ.

೧೨. ಮೂವತ್ತು ಮುಹೂರ್ತಗಳಿಗೆ, ಎಂದರೆ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಸೇರಿದ ಒಂದು ಪೂರ್ತಿ ದಿನಕ್ಕೆ (A day and night having 24

1. **काष्ठा** = Time equal to 18 winks or moments; **कला** = a period of 8 Seconds; **क्षणः** = a period of 4 minutes; **मुहूर्तः** = a period of 48 minutes or 30th part of a day.

ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಮಾರ್ಗಾದಿಮಾಸೌ ಸ್ಯಾಹ್ನತುಸ್ತೈರಯನಂ ತ್ರಿಭಿಃ |

ಅಯನೇ ದ್ವೇ ಗತಿರ್ದಗ್ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಕಸ್ಯ ವತ್ಸರಃ || ೧೩ ||

ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಮಾರ್ಗಾದಿಮಾಸೌ ಸ್ಯಾಹ್ನತುಸ್ತೈರಯನಂ ತ್ರಿಭಿಃ |

ಅಯನೇ ದ್ವೇ ಗತಿರುದಗ್ದಕ್ಷಿಣಾರ್ಕಸ್ಯ ವತ್ಸರಃ || ೧೩ ||

ಸಮರಾತ್ರಿಂದಿವೇ ಕಾಲೇ ವಿಷುವದ್ವಿಷುವಂ ಚ ತತ್ |

(ಪುಷ್ಯಯುಕ್ತಾ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಪೌಷಿ ಮಾಸೇ ತು ಯತ್ರ ಸಾ |

ನಾಮ್ನಾ ಸ ಪೌಷಿ ಮಾಘಾಘಾಶ್ವೇವಮೇಕಾದಶಾಪರೇ ||)

ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷೇ ಸಹಾ ಮಾರ್ಗ ಆಗ್ರಹಾಯಣಿಕಶ್ಚ ಸಃ || ೧೪ ||

ಸಮರಾತ್ರಿಂದಿವೇ ಕಾಲೇ ವಿಷುವದ್ವಿಷುವಂ ಚ ತತ್ |

(ಪುಷ್ಯಯುಕ್ತಾ ಪೌರ್ಣಮಾಸೀ ಪೌಷಿ ಮಾಸೇ ತು ಯತ್ರ ಸಾ ||

ನಾಮ್ನಾ ಸ ಪೌಷಿ ಮಾಘಾಘಾಶ್ವೇವಮೇಕಾದಶಾಪರೇ ||

ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷೇ ಸಹಾ ಮಾರ್ಗ ಆಗ್ರಹಾಯಣಿಕಶ್ಚ ಸಃ || ೧೪ ||

hours)'ಅಹೋರಾತ್ರ: ಎಂದೂ, ೧೫ ಅಹೋರಾತ್ರಿಗಳಿಗೆ (A fortnight)

ಪಕ್ಷ: ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಪಕ್ಷವು ೨ ವಿಧ. ಶುಕ್ಲ: (The light half of a month), ಕೃಷ್ಣ: (The dark half of a month) ಎಂದು, ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅಪರಪಕ್ಷಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಸರು. ಈ ೨ ಪಕ್ಷಗಳೂ ಸೇರಿದ ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ (A month) ಮಾಸ: ಎಂದು ಹೆಸರು.

೧೩. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಮಾಸಗಳು ಎರಡೆರಡು ಸೇರಿದ ಒಂದು ಋತು ಋತು: ಎನಿಸುವುದು (Season, a period of two months) ಅಂತಹ ಋತುಗಳು ೩ ಕೂಡಿದ ೧ ಅಯನವು, ಅಯನಮ್ ಎನಿಸುವುದು (A half year). ಅಂತಹ ಅಯನಗಳು ೨, ಎಂದರೆ

1. ಅಹೋರಾತ್ರ: = 30 Muhurtas or a day and night ; ಪಕ್ಷ: = 15 Ahoratras or 15 days and nights.

पौषे तैषसहस्यौ द्वौ तथा माघेऽथ फाल्गुने ।

स्यात्तास्यः फाल्गुनिकः स्याच्चैत्रे चैत्रिको मधुः ॥ १५ ॥

ಪೌಷೇ ತೈಷಸಸಹ್ಯೌ ದ್ವೌ ತಥಾ ಮಾಘೇಽಥ ಫಾಲ್ಗುನೇ |

ಸ್ಯಾತ್ತಪಸ್ಯಃ ಫಾಲ್ಗುನಿಕಃ ಸ್ಯಾಚ್ಚೈತ್ರೇ ಚೈತ್ರಿಕೋ ಮಧುಃ || ೧೫ ||

ಉತ್ತರಾಯಣ ದಕ್ಷಿಣಾಯನಗಳು ಸೇರಿದ ಒಂದು ವರ್ಷವು, **ವರ್ಷ**: ಎನಿಸುವುದು (A year). ಸೂರ್ಯನ ಗತಿ ಉತ್ತರವಕಡೆಗೆ ಇರುವ ೬ ತಿಂಗಳ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಾಯಣವೆಂದೂ, ದಕ್ಷಿಣವಕಡೆ ಇರುವ ೬ ತಿಂಗಳು ಕಾಲಕ್ಕೆ ದಕ್ಷಿಣಾಯನವೆಂದೂ ಹೆಸರು.

ಈ ಪೋಷಕದಲ್ಲಿ “**ದ್ವೌ ದ್ವೌ ಮಘಾದಿಮಾಸೌ**” ಎಂದೂ ಪಾಠವಿದೆ.

೧೪. **विषुवत्, विषुवम्** ಈ ೨, ರಾತ್ರಿಹಗಲುಗಳು ಸಮನಾಗಿರುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (The Equinox). (ತುಲಾ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ, ಮೇಷ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲುಗಳು ಸಮನಾಗಿರುತ್ತವೆ).

ಪುಷ್ಯನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಹುಣ್ಣಿಮೆಗೆ (The day of the full moon when the moon is in the asterism Pushya) **ಪೌಷಿ** ಎಂದೂ, ಅಂತಹ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾಸಕ್ಕೆ ಎಂದರೆ ಪುಷ್ಯಮಾಸಕ್ಕೆ (The month having such a full moon day) **ಪೌಷ**: ಎಂದೂ, ಹೀಗೆಯೇ ಇತರ ೧೧ ತಿಂಗಳುಗಳ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಮಘ (ಮಖ) ನಕ್ಷತ್ರದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ಮಾಸವು ಮಾಘ ಮಾಸವು. ಈ ರೀತಿಯಾಗಿಯೇ ಇತರ ಮಾಸಗಳ ಹೆಸರು (Similarly other months take their names after the constellations through which the moon passes).

मार्गशीर्षः, सहाः, मार्गः, आग्रहायणिकः ಈ ೪ ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಹೆಸರು (Margasirsha). **सहाः** ಎಂಬುದು ಸಾಸ್ತ ಶಬ್ದವು.

೧೫. **पौषः, तैषः, सहस्यः** ಈ ೩ ಪುಷ್ಯಮಾಸಕ್ಕೆ ಹೆಸರು

ವೈಶಾಖೇ ಮಾಧವೋ ರಾಧೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ ಶುಕ್ರಃ ಶುಚಿಃ ಸ್ತ್ವಯಮ್ ।

ಆಷಾಢೇ ಶ್ರಾವಣೇ ತು ಸ್ಯಾನ್ನಭಾಃ ಶ್ರಾವಣಿಕಶ್ಚ ಸಃ ॥ ೧೬ ॥

ವೈಶಾಖೇ ಮಾಧವೋ ರಾಧೋ ಜ್ಯೇಷ್ಠೇ ಶುಕ್ರಃ ಶುಚಿಃ ಸ್ತ್ವಯಮ್ ।

ಆಷಾಢೇ ಶ್ರಾವಣೇ ತು ಸ್ಯಾನ್ನಭಾಃ ಶ್ರಾವಣಿಕಶ್ಚ ಸಃ ॥ ೧೬ ॥

ಸ್ಯುರ್ನಭಸ್ಯಪ್ರೌಢಪದ್ಮಾದ್ರಪದಾಃ ಸಮಾಃ ।

ಸ್ಯಾದಾಶ್ವಿನಿಃ ಷೋಽಪ್ಯಾಶ್ವಯುಜೋಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್ತ ಕಾರ್ತಿಕೇ ॥ ೧೭ ॥

ಸ್ಯುರ್ನಭಸ್ಯಪ್ರೌಢಪದ್ಮಾದ್ರಪದಾಃ ಸಮಾಃ ।

ಸ್ಯಾದಾಶ್ವಿನಿಃ ಷೋಽಪ್ಯಾಶ್ವಯುಜೋಽಪಿ ಸ್ಯಾತ್ತ ಕಾರ್ತಿಕೇ ॥ ೧೭ ॥

ಬಾಹುಲೋಜೈ ಕಾರ್ತಿಕಿಕೋ ಹೇಮಂತಃ ಶಿಶಿರೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ವಸಂತೇ ಪುಷ್ಪಸಮಯಃ ಸುರಭಿಗ್ರೀಷ್ಮ ಋಷ್ಮಕಃ ॥ ೧೮ ॥

ಬಾಹುಲೋಜೈ ಕಾರ್ತಿಕಿಕೋ ಹೇಮಂತಃ ಶಿಶಿರೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ವಸಂತೇ ಪುಷ್ಪಸಮಯಃ ಸುರಭಿಗ್ರೀಷ್ಮ ಋಷ್ಮಕಃ ॥ ೧೮ ॥

(Pushya). ತಪಾಃ, ಮಾಧವಃ ಈ ೨ ಮಾಘಮಾಸಕ್ಕೂ (Magha),
ಫಾಲ್ಗುನಃ, ತಪಸ್ಯಃ, ಫಾಲ್ಗುನಿಕಃ ಈ ೨ ಫಾಲ್ಗುಣಮಾಸಕ್ಕೂ
(Phalguna), ಚೈತ್ರಃ, ಚೈತ್ರಕಃ, ಮಧುಃ ಈ ೨ ಚೈತ್ರ ಮಾಸಕ್ಕೂ
(Chaitra) ಹೆಸರುಗಳು. ತಪಾಃ ಎಂಬುದು ಸಾನ್ತ ಶಬ್ದವು.

೧೬. ವೈಶಾಖಃ, ಮಾಧವಃ, ರಾಧಃ ಈ ೩ ವೈಶಾಖಮಾಸಕ್ಕೂ
(Vaisakha), ಜ್ಯೇಷ್ಠಃ, ಶುಕ್ರಃ ಈ ೨ ಜ್ಯೇಷ್ಠಮಾಸಕ್ಕೂ (Jyeshtha)
ಶುಚಿಃ, ಆಷಾಢಃ ಈ ೨ ಆಷಾಢಮಾಸಕ್ಕೂ (Ashadha), ಶ್ರಾವಣಃ,
ನಭಾಃ (ಸಾನ್ತವು), ಈ ೨ ಶ್ರಾವಣಮಾಸಕ್ಕೂ (Sravana) ಹೆಸರುಗಳು.

೧೭-೧೮. ನಭಸ್ಯಃ, ಪ್ರೌಢಪದಃ, ಭಾದ್ರಃ, ಭಾದ್ರಪದಃ ಈ ೪
ಭಾದ್ರಪದಮಾಸಕ್ಕೂ (Bhadrapada), ಆಶ್ವಿನಿಃ, ಷಃ,
ಆಶ್ವಯುಜಃ ಈ ೩ ಆಶ್ವಯುಜಮಾಸಕ್ಕೂ (Ashvayuja) ಹೆಸರುಗಳು.

ನಿರ್ದಾಘ ಉಷ್ಣೋಪಗಮ ಉಷ್ಣ ಋಷ್ಮಾಗಮಸ್ತಪಃ |

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರಾವೃತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಭೂಮಿ ವರ್ಷಾ ಅಥ ಶರತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ || ೧೯ ||

ನಿರ್ದಾಘ ಉಷ್ಣೋಪಗಮ ಉಷ್ಣ ಋಷ್ಮಾಗಮಸ್ತಪಃ |

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪ್ರಾವೃತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಭೂಮಿ ವರ್ಷಾ ಅಥ ಶರತ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ || ೧೯ ||

ಷಡಮಿ ಕೃತವಃ ಪುಂಸಿ ಮಾರ್ಗಾದೀನಾಂ ಯುಗೈಃ ಕ್ರಮಾತ್ |

ಸಂವತ್ಸರೋ ವತ್ಸರೋಽದ್ವಯೋ ಹ್ಯಾನೋಽಸ್ತ್ರೀ ಶರತ್ಸಮಾಃ || ೨೦ ||

ಷಡಮಿ ಕೃತವಃ ಪುಂಸಿ ಮಾರ್ಗಾದೀನಾಂ ಯುಗೈಃ ಕ್ರಮಾತ್ |

ಸಂವತ್ಸರೋ ವತ್ಸರೋಽದ್ವಯೋ ಹ್ಯಾನೋಽಸ್ತ್ರೀ ಶರತ್ಸಮಾಃ || ೨೦ ||

ಕಾರ್ತಿಕಃ, ವಾಹುಲಃ, ಉರ್ಜಃ, ಕಾರ್ತಿಕಿಕಃ ಈ ೪ ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Kartika).

ಹೇಮಂತಃ, ಶಿಶಿರಃ ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೇಮಂತ ಶಿಶಿರ ಋತುಗಳ ಹೆಸರುಗಳು. ಹೇಮಂತ (Hemanta, the cold season or winter) ಶಿಶಿರ (Sisira, the cool or dewy season) ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ಉಂಟು.

೧೮-೧೯. ವಸಂತಃ, ಪುಷ್ಪಸಮಯಃ, ಸುರಭಿಃ ಈ ೩ ವಸಂತ ಋತುವಿಗೂ (Spring), ಗ್ರೀಷ್ಮಃ, ಋಷ್ಮಕಃ, (ಷ್ಮಕಃ), ನಿರ್ದಾಘಃ, ಉಷ್ಣೋಪಗಮಃ, ಉಷ್ಣಃ, ಋಷ್ಮಾಗಮಃ, ತಪಃ ಈ ೩ ಗ್ರೀಷ್ಮ ಋತುವಿಗೂ (Grishma, the summer season) ಹೆಸರು. ತಪಃ ಎಂಬುದು ಇಲ್ಲಿ ಅಕಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದ.

ಪ್ರಾವೃತ್, ವರ್ಷಾಃ ಈ ೨ ವರ್ಷಋತುವಿನ ಹೆಸರು (Rainy season) ಪ್ರಾವೃತ್ ಶಬ್ದವು ಷಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ, ವರ್ಷಾ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಬಹುವಚನಾಂತ. ಶರತ್ ಎಂಬುದು ದಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದ. ಇದು ಶರದ್ಋತುವಿಗೆ ಹೆಸರು (Autumn).

೨೦. ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿರುವ ಹೇಮಂತ ನಂದಲಾದ ೬ ಋತುಗಳು

ಮಾಸೇನ ಸ್ಯಾದಹೋರಾತ್ರ: ಪೈತ್ರೋ ವರ್ಷೇಣ ದೈವತ: |

(ದಿವ್ಯೈರ್ವರ್ಷಸಹಸ್ರೈರ್ದ್ವಾದಶಮಿದೈವತಂ ಯುಗಮ್ |)

ದೈವೇ ಯುಗಸಹಸ್ರೇ ದ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮ: ಕಲ್ಪೌ ತು ತೌ ನೃಣಾಮ್ || ೨೧ ||

ಮಾಸೇನ ಸ್ಯಾದಹೋರಾತ್ರ: ಪೈತ್ರೋ ವರ್ಷೇಣ ದೈವತಃ |

(ದಿವ್ಯೈರ್ವರ್ಷಸಹಸ್ರೈರ್ದ್ವಾದಶಮಿದೈವತಂ ಯುಗಮ್ |)

ದೈವೇ ಯುಗಸಹಸ್ರೇ ದ್ವೇ ಬ್ರಾಹ್ಮ: ಕಲ್ಪೌ ತು ತೌ ನೃಣಾಮ್ || ೨೧ ||

(the 6 seasons) ಋತವ: ಎನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತವೆ. ಮಾರ್ಗತೀರ್ಷವಾಸ ದಿಂದ ನೊದಲುಗೊಂಡು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎರಡೆರಡು ತಿಂಗಳು ಕೂಡಿದ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಋತು ಎಂದು ಹೆಸರು. ಋತು ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿರುವುದು.

ಸಂವತ್ಸರ:, ವತ್ಸರ:, ಅಂದ:, ಹಾಯನ:, ಶರತ್, ಸಮಾ: ಈ ೬ ಸಂವತ್ಸರಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Year). ಹಾಯನ ಶಬ್ದವು ಪುಂಸಪುಂಸಕವು. ಸಮಾ: ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನವು; ಏಕವಚನಪ್ರಯೋಗವೂ ಇದೆ.

೨೧. 1ಮನುಷ್ಯರ ೧ ತಿಂಗಳು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ೧ ಪೂರ್ತಿ ದಿನ ಪೈತ್ರೋ-ಹೋರಾತ್ರ: ಎನಿಸುವುದು. ಹಾಗೆಯೇ ಮನುಷ್ಯರ ೧ ವರ್ಷ, ದೇವತೆಗಳ ೧ ಪೂರ್ತಿ ದಿನ ದೈವತೋ-ಹೋರಾತ್ರ: ಎನಿಸುವುದು. ದೇವತೆಗಳ ೧೦೦೦ ವರ್ಷಗಳು ದೈವತಯುಗಮ್ ಎನಿಸುವುದು. ಅಂತಹ ದೈವಯುಗವು ೨

1. ಮನುಷ್ಯರ ಕಾಲಮಾನಕ್ಕೂ ಬ್ರಹ್ಮನಸರ್ಯಂತ ದೈವಮಾನಕ್ಕೂ ಇರುವ ಅಂತರವನ್ನು ಕೆಳಗೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಪಟ್ಟಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಅದರ ವಿವರಣೆ ಹೇಗೆಂದರೆ—ಮನುಷ್ಯರ ೧ ತಿಂಗಳು ಪಿತೃಗಳ ೧ ದಿನ (ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಸೇರಿ). ನಮ್ಮ ಶುಕಸ್ಮ ಅನರ ಹಗಲು. ನಮ್ಮ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ಅನರ ರಾತ್ರಿ. ನಮ್ಮ ೧ ವರ್ಷ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ೧ ದಿನ; ನಮ್ಮ ಉತ್ತರಾಯಣ ಅನರ ಹಗಲು, ನಮ್ಮ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ಅನರ ರಾತ್ರಿ. ಅಂತೂ ಮನುಷ್ಯಮಾನಕ್ಕಿಂತ ಪಿತೃಮಾನ ೩೦ ರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚು. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ೧೨ ರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವುದು ದೈವಮಾನ. ಅದುದರಿಂದ $೩೦ \times ೧೨ \times ೩೦ \times ೧೨ = ೧,೨೯,೬೦೦$ ಮಾನವ ದಿನಗಳಿಗೆ ದೇವತೆಗಳ ೧ ವರ್ಷ. ಅಂತಹ ವರ್ಷಗಳು ೧೦೦೦೦ವಾದರೆ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ೧ ಯುಗ.

ಮನ್ವಂತರಂ ತು ದಿವ್ಯಾನಾಂ ಯುಗಾನಾಮೇಕಸತತಿಃ ।

ಸಂವರ್ತಃ ಪ್ರಲಯಃ ಕಲ್ಪಃ ಕ್ಷಯಃ ಕಲ್ಪಾಂತ ಇತ್ಯಪಿ ॥ ೨೨ ॥

ಮನ್ವಂತರಂ ತು ದಿವ್ಯಾನಾಂ ಯುಗಾನಾಮೇಕಸತತಿಃ ।

ಸಂವರ್ತಃ ಪ್ರಲಯಃ ಕಲ್ಪಃ ಕ್ಷಯಃ ಕಲ್ಪಾಂತ ಇತ್ಯಪಿ ॥ ೨೨ ॥

ಸಹಸ್ರವಾದರೇ ಅದಕ್ಕೆ ಬ್ರಾಹ್ಮೋಽಹೋರಾತ್ರಃ (ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಪೂರ್ತಿ ದಿನ) ಎನಿಸುವುದು. ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಅದೇ ೨ ಕಲ್ಪಗಳು (ಸ್ಥಿತಿ ಪ್ರಲಯಕಾಲಗಳು) ಕಲ್ಪೌ ಎನಿಸುವುದು.

೨೨. ದೇವಯುಗಗಳು ೭೧ ಆಗುವಷ್ಟು ಕಾಲಕ್ಕೆ ಮನ್ವಂತರಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು (Period of Manu, i.e. 71 ages of gods). ಸಂವರ್ತಃ, ಪ್ರಲಯಃ, ಕಲ್ಪಃ, ಕ್ಷಯಃ, ಕಲ್ಪಾಂತಃ ಈ ೫ ಪ್ರಪಂಚದ ಪ್ರಲಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Destruction of the world).

ಅಂತಹ ದೇವಯುಗಗಳು ೨೦೦೦ ವಾದರೇ ಬ್ರಹ್ಮನಿಗೆ ೧ ಆಹೋರಾತ್ರಿ, ಅಥವಾ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ೨ ಕಲ್ಪಗಳು— ಒಂದು ಕಲ್ಪ ಬ್ರಹ್ಮನ ೧ ಹಗಲು; ಅದೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ಥಿತಿ ಕಲ್ಪವೆಂದೂ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಲ್ಪ ಬ್ರಹ್ಮನ ೧ ರಾತ್ರಿ, ಅದೇ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಕ್ಷಯ ಕಲ್ಪವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಅದುದರಿಂದ ೧ ಮಾನವ ಕಲ್ಪವೆಂದರೆ ೪೩೨ ಕೋಟಿ ಮಾನವ ವರ್ಷಗಳು.

1 month of mortals	=	a day and night of Pitris.
1 year of mortals	=	a day and night of the gods.
12,000 years of gods	=	an age or yuga of gods.
2,000 Ages or yugas of gods	=	a day and night of Brahma or 2 Kalpas of mortals
1 Kalpa of mortals	=	1000 ages or yugas of gods.
	=	1000 × 12000 years of gods.
	=	12000000 × 360 = 4320000000 mortal years.

Hence one Kalpa of mortals = a period of four thousand three hundred and twenty millions of years of mortals measuring the duration of the world.

ಅಸ್ತ್ರಿ ಪಕ್ಷಂ ಪುಮಾನ್ಪಾಪಾ ಪಾಪಂ ಕಿಲ್ವಿಷಕಲ್ಮಷಮ್ |

ಕಲ್ಮಷಂ ವೃಜಿನೈನೋಽಧಮಂಹೋ ದುರಿತದುಷ್ಕೃತಮ್ || ೨೩ ||

ಅಸ್ತ್ರೀ ಪಂಕಂ ಪುಮಾನ್ ಪಾಪಾ ಪಾಪಂ ಕಿಲ್ವಿಷಕಲ್ಮಷಮ್ |

ಕಲ್ಮಷಂ ವೃಜಿನೈನೋಽಧಮಂಹೋ ದುರಿತದುಷ್ಕೃತಮ್ || ೨೩ ||

ಸ್ಯಾಧರ್ಮಮಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಣ್ಯಶ್ರೇಯಸೀ ಸುಕೃತಂ ವೃಷಃ |

ಮುತ್ಪ್ರೀತಿಃ ಪ್ರಮದೋ ಹರ್ಷಃ ಪ್ರಮೋದಾಮೋದಸಂಮದಾಃ || ೨೪ ||

ಸ್ಯಾಧರ್ಮಮಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಪುಣ್ಯಶ್ರೇಯಸೀ ಸುಕೃತಂ ವೃಷಃ |

ಮುತ್ಪ್ರೀತಿಃ ಪ್ರಮದೋ ಹರ್ಷಃ ಪ್ರಮೋದಾಮೋದಸಂಮದಾಃ || ೨೪ ||

ಸ್ಯಾದಾನಂದತುರಾನಂದಃ ಶರ್ಮಶಾತಸುಖಾನಿ ಚ |

ಶ್ವಃಶ್ರೇಯಸಂ ಶಿವಂ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಮಙ್ಗಲಂ ಶುಭಮ್ || ೨೫ ||

ಸ್ಯಾದಾನಂದತುರಾನಂದಃ ಶರ್ಮಶಾತಸುಖಾನಿ ಚ |

ಶ್ವಃಶ್ರೇಯಸಂ ಶಿವಂ ಭದ್ರಂ ಕಲ್ಯಾಣಂ ಮಙ್ಗಲಂ ಶುಭಮ್ || ೨೫ ||

೨೩. ಪಕ್ಷಮ್, ಪಾಪಮ್, ಪಾಪಮ್, ಕಿಲ್ವಿಷಮ್, ಕಲ್ಮಷಮ್, ಕಲ್ಮಷಮ್ ವೃಜಿನಮ್, ಏನಃ, ಅಧಮ್, ಅಂಹಃ, ದುರಿತಮ್, ದುಷ್ಕೃತಮ್, ಈ ೧೨ ಪಾಪಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Sin). ಪಕ್ಷ ಶಬ್ದವು ಪುನಃಪುನಃಕವು. ಪಾಪಾ ಶಬ್ದವು (ನಕಾರಾಂತ) ಪುಲ್ಲಿಂಗವು. ಉಳಿದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಗಳು.

೨೪-೨೬. ಧರ್ಮಮ್, ಪುಣ್ಯಮ್, ಶ್ರೇಯಃ, ಸುಕೃತಮ್, ವೃಷಃ, ಈ ೫ ಪುಣ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Merit or virtue). ಧರ್ಮ ಶಬ್ದವು ಪುನಃಪುನಃಕ ಲಿಂಗ; ವೃಷ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ.

ಮುತ್, ಪ್ರೀತಿಃ, ಪ್ರಮದಃ, ಹರ್ಷಃ, ಪ್ರಮೋದಃ, ಆಮೋದಃ, ಸಂಮದಃ, ಆನಂದತುಃ, ಆನಂದಃ, ಶರ್ಮ, ಶಾತಮ್, ಸುಖಮ್ ಈ ೧೨ ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Joy or pleasure). ಮುತ್ ಶಬ್ದವು ದಕಾರಾಂತ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ.

ಭಾವುಕಂ ಭವಿಕಂ ಭವ್ಯಂ ಕುಶಲಂ ಕ್ಷೇಮಮಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಶಸ್ತಂ ಚಾಥ ತ್ರಿಷು ದ್ರವ್ಯೇ ಪಾಪಂ ಪುಣ್ಯಂ ಸುಖಾದಿ ಚ ॥ ೨೬ ॥

ಭಾವುಕಂ ಭವುಕಂ ಭವ್ಯಂ ಕುಶಲಂ ಕ್ಷೇಮಮಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಶಸ್ತಂ ಚಾಥ ತ್ರಿಷು ದ್ರವ್ಯೇ ಪಾಪಂ ಪುಣ್ಯಂ ಸುಖಾದಿ ಚ ॥ ೨೬ ॥

ಮತಲ್ಲಿಕಾ ಮಚರ್ಚಿಕಾ ಪ್ರಕಾಂಡಮುಚ್ಛತಲ್ಲಜೌ ।

ಪ್ರಶಸ್ತವಾಚಕಾನ್ಯಮನ್ಯಯಃ ಶುಭಾವಹೌ ವಿಧಿಃ ॥ ೨೭ ॥

ಮತಲ್ಲಿಕಾ ಮಚರ್ಚಿಕಾ ಪ್ರಕಾಂಡಮುಚ್ಛತಲ್ಲಜೌ ।

ಪ್ರಶಸ್ತವಾಚಕಾನ್ಯಮನ್ಯಯಃ ಶುಭಾವಹೌ ವಿಧಿಃ ॥ ೨೭ ॥

ಶ್ವಃಶ್ರೇಯಸ್ಸಮ್, ಶಿವಮ್, ಭದ್ರಮ್, ಕಲ್ಯಾಣಮ್, ಮङ್ಗಲಮ್, ಶುಭಮ್, ಭಾವುಕಮ್, ಭವಿಕಮ್, ಭವ್ಯಮ್, ಕುಶಲಮ್, ಕ್ಷೇಮಮ್, ಶಸ್ತಮ್ ಈ ೧೨ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ, ಕಲ್ಯಾಣಕ್ಕೂ ಹೆಸರು (Good fortune) ಕ್ಷೇಮ ಮತ್ತು ಶಸ್ತ ಶಬ್ದಗಳು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಸಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

ಪಾಪ, ಪುಣ್ಯ ಶಬ್ದಗಳೆರಡೂ ಮತ್ತು ಸುಖ ಶಬ್ದದಿಂದ ಶಸ್ತ ಶಬ್ದದ ವರೆಗೂ ಇರುವ ೧೩ ಶಬ್ದಗಳೂ, ವಿಶೇಷ್ಯಪದಗಳ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುತ್ತವೆಯಾದ್ದರಿಂದ ೩ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

೨೭. ಮತಲ್ಲಿಕಾ, ಮಚರ್ಚಿಕಾ, ಪ್ರಕಾಂಡಮ್, ಉಚ್ಛ, ತಲ್ಲಜಃ ಈ ೫ ಪ್ರಶಸ್ತವಾಚಕಗಳು ಎಂದರೆ ಶ್ರೇಷ್ಠವೆಂದು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳು (Anything excellent of its kind). ಈ ಶಬ್ದಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ನಿಯತ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಮಾಸದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದಗಳಾಗಿರುತ್ತವೆ. ಪ್ರಕಾಂಡ ಶಬ್ದವು ಮಾತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಸಹ ರೂಢಿಯಾಗಿದೆ (ಪण्डितप्रकाण्डः). ಉಳಿದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು:— ಪುರುಷಮತಲ್ಲಿಕಾ, ಗೋಮತಲ್ಲಿಕಾ, ಗೋಮಚರ್ಚಿಕಾ, ಗೋಪ್ರಕಾಂಡಮ್, ಮನುಷ್ಯೋಚ್ಛ, ಕುಮಾರಿತಲ್ಲಜಃ ।

दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर्विधिः ।

हेतुर्ना कारणं बीजं निदानं त्वादिकारणम् ॥ २८ ॥

ದೈವಂ ದಿಷ್ಟಂ ಭಾಗಧೇಯಂ ಭಾಗ್ಯಂ ಸ್ತ್ರೀ ನಿಯತಿರ್ವಿಧಿಃ |

ಹೇತುರ್ನಾ ಕಾರಣಂ ಬೀಜಂ ನಿದಾನಂ ತ್ವಾದಿಕಾರಣಮ್ || ೨೮ ||

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियाम् ।

विशेषः कालिकोऽवस्था गुणाः सत्त्वं रजस्तमः ॥ २९ ॥

ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞ ಆತ್ಮಾ ಪುರುಷಃ ಪ್ರಧಾನಂ ಪ್ರಕೃತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ |

ವಿಶೇಷಃ ಕಾಲಿಕೋಽವಸ್ಥಾ ಗುಣಾಃ ಸತ್ತ್ವಂ ರಜಸ್ತಮಃ || ೨೯ ||

ಶುಭವಸ್ತುಂಟುಮಾಡುವ ವಿಧಿ ಅಥವಾ ದೈವಕ್ಕೆ (Good luck or fortune) ಅರ್ಪಣೆ: ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾಂತ ಪುಲ್ಲಿಂಗವು.

೨೮. ದೈವಮ್, ದಿಷ್ಟಮ್, ಭಾಗಧೇಯಮ್, ಭಾಗ್ಯಮ್, ನಿಯತಿಃ, ವಿಧಿಃ ಈ ೬ ಅದೃಷ್ಟದ ಹೆಸರು (Destiny, Luck). ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಿಯತಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ, ವಿಧಿ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ.

ಹೇತುಃ, ಕಾರಣಮ್, ಬೀಜಮ್ ಈ ೩ ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Cause). ಹೇತು ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ. ಮುಖ್ಯ ಅಥವಾ ಮೂಲವಾದ ಕಾರಣಕ್ಕೆ (Primary Cause) ನಿದಾನಮ್, ಆದಿಕಾರಣಮ್ ಎಂದು ೨ ಹೆಸರುಗಳು.

೨೯. ಕ್ಷೇತ್ರಜ್ಞಃ, ಆತ್ಮಾ, ಪುರುಷಃ ಈ ೩ ಜೀವ ಅಥವಾ ಆತ್ಮಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (The Soul). ಪ್ರಧಾನಮ್, ಪ್ರಕೃತಿಃ ಈ ೨ ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಹೆಸರು (Primary or unevolved matter or nature).

ಕಾಲವಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ವಿಶೇಷಕ್ಕೆ (State or condition) ಅವಸ್ಥಾ ಎಂದೂ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಧರ್ಮವಾದ ಸತ್ತ್ವರಜಸ್ತಮೋಗುಣ ಗಳಿಗೆ (Qualities of nature or natural disposition)

ಜನುರ್ಜನನಜನ್ಮಾನಿ ಜನಿಸ್ತುಪತ್ತಿಸ್ತುಒಬ್ಬಃ ।

ಪ್ರಾಣಿ ತು ಚೇತನೋ ಜನ್ಮಿ ಜನ್ತುಜನ್ಯುಶರೀರಿಣಿಃ ॥ ೩೦ ॥

ಜನುರ್ಜನನಜನ್ಮಾನಿ ಜನಿಸ್ತುಪತ್ತಿಸ್ತುಒಬ್ಬಃ ।

ಪ್ರಾಣಿ ತು ಚೇತನೋ ಜನ್ಮಿ ಜನ್ತುಜನ್ಯುಶರೀರಿಣಿಃ ॥ ೩೦ ॥

ಜಾತಿರ್ಜಾತಂ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ತು ಪೃಥಗಾತ್ಮತಾ ।

ಚಿತ್ತಂ ತು ಚೇತೋ ಹೃದಯಂ ಸ್ವಾಂತಂ ಹನ್ಮಾನಸಂ ಮನಃ ॥ ೩೧ ॥

॥ ಇತಿ ಕಾಲವರ್ಗಃ ॥

ಜಾತಿರ್ಜಾತಂ ಚ ಸಾಮಾನ್ಯಂ ವ್ಯಕ್ತಿಸ್ತು ಪೃಥಗಾತ್ಮತಾ ।

ಚಿತ್ತಂ ತು ಚೇತೋ ಹೃದಯಂ ಸ್ವಾಂತಂ ಹನ್ಮಾನಸಂ ಮನಃ ॥ ೩೧ ॥

॥ ಇತಿ ಕಾಲವರ್ಗಃ ॥

ಗುಣಾಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಸತ್ತ್ವ ಶಬ್ದವು ಅಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ,
ರಜಃ, ತಮಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು.

೩೦. ಜನುಃ, ಜನನಮ್, ಜನ್ಮ, ಜನಿಃ, ಉತ್ಪತ್ತಿಃ, ಉಒಬ್ಬಃ
ಈ ೬ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆಗೆ ಹೆಸರು (Birth).

ಪ್ರಾಣಿ, ಚೇತನಃ, ಜನ್ಮಿ, ಜನ್ತುಃ, ಜನ್ಯುಃ, ಶರೀರಿ ಈ ೬ ಪ್ರಾಣ
ವುಳ್ಳ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಪ್ರಾಣಿಗೆ ಹೆಸರು (A living being).

೩೧. ಜಾತಿಃ, ಜಾತಮ್, ಸಾಮಾನ್ಯಮ್ ಈ ೩ ಶಬ್ದಗಳು ಜಾತಿಗೆ
ಹೆಸರು (Kind, genus). ವ್ಯಕ್ತಿಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗಿ ಒಂದೊಂದು
ಎಂದು ಭಾವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ವ್ಯಕ್ತಿ (Individual or
Individuality).

ಚಿತ್ತಮ್, ಚೇತಃ, ಹೃದಯಮ್, ಸ್ವಾಂತಮ್, ಹೃತ್, ಮಾನಸಮ್, ಮನಃ
ಈ ೬ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹೆಸರು (Mind, in its widest sense applied
to all the mental powers).

॥ ಅಥ ಧೀವರ್ಗಃ ॥

ಬುದ್ಧಿರ್ಮನೀಷಾ ಧಿಷಣಾ ಧೀಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಶೇಮುಷಿ ಮತಿಃ |
ಪ್ರೇಕ್ಷೋಪಲಬ್ಧಿಶ್ಚಿತ್ಸಂವಿತ್ಪ್ರತಿಪಜ್ಞಸಿಚೇತನಾಃ || ೧ ||

॥ ಅಥ ಧೀವರ್ಗಃ ॥

ಬುದ್ಧಿರ್ಮನೀಷಾ ಧಿಷಣಾ ಧೀಃ ಪ್ರಜ್ಞಾ ಶೇಮುಷಿ ಮತಿಃ |

ಪ್ರೇಕ್ಷೋಪಲಬ್ಧಿಶ್ಚಿತ್ಸಂವಿತ್ಪ್ರತಿಪಜ್ಞಸಿಚೇತನಾಃ || ೧ ||

ಧೀರ್ಧಾರಣಾವತೀ ಮೇಧಾ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಕರ್ಮ ಮಾನಸಮ್ |

(ಅವಧಾನಂ ಸಮಾಧಾನಂ ಪ್ರಣಿಧಾನಂ ತಥೈವ ಚ |)

ಚಿತ್ತಾಭಿಗೋ ಮನಸ್ಕಾರಶ್ಚರ್ಚಾ ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ || ೨ ||

ಧೀರ್ಧಾರಣಾವತೀ ಮೇಧಾ ಸಂಕಲ್ಪಃ ಕರ್ಮ ಮಾನಸಮ್ |

(ಅವಧಾನಂ ಸಮಾಧಾನಂ ಪ್ರಣಿಧಾನಂ ತಥೈವ ಚ |)

ಚಿತ್ತಾಭಿಗೋ ಮನಸ್ಕಾರಶ್ಚರ್ಚಾ ಸಂಖ್ಯಾ ವಿಚಾರಣಾ || ೨ ||

೧. ಬುದ್ಧಿಃ, ಮನೀಷಾ, ಧಿಷಣಾ, ಧೀಃ, ಪ್ರಜ್ಞಾ, ಶೇಮುಷಿ, ಮತಿಃ, ಪ್ರೇಕ್ಷಾ, ಉಪಲಬ್ಧಿಃ, ಚಿತ್, ಸಂವಿತ್, ಪ್ರತಿಪತ್, ಬ್ರಹ್ಮಸಿಃ, ಚೇತನಾ ಈ ೧೪ ಬುದ್ಧಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (Intellect or understanding). ಎಲ್ಲವೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು. ಚಿತ್ ಶಬ್ದವು ತಕಾರಾಂತವು. ಸಂವತ್ ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಪತ್ ಶಬ್ದಗಳು ದಕಾರಾಂತಗಳು.

೨. ಜ್ಞಾಪಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಗೆ (Intellect with retentive power) ಮೇಧಾ ಎಂದೂ, ಮಾನಸಿಕವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ ಅಥವಾ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ಭಾವನೆಗೆ (A conception, a thought or a notion) ಸಂಕಲ್ಪಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ಅವಧಾನಮ್, ಸಮಾಧಾನಮ್, ಪ್ರಣಿಧಾನಮ್ ಈ ೩ ಮನಸ್ಸಿನ ಸಮಾಧಾನಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Satisfaction).

(ವಿಮರ್ಶೋ ಭಾವನಾ ಚೈವ ವಾಸನಾ ಚ ನಿಗದ್ಯತೇ |)

ಅಧ್ಯಾಹಾರಸ್ತರ್ಕ ಉಹೋ ವಿಚಿಕ್ವಿತಾ ತು ಸಂಶಯಃ |

ಸಂದೇಹದ್ವಾಪರೌ ಚಾಥ ಸಮೌ ನಿರ್ಣಯನಿಶ್ಚಯೌ || ೩ ||

(ವಿಮರ್ಶೋ ಭಾವನಾ ಚೈವ ವಾಸನಾ ಚ ನಿಗದ್ಯತೇ |)

ಅಧ್ಯಾಹಾರಸ್ತರ್ಕ ಉಹೋ ವಿಚಿಕ್ವಿತಾ ತು ಸಂಶಯಃ |

ಸಂದೇಹದ್ವಾಪರೌ ಚಾಥ ಸಮೌ ನಿರ್ಣಯನಿಶ್ಚಯೌ || ೩ ||

ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ನಾಸ್ತಿಕತಾ ವ್ಯಾಪಾದೋ ದ್ರೋಹಚಿಂತನಮ್ |

ಸಮೌ ಸಿದ್ಧಾಂತರಾದ್ಧಾಂತೌ ಭ್ರಾಂತಿರ್ಮಿಥ್ಯಾಮತಿಭ್ರಮಃ || ೪ ||

ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ನಾಸ್ತಿಕತಾ ವ್ಯಾಪಾದೋ ದ್ರೋಹಚಿಂತನಮ್ |

ಸಮೌ ಸಿದ್ಧಾಂತರಾದ್ಧಾಂತೌ ಭ್ರಾಂತಿರ್ಮಿಥ್ಯಾಮತಿಭ್ರಮಃ || ೪ ||

ಚಿತ್ತಾಭೋಗಃ, ಮನಸ್ಕಾರಃ ೨, ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅರಿಯುವಿಕೆ (Awareness of pleasure or pain). **ಚರ್ಚಾ, ಸಂಖ್ಯಾ, ವಿಚಾರಣಾ** ೩, ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ವಿಚಾರ ಮಾಡುವಿಕೆ (Reasoning or reflection).

ವಿಮರ್ಶಃ, ಭಾವನಾ, ವಾಸನಾ ೩, ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸಿದುದರ ಸ್ಮರಣೆ ಅಥವಾ ಸಂಸ್ಕಾರ (Impressions of past perceptions).

೩. **ಅಧ್ಯಾಹಾರಃ, ತರ್ಕಃ, ಉಹಃ** ೩, ಊಹೆ; ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವುದನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಅರ್ಥ ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ (Inference). **ವಿಚಿಕ್ವಿತಾ, ಸಂಶಯಃ, ಸಂದೇಹಃ, ದ್ವಾಪರಃ** ೪, ಸಂಶಯ (Doubt). **ನಿರ್ಣಯಃ, ನಿಶ್ಚಯಃ** ೨, ನಿಶ್ಚಯ (Decision).

೪. **ಮಿಥ್ಯಾಪ್ರತಿಃ, ನಾಸ್ತಿಕತಾ** ೨, ಪರಲೋಕ ಮುಂತಾದ್ದು ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ (Heresy, atheism or false doctrine). **ವ್ಯಾಪಾದಃ, ದ್ರೋಹಚಿಂತನಮ್** ೨, ದ್ರೋಹ ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ

(ಸಮೌ ಸಂಕೇತಸಮಯೌ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ವಿಹಸ್ತಥಾ |)

ಸಂವಿಧಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಂ ನಿಯಮಾಶ್ರವಸಂಶ್ರವಾಃ |

ಅಙ್ಗೀಕಾರಾಭ್ಯುಪಗಮಪ್ರತಿಶ್ರವಸಮಾಧಯಃ || ೫ ||

(ಸಮೌ ಸಂಕೇತಸಮಯೌ ಪ್ರತಿಪತ್ತಿರ್ವಿಹಸ್ತಥಾ |)

ಸಂವಿಧಾಗ್ನಿಃ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಂ ನಿಯಮಾಶ್ರವಸಂಶ್ರವಾಃ |

ಅಂಗೀಕಾರಾಭ್ಯುಪಗಮಪ್ರತಿಶ್ರವಸಮಾಧಯಃ || ೫ ||

ಮೋಕ್ಷೇ ಧೀಜ್ಞಾನಮನ್ಯತ್ರ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಯೋಃ |

ಮುಕ್ತಿಃ ಕೈವಲ್ಯನಿರ್ವಾಣಶ್ರೇಯೋನಿಃಶ್ರೇಯಸಾಮೃತಮ್ || ೬ ||

ಮೋಕ್ಷೇ ಧೀಜ್ಞಾನಮನ್ಯತ್ರ ವಿಜ್ಞಾನಂ ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಯೋಃ |

ಮುಕ್ತಿಃ ಕೈವಲ್ಯನಿರ್ವಾಣಶ್ರೇಯೋನಿಃಶ್ರೇಯಸಾಮೃತಮ್ || ೬ ||

(Malice). ಸಿದ್ಧಾಂತಃ, ರಾಢ್ಧಾಂತಃ ೨, ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಿಷಯ (Conclusion). ಆಂತಿಃ, ಮಿಥ್ಯಾಮತಿಃ, ಭ್ರಮಃ ೩, ಒಂದನ್ನು ಅದಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಮತ್ತೊಂದಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು (Misapprehension or mistake).

ಸಂಕೇತಃ, ಸಮಯಃ, ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಃ, ವಿಹಃ ೪, ಸಂಕೇತ (Convention). ಈ ಪಞ್ಚಾಯು ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಪಾಠಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು.

೫. ಸಂವಿತ್, ಆಗ್ನಿಃ, ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನಮ್, ನಿಯಮಃ, ಆಶ್ರವಃ, ಸಂಶ್ರವಃ, ಅಙ್ಗೀಕಾರಃ, ಅಭ್ಯುಪಗಮಃ, ಪ್ರತಿಶ್ರವಃ, ಸಮಾಧಿಃ ೧೦, ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪುವಿಕೆ (Agreement, approval or assent). ಸಂವಿತ್ ಮತ್ತು ಆಗ್ನಿ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು. ಆಗ್ನಿ ಶಬ್ದವು ಏಕಶಬ್ದದಂತೆ, ಆಗ್ನಿಃ ಆಗ್ನಿವೌ ಆಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಹೇಳಬೇಕು; ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಆಗ್ನಿವಮ್ ಆಗ್ನಿವೌ ಆಗ್ನಿಃ ಎಂದು ವಿಶೇಷವು. ಆಗ್ನಿಃ ಆಗ್ನಿವೌ ಆಗ್ನಿಃ ಎಂದು ಧ್ವರ್ ಶಬ್ದದಂತೆಯೂ ಆಗುವುದು.

೬-೭. ಮೋಕ್ಷ ಸಾಧಕವಾದ ಪಾರಮಾರ್ಥಿಕ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ (true knowledge leading to final emancipation) ಜ್ಞಾನಮ್

ಮೋಕ್ಷೋಽಪವರ್ಗೋಽಥಾಜ್ಞಾನಮವಿद्याಹಂಮತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ರೂಪಂ ಶಬ್ದೋ ಗಂಧರಸಸ್ಪರ್ಶಾಶ್ಚ ವಿಷಯಾ ಅಮೀ ॥ ೭ ॥

ಮೋಕ್ಷೋಽಪವರ್ಗೋಽಥಾಜ್ಞಾನಮವಿದ್ಯಾಹಂಮತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ರೂಪಂ ಶಬ್ದೋ ಗಂಧರಸಸ್ಪರ್ಶಾಶ್ಚ ವಿಷಯಾ ಅಮೀ ॥ ೭ ॥

ಗೋಚರಾ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಾಶ್ಚ ಹೃಷೀಕಂ ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಮ್ ।

ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂ ತು ಪಾಯ್ವಾದಿ ಮನೋನೇತ್ರಾದಿ ಭೀಂದ್ರಿಯಮ್ ॥ ೮ ॥

ಗೋಚರಾ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಾಶ್ಚ ಹೃಷೀಕಂ ವಿಷಯೇಂದ್ರಿಯಮ್ ।

ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಂ ತು ಪಾಯ್ವಾದಿ ಮನೋನೇತ್ರಾದಿ ಭೀಂದ್ರಿಯಮ್ ॥ ೮ ॥

ಎಂದೂ, ಲೌಕಿಕವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ (Worldly knowledge; knowledge of Arts and Sciences) ವಿಜ್ಞಾನಮ್ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ಮುಕ್ತಿಃ, ಕೈವಲ್ಯಮ್, ನಿರ್ವಾಣಮ್, ಶ್ರೇಯಃ, ನಿಶ್ರೇಯಸಮ್, ಅಮೃತಮ್, ಮೋಕ್ಷಃ, ಅಪವರ್ಗಃ ಈ ೮ ಮೋಕ್ಷ ಅಥವಾ ಶಾಶ್ವತ ಸುಖಕ್ಕೆ ಹೆಸರು. (Final Beatitude).

ಅಜ್ಞಾನಮ್, ಅವಿद्या, ಅಹಂಮತಿಃ ೨, ಅಜ್ಞಾನಃ; ಅನಿತ್ಯವಾದುದನ್ನು ನಿತ್ಯವೆಂದೂ, ಆತ್ಮವಲ್ಲದುದನ್ನು ಆತ್ಮವೆಂದೂ ತಿಳಿಯುವಂತಹ ಭ್ರಾಂತಿ (Spiritual ignorance).

೭-೮. ರೂಪ, ಶಬ್ದ, ಗಂಧ, ರಸ, ಸ್ಪರ್ಶ, ಇವುಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ, ಚರ್ಮ ಈ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ, ರೂಪಮ್, ಶಬ್ದಃ, ಗಂಧಃ, ರಸಃ ಸ್ಪರ್ಶಃ ಎಂಬ ಈ ಐದಕ್ಕೂ ಒಟ್ಟಿಗೆ ವಿಷಯಾಃ, ಗೋಚರಾಃ, ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥಾಃ, ಎಂದು ೩ ಹೆಸರುಗಳು (Objects of sense).

ಹೃಷೀಕಮ್, ವಿಷಯಿ, ಇಂದ್ರಿಯಮ್, ಈ ೩ ಇಂದ್ರಿಯಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು; ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ ಮುಂತಾದವು (A sense-organ). ವಿಷಯಿ

ತುರಸ್ತು ಕಘಾಯೋಸ್ತ್ರೀ ಮಧುರೋ ಲವಣಃ ಕಡುಃ ।

ತಿಕ್ತೋಽಮ್ಲಶ್ಚ ರಸಾಃ ಪುಂಸಿ ತದ್ವತ್ಸು ಷಡಮಿ ತ್ರಿಷು ॥ ೯ ॥

ತುರಸ್ತು ಕಘಾಯೋಸ್ತ್ರೀ ಮಧುರೋ ಲವಣಃ ಕಡುಃ ।

ತಿಕ್ತೋಽಮ್ಲಶ್ಚ ರಸಾಃ ಪುಂಸಿ ತದ್ವತ್ಸು ಷಡಮಿ ತ್ರಿಷು ॥ ೯ ॥

ವಿಮರ್ದೋಽಪಿ ಪರಿಮಲೋ ಗಂಧೋ ಜನಮನೋಹರೇ ।

ಆಮೋದಃ ಸೋಽತಿನಿರ್ಹಾರೀ ವಾಚ್ಯಲಿಙ್ಗತ್ವಮಾಗುಣಾತ್ ॥ ೧೦ ॥

ವಿಮರ್ದೋಽಪಿ ಪರಿಮಲೋ ಗಂಧೋ ಜನಮನೋಹರೇ ।

ಆಮೋದಃ ಸೋಽತಿನಿರ್ಹಾರೀ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗತ್ವಮಾಗುಣಾತ್ ॥ ೧೦ ॥

ಎಂಬುದು ನಾಸ್ತವಾದ ವಿಷಯಿನ್ ಶಬ್ದವು; ಈ ಮೂರು ಪದಗಳೂ ನಪುಂಸಕ ಲಿಂಗಗಳು.

ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಮ್ ಎಂದರೆ ಕೆಲಸದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ವಾಕ್, ಪಾಣಿ, ಪಾದ, ಪಾಯೂಪಸ್ಥಗಳೆಂದು ೫ (The five organs of action, viz., larynx, hand, foot, anus and parts of generation). **ಧೀಂದ್ರಿಯಮ್** ಎಂದರೆ ಬುದ್ಧಿಯ ಅಥವಾ ಜ್ಞಾನದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು. ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಈ ಬುದ್ಧೀಂದ್ರಿಯಗಳು ೬ ಆಗುತ್ತವೆ. ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಮೂಗು, ನಾಲಿಗೆ, ಚರ್ಮ ಈ ೫ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಸೇರಿ ೬ (The five organs of perception together with manas or mind considered as the sixth organ).

೯. **ತುರಃ**, ಕಘಾಯಃ: ೨, ವಗರು (Astringent); **ಮಧುರಃ** ೧, ಸಿಹಿ (Sweet); **ಲವಣಃ** ೧, ಉಪ್ಪು (Salt); **ತಿಕ್ತಃ** ೧, ಕಹಿ (Bitter); **ಅಮ್ಲಃ** ೧, ಹುಳಿ (Sour) ಈ ೬ ಪದಗಳು ಗುಣವಾಚಕವಾದರೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವು, ದ್ರವ್ಯವಾಚಕವಾದರೆ ಲಿಂಗಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ.

೧೦. ಅನೇಕ ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಪುಡಿಮಾಡುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಮನೋಹರವಾದ ಸುಗಂಧಕ್ಕೆ (A pleasing scent)

ಸಮಾಕರ್ಷಿ ತು ನಿರ್ಹಾರಿ ಸುರभिर्घ्राणतर्पणः ।

इष्टगन्धः सुगन्धिः स्यादामोदी मुखवासनः ॥ ११ ॥

ಸಮಾಕರ್ಷೀ ತು ನಿರ್ಹಾರೀ ಸುರಭಿಘ್ರಾಣತರ್ಪಣಃ |

ಇಷ್ಟಗಂಧಃ ಸುಗಂಧಿಃ ಸ್ಯಾದಾಮೋದೀ ಮುಖವಾಸನಃ || ೧೧ ||

पूतिगन्धिस्तु दुर्गन्धो विस्रं स्यादामगन्धि यत् ।

शुक्लशुभ्रशुचिश्वेतविशदश्येतपाण्डराः ॥ १२ ॥

ಪೂತಿಗಂಧಸ್ತು ದುರ್ಗಂಧೋ ವಿಸ್ರಂ ಸ್ಯಾದಾಮಗಂಧಿ ಯತ್ |

ಶುಕ್ಲ ಶುಭ್ರ ಶುಚಿಶ್ವೇತವಿಶದಶ್ಯೇತಪಾಂಡರಾಃ || ೧೨ ||

परिमलः ಎಂದೂ, ಬಹುದೂರ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸುವಾಸನೆಗೆ (A diffusive fragrance or perfume) **आमोदः** ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ “**गुणे शुक्लादयः पुंसि**” ಎಂಬ ಈ ವರ್ಗದ ಕಡೆಯ ಪಂಚ್ಚಾಯವರೆಗೆ ಬರುವ ಗುಣಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗಗಳು, ಎಂದರೆ ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನವಾಗಿ ೩ ಲಿಂಗಗಳನ್ನೂ ಹೊಂದುತ್ತವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೧೧. **समाकर्षी, निर्हारी** ಈ ೨ ದೂರ ವ್ಯಾಪಿಸುವ ಸುವಾಸನೆ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (A diffusively fragrant substance). **सुरभिः, घ्राणतर्पणः, इष्टगन्धः, सुगन्धिः** ಈ ೪ ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Sweet-smelling substance). **आमोदी, मुखवासनः** ಈ ೨ ಬಾಯಿಗೆ ಸುವಾಸನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕರ್ಪೂರ, ತಾಂಬೂಲ ಮುಂತಾದ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (A perfume for the mouth in the form of scented pills ; “Pan-supari”).

೧೨-೧೩. **पूतिगन्धः, दुर्गन्धः** ಈ ೨ ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆಯುಳ್ಳದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Foul-smelling or stinking). ಹಸಿ ಅಥವಾ ಅಪಕ್ವ ಮಾಂಸದ ವಾಸನೆಯಂತೆ ಕೆಟ್ಟವಾಸನೆಯುಳ್ಳದಕ್ಕೆ (Smelling like

अवदातः सितो गौरो वलक्षो धवलोऽर्जुनः ।

हरिणः पाण्डुरः पाण्डुरीषत्पाण्डुस्तु धूसरः ॥ १३ ॥

ಅವದಾತಃ ಸಿತೋ ಗೌರೋ ವಲಕ್ಷೋ ಧವಲೋಽರ್ಜುನಃ |

ಹರಿಣಃ ಪಾಂಡುರಃ ಪಾಂಡುರೀಷತ್ಪಾಂಡುಸ್ತು ಧೂಸರಃ || ೧೩ ||

कृष्णे नीलासितश्यामकालश्यामलमेचकाः ।

पीतो गौरो हरिद्राभः पालाशो हरितो हरित् ॥ १४ ॥

ಕೃಷ್ಣೇ ನೀಲಾಸಿತಶ್ಯಾಮಕಾಲಶ್ಯಾಮಲಮೇಚಕಾಃ |

ಪೀತೋ ಗೌರೋ ಹರಿದ್ರಾಭಃ ಪಾಲಾಶೋ ಹರಿತೋ ಹರಿತ್ || ೧೪ ||

लोहितो रोहितो रक्तः शोणः कोकनदच्छविः ।

अव्यक्तरागस्वरुणः श्वेतरक्तस्तु पाटलः ॥ १५ ॥

ಲೋಹಿತೋ ರೋಹಿತೋ ರಕ್ತಃ ಶೋಣಃ ಕೋಕನದಚ್ಛವಿಃ |

ಅವ್ಯಕ್ತರಾಗಸ್ವರೂಢಃ ಶ್ವೇತರಕ್ತಸ್ತು ಪಾಟಲಃ || ೧೫ ||

raw meat or smelling musty) विस्त्रम् ಎಂದು ಹೆಸರು.

शुक्लः, शुभ्रः, शुचिः, श्वेतः, विशदः, श्वेतः, पाण्डुरः, अवदातः, सितः, गौरः, वलक्षः, धवलः, अर्जुनः ಈ ೧೩ ಬಿಳಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (White).

हरिणः, पाण्डुरः, पाण्डुः ಈ ೨ ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಬಿಳುಪಿಗೆ ಹೆಸರು (Yellowish white). ಈ ಬಣ್ಣವೇ ಎಳೆಬಿಳುಪಾಗಿ ಧೂಳಿನ ಅಥವಾ ಕಂದು ಬಣ್ಣಕ್ಕಿದ್ದರೆ (Dust-coloured or grey) धूसरः ಎಂದು ಹೆಸರು.

೧೪. कृष्णः, नीलः, असितः, श्यामः, कालः, श्यामलः, मेचकः ಈ ೨ ಕರಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Black or dark-blue).

पीतः, गौरः, हरिद्राभः ಈ ೩ ಹಳದಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Yellow). पालाशः, हरितः, हरित् ಈ ೩ ಎಲೆಹಸುರು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Green).

ಶ್ಯಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ಕಪಿಶೋ ಧೂಮ್ರಧೂಮಲೌ ಕೃಷ್ಣಲೋಹಿತೇ ।

ಕಡಾರಃ ಕಪಿಲಃ ಪಿಙ್ಗಪಿಶಾಙ್ಗೌ ಕದ್ರಪಿಙ್ಗಲೌ ॥ ೧೬ ॥

ಶ್ಯಾವಃ ಸ್ಯಾತ್ಕಪಿಶೋ ಧೂಮ್ರಧೂಮಲೌ ಕೃಷ್ಣಲೋಹಿತೇ ।

ಕಡಾರಃ ಕಪಿಲಃ ಪಿಙ್ಗಪಿಶಾಙ್ಗೌ ಕದ್ರಪಿಙ್ಗಲೌ ॥ ೧೬ ॥

ಚಿತ್ರಂ ಕಿರ್ಮೀರಕಲ್ಮಾಷಶಬಲೈತಾಶ್ಚ ಕರ್ಬುರೇ ।

ಗುಣೇ ಶುಕ್ಲಾದಯಃ ಪುಂಸಿ ಗುಣಿಲಿಙ್ಗಾಸ್ತು ತದ್ವತಿ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಇತಿ ಧೀವರ್ಗಃ ॥

ಚಿತ್ರಂ ಕಿರ್ಮೀರಕಲ್ಮಾಷಶಬಲೈತಾಶ್ಚ ಕರ್ಬುರೇ ।

ಗುಣೇ ಶುಕ್ಲಾದಯಃ ಪುಂಸಿ ಗುಣಿಲಿಙ್ಗಾಸ್ತು ತದ್ವತಿ ॥ ೧೭ ॥

॥ ಇತಿ ಧೀವರ್ಗಃ ॥

೧೬. ಲೋಹಿತಃ, ರೋಹಿತಃ, ರಕ್ತಃ ಈ ೩ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Crimson). ಕೆಂಪಾವರೆ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ (Dark red) ಶೋಣಃ ಎಂದೂ, ಎಳೆಗೆಂಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ (Pink) ಅರುಣಃ ಎಂದೂ, ಕೆಂಪು ಬಿಳುಪು ಬೆರತೆರುವ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ (Pale red) ಪಾಟಲಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

೧೭. ಶ್ಯಾವಃ, ಕಪಿಶಃ ಈ ೨ ಸಜ್ಜೆ ಬೆರತೆ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಕೋತಿಯ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು ('Ape-coloured', reddish brown or dark brown). ಧೂಮ್ರಃ, ಧೂಮಲಃ, ಕೃಷ್ಣಲೋಹಿತಃ ಈ ೩ ಕಪ್ಪು ಮಿಶ್ರವಾದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Smoke-coloured, purple). ಕಡಾರಃ, ಕಪಿಲಃ, ಪಿಙ್ಗಃ, ಪಿಶಾಙ್ಗಃ, ಕದ್ರಃ, ಪಿಙ್ಗಲಃ ಈ ೬ ಬಿಳುಪು ಹಳದಿ ಮಿಶ್ರವಾದ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Tawny colour).

೧೮. ಚಿತ್ರಮ್, ಕಿರ್ಮೀರಃ, ಕಲ್ಮಾಷಃ, ಶಬಲಃ, ಏತಃ, ಕರ್ಬುರಃ ಈ ೬ ನಾನಾವಿಧವಾದ ಬಣ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಚಿತ್ರವರ್ಣಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Variegated colour).

॥ ಅಥ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗ: ॥

ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತು ಭಾರತೀ ಭಾಷಾ ಗೀರ್ವಾಣೀ ಸರಸ್ವತೀ ।

ವ್ಯಾಹಾರ ಉಕ್ತಿರ್ಲಪಿತಂ ಭಾಷಿತಂ ವಚನಂ ವಚ: ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗಃ ॥

ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ತು ಭಾರತೀ ಭಾಷಾ ಗೀರ್ವಾಣೀ ಸರಸ್ವತೀ ।

ವ್ಯಾಹಾರ ಉಕ್ತಿರ್ಲಪಿತಂ ಭಾಷಿತಂ ವಚನಂ ವಚಃ ॥ ೧ ॥

ಅಪಭ್ರಂಶೋಽಪಶಬ್ದಃ ಸ್ಯಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರೇ ಶಬ್ದಸ್ತು ವಾಚಕಃ ।

ತಿಡ್ಘಸುಬ್ರಂತಚಯೋ ವಾಕ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ವಾ ಕಾರಕಾನ್ವಿತಾ ॥ ೨ ॥

ಅಪಭ್ರಂಶೋಽಪಶಬ್ದಃ ಸ್ಯಾಚ್ಛಾಸ್ತ್ರೇ ಶಬ್ದಸ್ತು ವಾಚಕಃ ।

ತಿಡ್ಘಸುಬಂತಚಯೋ ವಾಕ್ಯಂ ಕ್ರಿಯಾ ವಾ ಕಾರಕಾನ್ವಿತಾ ॥ ೨ ॥

ಹಿಂದೆ ೧೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಶುಕ್ಲಃ, ಶುಭ್ರಃ, ಶುಚಿಃ, ಶ್ವೇತಃ ಮೊದಲಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಂದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ೧೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಕರ್ತುರ ಶಬ್ದ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗುಣವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುವಾಗ 'ಪಟಸ್ಯ ಶುಕ್ಲಃ' ಎಂಬಲ್ಲಿರುವಂತೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ, ಗುಣವುಳ್ಳ ದ್ರವ್ಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ವಿಶೇಷ್ಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಪದವು ಯಾವ ಲಿಂಗವೋ ಆ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಹೊಂದಿರುತ್ತದೆ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಹೇಗೆಂದರೆ— ಶುಕ್ಲಂ ಅಮ್ಬರಮ್, ಶುಕ್ಲಃ ಪಕ್ಷಃ, ಶುಕ್ಲಾ ಥೇನುಃ ।
ಶುಭ್ರಂ ವಹ್ನಿಮ್, ಶುಭ್ರಃ ಪಟಃ, ಶುಭ್ರಾ ಶಾಶ್ವತಿ ।

೧. ಬ್ರಾಹ್ಮೀ, ಭಾರತೀ, ಭಾಷಾ, ಗೀಃ, ವಾಕ್, ವಾಣಿ, ಸರಸ್ವತೀ, ವ್ಯಾಹಾರಃ, ಉಕ್ತಿಃ, ಲಪಿತಮ್, ಭಾಷಿತಮ್, ವಚನಮ್, ವಚಃ ಈ ೧೩ ಭಾಷೆ ಅಥವಾ ಮಾತಿಗೆ ಹೆಸರು (Speech or language).
ಬ್ರಾಹ್ಮೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸರಸ್ವತೀ ಶಬ್ದದವರೆಗೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವ ೭ ಪದಗಳು ಮಾತಿನ ಅಧಿದೇವತಿಯಾದ ಸರಸ್ವತಿಯ ಹೆಸರುಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ

(The first seven words in the list are also names of the Goddess of speech).

೨. **ಅಪಭ್ರಂಶಃ, ಅಪಶಬ್ದಃ**: ಈ ೨ ವ್ಯಾಕರಣಬದ್ಧವಲ್ಲದ ಭಾಷೆ ಅಥವಾ ಅಸಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Ungrammatical language). ವ್ಯಾಕರಣ ಮುಂತಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಸಮ್ಮತವಾದ ಮಾತಿಗೆ **ಶಬ್ದಃ**: ಎಂದು ಹೆಸರು (A word).

ವಾಕ್ಯಮ್ (A sentence) ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಅರ್ಥಬೋಧವಾಗುವಂತೆ ಕೂಡಿರುವ ¹ **ತಿಙಂತ** (ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ) **ಚಯಃ** (ಸಮೂಹ), ² **ಸುವಂತಚಯಃ** (ನಾಮಪದಗಳ ಸಮೂಹ); ³ **ಕಾರಕಾನ್ವಿತಾ ಕ್ರಿಯಾ** (ಕಾರಕ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿ ಕ್ರಿಯಾಬೋಧಕವಾಗುವಂತೆ ಇರುವ ಶಬ್ದ ಸಮುದಾಯ—‘ಕಾರಕವಿಶಿಷ್ಟಕ್ರಿಯಾಬೋಧಕತಿಙ್ಸುವಂತಚಯಃ’)

1-2. **ತಿಙಂತ, ಸುವಂತ** ಗಳೆಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವ ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳು (Technical terms of Sanskrit Grammar). **ತಿಙಂತ** ಎಂದರೆ **ತಿಙ್** ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ಕ್ರಿಯಾಪದ (Inflected verb). **ತಿ ತಃ ಅಂತಿ; ಸಿ ಥಃ** ಮುಂತಾದ ಅಷ್ಟಾತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ **ತಿಙ್** ವಿಭಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (Conjugational affixes or personal endings of verbs). **ಸುವಂತ** ಎಂದರೆ **ಸುಪ್** ವಿಭಕ್ತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ನಾಮಪದ (Inflected noun). **ಸು ಔ ಜಸ್; ಅಮ್ ಔಡ್ ಶಸ್** ಮುಂತಾದ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳಿಗೆ **ಸುಪ್** ವಿಭಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (Case terminations of Nouns).

3. **ಕಾರಕಮ್** ಎಂದರೆ ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯಲು ಕಾರಣ ಅಥವಾ ನಿಮಿತ್ತ. ಇದು ವಿಭಕ್ತಿಯ ಅರ್ಥವನ್ನೂ ಒಂದು ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ಸಂಬಂಧಗಳು ಆರು — **ಕರ್ತೃ, ಕರ್ಮ, ಕರಣ, ಸಂಪ್ರದಾನ, ಅಪಾದಾನ, ಅಧಿಕರಣ** ಎಂದು ಷಷ್ಠೀ ವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನೂ ಮಾತ್ರ ಬಿಟ್ಟು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿವರೆಗೂ ಇರುವ ಆರು ವಿಭಕ್ತಿಗಳು ಈ ಸಂಬಂಧಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ. (‘Any thing that contributes to the accomplishment

ಶ್ರತಿ: ಸ್ತ್ರೀ ವೇದ ಆಮ್ನಾಯ: ತ್ರಯೀ ಧರ್ಮಸ್ತು ತದ್ವಿಧಿ: ।

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಋಕ್ಸಾಮಯಜುಷೀ ಇತಿ ವೇದಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಯೀ ॥ ೩ ॥

ಶ್ರುತಿಃ ಸ್ತ್ರೀ ವೇದ ಆಮ್ನಾಯಃ ತ್ರಯೀ ಧರ್ಮಸ್ತು ತದ್ವಿಧಿಃ ।

ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಋಕ್ಸಾಮಯಜುಷೀ ಇತಿ ವೇದಾಸ್ತ್ರಯಸ್ತ್ರಯೀ ॥ ೩ ॥

‘ಪಚತಿ ಪಶ್ಯ’; ‘ಶ್ರೀಹರೋ ನಿಪುಣಃ ಕವಿಃ’; ‘ಹರಿಃ ಮುಕ್ತಿ
ಮಕ್ತಾಯ ದದಾತಿ’ ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇದರ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಮೂಲ
ಪಂಜ್ಞಾಯು ತಿಳಿಸುವ ಈ ಮೂರು ವಿಧವಾದ ವಾಕ್ಯಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನು
ಉದಾಹರಣಪುರಸ್ಕರವಾಗಿ ಚರ್ಚಿಸಿ, ಅವರ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ
ಕಾರರು ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ—“ಕಾರಕಾನ್ವಿತಕ್ರಿಯಾವೋಧಕ-
ಸುಪ್ತಿಙ್ಗಂತತ್ರಯಃ” ಎಂದು. (A collection of inflected
nouns, or verbs, or both nouns and verbs, each
set yielding a complete sense).

of an action is a Karaka. In cooking, for example—the fire, the
furnace, the vessel, the food, the cook and his master are all
helpers in the accomplishment of the action. Thus—‘The
cook cooks food in a vessel by the fire from the furnace for
his master.’ Here the cook is Agent Karaka, food is Object
Karaka, vessel is Locative Karaka, fire is Instrumental Karaka,
furnace is Ablative Karaka and master is the Dative Karaka.

The word Karaka has thus the same meaning as the word
cause (हेतु) or occasion (निमित्त). The several causes and
occasions that are required to complete an action will be
Karakas. Out of the seven cases of declension of a Samskrit
noun, six represent such relation with an action. The Genitive
or the 6th case can never be directly related with an action
and therefore can never stand in the relation of a Karaka to a
verb.)

शिक्षेत्यादि श्रुतेरङ्गमोकारप्रणवौ समौ ।

इतिहासः पुरावृत्तमुदात्ताद्यास्त्रयः स्वराः ॥ ४ ॥

ಶಿಕ್ಷೇತ್ಯಾದಿ ಶ್ರುತೇರಂಗಮೋಂಕಾರಪ್ರಣವೌ ಸಮೌ |

ಇತಿಹಾಸಃ ಪುರಾನ್ಯತ್ತಮುದಾತ್ತಾದ್ಯಾಸ್ತ್ರಯಃ ಸ್ವರಾಃ || ೪ ||

೩. ಶ್ರುತಿಃ, ವೇದಃ, ಆಮ್ನಾಯಃ, ತ್ರಯೀ ಈ ೪, ವೇದಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯ ನಾದ ಹೆಸರು; ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಹೆಸರು (The Vedas or any one of them). ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರುತಿ, ತ್ರಯೀ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು. ಧರ್ಮಃ ಎಂದರೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಯಜ್ಞ, ದಾನ, ತಪಸ್ಸು ಮುಂತಾದ ವಿಧಿಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು (Vedic rule or duty enjoined by the Vedas). ಕ್ರಕ್, ಸಾಮ, ಯಜುಃ ಈ ೩, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಋಗ್ವೇದ, ಸಾಮವೇದ, ಯಜುರ್ವೇದಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು (Names of the Vedas—Rik, Sama and Yajus respectively). ಈ ೩ ವೇದಗಳಿಗೂ ಒಂದೇ ಹೆಸರು (a name for all the three together) ತ್ರಯೀ ಎಂದು; ಇದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದವು, ಕ್ರಕ್ ಶಬ್ದವೂ ಸಹ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು; ಸಾಮ, ಯಜುಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳು.

೪. ಶ್ರುತೇಃ ಅಂಗಮ್ ಎಂದರೆ ವೇದದ ಅಂಶವು, ಶಿಕ್ಷಾ ಮುಂತಾದವು ಆರು. (The Vedangas). ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ಈ ಶ್ಲೋಕವು ತಿಳಿಸುವುದು—

शिक्षा व्याकरण छन्दः निरुक्तं ज्योतिषं तथा ।

कल्पश्चेति षडङ्गानि वेदस्याहुर्मनीषिणः ॥

ಅಂಕಾರಃ, ಪ್ರಣವಃ ೨, ಪ್ರಣವ (The sacred syllable 'Om').
ಇತಿಹಾಸಃ, ಪುರಾವೃತ್ತಮ್ ೨, ಭಾರತ ಮುಂತಾದ ಪುರಾತನ ಕಥೆಯ ಹೆಸರು (इति-ह-आस—'so indeed it was'; traditional account of former events, ancient history,

आन्वीक्षिकी दण्डनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः ।

आख्यायिकोपलब्धार्था पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥ ५ ॥

ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ ದಂಡನೀತಿಸ್ತರ್ಕವಿದ್ಯಾರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಯೋಃ |

ಅಖ್ಯಾಯಿಕೋಪಲಬ್ಧಾರ್ಥಾ ಪುರಾಣಂ ಪಂಚಲಕ್ಷಣಮ್ || ೫ ||

प्रबन्धकल्पना कथा प्रवह्लिका प्रहेलिका ।

स्मृतिस्तु धर्मसंहिता समाहृतिस्तु संग्रहः ॥ ६ ॥

ಪ್ರಬಂಧಕಲ್ಪನಾ ಕಥಾ ಪ್ರವಹ್ಲಿಕಾ ಪ್ರಹೇಲಿಕಾ |

ಸ್ಮೃತಿಸ್ತು ಧರ್ಮಸಂಹಿತಾ ಸಮಾಹೃತಿಸ್ತು ಸಂಗ್ರಹಃ || ೬ ||

legend etc.). **स्वरा:** ಎಂದರೆ ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಸ್ವರಗಳು (The three vedic accents).

೫. **आन्वीक्षिकी** ಎಂಬುದು ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ (Logic), **दण्डनीति:** ಎಂಬುದು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೂ (Science of Judicature and Politics) ಹೆಸರು.

आख्यायिका, उपलब्धार्था ೨, ನಂಬಬಹುದಾದ ಕಥೆ (A credible story). **पुराणम्** ಎಂದರೆ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪುರಾಣಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Puranas). ಪುರಾಣಗಳ ಐದು ಲಕ್ಷಣಗಳಾವುವೆಂದರೆ—

सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वन्तराणि च ।

वंशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥

೬. **कथा** ಎಂದರೆ ಸ್ವಲ್ಪ ಸತ್ಯಾಂಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆಗೆ ಹೆಸರು (A feigned story). **प्रवह्लिका, प्रहेलिका** ೨, ಗೂಢಾರ್ಥವುಳ್ಳ ಗ್ರಂಥ (A riddle).

स्मृति: ಎಂದರೆ ಮನು ಮುಂತಾದವರು ಮಾಡಿರುವ ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (A code of laws). **समाहृतिः, संग्रहः** ೨, ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥ (A compilation or abridgement).

ಸಮಸ್ಯಾ ತು ಸಮಾಸಾರ್ಥಾ ಕಿಂವದಂತಿ ಜನಶ್ರುತಿಃ ।

ವಾರ್ತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿವೃತ್ತಾಂತಃ ಸ್ಯಾದಥಾಹ್ವಯಃ ॥ ೭ ॥

ಸಮಸ್ಯಾ ತು ಸಮಾಸಾರ್ಥಾ ಕಿಂವದಂತೀ ಜನಶ್ರುತಿಃ ।

ವಾರ್ತಾ ಪ್ರವೃತ್ತಿವೃತ್ತಾಂತಃ ಉದಂತಃ ಸ್ಯಾದಥಾಹ್ವಯಃ ॥ ೭ ॥

ಆಖ್ಯಾಹ್ವೇ ಅಭಿಧಾನಂ ಚ ನಾಮಧೇಯಂ ಚ ನಾಮ ಚ ।

ಹೃತಿರಾಕಾರಣಾಹ್ವಾನಂ ಸಂಹೃತಿರ್ಬಹುಭಿಃ ಕೃತಾ ॥ ೮ ॥

ಅಖ್ಯಾಹ್ವೇ ಅಭಿಧಾನಂ ಚ ನಾಮಧೇಯಂ ಚ ನಾಮ ಚ ।

ಹೂತಿರಾಕಾರಣಾಹ್ವಾನಂ ಸಂಹೂತಿರ್ಬಹುಭಿಃ ಕೃತಾ ॥ ೮ ॥

ವಿವಾದೋ ವ್ಯವಹಾರಃ ಸ್ಯಾದುಪನ್ಯಾಸಸ್ತು ವಾಙ್ಮುಖಮ್ ।

ಉಪೋಹಾತಃ ಉದಾಹಾರಃ ಶಪನಂ ಶಪಥಃ ಪುಮಾನ್ ॥ ೯ ॥

ವಿನಾದೋ ನೃಪಹಾರಃ ಸ್ಯಾದುಪನ್ಯಾಸಸ್ತು ವಾಙ್ಮುಖಮ್ ।

ಉಪೋಹಾತಃ ಉದಾಹಾರಃ ಶಪನಂ ಶಪಥಃ ಪುಮಾನ್ ॥ ೯ ॥

೭. ಸಮಸ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಪೂರ್ಣವಾದಿ ಹೇಳಲು ಕೊಡುವ ಪದ್ಯದ ಅಥವಾ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಭಾಗ (Part of a stanza given to another person to be completed). ಕಿಂವದಂತಿ, ಜನಶ್ರುತಿಃ ೭, ಜನರು ಆಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಅಥವಾ ಅವರಿಂದ ಕೇಳಿಬಂದ ಮಾತು (A rumour). ವಾರ್ತಾ, ಪ್ರವೃತ್ತಿಃ, ವೃತ್ತಾಂತಃ, ಉದಂತಃ ೮, ವೃತ್ತಾಂತ ಅಥವಾ ಸಮಾಚಾರ (Tidings or news).

೮. ಆಹ್ವಯಃ, ಆಖ್ಯಾ, ಆಹ್ವಾ, ಅಭಿಧಾನಮ್, ನಾಮಧೇಯಮ್, ನಾಮ ೯, ಹೆಸರು (Name). ಹೃತಿಃ, ಆಕಾರಣಾ, ಆಹ್ವಾನಮ್ ೧೦, ಕರೆಯುವುದು (A call or invitation). ಸಂಹೃತಿಃ ಎಂದರೆ ಬಹು ಮಂದಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಮಾಡುವ ಕರೆ (Clamour).

ಪ್ರಶ್ನೋಽನುಯೋಗಃ ಪೃच्छಾ ಚ ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯೋತ್ತರೇ ಸಮೇ ।

ಮಿಥ್ಯಾಮಿಯೋಗೋಽಭ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಥ ಮಿಥ್ಯಾಮಿಶಂಸನಮ್ ॥೧೦॥

ಪ್ರಶ್ನೋಽನುಯೋಗಃ ಪೃच्छಾ ಚ ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯೋತ್ತರೇ ಸಮೇ ।

ಮಿಥ್ಯಾಮಿಯೋಗೋಽಭ್ಯಾಖ್ಯಾನಮಥ ಮಿಥ್ಯಾಮಿಶಂಸನಮ್ ॥ ೧೦ ॥

ಅಮಿಶಾಪಃ ಪ್ರಣಾದಸ್ತು ಶಬ್ದಃ ಸ್ಯಾದನುರಾಗಜಃ ।

ಯಶಃ ಕೀರ್ತಿಃ ಸಮಜ್ಞಾ ಚ ಸ್ತವಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸ್ತುತಿರ್ನುತಿಃ ॥೧೧॥

ಅಭಿಶಾಪಃ ಪ್ರಣಾದಸ್ತು ಶಬ್ದಃ ಸ್ಯಾದನುರಾಗಜಃ ।

ಯಶಃ ಕೀರ್ತಿಃ ಸಮಜ್ಞಾ ಚ ಸ್ತವಃ ಸ್ತೋತ್ರಂ ಸ್ತುತಿರ್ನುತಿಃ ॥ ೧೧ ॥

೯. ವಿವಾದಃ, ವ್ಯವಹಾರಃ ೨, ವ್ಯಾಜ್ಯ, ದಾವೆಮಾಡುವಿಕೆ (A law-suit or a contest). ಉಪನ್ಯಾಸಃ, ವಾಕ್ಯಾಖ್ಯಮ್ ೨, ವಚನಾರಂಭ (Exordium or declaration). ಉಪೋದ್ಘಾತಃ, ಉದಾಹಾರಃ ೨, ಪೀಠಿಕೆ ಅಥವಾ ಉಪಾಹರಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು (An introduction or illustration). ಶಪನಮ್, ಶಪಥಃ ೨, ಅಣೆ ಇಟ್ಟು ಕೊಳ್ಳುವುದು (An oath).

೧೦. ಪ್ರಶ್ನಃ, ಅನುಯೋಗಃ, ಪೃच्छಾ ೨, ಪ್ರಶ್ನೆ (a question) ಪ್ರತಿವಾಕ್ಯಮ್, ಉತ್ತರಮ್ ೨, ಉತ್ತರ (an answer). ಮಿಥ್ಯಾಮಿಯೋಗಃ ಅಭ್ಯಾಖ್ಯಾನಮ್ ೨, ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಕಲ್ಪನೆಮಾಡಿ ಅಪ್ರೇಮಿಸುವಿಕೆ (Groundless accusation). ಮಿಥ್ಯಾಮಿಶಂಸನಮ್, ಅಮಿಶಾಪಃ ೨, ಇಲ್ಲದ ಅಪರಾಧಗಳನ್ನು ಹೂಡಿ ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು (Slander or false accusation).

೧೧. ಪ್ರಣಾದಃ ಎಂದರೆ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದಾಗಲಿ ಸಂತೋಷದಿಂದಾಗಲಿ ಆಡಿದ ಶಬ್ದ ಅಥವಾ ಮಾತು (A word, speech or sound expressive of affection and delight). ಯಶಃ, ಕೀರ್ತಿಃ, ಸಮಜ್ಞಾ ೨, ಕೀರ್ತಿಗೆ ಹೆಸರು (Fame). ಸ್ತವಃ, ಸ್ತೋತ್ರಮ್, ಸ್ತುತಿಃ, ನುತಿಃ ೪, ಸ್ತೋತ್ರ ಅಥವಾ ಕೊಂಡಾಡುವಿಕೆಗೆ ಹೆಸರು (Praise).

ಆಮ್ರೇಡಿತಂ ದ್ವಿಪ್ರಿರುಕ್ತಮುಚೈರ್ಘೃತಂ ತು ಘೋಷಾ |

ಕಾಕುಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಕಾರೋ ಯಃ ಶೋಕಭೀತ್ಯಾದಿಭಿರ್ಧ್ವನೇಃ || ೧೨ ||

ಅಮ್ರೇದಿತಂ ದ್ವಿಪ್ರಿರುಕ್ತಮುಚೈರ್ಘೃತಂ ತು ಘೋಷಾ |

ಕಾಕುಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವಿಕಾರೋ ಯಃ ಶೋಕಭೀತ್ಯಾದಿಭಿರ್ಧ್ವನೇಃ || ೧೨ ||

ಅವರ್ಣಾಕ್ಷೇಪನಿರ್ವಾದಪರಿವಾದಾಪವಾದವತ್ |

ಉಪಕ್ರೋಶೋ ಜುಗುಪ್ಸಾ ಚ ಕುತ್ಸಾ ನಿಂದಾ ಚ ಗರ್ಹಣೇ || ೧೩ ||

ಅವರ್ಣಾಕ್ಷೇಪನಿರ್ವಾದಪರಿವಾದಾಪವಾದವತ್ |

ಉಪಕ್ರೋಶೋ ಜುಗುಪ್ಸಾ ಚ ಕುತ್ಸಾ ನಿಂದಾ ಚ ಗರ್ಹಣೇ || ೧೩ ||

ಪಾರುಷ್ಯಮತಿವಾದಃ ಸ್ಯಾದ್ಭರ್ತನಂ ತ್ವಪಕಾರಗ್ನಿಃ |

ಯಃ ಸನಿಂದ ಉಪಾಲಂಭಸ್ತತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ಪರಿಭಾಷಣಮ್ || ೧೪ ||

ಪಾರುಷ್ಯಮತಿವಾದಃ ಸ್ಯಾದ್ಭರ್ತನಂ ತ್ವಪಕಾರಗ್ನಿಃ |

ಯಃ ಸನಿಂದ ಉಪಾಲಂಭಸ್ತತ್ರ ಸ್ಯಾತ್ಪರಿಭಾಷಣಮ್ || ೧೪ ||

೧೨. ಆಮ್ರೇಡಿತಮ್ ಎಂದರೆ ಹೇಳಿದುದನ್ನೇ ಎರಡು ಮೂರು ಸಾರಿ ಹೇಳುವುದು (Repetition). ಉಚೈರ್ಘೃತಮ್, ಘೋಷಾ ಎ ಘಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವುದು (Shout).

ಕಾಕುಃ ಎಂದರೆ ಶೋಕ, ಭೀತಿ, ಪ್ರೀತಿಯುಂಟಾದವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಧ್ವನಿವಿಕಾರ (A change of tone or voice resulting from grief, fear, affection, anger etc.).

೧೩. ಅವರ್ಣಃ, ಆಕ್ಷೇಪಃ, ನಿರ್ವಾದಃ, ಪರಿವಾದಃ, ಅಪವಾದಃ, ಉಪಕ್ರೋಶಃ, ಜುಗುಪ್ಸಾ, ಕುತ್ಸಾ, ನಿಂದಾ, ಗರ್ಹಣಮ್ ಈ ೧೦, ನಿಂದೆ ಅಥವಾ ಅಲೆಗಳೆಯುವಿಕೆಗೆ ಹೆಸರು (Blame, censure or contempt). ಅವರ್ಣ ಶಬ್ದದಿಂದ ಉಪಕ್ರೋಶ ಶಬ್ದದ ಪೂರ್ತಿ ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ತತ್ರ ತ್ವಾಕ್ಷಾರಣಾ ಯಃ ಸ್ಯಾಡಾಕ್ರೋಶೋ ಮೈಥುನಂ ಪ್ರತಿ |

¹ಸ್ಯಾಡಾಭಾಷಣಮಾಲಾಪಃ ಪ್ರಲಾಪೋಽನರ್ಥಕಂ ವಚಃ || ೧೪ ||

ತತ್ರ ತ್ವಾಕ್ಷಾರಣಾ ಯಃ ಸ್ಯಾಡಾಕ್ರೋಶೋ ಮೈಥುನಂ ಪ್ರತಿ |

¹ಸ್ಯಾಡಾಭಾಷಣಮಾಲಾಪಃ ಪ್ರಲಾಪೋಽನರ್ಥಕಂ ವಚಃ || ೧೪ ||

²ಅನುಲಾಪೋ ಮುಹುರ್ಮಾಫಾ ವಲಾಪಃ ಪರಿಧೇವನಮ್ |

³ವಿಪ್ರಲಾಪೋ ವಿರೋಧೋಕ್ತಿಃ ಸಂಲಾಪೋ ಭಾಷಣಂ ಮಿಥಃ || ೧೫ ||

²ಅನುಲಾಪೋ ಮುಹುರ್ಮಾಫಾ ವಲಾಪಃ ಪರಿಧೇವನಮ್ |

³ವಿಪ್ರಲಾಪೋ ವಿರೋಧೋಕ್ತಿಃ ಸಂಲಾಪೋ ಭಾಷಣಂ ಮಿಥಃ || ೧೫ ||

೧೪. ಪಾರುಷ್ಯಮ್, ಅತಿವಾಡಃ ೨, ನಿಷ್ಕುರವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವಿಕೆ (Harsh speech or reproach). ಭರ್ತ್ಸನಮ್ ಎಂದರೆ ಬೆದರಿಕೆ ಯನ್ನಂಟುಮಾಡುವ ಅಪಕಾರದ ಮಾತು (Threat). ಉಪಾಲಮ್ಭಃ, ಪರಿಭಾಷಣಮ್ ೨, ನಿಂದೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕೋಪದ ಮಾತು (Disparagement or reproof).

೧೫. ಆಕ್ಷಾರಣಾ ಎಂದರೆ ಮೈಥುನೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಹಂಬಲಿಸಿ ಕೂಗುವುದು (Longing cry of animals in heat) ಅಥವಾ ಅಂತಹ ಕೆಟ್ಟ ಆಪಾದನೆ ಮಾಡುವುದು (or calumnious accusation of adultery). ಆಕ್ಷಾರಣಮ್ ಎಂದು ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದವೂ ಆಗುವುದು. ಆಭಾಷಣಮ್, ಆಲಾಪಃ ೨, ಹಿತನುಡಿ (Address). ಪ್ರಲಾಪಃ ಎಂದರೆ ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಮಾತು (Prattle).

೧೬. ಅನುಲಾಪಃ, ಮುಹುರ್ಮಾಫಾ ೨, ಬಾರಿಬಾರಿಗೂ ಆಡುವ ಮಾತು (Reiteration). ವಲಾಪಃ, ಪರಿಧೇವನಮ್ ೨, ಅಳುವುದು ಅಥವಾ

1-4. ಉಪಸರ್ಗ ಸೇರಿದರೆ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವೇ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು.

‘ಉಪಸರ್ಗೇಣ ಧಾತುರ್ವಿಃ ಪರಿಧೇವನಮ್’ ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಈ ನಾಲ್ಕು ಪದ್ಧತಿಗಳಲ್ಲಿನ ‘ಲಪ್’ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪದಗಳು ಉದಾಹರಣೆ

⁴ಸುಪ್ರಲಾಪಃ ಸುವಚನಮಪಲಾಪಸ್ತು ನಿಹ್ನವಃ ।

(चोद्यमाक्षेपाभियोगौ शापाक्रोशौ दुरेषणा ।

अस्त्री चाटु चटु श्लाघा प्रेम्णा मिथ्याविकथनम् ॥)

संदेशवाग्वाचिकं स्याद्वाग्भेदास्तु त्रिषूत्तरे ॥ १७ ॥

⁴ಸುಪ್ರಲಾಪಃ ಸುವಚನಮಪಲಾಪಸ್ತು ನಿಹ್ನವಃ ।

(ಚೋದ್ಯಮಾಕ್ಷೇಪಾಭಿಯೋಗೌ ಶಾಪಾಕ್ರೋಶೌ ದುರೇಷಣಾ ।

ಅಸ್ತ್ರೀ ಚಾಟು ಚಟು ಶ್ಲಾಘಾ ಪ್ರೇಮ್ಣಾ ಮಿಥ್ಯಾವಿಕತ್ಥನಮ್ ॥)

ಸಂದೇಶವಾಗ್ವಾಚಿಕಂ ಸ್ಯಾದ್ವಾಗ್ಭೇದಾಸ್ತು ತ್ರಿಷೂತ್ತರೇ ॥ ೧೭ ॥

ಅಳುತ್ತಾ ಮಾತನಾಡುವುದು (Lamentation). ವಿಪ್ರಲಾಪಃ, ವಿರೋಧೋಕ್ತಿಃ ೨, ಅನ್ಯೋನ್ಯವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತಿನ ಜಗಳ (Quarrel). ಸಂಲಾಪಃ ಎಂದರೆ ಪರಸ್ಪರ ಹಿತವಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು (Conversation).

೧೭. ಸುಪ್ರಲಾಪಃ, ಸುವಚನಮ್ ೨, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು (Good speech). ಅಪಲಾಪಃ, ನಿಹ್ನವಃ ೨, ಮೋಸದ ಮಾತು (Denial or concealment of knowledge; turning off the truth).

ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳು— ಚೋದ್ಯಮ್, ಆಕ್ಷೇಪಃ, ಅಭಿಯೋಗಃ ೩, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ (A charge or objection

ಯಾಗಿನೆ. ಲಪ್ (व्यक्तायां वाचि) ಎಂಬ ಧಾತುವಿಗೆ ಪ್ರ, ಆ, ಅನು, ವಿ ಮುಂತಾದ ಉಪಸರ್ಗಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿದರೆ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥಬದಲಾವಣೆ ಹೇಗೆ ಎಂದರೆ—ಆ + √ ಲಪ್ = ಹಿತವಾಗಿ ನುಡಿ; ಪ್ರ + √ ಲಪ್ = ವ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಮಾತನಾಡು; ಅನು + √ ಲಪ್ = ಪುನಃಪುನಃ ನುಡಿ; ವಿ + √ ಲಪ್ = ಅಳುತ್ತ ಮಾತನಾಡು; ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ವಿ + ಪ್ರ, ಸಮ್, ಸು+ಪ್ರ, ಅಪ ಮುಂತಾದ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಲಪ್ ಧಾತುವಿನಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ೩ ಮತ್ತು ೪ನೆಯ ಪಙ್ಕ್ತಿಗಳು ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ.

ಠಶತೀ ವಾಗಕಲ್ಯಾಣೀ ಸ್ಯಾತ್ಕಲ್ಯಾ ತು ಶುಭಾತ್ಮಿಕಾ |

ಅಲ್ಪರ್ಥಮಧುರಂ ಸಾನ್ತ್ವಂ ಸಂಗತಂ ಹೃದಯಂಗಮಮ್ || ೧೮ ||

ಠಶತೀ ವಾಗಕಲ್ಯಾಣೀ ಸ್ಯಾತ್ಕಲ್ಯಾ ತು ಶುಭಾತ್ಮಿಕಾ |

ಅಲ್ಪರ್ಥಮಧುರಂ ಸಾನ್ತ್ವಂ ಸಂಗತಂ ಹೃದಯಂಗಮಮ್ || ೧೮ ||

ನಿಘ್ಠುರಂ ಪಠುಷಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಮಶ್ಲೀಲಂ ಸೂನೃತಂ ಪ್ರಿಯೇ |

ಸತ್ಯೇಽಥ ಸಂಕುಲಕ್ಷಿಪ್ತೇ ಪರಸ್ಪರಪರಾಹತೇ || ೧೯ ||

ನಿಘ್ಠುರಂ ಪಠುಷಂ ಗ್ರಾಮ್ಯಮಶ್ಲೀಲಂ ಸೂನೃತಂ ಪ್ರಿಯೇ |

ಸತ್ಯೇಽಥ ಸಂಕುಲಕ್ಷಿಪ್ತೇ ಪರಸ್ಪರಪರಾಹತೇ || ೧೯ ||

or a query). ಶಾಪಃ, ಆಕ್ರೋಶಃ, ದುರೇಷಣಾ ೩, ಶಪಿಸುವುದು (Cursing). ಚಾಡು, ಚಡು, ಶ್ಲಾಘಾ ೩, ಪ್ರೇಮಾಶಿತಯದಿಂದ ಸುಮ್ಮನೆ ಹೊಗಳುವ ಮಾತು (Kind or flattering words ; pleasing talk).

ಸಂಢೇಶವಾಕ್, ವಾಚಿಕಮ್ ೨, ದೂತನ ಮುಖಾಂತರ ಹೇಳಿ ಕಳುಹಿಸುವ ಮಾತು (A verbal commission or message).

ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ವರ್ಗದ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಹೇಳಿರುವ ಮಾತಿನ ಭೇದಗಳು, ಎಂದರೆ—ಠಶತೀ ಶಬ್ದದಿಂದ ಸಮ್ಯಕ್ ಶಬ್ದಪೂರ್ತಿ ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ, ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ.

೧೮. ಠಶತೀ ಎಂದರೆ ಅಶುಭವಾದ ಮಾತು (Inauspicious speech). ಕಲ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಶುಭವಾದ ಮಾತು (Agreeable and auspicious speech). ಸಾನ್ತ್ವಮ್ ಎಂದರೆ ಅತ್ಯಂತ ಮಧುರವಾದ ಮಾತು (Very sweet and conciliating speech). ಸಂಗತಮ್, ಹೃದಯಕ್ಲಮಮ್ ೨, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಒಪ್ಪುವಂತಹ ಮಾತು (Apposite and agreeable speech).

ಲುಪ್ತವರ್ಣಪದಂ ಗ್ರಸ್ತಂ ನಿರಸ್ತಂ ತ್ವರಿತೋದಿತಮ್ ।

ಅಮ್ಬೂಕೃತಂ ಸನಿಷ್ಟೀವಮಬ್ಧಂ ಸ್ಯಾದನರ್ಥಕಮ್ ॥ ೨೦ ॥

ಲುಪ್ತವರ್ಣಪದಂ ಗ್ರಸ್ತಂ ನಿರಸ್ತಂ ತ್ವರಿತೋದಿತಮ್ ।

ಅಂಬೂಕೃತಂ ಸನಿಷ್ಟೀವಮಬ್ಧಂ ಸ್ಯಾದನರ್ಥಕಮ್ ॥ ೨೦ ॥

ಅನಕ್ಷರಮವಾಚ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಾಹತಂ ತು ಮೃಪಾರ್ಥಕಮ್ ।

(ಸೋಲ್ಲುಣ್ಠನಂ ತು ಸೋಪ್ರಾಸಂ ಮಣಿತಂ ರತಿಕೂಜಿತಮ್ ।

ಶ್ರಾವ್ಯಂ ಹೃದ್ಯಂ ಮನೋಹಾರಿ ವಿಘ್ನಂ ಪ್ರಕಟೋದಿತಮ್ ।

ಅಥ ಮ್ಲಿಷ್ಟಮವಿಘ್ನಂ ವಿತಥಂ ತ್ವನೃತಂ ವಚಃ ॥ ೨೧ ॥

ಅನಕ್ಷರಮವಾಚ್ಯಂ ಸ್ಯಾದಾಹತಂ ತು ಮೃಪಾರ್ಥಕಮ್ ।

(ಸೋಲ್ಲುಣ್ಠನಂ ತು ಸೋಪ್ರಾಸಂ ಮಣಿತಂ ರತಿಕೂಜಿತಮ್ ।

ಶ್ರಾವ್ಯಂ ಹೃದ್ಯಂ ಮನೋಹಾರಿ ವಿಘ್ನಂ ಪ್ರಕಟೋದಿತಮ್ ।

ಅಥ ಮ್ಲಿಷ್ಟಮವಿಘ್ನಂ ವಿತಥಂ ತ್ವನೃತಂ ವಚಃ ॥ ೨೧ ॥

೧೯. ನಿಘ್ನುರಮ್, ಪಠ್ಯಮ್ ೨, ಕಠಿಣವಾದ ಮಾತು (Harsh speech) ಗ್ರಾಮ್ಯಮ್, ಅಶ್ಲೀಲಮ್ ೨, ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆ (Rustic speech) ಸ್ವನೃತಮ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರಿಯವೂ ಸತ್ಯವೂ ಆದ ಮಾತು (Speech pleasant and true). ಸಂಕುಲಮ್, ಕ್ಲಿಷ್ಟಮ್ ೨, ಪರಸ್ಪರ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಅನ್ವಯಿಸಲು ಕಷ್ಟವಾದ ಮಾತು (Inconsistent and perplexing speech).

೨೦. ಗ್ರಸ್ತಮ್ ಎಂದರೆ ವರ್ಣಲೋಪದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಾತು (Inarticulate or slurred speech) ನಿರಸ್ತಮ್ ತ್ವರಿತಮ್ ಎಂದರೆ ಆಡಿದ ಮಾತು (Rapid speech) ಅಮ್ಬೂಕೃತಮ್ ಜೊಲ್ಲಿನ ತುಂತುರುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು (Sputtered speech) ಅಬಾಧಮ್ ಅರ್ಥರಹಿತವಾದ ಮಾತು (Unmeaning speech).

ಸತ್ಯಂ ತಥ್ಯಮೃತಂ ಸಮ್ಯಗಮೂನಿ ತ್ರಿಷು ತದ್ವತಿ |

ಶಬ್ದೇ ನಿನಾದನಿನದಧ್ವನಿಧ್ವಾನರವಸ್ವನಾಃ || ೨೨ ||

ಸತ್ಯಂ ತಥ್ಯಮೃತಂ ಸಮ್ಯಗಮೂನಿ ತ್ರಿಷು ತದ್ವತಿ |

ಶಬ್ದೇ ನಿನಾದನಿನದಧ್ವನಿಧ್ವಾನರವಸ್ವನಾಃ || ೨೨ ||

೨೧. **ಅನಕ್ಷರಮ್, ಅವಾಚ್ಯಮ್** ೨, ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ ಮಾತು (Not worthy of utterance). **ಆಹತಮ್** ಅಸಂಭವವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ ಮಾತು (Assertion of an absurdity or impossibility).

ಈ ಪಞ್ಚಾಯ ಮುಂದಿನ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಪಾಠದ ಪದಗಳು **ಸೋಲ್ತುಣನಮ್, ಸೋತ್ರಾಸಮ್** ೨, ವಾಸ್ಯದ ಮಾತು (Jesting talk) **ಮಣಿತಮ್, ರತಿಕೂಜಿತಮ್** ೨, ರತಿಧ್ವನಿ (Lascivious murmur). **ಶ್ರಾವ್ಯಮ್, ಹೃದ್ಯಮ್, ಮನೋಹಾರಿ** ೩, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಾದ ಮಾತು (Speech dear and delightful to the heart). **ವಿಸ್ಪಷ್ಟಮ್, ಪ್ರಕಟೋದಿತಮ್** ೨, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಿದ ಮಾತು (A plain speech).

ಮಿಲಿಷ್ಟಮ್, ಅವಿಸ್ಪಷ್ಟಮ್ ೨, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು (Unintelligible speech), **ವಿತಥಮ್** ಸುಳ್ಳುಮಾತು (False speech).

೨೨. **ಸತ್ಯಮ್, ತಥ್ಯಮ್, ಕೃತಮ್, ಸಮ್ಯಕ್** ೪, ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತು (True speech).

ಹಿಂದೆ ೧೭ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ 'ವಾಗ್ಭೇದಾಸ್ತು ತ್ರಿವೃತ್ತರೆ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವಂತೆ, ಮಾತಿನ ಒಂದು ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಈ **ಸತ್ಯಮ್, ತಥ್ಯಮ್** ಮುಂತಾದ ೪ ಶಬ್ದಗಳೂ ಕೂಡ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ-'**ಸತ್ಯಃ ಶಬ್ದಃ**,' '**ಸತ್ಯಾ ವಾಕ್**,' '**ಸತ್ಯಂ ವಚನಮ್**' ಹಾಗೆಯೇ ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಮಾತನಾಡುವವರ ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗಲೂ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ಉದಾ:- '**ಸತ್ಯಃ ಪುರುಷಃ**,' '**ಸತ್ಯಾ ಸ್ತ್ರೀ**,' '**ಸತ್ಯಂ ಕುಲಮ್**'.

ಸ್ವಾನನಿರ್ಘೋಷನಿರ್ಹಾದನಾಧನಿಃಸ್ವಾನನಿಃಸ್ವನಾಃ ।

ಆರವಾರಾವಸಂರಾವವಿರಾವಾ ಅಥ ಮರ್ಮರಃ ॥ ೨೩ ॥

ಸ್ವಾನನಿರ್ಘೋಷನಿರ್ಹಾದನಾಧನಿಃಸ್ವಾನನಿಃಸ್ವನಾಃ ।

ಆರವಾರಾವಸಂರಾವವಿರಾವಾ ಅಥ ಮರ್ಮರಃ ॥ ೨೩ ॥

ಸ್ವನಿತೇ ವಸ್ತ್ರಪರ್ಣಾನಾಂ ಭೂಷಣಾನಾಂ ತು ಶಿಙ್ಗಿತಮ್ ।

ನಿಕ್ಕಾಣಿ ನಿಕ್ಕಣಃ ಕ್ಕಾಣಃ ಕ್ವಣಃ ಕ್ವಣನಮಿತ್ಯಪಿ ॥ ೨೪ ॥

ಸ್ವನಿತೇ ವಸ್ತ್ರಪರ್ಣಾನಾಂ ಭೂಷಣಾನಾಂ ತು ಶಿಙ್ಗಿತಮ್ ॥

ನಿಕ್ಕಾಣಿ ನಿಕ್ಕಣಃ ಕ್ಕಾಣಃ ಕ್ವಣಃ ಕ್ವಣನಮಿತ್ಯಪಿ ॥ ೨೪ ॥

ವೀಣಾಯಾಃ ಕ್ವಣಿತೇ ಪ್ರಾದೇಃ ಪ್ರಕವಾಣಪ್ರಕವಣಾದಯಃ ।

ಕೋಲಾಹಲಃ ಕಲಕಲಸ್ತಿರಶ್ವಾಂ ವಾಶಿತಂ ರುತಮ್ ॥ ೨೫ ॥

ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರತಿಶ್ರತ್ಪ್ರತಿಧ್ವಾನೇ ಗೀತಂ ಗಾನಮಿಮೇ ಸಮೇ ।

॥ ಇತಿ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗಃ ॥

ವೀಣಾಯಾಃ ಕ್ವಣಿತೇ ಪ್ರಾದೇಃ ಪ್ರಕವಾಣಪ್ರಕವಣಾದಯಃ ।

ಕೋಲಾಹಲಃ ಕಲಕಲಸ್ತಿರಶ್ವಾಂ ವಾಶಿತಂ ರುತಮ್ ॥ ೨೫ ॥

ಸ್ತ್ರೀ ಪ್ರತಿಶ್ರತ್ಪ್ರತಿಧ್ವಾನೇ ಗೀತಂ ಗಾನಮಿಮೇ ಸಮೇ ।

॥ ಇತಿ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗಃ ॥

೨೨-೨೩. ಶಬ್ದಃ, ನಿನಾದಃ, ನಿನದಃ, ಧ್ವನಿಃ, ಧ್ವಾನಃ, ರವಃ, ಸ್ವನಃ, ಸ್ವಾನಃ, ನಿರ್ಘೋಷಃ, ನಿರ್ಹಾದಃ, ನಾದಃ, ನಿಃಸ್ವಾನಃ, ನಿಃಸ್ವನಃ, ಆರವಃ, ಆರಾವಃ, ಸಂರಾವಃ, ವಿರಾವಃ ಈ ೧೭ ಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ, ಸದ್ದಿ ಇವುಗಳ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹೆಸರು (Sound in general). ಮರ್ಮರಃ ಎಂದರೆ ವಸ್ತ್ರಗಳ ಅಥವಾ ಎಲೆಗಳ ಶಬ್ದ (Rustling).

೨೪. ಶಿಙ್ಗಿತಮ್ ಎಂದರೆ ಆಭರಣಗಳ ಧ್ವನಿ (Tinkling of

metallic ornaments). ನಿಕ್ರಾಣಃ, ನಿಕ್ರಣಃ, ಕ್ರಾಣಃ, ಕ್ರವಣಃ, ಕ್ರವಣನಮ್ ಋ, ವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ವಾದ್ಯದ ಧ್ವನಿ (Sound of musical instruments like the lute etc.).

೨೫. ಪ್ರ ಮುಂತಾದ ಉಪಸರ್ಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಕವಾಣಃ, ಪ್ರಕವಣಃ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು (ಎಂದರೆ- ಸುಕವಾಣಃ, ಸುಕವಣಃ, ಉಪಕವಾಣಃ, ಉಪಕವಣಃ ಮುಂತಾದವೂ ಸಹ) ವೀಣೆಯ ಧ್ವನಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಹೆಸರುಗಳು (Sound of a lute or Veena only).

ಕೋಲಾಹಲಃ, ಕಲಕಲಃ ೨, ಗುಂಪಿನ ಗಲಭೆಗೆ ಹೆಸರು (A confused noise of a crowd). ವಾಸಿತಮ್ ಎಂದರೆ ಮೃಗ, ಪಕ್ಷಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಮಾಡುವ ಧ್ವನಿ (Cry of animals and birds).

ಪ್ರತಿಶ್ರುತ್ (ಪ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದ) ಮತ್ತು ಪ್ರತಿಶ್ವಾನಃ ಈ ೨, ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಗೆ ಹೆಸರು (An echo). ಗೀತಮ್, ಗಾನಮ್ ಈ ೨, ಹಾಡು ಅಥವಾ ಹಾಡುಗಾರಿಕೆಗೆ ಹೆಸರು (Song or singing).

ಈ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಪರಿಚಯವು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಟಿಪ್ಪಣಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಪುಟ 75, ಶ್ಲೋಕ 3.— ಶ್ರುತಿಃ ಎಂಬ ಪ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದವು ಶ್ರು-
ಶ್ರವಣೇ (To hear, to listen to) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ
ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದುಬಂದುದು ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗುವುದು. ವೇದಗಳು
ಋಷಿಗಳಿಂದ ಕೇಳಿ ತಿಳಿದು ಬಂದುದೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ ವೇದಗಳಿಗೆ ಶ್ರುತಿ
ಎಂದು ಹೆಸರು ಬಂದಿದೆ (That which has been heard by
the Rishis and communicated orally by them, with
all the sounds, syllables, accents, words etc., of

the text quite in tact, is known as the *Sruti* or the Vedas. They are said to contain 'eternal sounds or words as eternally heard' by the holy Rishis and so they differ from *Smriti* or what is only remembered and passed on in writing by human authors).

ಪುಟ 76, ಶ್ಲೋಕ 4.—ಶ್ರುತೇರ್ದ್ವಯಮ್ ಎಂದರೆ ಈ ಅರು:- 1) शिक्षा, the science of proper articulation and pronunciation; 2) कल्पः, the rituals and ceremonials with their rules of porcedure laid down; 3) व्याकरणम्, the science of grammar; 4) निरुक्तम्, the etymological explanations of different Vedic words, such as Yaska's *Nirukta*; 5) ज्योतिषम्, the science of Astronomy which gives the sacrificial days by marking the courses of the planets etc., and 6) छन्दः, the discussion of the Vedic metres.

ಪುಟ 77, ಶ್ಲೋಕ 5-6.—आख्यायिका ಮತ್ತು कथा ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಾಣಭಟ್ಟನ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗದ್ಯ ಕಾವ್ಯಗಳಾದ 'ಹರ್ಷಚರಿತ' ಮತ್ತು ಅವನ 'ಕಾದಂಬರಿ' ಕಥೆಯು ಕ್ರಮವಾದ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. (Both are prose compositions with only a little difference. In an *Akhyayika*, everything is the same as in a *Katha*, but in the former the author includes an account of himself and his family, employs the *Vaktra* and *Apavaktra* metres for the

verses contained therein, and divides the chapters into what are called Uchchvasas).

ಪ್ರವಹ್ನಿಕಾ, ಪ್ರಹೇಲಿಕಾ ಎಂದರೆ ಗೂಢಾರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು, ತೊಡಕು, ಒಗಟು ಮುಂತಾದುದು (An enigma, riddle, puzzling question or statement). ಇವಕ್ಕೆ ಕೆಲವು ಸುಭಾಷಿತಗಳು ಉದಾಹರಣೆಗಳಾಗಿವೆ—

ಅಪದೋ ದೂರಗಾಮಿ ಚ ಸಾಕ್ಷರೋ ನ ಚ ಪಣ्डಿತ: ।

ಅಮುಖ: ಸ್ಫುಟವಕ್ತಾ ಚ ಯೋ ಜಾನಾತಿ ಸ ಪಣ्डಿತ: ॥

ಇದರ ಗೂಢಾರ್ಥವೇನೆಂದರೆ, ಲೇಖಪತ್ರ (A letter received from a distant place is the answer to this riddle).

एकोना विंशति: स्त्रीणां स्नानार्थं सरयूं गता ।

विंशति: पुनरायाता एको व्याघ्रेण भक्षित: ॥

ಇಲ್ಲಿ **एकोना** ಎಂಬುದನ್ನು **विंशति:** ಎಂಬುದರ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿ ಭಾವಿಸಿದರೆ ಅರ್ಥವಾಗದೆ ತೊಡಕುಂಟಾಗುವುದು. **एको ना** ಎಂದು ಪದವಿಭಾಗಮಾಡಿಕೊಂಡರೆ ಅಗ **ना** ಎಂದರೆ **नर:** ಎಂದು ಅರ್ಥವಾಗಿ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯವು ಸರಿಹೋಗುವುದು (If **एकोना विंशति:** is taken to mean nineteen, then comes the puzzle ; if **एको** and **ना** are taken separately to mean a man, the puzzle gets solved).

स्मृति: ಎಂದರೆ ವೇದಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಅವರ ಮರ್ಮವನ್ನೂ ವಿವರಿಸಿ ಜನರಿಗೆ ತಿಳಿಸತಕ್ಕ ಧರ್ಮರಾಸ್ತ್ರಗ್ರಂಥಗಳು. “ಮನುಸ್ಮೃತಿ”, “ಪರಾಶರಸ್ಮೃತಿ”, “ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯಸ್ಮೃತಿ” ಇವೇ ಮುಂತಾದುವೇ ಉದಾಹರಣೆಗಳು. ಈ **स्मृति** ಯ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ Monier Williams ಮಹಾಶಯರು ಹೇಳಿರುವ ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅಂಶವು ಗ್ರಾಹ್ಯವೂ, ಅದರಣೀಯವೂ ಆಗಿದೆ.

“ *Smriti* is the whole body of sacred tradition or what is remembered by human teachers in contradistinction to *Sruti* or what is directly heard or revealed to the Rishis ; in its widest acceptation the use of the term *Smriti* includes the 6 Vedangas, the Sutras, both *Srauta* and *Grihya*, the law books of Manu, Yajnavalkya and the 16 succeeding inspired law-givers viz., Atri, Vishnu, Harita, Usanas, Angiras, Yama, Apastamba, Katyayana, Brihaspati, Parasara, Vyasa,....., all these law-givers being held to be inspired and to have based their precepts on the Veda.”

ಪುಟ 78, ಶ್ಲೋಕ 7.— **समस्या** ಎಂದರೆ ಕವಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಕೊಡುವ ಶ್ಲೋಕದ ಒಂದು ಭಾಗ. ಆ ಭಾಗವನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಕವಿಯು ಒಂದು ಪೂರ್ಣಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಮಾಡುವನು. (To test a poet's ability, part of a stanza is given to him to be completed ; such a bit of the full stanza to be composed is called *Samasya*).

ಉದಾ :—“ **जामाता दशमो ग्रहः**” (‘Son-in-law is the 10th planet’) ಎಂಬ ಸಮಸ್ಯೆಯು ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಕವಿಯಿಂದ ಪೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

(१) आदित्याद्या ग्रहाः सर्वे यथा तुष्यन्ति दानतः ।

सर्वस्वेऽपि न तुष्येत जामाता दशमो ग्रहः ॥

(२) सदा वक्रः सदा क्रूरः सदा पूजामपेक्षते ।

कन्याराशिगतो नित्यं जामाता दशमो ग्रहः ॥

ಕೆಲವು ನಿಪುಣ ಕವಿಗಳು ಕೇವಲ ಶಬ್ದಸೂಚಕ ಪದಗಳಿಂದಲೇ ಕೂಡಿದ ಪಾದವನ್ನು (A line consisting of words denoting mere sounds) ಸಮಸ್ಯೆಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಪೂರ್ಣಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ—

जम्बूफलानि पक्ष्यानि पतन्ति विमले जले ।

कविकम्पितशाखाभ्यो गुल्लगुगुल्लगुगुल्ल ॥

ಪುಟ 84, ಶ್ಲೋಕ 21.— **आहतम्**—ಅಸಂಭವದ ಮಾತು,
(Assertion of an absurdity or impossibility) ಎಂಬುದಕ್ಕೆ
ಉದಾಹರಣೆ—

एष वन्ध्यासुतो याति खपुष्पकृतशेखरः ।

मृगतृष्णाम्भसि स्नातः शशशृङ्गधनुर्धरः ॥

(ಬಂಜೆಯ ಮಗನು ಮರೀಚಿಕೆಯಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ ನೀರಿನಂತೆ ಕಾಣುವ ನೀರಿಲ್ಲದ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ, ಸ್ನಾನಮಾಡಿ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹೂವನ್ನು ತಿರೋ ಭೂಷಣವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡು, ಮೊಲದ ಕೊಂಬಿನ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಧರಿಸಿ ಹೊರಟಿದ್ದಾನೆ.) This is a series of impossibilities, or absurdities. Sometimes such statements are made to yield some sense when associated with divine miracles or when figuratively employed to express the sentiment of wonder, as in the following stanza.

अम्बुजमम्बुनि जातं न हि दृष्टं जातमम्बुजादम्बु ।

अधुना तद्विपरीतं चरणसरोजाद्विनिर्गता गङ्गा ॥

[ಕಮಲವು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. ಅದರ ಕಮಲದಿಂದ ನೀರು ಹುಟ್ಟುವುದನ್ನು ಯಾರೂ ಕಂಡಿಲ್ಲ. ಈಗ ಅದರ ವಿಸರ್ಜಿತವು ಕಂಡು ಬಂದಿದೆ ; (ನಿನ್ನ) ಪಾದಕಮಲದಿಂದ ಗಂಗೆಯು ಉದ್ಭವಿಸಿರುವುದು].

॥ ಅಥ ನಾಡ್ಯವರ್ಗಃ ॥

ನಿಷಾದೃಷಭಗಾಂಧಾರಷಡ್ಜಮಧ್ಯಮಧೈವತಾಃ ।

ಪञ್ಚಮಶ್ವೇತ್ಯಮಿ ಸಪ್ತ ತನ್ತ್ರೀಕಂಠೋತ್ಥಿತಾಃ ಸ್ವರಾಃ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ನಾಟ್ಯವರ್ಗಃ ॥

ನಿಷಾದರ್ಷಭಗಾಂಧಾರಷಡ್ಜಮಧ್ಯಮಧೈವತಾಃ ।

ಪಂಚಮಶ್ವೇತ್ಯಮಿ ಸಪ್ತ ತಂತ್ರೀಕಂಠೋತ್ಥಿತಾಃ ಸ್ವರಾಃ ॥ ೧ ॥

೧. ನಿಷಾದಃ, ಕ್ರಷಭಃ, ಗಾಂಧಾರಃ, ಷಡ್ಜಃ, ಮಧ್ಯಮಃ, ಧೈವತಃ, ಪञ್ಚಮಃ ಇವುಗಳಿಗೆ ¹(ಸಪ್ತಸ್ವರಾಃ) ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳೆಂದು ಹೆಸರು (The seven musical notes). ಇವು ತಂತಿಗಳಿಂದಲೂ, ಕಂಠದಿಂದಲೂ ಸಹ ಹುಟ್ಟುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಒಂದೊಂದು ಹೆಸರಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ 'ನಿ, ರಿ, ಗ, ಸ, ಮ, ಧ, ಪ' ಎಂಬ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳ ಸಂಜ್ಞೆಯುಂಟಾಗಿದೆ.

1. ಈ ಸಪ್ತಸ್ವರಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವ ಯಾವ ಸ್ವರವು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಯಾವುದರಹಾಗಿರುವುದೆಂದರೆ—ಈ ಶ್ಲೋಕವು ತಿಳಿಸುವುದು. “ ಷಡ್ಜಂ ಮಯೂರೋ ವದತಿ ಗಾವೋ ನರ್ದಂತಿ ಚರ್ಷಭಮ್ । ಅಜಾವಿಕಂ ತು ಗಾಂಧಾರಂ, ಕ್ರೌಶ್ಚಃ ಕ್ವಣಂತಿ ಮಧ್ಯಮಮ್ ॥ ಪುಷ್ಪಸಾಧಾರಣೇ ಕಾಲೇ ಪಿಕ್ಕಃ ಕೂಜತಿ ಪञ್ಚಮಮ್ । ಧೈವತಂ ಹೇಷತೇ ವಾಜೀ, ನಿಷಾದಂ ಬೃಹತೇ ಗಜಃ ॥ ” ನವಿಲಿನ ನುಡಿ ಷಡ್ಜ ವನ್ನೂ ಎತ್ತಿನ ಸ್ವರ ಕ್ರಷಭ ವನ್ನೂ, ಆಡು ಕುರಿ ಮುಂತಾದವುಗಳ ಕೂಗು ಗಾಂಧಾರ ವನ್ನೂ, ಕ್ರೌಂಚ ಪಕ್ಷಿಯು ಧ್ವನಿಯು ಮಧ್ಯಮ ವನ್ನೂ, ವಸಸ್ತದ ಕೋಗಿಲೆಯ ಧ್ವನಿ ಪञ್ಚಮ ವನ್ನೂ, ಕುದುರೆಯ ಧ್ವನಿ ಧೈವತ ವನ್ನೂ, ಆನೆಗಳ ಕೂಗು ನಿಷಾದ ಸ್ವರವನ್ನೂ ಸೂಚಿಸುವುದು. (The seven notes of the musical scale—Nishada, Rishabha, Gandhara etc. are said to resemble respectively the notes produced by an Elephant, Bull, Goat, Peacock, Heron, Horse and Cuckoo; and they are designated by their initial letters or syllables—*ni, ri, ga, sa, ma, dha, pa.*

ಕಾಕಲಿ ತು ಕಲೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮೇ ಧ್ವನೌ ತು ಮಧುರಾಸ್ಪುಟೇ ।

ಕಲೋ ಮಂದ್ರಸ್ತು ಗಂಭೀರೇ ತಾರೋಽತ್ಯುಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ್ರಿಪು ॥ ೨ ॥

ಕಾಕಲೀ ತು ಕಲೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮೇ ಧ್ವನೌ ತು ಮಧುರಾಸ್ಪುಟೇ ।

ಕಲೋ ಮಂದ್ರಸ್ತು ಗಂಭೀರೇ ತಾರೋಽತ್ಯುಚ್ಛ್ರಯಸ್ತ್ರಿಪು ॥ ೨ ॥

ಸಮನ್ವಿತಲಯಸ್ತವೇಕತಾಲೋ ವೀಣಾ ತು ವಲ್ಲಕೀ ।

ವಿಪಶ್ಚಿ ಸಾ ತು ತನ್ತ್ರಿಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಃ ಪರಿವಾದಿನಿ ॥ ೩ ॥

ಸಮನ್ವಿತಲಯಸ್ತವೇಕತಾಲೋ ವೀಣಾ ತು ವಲ್ಲಕೀ ।

ವಿಪಶ್ಚಿ ಸಾ ತು ತನ್ತ್ರಿಭಿಃ ಸಪ್ತಭಿಃ ಪರಿವಾದಿನೀ ॥ ೩ ॥

ತತಂ ವೀಣಾದಿಕಂ ವಾಚ್ಯಮಾನಂದಂ ಮುರಜಾದಿಕಮ್ ।

ವಂಶಾದಿಕಂ ತು ಸುಪಿರಂ ಕಾಂಸ್ಯತಾಲಾದಿಕಂ ಧನಮ್ ॥ ೪ ॥

ತತಂ ವೀಣಾದಿಕಂ ವಾಚ್ಯಮಾನಂದಂ ಮುರಜಾದಿಕಮ್ ।

ವಂಶಾದಿಕಂ ತು ಸುಪಿರಂ ಕಾಂಸ್ಯತಾಲಾದಿಕಂ ಧನಮ್ ॥ ೪ ॥

೨. ಅನ್ಯಕ್ತಾಕ್ಷರವುಳ್ಳುದಾಗಿಯೂ ಕಿವಿಗಿಂಪಾಗಿಯೂ ಇರುವ ಧ್ವನಿಗೆ (An inarticulate or indistinct, low and sweet tone) ಕಲಃ ಎಂದೂ, ಆ ಕಲ ಎಂಬುದೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾಕಲಿ ಎಂದೂ ಹೆಸರು (A low and sweet tone of a soft and minute nature). ಗಂಭೀರವಾದ ಧ್ವನಿಗೆ (Deep note) ಮಂದ್ರಃ ಎಂದೂ, ಬಹಳವಾಗಿ ಎತ್ತರಿಸಿರುವ ಧ್ವನಿಗೆ (A high tone, loud or shrill note) ತಾರಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು, ಈ ಕಲ, ಮಂದ್ರ, ತಾರ ಶಬ್ದಗಳು ಮೂರೂ, ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುವು.

೩. ಏಕತಾಲಃ ಎಂದರೆ ನೃತ್ಯಗೀತ ವಾದ್ಯಗಳು ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಲಯಹೊಂದುವಿಕೆ (Harmony or unison of song, dance and instrumental music). ವೀಣಾ, ವಲ್ಲಕೀ, ವಿಪಶ್ಚಿ ೩, ವೀಣೆಯ ಹೆಸರು (A lute or Veena). ಏಳು ತಂತಿಗಳ ವೀಣೆಗೆ (the same with seven strings) ಪರಿವಾದಿನಿ ಎಂದು ಹೆಸರು.

चतुर्विधमिदं वाद्यवादित्रातोद्यनामकम् ।

मृदङ्गा मुरजा भेदास्त्वङ्क्यालिङ्गयोर्ध्वकास्त्रयः ॥ ५ ॥

ಚತುರ್ವಿಧಮಿದಂ ವಾದ್ಯವಾದಿತ್ರಾತೋದ್ಯನಾಮಕಮ್ |

ಮೃದಂಗಾ ಮುರಜಾ ಭೇದಾಸ್ತ್ವಂಕ್ಯಾಲಿಂಗ್ಯೋರ್ಧ್ವಕಾಸ್ತ್ರಯಃ || ೫ ||

स्याद्यशःपटहो ढक्का भेरी स्त्री दुन्दुभिः पुमान् ।

आनकः पटहोऽस्त्री स्यात्कोणो वीणादिवादनम् ॥६॥

ಸ್ಯಾದ್ಯಶಃಪಟಹೋ ಢಕ್ಕಾ ಭೇರೀ ಸ್ತ್ರೀ ದುಂದುಭಿಃ ಪುಮಾನ್ |

ಆನಕಃ ಪಟಹೋಽಸ್ತ್ರೀ ಸ್ಯಾತ್ಕೋಣೋ ವೀಣಾದಿವಾದನಮ್ || ೬ ||

೪. ವೀಣೆ ಮುಂತಾದ ತಂತಿಯ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ (Stringed instruments) ತತಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಮೃದಂಗ ಮುಂತಾದ ಚರ್ಮವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ (Drum-like instruments) ಆನಡಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಕೊಳಲು ಮುಂತಾದ ಉದುವ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ (Wind instruments) ಸುಖರಮ್ ಎಂದು (शुषिरम् ಎಂದೂ ಸಹ) ಹೆಸರು. ತಾಳ, ಗೆಜ್ಜೆ, ಘಂಟೆ ಮುಂತಾದ ಕಂಚಿನ ವಾದ್ಯಕ್ಕೆ (Metallic instruments like Cymbals and bells) ಧನಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು.

೫. ವಾದ್ಯಮ್, ವಾದಿತ್ರಮ್, ಆತೋದ್ಯಮ್ ಈ ೩, ಮೇಲ್ಕಂಡ ನಾಲ್ಕು ವಿಧವಾದ ವಾದ್ಯಗಳಿಗೆ ಒಟ್ಟಿನ ಹೆಸರು (A collective term for the above four kinds of musical instruments ; instrumental music). ಮೃದಂಗಾಃ, ಮುರಜಾಃ ಈ ೨, ಬಹುವಿಧವಾದ ಮೃದಂಗ ಅಥವಾ ಮದ್ದಳೆಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹೆಸರು (Drums and tabors). ಇವುಗಳು ಬಹುವಿಧವಾದ್ದರಿಂದ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳೂ ಬಹುವಚನದಲ್ಲಿವೆ. ಅಙ್ಕಯಃ, ಆಲಿಙ್ಕಯಃ, ಝರ್ವಕಃ ಈ ೩, ಮೃದಂಗದ ಭೇದಗಳು.

ವೀಣಾದಂಡ: ಪ್ರವಾಲ: ಸ್ಯಾತ್ಕುಭಸ್ತು ಪ್ರಸೇವಕ: ।

ಕೋಲಮ್ಬಕಸ್ತು ಕಾಯೋಽಸ್ಯಾ ಉಪನಾಹೋ ನಿಬಂಧನಮ್ ॥ ೭ ॥

ವೀಣಾದಂಡ: ಪ್ರವಾಲ: ಸ್ಯಾತ್ಕುಭಸ್ತು ಪ್ರಸೇವಕ: ।

ಕೋಲಂಬಕಸ್ತು ಕಾಯೋಽಸ್ಯಾ ಉಪನಾಹೋ ನಿಬಂಧನಮ್ ॥ ೭ ॥

ವಾಘಪ್ರಭೇದಾ ಡಮರುಮ್ಡುಡಿಂಡಿಮಞ್ಜರಾ: ।

ಮರ್ದಲ: ಪಣವೋಽನ್ಯೇ ಚ ನರ್ತಕೀಲಾಸಿಕೇ ಸಮೇ ॥ ೮ ॥

ವಾದ್ಯಪ್ರಭೇದಾ ಡಮರುಮ್ಡುಡಿಂಡಿಮಞ್ಜರಾ: ।

ಮರ್ದಲ: ಪಣವೋಽನ್ಯೇ ಚ ನರ್ತಕೀಲಾಸಿಕೇ ಸಮೇ ॥ ೮ ॥

೬. ಯಶ:ಪಟಹ:, ಡಕ್ಕಾ ಈ ೨, ಧವಣೀವಾದ್ಯದ ಹೆಸರು (A large drum or a double drum). ಮೇರಿ, ಡುಂಡುಭಿ: ೨, ನಗಾರಿ (The great drum), ಆನಕ:, ಪಟಹ: ೨, ತಮ್ಮಟಿ (A big kettle drum), ವೀಣೆ ಮೊದಲಾದ ವಾದ್ಯವನ್ನು ನುಡಿಸುವ ಸಾಧನ (A quill or bow).

೭. ಪ್ರವಾಲ: ಎಂದರೆ ವೀಣೆಯ ದಂಡಿಗೆಗೆ ಹೆಸರು (The neck of a lute). ಕುಕುಭ:, ಪ್ರಸೇವಕ: ಈ ೨ ವೀಣೆಯ ಹೆರಳಿಗೆ ಹೆಸರು (The sounding box or belly below the neck of a lute or a crooked piece of wood at the end of the lute). ಕೋಲಮ್ಬಕ: ಎಂದರೆ ವೀಣೆಯ ಶರೀರ (The body of the lute). ಉಪನಾಹ: ಎಂದರೆ ವೀಣೆಯ ತಂತಿ ಕಟ್ಟುವ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಬಿರಡೆಗಳು, ಅಥವಾ ಅವಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಿರುವ ಬಿಗಿತ (The parts of a lute to which the strings are attached, or the tie).

೮. ಡಮರು:, ಮಡು:, ಡಿಂಡಿಮ:, ಞ್ಜರ:, ಮರ್ದಲ:, ಪಣವ: ಈ ೬, ಬುಡುಬುಡಿಕೆ, ಡಮರುಗ, ಝಲ್ಲರಿ, ಮದ್ದಳೆ, ಗೋಮುಖ,

ವಿಲಂಬಿತಂ ದ್ರುತಂ ಮಧ್ಯಂ ತತ್ವಮೋಘೋ ಧನಂ ಕ್ರಮಾತ್ ।

ತಾಲಃ ಕಾಲಕ್ರಿಯಾಮಾನಂ ಲಯಃ ಸಾಮ್ಯಮಥಾಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥೧೨॥

ವಿಲಂಬಿತಂ ದ್ರುತಂ ಮಧ್ಯಂ ತತ್ವಮೋಘೋ ಘನಂ ಕ್ರಮಾತ್ ।

ತಾಲಃ ಕಾಲಕ್ರಿಯಾಮಾನಂ ಲಯಃ ಸಾಮ್ಯಮಥಾಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೧೨ ॥

ತಾಂಡವಂ ನಟನಂ ನಾಟ್ಯಂ ಲಾಸ್ಯಂ ನೃತ್ಯಂ ಚ ನರ್ತನೆ ।

ತೌರ್ಯತ್ರಿಕಂ ನೃತ್ಯಗೀತವಾಢ್ಯಂ ನಾಟ್ಯಮಿದಂ ತ್ರಯಮ್ ॥ ೧೦ ॥

ತಾಂಡವಂ ನಟನಂ ನಾಟ್ಯಂ ಲಾಸ್ಯಂ ನೃತ್ಯಂ ಚ ನರ್ತನಮ್ ।

ತೌರ್ಯತ್ರಿಕಂ ನೃತ್ಯಗೀತವಾಢ್ಯಂ ನಾಟ್ಯಮಿದಂ ತ್ರಯಮ್ ॥ ೧೦ ॥

ಇವುಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದೊಂದಕ್ಕೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಹೆಸರು (Names of the varieties of hand-drum).

ಕುಣಿಯುವ ಹೆಂಗಸಿಗೆ (A female dancer) ನರ್ತಕಿ, ಲಾಸಿಕಾ ಎಂದು ೨ ಹೆಸರುಗಳು.

೯. ಗಾಯನ, ನರ್ತನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಲಂಬ (ಸಾವಕಾಶವಾದ), ದ್ರುತ (ತ್ವರೆಯಾದ), ಮಧ್ಯ (ಸ್ಥಾಯಿಯಾದ) ಗತಿಗಳಿಗೆ ತತ್ವಮ್, ಒಘಃ, ಧನಮ್ ಎಂದು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಹೆಸರುಗಳು (Slow, quick and mean time in singing or dancing).

ತಾಲಃ ಎಂದರೆ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಕ್ರಿಯೆಗೂ ಇರುವ ಒಂದು ಪರಿಮಿತಿಗೆ ಹೆಸರು (Beating time or musical time). ಲಯಃ ಎಂದರೆ ತಾಳದ ಸಾಮ್ಯ; ನೃತ್ಯ, ಗೀತ, ವಾಢ್ಯಗಳು ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ, ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಂದುವಿಕೆ ಅಥವಾ ಜನಾವಣೆ (Equal time in music and dancing).

೧೦. ತಾಂಡವಮ್, ನಟನಮ್, ನಾಟ್ಯಮ್, ಲಾಸ್ಯಮ್, ನೃತ್ಯಮ್, ನರ್ತನಮ್ ಈ ೬, ಕುಣಿತಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Dancing). ಕುಣಿತ, ವಾಢ್ಯ,

ಅಕುಂಸಶ್ಚ ಅಕುಂಸಶ್ಚ ಅಕುಂಸಶ್ಚೇತಿ ನರ್ತಕಃ ।

ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರಿ ಪುರುಷೋ ನಾಟ್ಯೋಕ್ತೌ ಗಣಿಕಾಜ್ಜುಕಾ ॥ ೧೧ ॥

ಭ್ರಕುಂಸಶ್ಚ ಭ್ರಕುಂಸಶ್ಚ ಭ್ರಕುಂಸಶ್ಚೇತಿ ನರ್ತಕಃ ।

ಸ್ತ್ರೀವೇಷಧಾರೀ ಪುರುಷೋ ನಾಟ್ಯೋಕ್ತೌ ಗಣಿಕಾಜ್ಜುಕಾ ॥ ೧೧ ॥

ಭಗಿನಿಪತಿರಾಬ್ರುತೋ ಭಾವೋ ವಿಧ್ವಾನಥಾವುಕಃ ।

ಜನಕೋ ಯುವರಾಜಸ್ತು ಕುಮಾರೋ ಭರ್ತೃದಾರಕಃ ॥ ೧೨ ॥

ಭಗಿನೀಪತಿರಾಬ್ರುತೋ ಭಾವೋ ವಿಧ್ವಾನಥಾವುಕಃ ।

ಜನಕೋ ಯುವರಾಜಸ್ತು ಕುಮಾರೋ ಭರ್ತೃದಾರಕಃ ॥ ೧೨ ॥

ಪಾಡುಗಾರಿಕೆ, ಈ ಮೂರೂ ಕೂಡಿದ ನಾಟ್ಯಕ್ಕೆ (Dance accompanied with music and song) ತೌರ್ಯತ್ರಿಕಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು.

೧೧. ಅಕುಂಸಃ, ಅಕುಂಸಃ, ಅಕುಂಸಃ ಈ ೩ ಸ್ತ್ರೀ ವೇಷವನ್ನು ಧರಿಸಿ ಕುಣಿಯುವ ಗಂಡಸಿಗೆ ಹೆಸರು (Male dancer dressed as a female). ನಾಟ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೂಳಿಗೆ (A courtesan) ಅಜ್ಜುಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಹೆಸರೂ ಮತ್ತು ಇಲ್ಲಿಂದ ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಂಗ್ಗಹಾರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದದವರೆಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಇತರ ಹೆಸರುಗಳೂ ಸಹ ನಾಟ್ಯೋಕ್ತಿ ಯಲ್ಲಿ ಎಂದರೆ ನಾಟ್ಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. (This and the following other terms up to the word 'Anga-hara' of Sloka No. 16, are used in the dramatic language only).

೧೨. ಒಡ ಹುಟ್ಟಿದವಳ ಗಂಡನಿಗೆ (A sister's husband) ಆಬ್ರುತಃ ಎಂದೂ, ವಿದ್ವಾಂಸನಿಗೆ (A discreet or learned man) ಭಾವಃ ಎಂದೂ, ತಂದೆಗೆ (Father) ಆಬ್ರುಕಃ ಎಂದೂ, ರಾಜಪುತ್ರ ಅಥವಾ ಯುವರಾಜನಿಗೆ (A King's son or crown prince)

ರಾಜಾ ಭದ್ರಾರಕೋ ದೇವಸ್ತತ್ಸುತಾ ಭರ್ತೃದಾರಿಕಾ ।

ದೇವೀ ಕೃತಾಭಿಷೇಕಾಯಾಮಿತರಾಸು ತು ಭದ್ರಿನೀ ॥ ೧೩ ॥

ರಾಜಾ ಭದ್ರಾರಕೋ ದೇವಸ್ತತ್ಸುತಾ ಭರ್ತೃದಾರಿಕಾ ।

ದೇವೀ ಕೃತಾಭಿಷೇಕಾಯಾಮಿತರಾಸು ತು ಭದ್ರಿನೀ ॥ ೧೩ ॥

ಅಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮವಧ್ಯೋಕ್ತೌ ರಾಜಶ್ಯಾಲಸ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಃ ।

ಅಮ್ಬಾ ಮಾತಾಽಥ ಬಾಲಾ ಸ್ಯಾದ್ವಾಸೂರಾರ್ಯಸ್ತು ಮಾರಿಃ ॥೧೪॥

ಅಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮವಧ್ಯೋಕ್ತೌ ರಾಜಶ್ಯಾಲಸ್ತು ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಃ ।

ಅಂಬಾ ಮಾತಾಽಥ ಬಾಲಾ ಸ್ಯಾದ್ವಾಸೂರಾರ್ಯಸ್ತು ಮಾರಿಃ ॥ ೧೪ ॥

ಕುಮಾರಃ, ಭರ್ತೃದಾರಕಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರುಗಳು. ಹೀಗೆಯೇ ನಾಟಕದ ಪಾತ್ರಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಮುಂದಿನ ಶ್ಲೋಕವೂ ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.

೧೩. ಭದ್ರಾರಕಃ, ದೇವಃ ೨, ಅರಸು (King); ಭರ್ತೃದಾರಿಕಾ—ಅರಸನ ಮಗಳು (Princess); ದೇವೀ—ಪಟ್ಟಾಭಿಷಕ್ತಳಾದ ರಾಣಿ (Crowned queen), ಭದ್ರಿನೀ—ಪಟ್ಟಾಭಿಷಕ್ತಳಲ್ಲದ ರಾಣಿ (Any other wife of a king).

೧೪. ¹ಅಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮ್ ಕೊಲ್ಲಕೊಡವೆಂಬ ಘೋಷಣೆ (An exclamation meaning sacrilegious act). ರಾಷ್ಟ್ರೀಯಃ ರಾಜನ ಹೆಂಡತಿಯ ಒಡಹುಟ್ಟಿದವನು (King's brother-in-law). ಅಮ್ಬಾ, ಮಾತಾ ೨, ತಾಯಿ (Mother). ಬಾಲಾ, ವಾಸುಃ ೨, ಚಿಕ್ಕ ಹುಡುಗಿ; (A young girl) ಆರ್ಯಃ, ಮಾರಿಃ ೨, ಪೂಜ್ಯನು (A worthy man).

1. ಅಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯಮ್ (ನ ಬ್ರಹ್ಮಣಿ ಸಾಧು) an unbrahmanical or sacrilegious act. The word is used as an exclamation meaning 'not to be killed!', 'refrain from killing!', or, 'help! a disgraceful deed is committed!'

ಅತ್ತಿಕಾ ಭಗಿನಿ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಿಷ್ಠಾನಿರ್ವಹಣೇ ಸಮೇ ।

ಹೃಡೇ ಹೃತ್ತೇ ಹಲಾಹ್ವಾನಂ ನಿಕಾಂ ಚೇರ್ಮಿ ಸಖೀಂ ಪ್ರತಿ ॥ ೧೫ ॥

ಅತ್ತಿಕಾ ಭಗಿನೀ ಜ್ಯೇಷ್ಠಾ ನಿಷ್ಠಾ ನಿರ್ವಹಣೇ ಸಮೇ ।

ಹೃದೇ ಹೃತ್ತೇ ಹಲಾಹ್ವಾನಂ ನಿಕಾಂ ಚೇರ್ಮಿ ಸಖೀಂ ಪ್ರತಿ ॥ ೧೫ ॥

ಅಙ್ಗಹಾರೋಽಙ್ಗವಿಕ್ಷೇಪೋ ವ್ಯಜ್ಞಕಾಮಿನಯೌ ಸಮೌ ।

ನಿರ್ವೃತ್ತೇ ತ್ವಙ್ಗಸತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ದ್ವೇ ತ್ರಿಷ್ವಾಙ್ಗಿಕಸಾತ್ವಿಕೇ ॥ ೧೬ ॥

ಅಂಗಹಾರೋಽಂಗವಿಕ್ಷೇಪೋ ವ್ಯಜ್ಞಕಾಮಿನಯೌ ಸಮೌ ।

ನಿರ್ವೃತ್ತೇ ತ್ವಙ್ಗಸತ್ವಾಭ್ಯಾಂ ದ್ವೇ ತ್ರಿಷ್ವಾಙ್ಗಿಕಸಾತ್ವಿಕೇ ॥ ೧೬ ॥

೧೫. ಅತ್ತಿಕಾ ಎಂದರೆ ಅಕ್ಕ (Elder sister). ನಿಷ್ಠಾ, ನಿರ್ವಹಣಮ್ ೨, ನಾಟಕದ ಕಥೆಯ ಉಪಸಂಹಾರ (ಮುಗಿಸುವಿಕೆ) (The end of a play or the catastrophe of a drama as it is called). ಈ ಪದಗಳು ಸಮಾನಾರ್ಥಕಗಳಾದರೂ ಅವುಗಳ ಲಿಂಗಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಎಂಬುದನ್ನು ಅವುಗಳ ರೂಪಭೇದದಿಂದಲೇ ತಿಳಿಯಬಹುದು. ಹೃಡೇ, ಹೃತ್ತೇ, ಹಲಾ ಈ ೨, ಕ್ರಮವಾಗಿ ನೀಚಳನ್ನೂ, ಚೇರ್ಮಿಯನ್ನೂ, ಸಖಿಯನ್ನೂ ಕರೆಯುವ ಮಾತು (Appropriate terms of address for a low woman, a female slave and a female friend respectively). ಈ ೨ ಅನ್ವಯಗಳು.

ಅಙ್ಗುಕಾ ಎಂದು ೧೧ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಪದದಿಂದ ಈ ಶ್ಲೋಕದ ಹಲಾ ಎಂಬ ಪದದವರೆಗೂ ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿರುವ ಪದಗಳು, ನಾಟ್ಯಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಗಳೆಂದು ಪುನಃ ಜ್ಞಾಪಿಸಿದೆ. ಅದರೂ ಭಾವಃ, ಆರ್ಯಃ, ಅಮ್ಬಾ ಮುಂತಾದ ಕೆಲವು ಶಬ್ದಗಳು ಮಾತ್ರ ನಾಟ್ಯಪ್ರಕರಣವಲ್ಲದ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಮಾತುಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿವೆ ಎಂಬುದನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೧೬ ಅಙ್ಗಹಾರಃ, ಅಙ್ಗವಿಕ್ಷೇಪಃ ೨, ಕುಣಿಯುವಾಗ ಮೈಯನ್ನು

ದಿಗ್ದರ್ಶನ ಮಾಡುವುದು ಅವಶ್ಯಕವೆಂದು, ಈ ಸಂಗ್ರಹವಾದ ಟಿಪ್ಪಣಿಯು ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

ರಸ ಶಬ್ದವು **ರಸ-ಆಸ್ವಾದನಸ್ನೆಹನಯೋ:** (To taste, to enjoy, to feel affection for) ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ್ದು. (**ರಸ್ಯಂತೇ ಇತಿ ರಸಾ:** ಎಂದು). ಉತ್ತಮದರ್ಜೆಯ ಕಾವ್ಯ, ಸಂಗೀತ. ನಾಟ್ಯ ಮುಂತಾದ ಕಲೆಗಳು, ಅವನ್ನು ರಚಿಸುವವರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಮತ್ತು ಅವನ್ನು ಓದುವ, ಕೇಳುವ ಮತ್ತು ದೃಶ್ಯವಾದ ಶಿಲ್ಪನಾಟ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಸಹೃದಯರಾದ ಸಾಮಾಜಿಕರ ಹೃದಯದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದು ಲೋಕವಿಲಕ್ಷಣವಾದ ಅತ್ಯಂತ ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಅಂತಹ ಆನಂದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದೇ **ರಸ** ಎನಿಸುವುದು. ಆ ರಸದ ಅನುಭವವೇ (**ಆನಂದ**) ಆನಂದವು.

ಈ ರಸವು ಹುಟ್ಟಬೇಕಾದರೆ, ಸಹೃದಯರಾದ ವಾಚಕರ, ಶ್ರೋತೃಗಳ ಅಥವಾ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ **ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ** ಗಳು (elemental emotions) ಉದ್ಬುದ್ಧವಾಗಬೇಕು ಆ 'ಸ್ಥಾಯಿ' ಭಾವಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ '**ರತಿಹಾಸಿಶ್ಚ ಶೋಕಶ್ಚ ಕ್ರೋಧೋತ್ಸಾಹೌ ಭಯಂ ತಥಾ | ಜುಗುಪ್ಸಾ ವಿಸ್ಮಯಶ್ಚೇತಿ ಸ್ಥಾಯಿ-ಭಾವಾ: ಪ್ರಕೀರ್ತಿತಾ:**' ಎಂದು, **ಽಽಙ್ಗಾರ**, **ವೀರ** ಮುಂತಾದ ಆ ರಸಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ **ರತಿ** (ಪ್ರೀತಿ), **ಽಽಙ್ಗಾರ** ಮುಂತಾದ ಆ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು ಇರುತ್ತವೆ. **ಶಮ** (ಶಾಂತಿ) ಮತ್ತು **ವಾತ್ಸಲ್ಯ** (ಮಕ್ಕಳಲ್ಲಿ ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪ್ರೇಮ), ಇವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಕೆಲವರು ರಸಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು ೯ ಮತ್ತು ೧೦ ಎಂದೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಈ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳು (Sustained emotional states) ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉದ್ಬುದ್ಧವಾಗಬೇಕಾದರೆ ಕೆಲವು ಕಾರಣಗಳೂ, ಅವುಗಳ ಕಾರ್ಯಗಳೂ ಇರಬೇಕು. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯ ಅಂತಹ ಕಾರಣ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ **ವಿಭಾವ**, **ಅನುಭಾವ** ಗಳೆಂದು ಹೆಸರು. (Causes and effects of emotion).

ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಯಕನ ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಗೆ ನಾಯಿಕೆಯ ದರ್ಶನವು **ವಿಭಾವ** ವು (ಮನೋಭಾವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವು, Cause of emotion). ಅದರ ಫಲವಾಗಿ ಉಂಟಾಗುವ ಶರೀರದ ವ್ಯಾಪಾರವು, ಎಂದರೆ ನಾಯಕನು ನಾಯಿಕೆಯನ್ನು ಕಂಡಾಗ ತೋರಿಸುವ ನಡೆನುಡಿಗಳು (External signs as effects of emotion) **ಅನುಭಾವ** ಗಳೆನಿಸುವುವು. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆಗ ಉಂಟಾಗುವ

ರೋಮಾಂಚ, ಕಂಪನ, ಸ್ವೇದ, ಗದ್ದದ ಸ್ವರ ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲವೂ **ಅನುಭಾವ**ಗಳು. ಇವಕ್ಕೆ ಸಹಕಾರಿ ಕಾರಣಗಳಾಗಿ ತಾತ್ಕಾಲಿಕವಾಗಿ ತೋರಿಬರುವ ಸಂತೋಷ, ಸಂಭ್ರಮ, ಉತ್ಸಾಹ, ಆತುರ, ಸಂದೇಹ, ಕಳವಳ, ಬೇಸರ, ಬಳಲಿಕೆ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಮನೋವಿಕಾರಗಳು (Transitory states of mind or body) **ವ್ಯभिचारिभाव** ಗಳೆನಿಸುವುವು. (ಅವು ಸ್ಥಾಯಿಗಳಾದ ರತಿ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ತನುಮನಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಸಂಚಾರಮಾಡಿಸುವುದು). ನಾಯಿಕೆಯೂ ಹೀಗೆಯೇ ನಾಯಕನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಮನೋವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅವಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗಿ ನಡೆನುಡಿಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುವಳು. ಇವುಗಳ ಅಭಿನಯವನ್ನು ನೋಡುವ ಸಾಮಾಜಿಕರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ 'ರತಿ' ಸ್ಥಾಯಿಭಾವವು ಉದ್ಭವವಾಗಿ, ಅದು **ಶೃङ्गार** ರಸವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸಿ ಆನಂದಾನುಭವವುಂಟಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ಆನಂದವೂ, ಇವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವೂ ಅದುದೇ **ರಸ** ಎನಿಸುವುದು. ಇದೇ ರೀತಿಯಾಗಿ ಉತ್ಸಾಹ, ಶೋಕ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳೂ ಕೂಡ, ಅವುಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಕಾರಣ, ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಹಕಾರಿ ಕಾರ್ಯ ಕಾರಣಗಳಿಂದ (ವಿಭಾವ, ಅನುಭಾವ ಮತ್ತು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಉದ್ಭವವಾಗಿ, ವೀರ, ಕರುಣ ಮುಂತಾದ ರಸಗಳೂ ಸಹ ಹುಟ್ಟುವುವು. ಅವುಗಳ ಅನುಭವವೂ ಸಹ್ಯದಯರಿಗೆ ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಇದೇ ರಸದ ತತ್ತ್ವವು.

ಇದನ್ನೇ ಭರತ ಮುನಿಗಳು '**विभावानुभावव्यभिचारिसंयोगाद्रस-निष्पत्तिः**' ಎಂದು ಸೂತ್ರ ರೂಪವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದರ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಿಚಾರಗಳನ್ನೂ ವಿಸ್ತಾರವಾದ ವಿಮರ್ಶೆಗಳನ್ನೂ ಪ್ರಾಚೀನ ಮತ್ತು ನವೀನ ಅಲಂಕಾರಿ ಕರೂ, ದಾರ್ಶನಿಕರೂ ಬಹಳವಾಗಿ ನಡೆಯಿಸಿ, ವೀರ, ಕರುಣ, ಅದ್ಭುತ, ಭಯಾ ನಕಾದಿ ರಸಗಳೂ ಕೂಡ ಆನಂದ ಪರಿಣಾಮಿಯಾಗಿ ಸಹ್ಯದಯರಿಗೆ ಆನಂದ ಉಂಟುಮಾಡುವುದೆಂಬುದನ್ನು, ಅತ್ಮತತ್ತ್ವಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿ, ಸಮಸ್ತಯಮಾಡಿ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ರಸಾಸ್ವಾದವು ಆನಂದ ಸ್ವರೂಪವು; ರತಿ, ಹಾಸ, ಕರುಣ, ಅದ್ಭುತ ಮುಂತಾದ ಉಪಾಧಿಗಳೂ ಕೂಡ ತಮ್ಮ ವೈಯಕ್ತಿಕ ಗುಣಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಸಾತ್ವಿಕವಾದ ಸುಖಸ್ವರೂಪವಾದ ಆನಂದದಲ್ಲಿ ಲೀನವಾಗಿಬಿಡುವುವು ಎಂದು ಅನೇಕ ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಂದ ಭಟ್ಟನಾಯಕ, ಭೋಜ, ಅಭಿನವಗುಪ್ತ ಮುಂತಾದವರು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಇಂತಹ ರಸಾಸ್ವಾದ ಅಥವಾ ಆನಂದಾನುಭವ ಉಂಟಾಗಬೇಕಾದರೆ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಸಹ್ಯದಯರಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಅಭಿನವಗುಪ್ತನೂ, ಪುಣ್ಯಶಾಲಿಯಾದ ರಸಿಕನಾಗಿರಬೇಕೆಂದು ಭೋಜನೂ ತಿಳಿಸಿರುತ್ತಾರೆ.

Since 'Rasa' constitutes the essence of all art, a short explanatory note is considered desirable while commenting upon the names in the *Natyavarga*.

When we read good poetry, listen to good music, witness a good drama or see any excellent work of *art*, our elemental emotions (*Sthayibhavas*) are roused and nurtured; and we feel ourselves thrown into a state of rapture or *Ananda* which transcends the mundane reality. This is called *Rasa* or poetic sentiment which makes poetry or art enjoyable. Hence it is the *Taste* or character of a work of art and the prevailing feeling or sentiment in it, giving rise to that peculiar state of transcendental joy in the mind of the reader, listener or spectator, whatever be the theme of art—love or fury, pity or mirth. In the worldly reality *Ananda* is relative. It is contrasted with pain. Pain precedes and follows pleasure in the *Laukika* sphere; whereas in the *Alaukika* or idealised form, it is all pleasure and no pain, even the pain being transformed into pleasure or *Ananda* as a result of the *Bhavas* or emotions passing through the 'white heat of poetic imagination'.

Certain elemental emotions, called *Sthayibhavas* like love, laughter, pity etc., are roused by certain exciting causes and conditions named *Vibhavas* like the person or object of love, laughter or pity. The emotions so roused result in some kind of visible effects or external signs of the body called *Anubhavas*, like the talk and behaviour of the person who is moved by those emotions, which again are aided, amplified and further developed by *Vyabhicharibhavas*, viz., the numerous transitory states of mind or body, like yearning, cheer, shyness, misgiving, anxiety, fickleness, pride, painfulness, compassion etc. The net result is the manifestation of the *Sthayibhava* in its fully developed form—*Sringara*, *Hasya*, *Karuna* and so on, as the case may be, which constitutes the *Rasa* which is all pleasure or *Ananda*.

This *Ananda* is experienced both by the poet and the reader or spectator. Kinship of heart between the two is essential for the enjoyment of this 'Rasa-realisation'. *Rasika*, or *Sahridaya* is the name given to a person possessing such a heart which beats in unison with that of the poet.

उत्साहवर्धनो वीरः कारुण्यं करुणा घृणा ।

कृपा दयाऽनुकम्पा स्यादनुक्रोशोऽप्यथो हसः ॥ १८ ॥

ಉತ್ಸಾಹವರ್ಧನೋ ವೀರಃ ಕಾರುಣ್ಯಂ ಕರುಣಾ ಘೃಣಾ ।

ಕೃಪಾ ದಯಾಽನುಕಂಪಾ ಸ್ಯಾದನುಕ್ರೋಶೋಽಪ್ಯಥೋ ಹಸಃ ॥ ೧೮ ॥

हासो हास्यं च बीभत्सं विकृतं त्रिष्विदं द्वयम् ।

विस्मयोऽद्भुतमाश्चर्यं चित्रमप्यथ भैरवम् ॥ १९ ॥

ಹಾಸೋ ಹಾಸ್ಯಂ ಚ ಬೀಭತ್ಸಂ ವಿಕೃತಂ ತ್ರಿವಿಧಂ ದ್ವಯಮ್ ।

ವಿಸ್ಮಯೋಽದ್ಭುತಮಾಶ್ಚರ್ಯಂ ಚಿತ್ರಮಪ್ಯಥ ಭೈರವಮ್ ॥ ೧೯ ॥

दारुणं भीषणं भीष्मं घोरं भीमं भयानकम् ।

भयंकरं प्रतिभयं रौद्रं तूग्रममी त्रिषु ॥ २० ॥

ದಾರುಣಂ ಭೀಷಣಂ ಭೀಷ್ಮಂ ಘೋರಂ ಭೀಮಂ ಭಯಾನಕಮ್ ।

ಭಯಂಕರಂ ಪ್ರತಿಭಯಂ ರೌದ್ರಂ ತೂಗ್ರಮಮೀ ತ್ರಿಷು ॥ ೨೦ ॥

೧೮. उत्साहवर्धनः, वीरः ಈ ೨, ವೀರರವಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Heroism). कारुण्यम्, करुणा, घृणा, कृपा, दया, अनु-
कम्पा, अनुक्रोशः ಈ ೭, ಕರುಣೆ ಅಥವಾ ದಯೆಗೆ ಹೆಸರು
(Compassion or pathos).

೧೯. हसः, हासः, हास्यम् ಈ ೩, ಹಾಸ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Mirth,
laughter or derision). बीभत्सम्, विकृतम् ಈ ೨ ಭೀಭತ್ಸದ
(ಅಸಹ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರ) ಹೆಸರು (Disgust). ಈ ಎರಡೂ
ತ್ರಿಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ರಸದ ಹೆಸರಾದಾಗ ಮಾತ್ರ ಪುಲ್ಲಿಂಗ.
विस्मयः, अद्भुतम्, आश्चर्यम्, चित्रम् ಈ ೪, ಆಶ್ಚರ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು
(Surprise).

೨೦. भैरवम्, दारुणम्, भीषणम्, भीष्मम्, घोरम्,

चतुर्दश दरस्त्रासो भीतिर्भीः साध्वसं भयम् ।

विकारो मानसो भावोऽनुभावो भावबोधकः ॥ २१ ॥

ಚತುರ್ದಶ ದರಸ್ತ್ರಾಸೋ ಭೀತಿರ್ಭಿಃ ಸಾಧ್ವಸಂ ಭಯಮ್ |

ವಿಕಾರೋ ಮಾನಸೋ ಭಾವೋಽನುಭಾವೋ ಭಾವಬೋಧಕಃ || ೨೧ ||

गर्वोऽभिमानोऽहंकारो मानश्चित्तसमुन्नतिः ।

(दर्पोऽवलेपोऽवष्टम्भश्चित्तोद्रेकः स्मयो मदः)

अनादरः परिभवः परीभावस्तिरस्क्रिया ॥ २२ ॥

ಗರ್ವೋಽಭಿಮಾನೋಽಹಂಕಾರೋ ಮಾನಶ್ಚಿತ್ತಸಮುನ್ನತಿಃ |

(ದರ್ಪೋಽವಲೇಪೋಽವಷ್ಟಮ್ಭಶ್ಚಿತ್ತೋದ್ರೇಕಃ ಸ್ಮಯೋ ಮದಃ ||)

ಅನಾದರಃ ಪರಿಭವಃ ಪರೀಭಾವಸ್ತಿರಸ್ಕ್ರಿಯಾ || ೨೨ ||

भीमम्, भयानकम्, भयंकरम्, प्रतिभयम् ६, ಭಯಾನಕವು (Terror, horror). रौद्रम्, उग्रम् ७, ಉಗ್ರವು (Wrath).

अद्भुत शब्दದಿಂದ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗಿರುವ ಈ ೧೪ ಶಬ್ದಗಳು ರಸವನ್ನು ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಸುವಾಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ, ಆ ರಸವುಳ್ಳ ವಸ್ತು ಮುಂತಾದು ವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಾಗ ವಾಚ್ಯಲಿಂಗವಾಗಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. अद्भुतम् ಎಂಬುದು ಅನ್ಯಯವೂ ಉಂಟು.

೨೧. दरः, त्रासः, भीतिः, भीः, साध्वसम्, भयम् ६, ಭಯ (Fear). मनोविकारಕ್ಕೆ भावः ಎಂದು ಹೆಸರು (An emotional state). ಭಾವವನ್ನು ಬಾಹ್ಯವಾಗಿ ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವ ಮುಖವಿಕಾರ ಮುಂತಾದುದು अनुभावः ಎನಿಸುವುದು (Expression of an emotion by look or gesture).

೨೨-೨೩. गर्वः, अभिमानः, अहङ्कारः ७, ಅಹಂಕಾರ (egotism or pride). ಆತ್ಮಗೌರವಕ್ಕೆ (Self-respect) मानः ಎಂದು ಹೆಸರು.

ರೀಡಾವಮಾನನಾವಜ್ಞಾವಹೇಲನಮಸೂಕ್ಷಣಮ್ ।

ಮನ್ದಾಕ್ಷಂ ಹೀಸ್ತ್ರಪಾ ವ್ರೀಡಾ ಲಜ್ಜಾ ಸಾಽಪತ್ರಪಾಽನ್ಯತಃ ॥ ೨೩ ॥

ರೀಡಾವಮಾನನಾವಜ್ಞಾವಹೇಲನಮಸೂಕ್ಷಣಮ್ ।

ಮಂದಾಕ್ಷಂ ಹೀಸ್ತ್ರಪಾ ವ್ರೀಡಾ ಲಜ್ಜಾ ಸಾಽಪತ್ರಪಾಽನ್ಯತಃ ॥ ೨೩ ॥

ಕ್ಷಾಂತಿಸ್ತಿದಿಕ್ಷಾಽಭಿಧ್ಯಾ ತು ಪರಸ್ಯ ವಿಷಯೇ ಸ್ಫುಹಾ ।

ಅಕ್ಷಾಂತಿರೀರ್ಷ್ಯಾಽಸೂಯಾ ತು ದೋಷಾರೋಪೋ ಗುಣೇಷ್ವಪಿ ॥ ೨೪ ॥

ಕ್ಷಾಂತಿಸ್ತಿದಿಕ್ಷಾಽಭಿಧ್ಯಾ ತು ಪರಸ್ಯ ವಿಷಯೇ ಸ್ಫುಹಾ ।

ಅಕ್ಷಾಂತಿರೀರ್ಷ್ಯಾಽಸೂಯಾ ತು ದೋಷಾರೋಪೋ ಗುಣೇಷ್ವಪಿ ॥ ೨೪ ॥

ದರ್ಪಃ, ಅವಶ್ರೇಷಃ, ಅವಘ್ರಮಃ, ಚಿತ್ತೋದ್ರೇಕಃ, ಸ್ವಯಃ, ಮದಃ ಓ, ಮದ (Arrogance). ಇದು ಹೆಚ್ಚುಗೈಯ ಪಜ್ಜುಯ ಪದಗಳು.

ಅನಾದರಃ, ಪರಿಭವಃ, ಪರಿಭಾವಃ, ತಿರಸ್ಕರಿಸ್ಯಾ, ರೀಡಾ, ಅವಮಾನನಾ, ಅವಜ್ಞಾ, ಅವಹೇಲನಮ್, ಅಸೂಕ್ಷಣಮ್ ಓ, ಅನಾದರ ಅಥವಾ ತಿರಸ್ಕಾರ (Disrespect).

ಮನ್ದಾಕ್ಷಮ್, ಹೀಃ, ತ್ರಪಾ, ವ್ರೀಡಾ, ಲಜ್ಜಾ ಖ, ನಾ ಚಿ ಕೆ (Modesty or shame). ಅಪತ್ರಪಾ ಎಂದರೆ ಇತರರ ದೆಶೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಾಚಿಕೆ (Bashfulness).

೨೪. ಕ್ಷಾಂತಿಃ, ತಿದಿಕ್ಷಾ ಁ, ಸೈರಣಿ (Forbearance, patience). ಅಭಿಧ್ಯಾ, ಪರಸ್ಪತ್ತಿನ ಆಶೆ (Covetousness). ಅಕ್ಷಾಂತಿಃ, ಀರ್ಷ್ಯಾ ಁ, ಪರರ ಪ್ರೀಯಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಅಸಹನೆ ಎಂದರೆ ಹೊಟ್ಟೆ ಕಿಚ್ಚು (Envy or impatience of another's success, jealousy). ಅಸೂಯಾ ಎಂದರೆ ಪರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಆರೋಪಿಸುವಿಕೆ (Disparagement of the merits of others out of jealousy).

ವೈರಂ ವಿರೋಧೋ ವಿद्वೇಷೋ ಮನ್ಯುಶೋಕೌ ತು ಶುಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪೋಽನುತಾಪಶ್ಚ ವಿಪ್ರತೀಸಾರ ಇತ್ಯಪಿ ॥ ೨೫ ॥

ವೈರಂ ವಿರೋಧೋ ವಿದ್ವೇಷೋ ಮನ್ಯುಶೋಕೌ ತು ಶುಕ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪೋಽನುತಾಪಶ್ಚ ವಿಪ್ರತೀಸಾರ ಇತ್ಯಪಿ ॥ ೨೫ ॥

ಕೋಪಕ್ರೋಧಾಮರ್ಷರೋಷಪ್ರತಿಘಾ ರುಡ್ ಕ್ರುಧೌ ಸ್ತ್ರಿಯೌ ।

ಶುಚೌ ತು ಚರಿತೇ ಶೀಲಮುನ್ಮಾದಶ್ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮಃ ॥ ೨೬ ॥

ಕೋಪಕ್ರೋಧಾಃ ಮರ್ಷರೋಷಪ್ರತಿಘಾ ರುಡ್ ಕ್ರುಧೌ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಶುಚೌ ತು ಚರಿತೇ ಶೀಲಮುನ್ಮಾದಶ್ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮಃ ॥ ೨೬ ॥

ಪ್ರೇಮಾ ನಾ ಪ್ರಿಯತಾ ಹಾರ್ದಂ ಪ್ರೇಮ ಸ್ನೇಹೋಽಥ ದೋಹದಮ್ ।

ಇಚ್ಛಾ ಕಾಂಕ್ಷಾ ಸ್ಪೃಹಾ ತೃಡಾಞ್ಚಾ ಲಿಪ್ಸಾ ಮನೋರಥಃ ॥ ೨೭ ॥

ಪ್ರೇಮಾ ನಾ ಪ್ರಿಯತಾ ಹಾರ್ದಂ ಪ್ರೇಮ ಸ್ನೇಹೋಽಥ ದೋಹದಮ್ ।

ಇಚ್ಛಾ ಕಾಂಕ್ಷಾ ಸ್ಪೃಹಾ ತೃಡಾಞ್ಚಾ ಲಿಪ್ಸಾ ಮನೋರಥಃ ॥ ೨೭ ॥

೨೫ ವೈರಮ್, ವಿರೋಧಃ, ವಿದ್ವೇಷಃ ೧, ಹಗೆತನ (Enmity or hatred). ಮನ್ಯುಃ, ಶೋಕಃ, ಶುಕ್ ೨, ಶೋಕ (Grief). ಶುಕ್ ಶಬ್ದವು ಚಾನ್ತವು.

ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಃ, ಅನುತಾಪಃ, ವಿಪ್ರತೀಸಾರಃ ೨, ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ (Repentance).

೨೬. ಕೋಪಃ, ಕ್ರೋಧಃ, ಅಮರ್ಷಃ, ರೋಷಃ, ಪ್ರತಿಘಃ, ರುಡ್, ಕ್ರುಢ ೨, ಸಿಟ್ಟು (Wrath or rage). ರುಡ್ ಶಬ್ದವು ಸಾನ್ತವು; ಇದು ಮತ್ತು ಕ್ರುಢ ಶಬ್ದಗಳು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗಗಳು.

ಶುಚಿವಾದ ನಡತೆಗೆ (Good Conduct) ಶೀಲಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಉನ್ಮಾದಃ, ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮಃ ಈ ೨, ಹುಚ್ಚಿಗೆ ಹೆಸರು (Madness).

೨೭. ಪ್ರೇಮಾ, ಪ್ರಿಯತಾ, ಹಾರ್ದಮ್, ಪ್ರೇಮ, ಸ್ನೇಹಃ ೨, ಸ್ನೇಹ

ಕಾಮೋಽಮಿಲಾಪಸ್ತರ್ಷಶ್ಚ ಸೌತ್ಯರ್ಥಂ ಲಾಲಸಾ ದ್ವಯೋಃ |

उपाधिर्ना धर्मचिन्ता पुंस्याधिर्मानसी व्यथा ॥ २८ ॥

ಕಾಮೋಽಭಿಲಾಷಂತರ್ಪೃಷ್ಠ ಸೋಽತ್ಯರ್ಥಂ ಉಲಸಾ ದ್ವಯೋಃ |

ಉಪಾಧಿನಾ ಧರ್ಮಚಿಂತಾ ಪುಂಸ್ಯಾಧಿರ್ಮಾನಸೀ ವ್ಯಥಾ || ೨೮ ||

(Affection or friendship) ಪ್ರೇಮಾ ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವು, ನಾನ್ತವು; ಪ್ರೇಮ ಎಂಬುದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ, ಸ್ನೇಹಃ ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗ, ಉಳಿದ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ರೂಪಭೇದ ದಿಂದ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

೨೮. ¹ದೋಹದಮ್, (ದೋಹದಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಉಂಟು) ಇಚ್ಛಾ, ಕಾಂಕ್ಷಾ, ಸ್ಪೃಹಾ, ईहा, तृट्, वाञ्छा, लिप्सा, मनोरथಃ, ಕಾಮಃ, ಅಮಿಲಾಪಃ, ತರ್ಪಃ ೧೨, ಇಚ್ಛೈ, ಆಸೆ, ಕೋರಿಕೆ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು (Desire). ಲಾಲಸಾ ಎಂದರೆ ಅತಿಶಯವಾದ ಆಸೆ (Ardent desire). ಲಾಲಸಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ.

उपाधिಃ, धर्मचिन्ता ೨, ಪುಣ್ಯದ ಯೋಚನೆ (Virtuous reflection). उपाधि ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ. ಮನಸ್ಸಿನ ವ್ಯಥೆಗೆ आधिಃ ಎಂದು ಹೆಸರು (Mental agony). ಈ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ.

೨೯. चिन्ता, स्मृतिಃ, आध्यानम् ೩, ಸ್ಮರಿಸುವುದು, ನೆನೆಯುವುದು (Recollection ; anxious thought). उत्कण्ठा,

1. **ದೋಹದ** ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಆಸೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥವಿದ್ದರೂ, ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಗರ್ಭಿಣೀ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಬಯಕೆ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುತ್ತಾರೆ. ಔಪಚಾರಿಕವಾಗಿ ಕೆಲವು ಗಿಡಗಳ ಬಯಕೆಗೂ ಈ ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. (The longing of a pregnant woman for particular objects is called *Dohada*. 'It is said of plants also, figuratively, which at budding time long to be touched by the foot or by the mouth of a lovely woman').

ಸ್ಯಾಚ್ಚಿಂತಾ ಸ್ಮೃತಿರಾಧ್ಯಾನಮುತ್ಕಂಠೋತ್ಕಲಿಕೇ ಸಮೇ ।

ಉತ್ಸಾಹೋಽಧ್ಯವಸಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಸ ವೀರ್ಯಮತಿಶಕ್ತಿಭಾಕ್ ॥ ೨೯ ॥

ಸ್ಯಾಚ್ಚಿಂತಾ ಸ್ಮೃತಿರಾಧ್ಯಾನಮುತ್ಕಂಠೋತ್ಕಲಿಕೇ ಸಮೇ ।

ಉತ್ಸಾಹೋಽಧ್ಯವಸಾಯಃ ಸ್ಯಾತ್ಸ ವೀರ್ಯಮತಿಶಕ್ತಿಭಾಕ್ ॥ ೨೯ ॥

ಕಪಟೋಽಸ್ತ್ರೀ ವ್ಯಾಜದಮ್ಭೋಪಧಯದ್ಛದ್ವೈತವೇ ।

ಕುಸ್ಮೃತಿರ್ನಿಕೃತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಮಾದೋಽನವಧಾನತಾ ॥ ೩೦ ॥

ಕಪಟೋಽಸ್ತ್ರೀ ವ್ಯಾಜದಮ್ಭೋಪಧಯದ್ಛದ್ವೈತವೇ ।

ಕುಸ್ಮೃತಿರ್ನಿಕೃತಿಃ ಶಾಸ್ತ್ರಂ ಪ್ರಮಾದೋಽನವಧಾನತಾ ॥ ೩೦ ॥

ಕೌತೂಹಲಂ ಕೌತುಕಂ ಚ ಕುತುಕಂ ಚ ಕುತೂಹಲಮ್ ।

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ವಿಲಾಸವಿವ್ವೋಕವಿಭ್ರಮಾ ಲಲಿತಂ ತಥಾ ॥ ೩೧ ॥

ಕೌತೂಹಲಂ ಕೌತುಕಂ ಚ ಕುತುಕಂ ಚ ಕುತೂಹಲಮ್ ।

ಸ್ತ್ರೀಣಾಂ ವಿಲಾಸವಿವ್ವೋಕವಿಭ್ರಮಾ ಲಲಿತಂ ತಥಾ ॥ ೩೧ ॥

ಉತ್ಕಲಿಕಾ ೨, ಈಗಲೇ ಬೇಕೆಂಬ ಆಸೆ ಅಥವಾ ಆಸಕ್ತಿ (Impatient longing). ಉತ್ಸಾಹಃ, ಅಧ್ಯವಸಾಯಃ ೨, ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ (Effort, perseverance). ವೀರ್ಯಮ್ ಎಂದರೆ ಬಹಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಉತ್ಸಾಹ (Fortitude or power).

೩೦. ಕಪಟಃ, ವ್ಯಾಜಃ, ದಮ್ಭಃ, ಉಪಧಿಃ, ಛದ್ವ, ಕೈತವಮ್, ಕುಸ್ಮೃತಿಃ, ನಿಕೃತಿಃ, ಶಾಸ್ತ್ರಮ್ ೯, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ (Hypocrisy or fraud). ಪ್ರಮಾದಃ, ಅನವಧಾನತಾ ೨, ಜಾಗರೂಕತೆ ತಪ್ಪುವಿಕೆ (Inadvertency or blunder).

೩೧-೩೨. ಕೌತೂಹಲಮ್, ಕೌತುಕಮ್, ಕುತುಕಮ್, ಕುತೂಹಲಮ್ ೪, ಕುತೂಹಲ (Eagerness or curiosity).

ವಿಲಾಸಃ, ವಿವ್ವೋಕಃ, ವಿಭ್ರಮಃ, ಲಲಿತಮ್, ಹೆಲಾ, ಲೀಲಾ

ಹೇಲಾ ಲೀಲೆಯಮಿ ಹಾವಾ: ಕ್ರಿಯಾ: ಶೃಂಗಾರಭಾವಜಾ: |

ದ್ರವಕೇಲಿಪರಿಹಾಸಾ: ಕ್ರೀಡಾ ಲೀಲಾ ಚ ನರ್ಮ ಚ || ೩೨ ||

ಹೇಲಾ ಲೀಲೇತ್ಯಮಿ ಹಾವಾ: ಕ್ರಿಯಾ: ಶೃಂಗಾರಭಾವಜಾ: |

ದ್ರವಕೇಲಿಪರಿಹಾಸಾ: ಕ್ರೀಡಾ ಲೀಲಾ ಚ ನರ್ಮ ಚ || ೩೨ ||

ವ್ಯಾಜೋಽಪದೇಶೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಚ ಕ್ರೀಡಾ ಖೇಲಾ ಚ ಕುರ್ದನಮ್ |

ಘರ್ಮೋ ನಿದಾಘ: ಸ್ವೇದ: ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಲಯೋ ನೃಚೇಷ್ಠತಾ || ೩೩ ||

ವ್ಯಾಜೋಽಪದೇಶೋ ಲಕ್ಷ್ಯಂ ಚ ಕ್ರೀಡಾ ಖೇಲಾ ಚ ಕುರ್ದನಮ್ |

ಘರ್ಮೋ ನಿದಾಘ: ಸ್ವೇದ: ಸ್ಯಾತ್ಪ್ರಲಯೋ ನೃಚೇಷ್ಠತಾ || ೩೩ ||

ಅವಹಿತಾಕಾರಗುಪ್ತಿ: ಸಮೌ ಸಂವೇಗಸಂಭ್ರಮೌ |

ಸ್ಯಾದಾಚ್ಛುರಿತಕಂ ಹಾಸ: ಸೋತ್ರಾಸ: ಸ ಮನಾಕ್ ಸ್ಮಿತಮ್ ೩೪

ಅವಹಿತಾಕಾರಗುಪ್ತಿ: ಸಮೌ ಸಂವೇಗಸಂಭ್ರಮೌ |

ಸ್ಯಾದಾಚ್ಛುರಿತಕಂ ಹಾಸ: ಸೋತ್ರಾಸ: ಸ ಮನಾಕ್ ಸ್ಮಿತಮ್ || ೩೪ ||

೬, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಶೃಂಗಾರಭಾವದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು (Dalliance or coquetish behaviour). ಇದಕ್ಕೆ ಹಾವಾ: ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

ದ್ರವ:, ಕೇಲಿ:, ಪರಿಹಾಸ:, ಕ್ರೀಡಾ, ಲೀಲಾ, ನರ್ಮ ೬, ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಪ್ರೇಮದ ಆಟ (Amourous sport).

೩೩. ವ್ಯಾಜ:, ಅಪದೇಶ:, ಲಕ್ಷ್ಯಮ್ ೩, ನೆವ (Pretence or disguise). ಕ್ರೀಡಾ, ಖೇಲಾ, ಕುರ್ದನಮ್ ೩, ಚಂಡು, ಬುಗುರಿ ಮುಂತಾದ ಆಟ (Play or game).

ಘರ್ಮ:, ನಿದಾಘ:, ಸ್ವೇದ: ೩, ಬೆವರು (Sweat). ಪ್ರಲಯ:, ನೃಚೇಷ್ಠತಾ ೨, ಸಿಟ್ಟು, ಸಂತೋಷ ಮುಂತಾದ ಮನಸ್ಸಿನ ವೇದನೆ ಹೆಚ್ಚಿ ಮೈಮರೆಯುವುದು (Fainting).

೩೪. ಅವಹಿತಾ, ಆಕಾರಗುಪ್ತಿ: ೨, ಮನೋವೇದನೆಗಳಿಂದ

ಮಧ್ಯಮಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಹಸಿತಂ ರೋಮಾಂಶ್ಚೋ ರೋಮಹರ್ಷಣಮ್ |

ಕ್ರಂದಿತಂ ರುದಿತಂ ಕ್ರುಢಂ ಜೃಂಭಸ್ತು ತ್ರಿಷು ಜೃಂಭಣಮ್ || ೩೪ ||

ಮಧ್ಯಮಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಹಸಿತಂ ರೋಮಾಂಶ್ಚೋ ರೋಮಹರ್ಷಣಮ್ ||

ಕ್ರಂದಿತಂ ರುದಿತಂ ಕ್ರುಢಂ ಜೃಂಭಸ್ತು ತ್ರಿಷು ಜೃಂಭಣಮ್ || ೩೪ ||

ವಿಪ್ರಲಮ್ಬೋ ವಿಸಂವಾದೋ ರಿಕ್ಷಣಂ ಸ್ವಲನಂ ಸಮೇ |

ಸ್ಯಾನಿद्रಾ ಶಯನಂ ಸ್ವಾಪಃ ಸ್ವಪ್ನಃ ಸಂವೇಶ ಇತ್ಯಪಿ || ೩೫ ||

ವಿಪ್ರಲಂಭೋ ವಿಸಂವಾದೋ ರಿಂಗಣಂ ಸ್ವಲನಂ ಸಮೇ |

ಸ್ಯಾನಿದ್ರಾ ಶಯನಂ ಸ್ವಾಪಃ ಸ್ವಪ್ನಃ ಸಂವೇಶ ಇತ್ಯಪಿ || ೩೫ ||

ಉಂಟಾದ ಶರೀರವಿಕಾರಗಳನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು (Dissimulation).

ಸಂವೇಗಃ, ಸಂಭ್ರಮಃ ೧, ಹರ್ಷಪೋಷಾದಿಗಳಿಂದ ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ತ್ವರೆಯನ್ನು ಅಥವಾ ಗಾಬರಿಯನ್ನು ತೋರಿಸುವುದು (Excitement or hurry due to joy or fear). ಮತ್ತೊಬ್ಬರನ್ನು ಹಂಗಿಸಿ ನಗುವುದಕ್ಕೆ (A hoarse laugh or derision) ಆಚ್ಛುರಿತಮ್ ಎಂದೂ, ಮುಗುಳು ನಗೆ ಅಥವಾ ಕಿರುನಗೆಗೆ (Smile) ಸ್ಥಿತಮ್ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

೩೪. ವಿಹಸಿತಮ್ ಎಂದರೆ ಮಧ್ಯಸ್ತವಾದ ನಗು (Gentle laugh). ರೋಮಾಂಶ್ಚಃ, ರೋಮಹರ್ಷಣಮ್ ೧, ರೋಮಾಂಚವಾಗುವಿಕೆ (Horripilation). ಕ್ರಂದಿತಮ್, ರುದಿತಮ್, ಕ್ರುಢಮ್ ೩, ಅಳುವುದು (Weeping). ಜೃಂಭಃ, ಜೃಂಭಣಮ್ ೧, ಆಕಳಿಕೆ (Yawning).

೩೫. ವಿಪ್ರಲಮ್ಬಃ, ವಿಸಂವಾದಃ ೧, ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ವ್ಯತ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ನುಡಿಯುವುದು (Contradiction, disagreement or disappointment). ರಿಕ್ಷಣಮ್, ಸ್ವಲನಮ್ ೧, ನಡೆನುಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಾರಿ ತಪ್ಪುವುದು (A slip or error in speech or conduct).

ನಿद्रಾ, ಶಯನಮ್, ಸ್ವಾಪಃ, ಸ್ವಪ್ನಃ, ಸಂವೇಶಃ ೫, ನಿದ್ರೆ (Sleep).

ತಂದ್ರಿ ಪ್ರಮೀಲಾ ಭ್ರಕುಟಿ: ಭ್ರಕುಟಿಭ್ರಕುಟಿಖ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಅದೃಢಿ: ಸ್ಯಾದಸೌಮ್ಯೇಽಕ್ಷಿಣ ಸಂಸಿದ್ಧಿಪ್ರಕೃತಿ ತ್ವಿಮೇ ॥ ೩೭ ॥

ತಂದ್ರೀ ಪ್ರಮೀಲಾ ಭ್ರಕುಟಿ: ಭ್ರಕುಟಿಭ್ರಕುಟಿಖ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಅದೃಢಿ: ಸ್ಯಾದಸೌಮ್ಯೇಽಕ್ಷಿಣ ಸಂಸಿದ್ಧಿಪ್ರಕೃತಿ ತ್ವಿಮೇ ॥ ೩೭ ॥

ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಸ್ವಭಾವಶ್ಚ ನಿಸರ್ಗಶ್ಚಾಥ ವೇಪಥು: ।

ಕರ್ಮೋಽಥ ಕ್ಷಣ ಉದ್ವರ್ಷೋ ಮಹ ಉದ್ವವ ಉತ್ಸವ: ॥ ೩೮ ॥

॥ ಇತಿ ನಾಟ್ಯವರ್ಗ: ॥

ಸ್ವರೂಪಂ ಚ ಸ್ವಭಾವಶ್ಚ ನಿಸರ್ಗಶ್ಚಾಥ ವೇಪಥು: ।

ಕರ್ಮೋಽಥ ಕ್ಷಣ ಉದ್ವರ್ಷೋ ಮಹ ಉದ್ವವ ಉತ್ಸವ: ॥ ೩೮ ॥

॥ ಇತಿ ನಾಟ್ಯವರ್ಗ: ॥

೩೭-೩೮. ತಂದ್ರಿ, ಪ್ರಮೀಲಾ ೨, ಆಯಾಸದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ಥಿತಿ (Lassitude). ಭ್ರಕುಟಿ:, ಭ್ರಕುಟಿ:, ಭ್ರಕುಟಿ: ೩, ಹುಬ್ಬು ಗಂಟು ಹಾಕುವುದು (Frown).

ಬಿರುನೋಟಕ್ಕೆ (A look of displeasure) ಅದೃಢಿ: ಎಂದು ಹೆಸರು. ಸಂಸಿದ್ಧಿ:, ಪ್ರಕೃತಿ:, ಸ್ವರೂಪಂ, ಸ್ವಭಾವ:, ನಿಸರ್ಗ: ಈ ೫, ಸ್ವಭಾವಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (The natural state).

ನಡುಗುವುದಕ್ಕೆ (Trembling or a tremor) ವೇಪಥು:, ಕರ್ಮ: ಎಂದು ೨ ಹೆಸರುಗಳು.

ಕ್ಷಣ:, ಉದ್ವರ್ಷ:, ಮಹ:, ಉದ್ವವ:, ಉತ್ಸವ: ಈ ೫, ಉತ್ಸವಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (A festival or jubilee).

॥ ಅಥ ಪಾತಾಲಭೋಗಿವರ್ಗ: ॥

ಅಧೋಭುವನಪಾತಾಲಂ ಬಲಿಸದ್ವ ರಸಾತಲಮ್ ।

ನಾಗಲೋಕೋಽಥ ಕುಹರಂ ಶುಭಿರಂ ವಿವರಂ ಬಿಲಮ್ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ಪಾತಾಲಭೋಗಿವರ್ಗಃ ॥

ಅಧೋಭುವನಪಾತಾಲಂ ಬಲಿಸದ್ವ ರಸಾತಲಮ್ ।

ನಾಗಲೋಕೋಽಥ ಕುಹರಂ ಶುಭಿರಂ ವಿವರಂ ಬಿಲಮ್ ॥ ೧ ॥

छिद्रं निर्व्यथनं रोकं रन्ध्रं श्वभ्रं वपा शुभिः ।

गर्तावतौ भुवि श्वभ्रे सरन्ध्रे शुभिरं त्रिषु ॥ २ ॥

ಅಧೋಭುವನಪಾತಾಲಂ ಬಲಿಸದ್ವ ರಸಾತಲಮ್ ।

ನಾಗಲೋಕೋಽಥ ಕುಹರಂ ಶುಭಿರಂ ವಿವರಂ ಬಿಲಮ್ ॥ ೧ ॥

೧-೨. ಅಧೋಭುವನಮ್, ¹ಪಾತಾಲಮ್, ಬಲಿಸದ್ವ, ರಸಾತಲಮ್, ನಾಗಲೋಕಃ ೫, ಪಾತಾಲಕ್ಕೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹೆಸರು (Each is a general name for the lower regions; the world of serpents or serpent-demons the sovereignty of which is said to belong to Bali. This is to be distinguished from Naraka, the place of punishment and torment).

ಕುಹರಮ್, ಶುಭಿರಮ್ (ಸುಭಿರಮ್), ವಿವರಮ್, ಬಿಲಮ್, ಛಿದ್ರಮ್,

1. ಪಾತಾಲ ಲೋಕಗಳು ಸಪ್ತಪಾತಾಲ ಗಳೆಂದು ಏಳು; ಅವು ಯಾವು ಎಂದರೆ— ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ರಸಾತಲ, ತಲಾಽತಲ, ಮಹಾತಲ, ಪಾತಾಲ ಗಳೆಂದು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತಾಲ ಎಂಬುದೂ ಒಂದು ಲೋಕವು; ಅದು ನಾಗಗಳೂ, ಸರ್ಪಗಳೂ ವಾಸಮಾಡುವ ಲೋಕವು. ಇದನ್ನೇ ನರಕಲೋಕ ಎಂದು ಭಾವಿಸಬಾರದು. ಪಾತಾಲವೂ ನರಕವೂ ಬೇರೆಬೇರೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಅನ್ಧಕಾರೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಧ್ವಾಂತಂ ತಮಿಸ್ರಂ ತಿಮಿರಂ ತಮಃ |

ಧ್ವಾಂತೇ ಗಾಡೇಽನ್ಧತಮಸಂ ಕ್ಷೀಣೇಽವತಮಸಂ ತಮಃ || ೩ ||

ಅಂಧಕಾರೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಧ್ವಾಂತಂ ತಮಿಸ್ರಂ ತಿಮಿರಂ ತಮಃ |

ಧ್ವಾಂತೇ ಗಾಡೇಽನ್ಧತಮಸಂ ಕ್ಷೀಣೇಽವತಮಸಂ ತಮಃ || ೩ ||

ವಿಷ್ವಕ್ಸಂತಮಸಂ ನಾಗಾಃ ಕಾಡ್ರವೇಯಾಸ್ತದೀಶ್ವರಃ |

ಶೇಷೋಽನಂತೋ ವಾಸುಕಿಸ್ತು ಸರ್ಪರಾಜೋಽಥ ಗೋನಸೇ || ೪ ||

ವಿಷ್ವಕ್ಸಂತಮಸಂ ನಾಗಾಃ ಕಾಡ್ರವೇಯಾಸ್ತದೀಶ್ವರಃ |

ಶೇಷೋಽನಂತೋ ವಾಸುಕಿಸ್ತು ಸರ್ಪರಾಜೋಽಥ ಗೋನಸೇ || ೪ ||

ನಿರ್ವ್ಯಥನಮ್, ರೋಕಮ್, ರನ್ಧ್ರಮ್, ಶ್ವಭ್ರಮ್, ವಪಾ, ಶುಫಿಃ (ಸುಫಿಃ)
೧೧ ರಂಧ್ರ ಅಥವಾ ಬಿಲ (Hole).

ಗರ್ತಃ, ಅವಠಃ, ೨, ನೆಲದಲ್ಲಿರುವ ಕೂಜ ಅಥವಾ ಹಗ್ಗೇವಿಗೆ ಹೆಸರು (A vacuity in the ground). ರಂಧ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದಕ್ಕೆ (perforated) ಶುಫಿರಮ್, (ಸುಫಿರಮ್) ಎಂದೂ ಹೆಸರು; ಈ ಶಬ್ದವು ವಸ್ತುವಿಗೆ ವಿಶೇಷಣವಾದಾಗ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತದೆ.

೩-೪. ಅನ್ಧಕಾರಃ, ಧ್ವಾಂತಮ್, ತಮಿಸ್ರಮ್, ತಿಮಿರಮ್, ತಮಃ
೫, ಕತ್ತಲೆಗೆ ಹೆಸರು (Darkness). ಅನ್ಧಕಾರ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕವೂ ಆಗುವುದು.

ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಗೆ (Thick darkness) ಅನ್ಧತಮಸಮ್ ಎಂದೂ, ಕಿರುಗತ್ತಲೆಗೆ (Slight darkness) ಅವತಮಸಮ್ ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ಇವು ಅಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದಗಳು.

ಎಲ್ಲಕಡೆಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ಕತ್ತಲೆಗೆ (Universal darkness) ಸಂತಮಸಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದೂ ಅಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದವು.

ನಾಗಾಃ, ಕಾಡ್ರವೇಯಾಃ ೨, ನಾಗಲೋಕದ ಹಾವುಗಳು (The Nagas which are hooded snakes having a human

face with serpent-like lower extremities supposed to be inhabiting the *Patala* or the underworld).

ನಾಗಗಳ ಒಡೆಯನಾದ ಆದಿಶೇಷನಿಗೆ ¹ ಶೇಷ: , ಅನಂತ: ಎಂದು ೨ ಹೆಸರುಗಳು (The Chief or King of the Nagas). ² ವಾಸುಕಿ:, ಸರ್ಪರಾಜ: ಈ ೨ ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ರಾಜನಾದ ವಾಸುಕಿಗೆ ಹೆಸರು (The Chief or King of serpents).

[ಸೂಚನೆ:— ಶೇಷ ನಿಗೂ ವಾಸುಕಿ ಗೂ ಈ ರೀತಿಯಾದ ಭೇದ ವಿದ್ದರೂ, ಕವಿಗಳು ಸರ್ಪರಾಜನಾದ ವಾಸುಕಿಯೂ, ನಾಗರಾಜನಾದ ಶೇಷನೂ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ ಎಂಬುವ ಹಾಗೆ ಇವರ ಹೆಸರುಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಉಪಾ:—ನಾಗಾನಂದ ನಾಟಕದಲ್ಲಿ “ನಾಗರಾಜೇನ ವಾಸುಕಿನಾ ಗರುಡಮಾನಭಿಹಿತ:” ಎಂದು ಹೇಳಿದೆ.]

1-2. “*Sesha* is the name of a celebrated mythological thousand-headed serpent regarded as the emblem of eternity whence he is also called *Ananta*, the infinite. In the Vishnu-Purana he and the serpents, *Vasuki* and *Takshaka* are described as sons of *Kadru*, but in one place, *Sesha* alone is called King of the *Nagas* or snakes (with human face) inhabiting *Patala*, while elsewhere *Vasuki* also is described as king of the *Nagas*, and *Takshaka* of the serpents.

“The thousand-headed *Sesha* is sometimes represented as forming the Couch and Canopy of Vishnu while sleeping during the intervals of creation, sometimes as supporting the seven *Patalas* with the seven regions above them and therefore the entire world.

“*Vasuki* is (therefore) one of the three Chief Kings of the Nagas, the other two being *Sesha* and *Takshaka*. The gods and demons used the serpent *Vasuki* as a rope for twisting round the mountain *Mandara* when they churned the ocean”—‘*Religious Thought and Life in India*’ by Sir M. Monier Williams.

ತಿಲಿತ್ತಸಃ ಸ್ಯಾದ್‌ಜಗರೇ ಶಯುರ್‌ವಾಹಸ ಇತ್ಯುಭೌ |

ಅಲಗದೋ ಜಲವ್ಯಾಲಃ ಸಮೌ ರಾಜಿಲಙ್ಕುಙ್ಕುಭೌ || ೪ ||

ತಿಲಿತ್ತಃ ಸ್ಯಾದ್‌ಜಗರೇ ಶಯುರ್‌ವಾಹಸ ಇತ್ಯುಭೌ |

ಅಲಗದೋ ಜಲವ್ಯಾಲಃ ಸಮೌ ರಾಜಿಲಙ್ಕುಙ್ಕುಭೌ || ೪ ||

ಮಾಲುಧಾನೋ ಮಾತುಲಾಹಿರ್ನಿರ್ಮುಕ್ತೋ ಮುಕ್ತಕಶ್ಚಕಃ |

ಸರ್ಪಃ ಪೃಥಾಕುರ್ಭುಜಗೋ ಭುಜಙ್ಗೋಽಹಿರ್ಭುಜಗಮಃ || ೬ ||

ಮಾಲುಧಾನೋ ಮಾತುಲಾಹಿರ್ನಿರ್ಮುಕ್ತೋ ಮುಕ್ತಕಶ್ಚಕಃ |

ಸರ್ಪಃ ಪೃಥಾಕುರ್ಭುಜಗೋ ಭುಜಙ್ಗೋಽಹಿರ್ಭುಜಗಮಃ || ೬ ||

೫. ¹ಗೋನಸಃ (ಗೋನಾಸಃ), ತಿಲಿತ್ತಸಃ ೨, ಹೆಬ್ಬಾವು (Boa-constrictor). ²ಅಜಗರಃ, ಶಯುಃ, ವಾಹಸಃ ೩, ದಾಸರ ಹಾವು (A variety of Boa or a huge serpent). ಅಲಗದಃ, ಜಲವ್ಯಾಲಃ ೨, ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ ಹಾವು (Water-snake). ರಾಜಿಲಃ, ಙ್ಕುಙ್ಕುಭಃ ಈ ೨, ಎರಡು ಶಲೆ ಹಾವಿಗೆ ಹೆಸರು (A snake with two heads).

೬. ಮಾಲುಧಾನಃ, ಮಾತುಲಾಹಿಃ ೨, ಮಂಚದ ಕಾಲಿನ ಆಕಾರವುಳ್ಳ ಚಿತ್ರಚಿತ್ರವಾಗಿರುವ ಹಾವು. ಇದನ್ನು ಉಸರವಳ್ಳಿ ಹಾವು ಎಂದು

1. ಗೋನಸಃ ಎಂದರೆ ಗೋರಿವ ನಾಸಾ ಅಸ್ಯ ಗೋನಸಃ or ಗೋನಾಸಃ ಗೋವಿನಂತೆ ಮೂಗು ಉಳ್ಳುದು ('Cow nose'). ಕೆಲವು ಹೆಬ್ಬಾವಿನ ಮೂಗು ಹೀಗೆಯೇ ಇರುವುದು.

2. ಅಜಗರಃ ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಗೃ-ನಿಗರಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿ, ಅಜಸ್ಯ ಗರಃ = ಅಜಗರಃ ಎಂದಾಗಿದೆ. ಅಡು, ಮೇಕೆ ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಸುಂಗುವುದು (Goat-swallower) ಎಂದೂ, ಅಥವಾ 'ಅಜೋ (ನಿತ್ಯೋ) ಗರೌ (ವಿಷಂ) ಯಸ್ಯ'—ಅಜಗರಃ ಎಂದರೆ ಯಾವಾಗಲೂ ವಿಷವುಳ್ಳುದು (Constantly having poison) ಎಂದೂ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಅರ್ಥ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಆಶೀವಿಷೋ ವಿಷಧರಃ ಚಕ್ರೀ ವ್ಯಾಲಃ ಸರೀಸೃಪಃ ।

ಕುಂಡಲೀ ಗೂಢಪಾಚ್ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಾಃ ಕಾಕೋದರಃ ಫಣೀ ॥ ೭ ॥

ಅಶೀವಿಷೋ ವಿಷಧರಃ ಚಕ್ರೀ ವ್ಯಾಲಃ ಸರೀಸೃಪಃ ।

ಕುಂಡಲೀ ಗೂಢಪಾಚ್ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಾಃ ಕಾಕೋದರಃ ಫಣೀ ॥ ೭ ॥

ದರ್ವೀಕರೋ ದೀರ್ಘಪೃಷ್ಠೋ ದಂದಶೂಕೋ ಬಿಲೇಶಯಃ ।

ಉರಗಃ ಪನ್ನಗೋ ಭೌಗೀ ಜಿಹ್ವಗಃ ಪವನಾಶನಃ ॥ ೮ ॥

ದರ್ವೀಕರೋ ದೀರ್ಘಪೃಷ್ಠೋ ದಂದಶೂಕೋ ಬಿಲೇಶಯಃ ।

ಉರಗಃ ಪನ್ನಗೋ ಭೌಗೀ ಜಿಹ್ವಗಃ ಪವನಾಶನಃ ॥ ೮ ॥

ಕರೆಯುವರು (A kind of variegated snake). ನಿರ್ಮುಕ್ತಃ, ಮುಕ್ತಕಚ್ಚುಕಃ: ೨, ಪೊರೆಬಿಟ್ಟ ಹಾವು (A snake that has cast off its slough).

೭-೮. ಸರ್ಪಃ, ಪೃದಾಕುಃ, ಭುಜಗಃ, ಭುಜಂಗಃ, ಅಹಿಃ, ಭುಜಙ್ಗಮಃ, ಆಶೀವಿಷಃ, ವಿಷಧರಃ, ಚಕ್ರೀ, ವ್ಯಾಲಃ, ಸರೀಸೃಪಃ, ಕುಂಡಲೀ, ಗೂಢಪಾತ್, ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಾಃ, ಕಾಕೋದರಃ, ಫಣೀ, ದರ್ವೀಕರಃ, ದೀರ್ಘಪೃಷ್ಠಃ, ದಂದಶೂಕಃ, ಬಿಲೇಶಯಃ, ಉರಗಃ, ಪನ್ನಗಃ, ಭೌಗೀ, ಜಿಹ್ವಗಃ, ಪವನಾಶನಃ ಈ ೨೫, ಹಾವಿಗೆ ಹೆಸರು (Snake).

ಮುಂದಿನ ಮೂರು ಪಞ್ಚಾಯ ಹೆಚ್ಚಿಗೆಯ ಪಾಠದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಸರು ಗಳು ಯಾವುವೆಂದರೆ—ಲೆಲಿಹಾನಃ, ದ್ವಿರಸನಃ, ಗೋಕರ್ಣಃ, ಕಚ್ಚುಕೀ, ಕುಂಭಿನಸಃ, ಫಣಧರಃ, ಹರಿಃ, ಭೌಗಧರಃ ಈ ೮ ಕೂಡ ಹಾವಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು (More names for the snake).

ಹಾವಿನ ಶರೀರಕ್ಕೆ (Body of the snake) ಭೌಗಃ ಎಂದೂ, ಅದರ ಹಲ್ಲಿಗೆ (A serpent's fang) ಆಶೀಃ ಎಂದೂ ಹೆಸರು.

(ಲೆಲಿಹಾನೋ ದ್ವಿರಸನೋ ಗೋಕರ್ಣಃ ಕञ्चुಕೀ ತಥಾ ।

ಕುम्ಭಿನಸಃ ಫಣಧರೋ ಹರಿರ್ಮೋಗಧರಸ್ತಥಾ ॥

ಅಹಃ ಶರೀರಂ ಭೋಗಃ ಸ್ಯಾದಾಶೀರಪ್ಯಹಿದಂಠಿಕಾ)

ತ್ರಿಪ್ವಾಹೇಯಂ ವಿಷಾಸ್ಥ್ಯಾದಿ ಸ್ಫಟಾಯಾಂ ತು ಫಣಾ ದ್ವಯೋಃ ।

ಸಮೌ ಕञ್ಚುಕನಿರ್ಮೋಕೌ ಕ್ವೇಡಸ್ತು ಗರಲಂ ವಿಷಮ್ ॥ ೯ ॥

(ಲೀಲಿಹಾನೋ ದ್ವಿರಸನೋ ಗೋಕರ್ಣಃ ಕಂಚುಕೀ ತಥಾ |

ಕುಂಭಿನಸಃ ಫಣಧರೋ ಹರಿರ್ಮೋಗಧರಸ್ತಥಾ |

ಅಹಃ ಶರೀರಂ ಭೋಗಃ ಸ್ಯಾದಾಶೀರಪ್ಯಹಿದಂಠಿಕಾ |)

ತ್ರಿಪ್ವಾಹೇಯಂ ವಿಷಾಸ್ಥ್ಯಾದಿ ಸ್ಫಟಾಯಾಂ ತು ಫಣಾ ದ್ವಯೋಃ |

ಸಮೌ ಕಂಚುಕನಿರ್ಮೋಕೌ ಕ್ವೇಡಸ್ತು ಗರಲಂ ವಿಷಮ್ ॥ ೯ ॥

ಪುಂಸಿ ಕ್ಲಿಬೇ ಚ ಕಾಕೋಲಕಾಲಕೂಟಹಲಾಹಲಾಃ ।

ಸೌರಾಢಿಕಃ ಶೌಕ್ಲಿಕೇಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಃ ಪ್ರದೀಪನಃ ॥ ೧೦ ॥

ಪುಂಸಿ ಕ್ಲಿಬೇ ಚ ಕಾಕೋಲಕಾಲಕೂಟಹಲಾಹಲಾಃ |

ಸೌರಾಢಿಕಃ ಶೌಕ್ಲಿಕೇಯೋ ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಃ ಪ್ರದೀಪನಃ ॥ ೧೦ ॥

೯. ಹಾವಿನ ವಿಷ, ಎಲುಬು, ಚರ್ಮ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಆಹೇಯಮ್ ಎಂದು ಒಂದೇ ಹೆಸರು ಅಹೌ ಭವಮ್—ಆಹೇಯಮ್ (Anything or any part of the body of the snake). ಇದು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಆಹೇಯಿ ಎಂದಾಗುವುದು.

ಸ್ಫಟಾ, ಫಣಾ ೨, ಹಾವಿನ ಹೆಡೆಗೆ ಹೆಸರು (Hood of a snake). ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳೆರಡೂ ಉಂಟು.

ಕञ್ಚುಕಃ, ನಿರ್ಮೋಕಃ ೨, ಹಾವಿನ ಪೊರೆಗೆ ಹೆಸರು (Slough of

ದಾರದೋ ವತ್ಸನಾಭಶ್ಚ ವಿಷಭೇದಾ ಅಮೀ ನವ ।

ವಿಷವೈದೋ ಜಾಙ್ಗಲಿಕೋ ವ್ಯಾಲಗ್ರಾಹ್ಯಹಿತುಂಡಿಕಃ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಇತಿ ಪಾತಾಲಭೋಗಿವರ್ಗಃ ॥

ದಾರದೋ ವತ್ಸನಾಭಶ್ಚ ವಿಷಭೇದಾ ಅಮೀ ನವ ।

ವಿಷವೈದ್ಯೋ ಜಾಂಗುಲಿಕೋ ವ್ಯಾಲಗ್ರಾಹ್ಯಹಿತುಂಡಿಕಃ ॥ ೧೧ ॥

॥ ಇತಿ ಪಾತಾಲಭೋಗಿವರ್ಗಃ ॥

a snake). ಕ್ವೇಡಃ, ಗರಲಮ್, ವಿಷಮ್ ೩, ವಿಷಸಾಮಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Poison). ವಿಷ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಆಗುತ್ತದೆ ಎಂದು ಕೆಲವರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದಾರೆ.

೧೦-೧೧. ಕಾಕೋಲಃ, ಕಾಲಕೂಟಃ, ¹ಹಲಾಹಲಃ, ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕಃ, ಶೌಕ್ಲಿಕೇಯಃ, ಬ್ರಹ್ಮಪುತ್ರಃ, ಪ್ರದೀಪನಃ, ದಾರದಃ, ವತ್ಸನಾಭಃ ೯, ಒಂಭತ್ತು ಬಗೆಯ ವಿಷಗಳು (Nine kinds of poison). ಮೊದಲನೆಯ ೩ ಶಬ್ದಗಳು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳೂ ಆಗುವುವು.

ವಿಷವೈದ್ಯಃ, ಜಾಙ್ಗಲಿಕಃ ೨, ವಿಷವನ್ನು ಇಳಿಸುವ ವೈದ್ಯನು (A doctor who prescribes antidotes for poison ; a toxicologist). ವ್ಯಾಲಗ್ರಾಹಿ, ಅಹಿತುಂಡಿಕಃ ೨, ಹಾವು ಹಿಡಿಯುವವನು (Snake charmer).

1. ಹಲಾಹಲಮ್, ಹಾಲಹಲಮ್ ಎಂಬ ವಿಕಲ್ಪರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು

॥ ಅಥ ನರಕವರ್ಗಃ ॥

ಸ್ಯಾನ್ನಾರಕಸ್ತು ನರಕೋ ನಿರಯೋ ದುರ್ಗತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ತದ್ಭೇದಾಸ್ತಪನಾವೀಚಿಮಹಾರೌರವರೌರವಾಃ ॥ ೧ ॥ .

॥ ಅಥ ನರಕವರ್ಗಃ ॥

ಸ್ಯಾನ್ನಾರಕಸ್ತು ನರಕೋ ನಿರಯೋ ದುರ್ಗತಿಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ತದ್ಭೇದಾಸ್ತಪನಾವೀಚಿಮಹಾರೌರವರೌರವಾಃ ॥ ೧ ॥

ಸಂಘಾತಃ ಕಾಲಸೂತ್ರಂ ಚೇತ್ಯಾಘಾಃ ಸತ್ತವಾಸ್ತು ನಾರಕಾಃ ।

ಪ್ರೇತಾ ವೈತರಣಿ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಾದಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ತು ನಿರ್ಕ್ರಂತಿಃ ॥ ೨ ॥

ಸಂಘಾತಃ ಕಾಲಸೂತ್ರಂ ಚೇತ್ಯಾಘಾಃ ಸತ್ತವಾಸ್ತು ನಾರಕಾಃ ।

ಪ್ರೇತಾ ವೈತರಣಿ ಸಿಂಧುಃ ಸ್ಯಾದಲಕ್ಷ್ಮೀಸ್ತು ನಿರ್ಕ್ರಂತಿಃ ॥ ೨ ॥

೧-೨. ನಾರಕಃ, ನರಕಃ, ನಿರಯಃ, ದುರ್ಗತಿಃ, ೪, ನರಕ (Hell).

ತಪನಃ, ಅವೀಚಿಃ, ಮಹಾರೌರವಃ, ರೌರವಃ, ಸಂಘಾತಃ, ಕಾಲಸೂತ್ರಮ್ ಈ ೬, ನರಕದ ಆರು ಭೇದಗಳ ಹೆಸರು. 'ಇತ್ಯಾಘಾಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕುಮ್ಮಿಪಾಕ, ತಾಮಿಸ್ರ ಮುಂತಾದ ನರಕ ಭೇದಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗುವುವು (Names of the various hells or places of pain and punishment).

ನಾರಕಾಃ, ಪ್ರೇತಾಃ ೨, ನರಕದಲ್ಲಿ ಯಾತನೆಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ ಜೀವಗಳು (Departed spirits suffering in hell).

ನಿರ್ಕ್ರಂತಿಃ, ಎಂದರೆ (ಅಲಕ್ಷ್ಮಿಃ) ನಿರ್ಭಾಗ್ಯತನ (Misfortune).
ನಿರ್ಕ್ರಂತಿಃ ಎಂಬುದು ಪ್ರೀಲಿಂಗ.

ವಿष्टಿರಾಜ್ಃ ಕಾರಣಾ ತು ಯತನಾ ತೀವ್ರವೇದನಾ |

ಪಿಡಾ ಬಾಧಾ ವ್ಯಥಾ ದುಃಖಮಾಮನಸ್ಯಂ ಪ್ರಸೂತಿಜಮ್ || ೩ ||

ಸ್ಯಾತ್ಕಠಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಮಾಭೀಲಂ ತ್ರಿಷ್ವೇಷಾಂ ಭೇದ್ಯಗಾಮಿ ಯತ್ |

|| ಇತಿ ನರಕವರ್ಗಃ ||

ವಿಷ್ಟಿರಾಜಃ ಕಾರಣಾ ತು ಯತನಾ ತೀವ್ರವೇದನಾ |

ಪಿಡಾ ಬಾಧಾ ವ್ಯಥಾ ದುಃಖಮಾಮನಸ್ಯಂ ಪ್ರಸೂತಿಜಮ್ || ೩ ||

ಸ್ಯಾತ್ಕಠಂ ಕೃಚ್ಛ್ರಮಾಭೀಲಂ ತ್ರಿಷ್ವೇಷಾಂ ಭೇದ್ಯಗಾಮಿ ಯತ್ |

|| ಇತಿ ನರಕವರ್ಗಃ ||

೩. ವಿಷ್ಟಿಃ, ಆಜ್ಞಃ ೨, ನರಕದಲ್ಲಿ ಕ್ಲೇಶಪಡಲು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ತಳ್ಳುವಿಕೆ (Throwing into hell). ವೇತನವಿಲ್ಲದೆ ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ದುಡಿಯುವಿಕೆ (Forced labour without wages) ಎಂದೂ ಕೋಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಈ ಪದಗಳಿಗೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ.

ಕಾರಣಾ, ಯತನಾ, ತೀವ್ರವೇದನಾ ೩, ತೀವ್ರವಾದ ನರಕಯಾತನೆ (Agony). ಪಿಡಾ, ಬಾಧಾ (ಆವಾಧಾ), ವ್ಯಥಾ, ದುಃಖಮ್, ಆಮನಸ್ಯಮ್, ಪ್ರಸೂತಿಜಮ್, ಕಠಮ್, ಕೃಚ್ಛ್ರಮ್, ಆಭೀಲಮ್ ಈ ೬, ದುಃಖಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Sorrow or suffering).

ಈ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಪಿಡಾ ಮುಂತಾದ ಮೊದಲನೆಯ ೪ ಪದಗಳು ಮನಸ್ಸಿನ ಬಾಧೆಯನ್ನು (Mental pain), ಆಮನಸ್ಯಮ್, ಎಂಬುದು ವೈಮನಸ್ಯವನ್ನೂ (Dejection), ಪ್ರಸೂತಿಜಮ್ ಎಂದರೆ ಪ್ರಸವ ದುಃಖವೂ (Pain of birth), ಮುಂದಿನ ೩ ಪದಗಳು ಶರೀರದ ಯಾತನೆಯನ್ನೂ (Pain of the body) ತಿಳಿಸುತ್ತವೆ ಎಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ದುಃಖಮ್ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು 'ಭೇದ್ಯಗಾಮಿ' ಯಾದಲ್ಲಿ, ಎಂದರೆ ವಿಶ್ಲೇಷ್ಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದರೆ, ಆ ವಿಶ್ಲೇಷ್ಯದ ಲಿಂಗವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸುವುದರಿಂದ, ಆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳೂ ಆಗುತ್ತವೆ. ಉದಾ:— 'ಸರ್ವಂ ಪರವಶಂ ದುಃಖಮ್'; 'ಸೇಯಂ ದುಃಖಾ ದರಿದ್ರತಾ'; 'ದುಃಖಃ ಪರಗೃಹವಾಸಃ' |

॥ ಅಥ ವಾರಿವರ್ಗಃ ॥

ಸಮುದ್ರೋಽಬ್ಧಿರಕೃಪಾರಃ ಪಾರಾವಾರಃ ಸರಿತ್ಪತಿಃ ।

ಉದನ್ವಾನುದಧಿಃ ಸಿಂಧುಃ ಸರಸ್ವಾನ್ ಸಾಗರೋಽರ್ಣವಃ ॥ ೧ ॥

॥ ಅಥ ವಾರಿವರ್ಗಃ ॥

ಸಮುದ್ರೋಽಬ್ಧಿರಕೃಪಾರಃ ಪಾರಾವಾರಃ ಸರಿತ್ಪತಿಃ ।

ಉದನ್ವಾನುದಧಿಃ ಸಿಂಧುಃ ಸರಸ್ವಾನ್ ಸಾಗರೋಽರ್ಣವಃ ॥ ೧ ॥

ರತ್ನಾಕರೋ ಜಲನಿಧಿರ್ಮಾತೃಪತಿರಪಾಂಪತಿಃ ।

ತಸ್ಯ ಪ್ರಭೇದಾಃ ಕ್ಷೀರೋದೋ ಲವಣೋದಸ್ತಥಾಪರೇ ॥ ೨ ॥

ರತ್ನಾಕರೋ ಜಲನಿಧಿರ್ಮಾತೃಪತಿರಪಾಂಪತಿಃ ।

ತಸ್ಯ ಪ್ರಭೇದಾಃ ಕ್ಷೀರೋದೋ ಲವಣೋದಸ್ತಥಾಪರೇ ॥ ೨ ॥

೧-೨. ಸಮುದ್ರಃ, ಅಬ್ಧಿಃ, ಅಕೃಪಾರಃ, ಪಾರಾವಾರಃ, ಸರಿತ್ಪತಿಃ, ಉದನ್ವಾನು, ಉದಧಿಃ, ಸಿಂಧುಃ, ಸರಸ್ವಾನ್, ಸಾಗರಃ, ಅರ್ಣವಃ, ರತ್ನಾಕರಃ, ಜಲನಿಧಿಃ, ಮಾತೃಪತಿಃ, ಅಪಾಂಪತಿಃ ೧೨, ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಹೆಸರುಗಳು (The sea or ocean).

ಕ್ಷೀರೋದಃ ಹಾಲಿನ ಕಡಲು (Sea of milk), ಲವಣೋದಃ (Sea of salt-water), ಹೀಗೆಯೇ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ ಸಮುದ್ರಗಳು ಇವೆ ಎಂದು 'ತಥಾಪರೇ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ. ಅವು ಯಾವುವೆಂದರೆ ದ್ವ್ಯುದಃ ಮೊಸರಿನ ಕಡಲು (Sea of curds), ಘೃತೋದಃ ತುಪ್ಪದ ಕಡಲು (Sea of 'clarified butter'), ಸುರೋದಃ ಮದ್ಯದ ಸಮುದ್ರ (Sea of wine), ಇಕ್ಷುಃ, ಸ್ವಾದೂಃ ಸಿಹಿಯಾದ ರಸಗಳ ಸಮುದ್ರ (Sea of syrup), ಜಲೋದಃ ಸಿಹಿನೀರಿನ ಸಮುದ್ರ (Sea of fresh water).

ಆಪಃ ಸ್ತ್ರೀ ಭೂಮಿ ವಾರ್ವಾರಿ ಸಲಿಲಂ ಕಮಲಂ ಜಲಮ್ |

ಪಯಃ ಕೀಲಾಲಮಮೃತಂ ಜೀವನಂ ಭುವನಂ ವನಮ್ || ೩ ||

ಆಪಃ ಸ್ತ್ರೀ ಭೂಮಿ ವಾರ್ವಾರಿ ಸಲಿಲಂ ಕಮಲಂ ಜಲಮ್ |

ಪಯಃ ಕೀಲಾಲಮಮೃತಂ ಜೀವನಂ ಭುವನಂ ವನಮ್ || ೩ ||

ಕವ್ಯಮುದಕಂ ಪಾಥಃ ಪುಷ್ಕರಂ ಸರ್ವತೋಮುಖಮ್ |

ಅಮ್ಭೋಽರ್ಣಸ್ತೋಪಾನೀಯನೀರಕ್ಷೀರಾಂಬುಶಮ್ಬರಮ್ || ೪ ||

ಕವ್ಯಮುದಕಂ ಪಾಥಃ ಪುಷ್ಕರಂ ಸರ್ವತೋಮುಖಮ್ |

ಅಮ್ಭೋಽರ್ಣಸ್ತೋಪಾನೀಯನೀರಕ್ಷೀರಾಂಬುಶಮ್ಬರಮ್ || ೪ ||

೨-೩. ಆಪಃ, ¹ವಾಃ, ವಾರಿ, ಸಲಿಲಮ್, ಕಮಲಮ್, ಜಲಮ್, ಪಯಃ, ಕೀಲಾಲಮ್, ಅಮೃತಮ್, ಜೀವನಮ್, ಭುವನಮ್, ವನಮ್, ಕವ್ಯಮ್, ಉದಕಮ್, ಪಾಥಃ, ಪುಷ್ಕರಮ್, ಸರ್ವತೋಮುಖಮ್, ಅಮ್ಭಃ, ಅರ್ಣಃ, ತೋಯಮ್, ಪಾನೀಯಮ್, ನೀರಮ್, ಕ್ಷೀರಮ್, ಅಮ್ಬು, ಶಮ್ಬರಮ್, ಮೇಘಪುಷ್ಪಮ್, ಧನರಸಃ ಈ ೨೭, ನೀರಿನ ಹೆಸರುಗಳು (Water).

‘ಆಪಃ’ ಎಂಬುದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕವಚನ. ¹‘ವಾಃ’ ಎಂಬುದು ರೇಫಾನ್ತ ಶಬ್ದವು; ಇದಕ್ಕೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ ಗಳೆರಡೂ ಇವೆ. ‘ಧನರಸಃ’ ಎಂಬುದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವು, ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕ

1. ವಾಃ ಎಂಬುದು ವಾರ್ ಎಂಬ ರೇಫಾನ್ತ ಶಬ್ದ. ಇದು ಆದರ ಹಿಂದಿನ ಆಪಃ ಎಂಬ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಮುಂದಿನ ವಾರಿ ಎಂಬ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ನಡುವೆ ಇರುವುದರಿಂದ ‘ಸಾಹಚರ್ಯಾच्च कुत्रचित्’ ಎಂಬ ಪರಿಭಾಷೆಯ ಪ್ರಕಾರ, ವಾರ್ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವೂ ಮತ್ತು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವೂ ಸಹ ಆಗುತ್ತದೆ.

ವಾಃ ವಾರೌ ವಾರಃ, ವಾರಮ್ ವಾರೌ ವಾರಃ, ವಾರಾ ವಾಭ್ಯಾಮ್ ವಾರ್ಭಿಃ, ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ, ವಾಃ ವಾರಿ ವಾರಿ, ವಾಃ ವಾರಿ ವಾರಿ, ವಾರಾ ವಾಭ್ಯಾಮ್ ವಾರ್ಭಿಃ—ಇತ್ಯಾದಿ ರೀತಿಯಾಗಿ ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿಯೂ ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಹೇಳಬೇಕು.

ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ ವನರಸಃ ತ್ರಿಷು ದ್ವೇ ಆಪ್ಯಮಮ್ಮಯಮ್ ।

ಭಕ್ತಸ್ತರಙ್ಗ ಋಮಿವಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವೀಚಿರಥೋರ್ಮಿಷು ॥ ೪ ॥

ಮೇಘಪುಷ್ಪಂ ಘನರಸಃ ತ್ರಿಷು ದ್ವೇ ಆಪ್ಯಮಮ್ಮಯಮ್ ।

ಭಂಗಸ್ತರಂಗ ಉರ್ಮಿರ್ವಾ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ವೀಚಿರಥೋರ್ಮಿಷು ॥ ೫ ॥

ಮಹತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮಲಕಲ್ಪಲೈ ಸ್ಯಾದಾವರ್ತೋಽಮ್ಮಸಾಂ ಭ್ರಮಃ ।

ಪೃಷಂತಿ ಚಿನ್ದುಪೃಷತಾಃ ಪುಮಾಂಸೋ ವಿಪ್ರಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೬ ॥

ಮಹತ್ಸೂಕ್ಷ್ಮಲಕಲ್ಪಲೈ ಸ್ಯಾದಾವರ್ತೋಽಮ್ಮಸಾಂ ಭ್ರಮಃ ।

ಪೃಷಂತಿ ಚಿನ್ದುಪೃಷತಾಃ ಪುಮಾಂಸೋ ವಿಪ್ರಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೬ ॥

ಲಿಂಗವೂ ಕೂಡ ಆಗುವುದೆಂದು 'ರತ್ನಕೋಶ'ವು ಹೇಳುತ್ತದೆ. ಉಳಿದ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳು.

ನೀರಿನ ವಿಕಾರ ಅಥವಾ ನೀರಿನಮಯವಾದುದು ಎಂಬುದಕ್ಕೆ (watery) ಆಪ್ಯಮ್, ಅಮ್ಮಯಮ್ ಎಂದು ೨ ಹೆಸರುಗಳು. ಈ ಶಬ್ದಗಳು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು.

ಭಕ್ತಃ, ತರಙ್ಗಃ, ಋಮಿಃ, ವೀಚಿಃ ಈ ೪, ಅಲೆಗಳ ಹೆಸರು (waves). ಋಮಿ ಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮತ್ತು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ. ವೀಚಿ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ.

೬. ತಲ್ಲೋಲಃ, ಕಲ್ಲೋಲಃ ೨, ದೊಡ್ಡ ಅಲೆಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು (High waves). ನೀರಿನ ಸುರುಳಿಗೆ (A whirl-pool) ಆವರ್ತಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಪೃಷಂತಿ, ಚಿನ್ದವಃ, ಪೃಷತಃ, ವಿಪ್ರಃ ಈ ೪, (ಬಹುವಚನ ರೂಪಗಳು) ಜಲಬಿಂದುಗಳಿಗೆ ಹೆಸರು (Drops of water). ಪೃಷತ್ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗವು; ವಿಪ್ರತ್ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗವು; ಚಿನ್ದು ಶಬ್ದವು ಮತ್ತು ಅದರ ಮುಂದಿನ ಪೃಷತ್ ಶಬ್ದವೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳು.

ಚಕ್ರಾಣಿ ಪುಟಭೇದಾಃ ಸ್ಯುರ್ಭ್ರಮಾಶ್ಚ ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ |

ಕೂಲಂ ರೋಧಶ್ಚ ತೀರಂ ಚ ಪ್ರತೀರಂ ಚ ತಟಂ ತ್ರಿಪು || ೭ ||

ಚಕ್ರಾಣಿ ಪುಟಭೇದಾಃ ಸ್ಯುರ್ಭ್ರಮಾಶ್ಚ ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ |

ಕೂಲಂ ರೋಧಶ್ಚ ತೀರಂ ಚ ಪ್ರತೀರಂ ಚ ತಟಂ ತ್ರಿಪು || ೭ ||

ಪಾರಾವಾರೇ ಪರಾರ್ವಾಚಿ ತೀರೇ ಪಾತ್ರಂ ತದಂತರಮ್ |

ದ್ವಿಪೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮಂತರೀಪಂ ಯದಂತರ್ವಾರಿಣಿಸ್ತಟಮ್ || ೮ ||

ಪಾರಾವಾರೇ ಪರಾರ್ವಾಚಿ ತೀರೇ ಪಾತ್ರಂ ತದಂತರಮ್ |

ದ್ವಿಪೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮಂತರೀಪಂ ಯದಂತರ್ವಾರಿಣಿಸ್ತಟಮ್ || ೮ ||

೭. ಚಕ್ರಾಣಿ (ವಕ್ರಾಣಿ), ಪುಟಭೇದಾಃ ೨, ಚಕ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆ, ಅಥವಾ ಪ್ರವಾಹಗಳ ಕುಟಲಗತಿ (A winding stream). ಅಮಾಃ, ಜಲನಿರ್ಗಮಾಃ ೨, ನೀರು ಹರಿಯುವ ತೊಬ್ಬ, ಮೊಹರಿ, ಬಚ್ಚಲು ಮುಂತಾದುದು (A drain or water course).

ಕೂಲಮ್, ರೋಧಃ, ತೀರಮ್, ಪ್ರತೀರಮ್, ತಟಮ್ ೩, ದಡಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (Shore or bank). ರೋಧಃ ಎಂಬುದು ಸಾನ್ತವು, ಮತ್ತು ಅಕಾರಾನ್ತವೂ ಆಗುವುದು. ತಟ ಶಬ್ದವು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು.

೮. ^೧ ಪಾರಾವಾರೇ ಎಂದರೆ (ಪರಾರ್ವಾಚಿ ತೀರೇ—ಪರಂ ಚ ಅರ್ವಾಕ್ ಚ ತೀರೇ) ನೀರಿನ ಆಚೆ ಈಚೆಯ ದಡಗಳು ('The two opposite

೧. ಪಾರಾವಾರಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗಶಬ್ದವಾದರೆ ಸಮುದ್ರವೆಂದೂ, ಪಾರಾವಾರಮ್ ಎಂದು ಸಪುಂಸಕವಾದರೆ ನೀರಿನ ದಡಗಳೆರಡೂ ಎಂದೂ ತಿಳಿಯಬೇಕು. "ಪಾರಾವಾರಃ ಪಯೋರಾಶೌ, ಪಾರಾವಾರಂ ತಟದ್ವಯೇ" ಎಂಬುದನ್ನು ಜ್ಞಾಪಕದಲ್ಲೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ಪಾರಾವಾರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸಮುದ್ರವೆಂದು ಅರ್ಥಮಾಡುವಾಗ ಪಾರಂ ಆವೃಣೋತಿ, ವೃಜ್ಞ ವರ್ಣೇ ಎಂಬ ಧಾತುವಿನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು; ಎರಡು ದಡಗಳೆಂದು ಅರ್ಥ ಹೇಳುವಾಗ ಪರಂ ತೀರಮ್-ಪಾರಮ್, ಅರ್ವಾಕ್ ತೀರಮ್-ಅವಾರಮ್, ಪಾರಂ ಚ ಅವಾರಂ ಚ-'ಪಾರಾವಾರೇ' ಎಂದು ಸಪುಂಸಕ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಥಮಾ ದ್ವಿವಚನವೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವು.

ತೋಯಿತ್ತಿತಂ ತತ್ಪುಲಿನಂ ಸೈಕತಂ ಸಿಕತಾಮಯಮ್ ।

ನಿಷದ್ವರಸ್ತು ಜಮ್ಬಾಲಃ ಪಕ್ಷೋಽಸ್ತ್ರೀ ಶಾದಕರ್ದಮೌ ॥ ೯ ॥

ತೋಯೋತ್ಥಿತಂ ತತ್ಪುಲಿನಂ ಸೈಕತಂ ಸಿಕತಾಮಯಮ್ |

ನಿಷದ್ವರಸ್ತು ಜಂಜಾಲಃ ಪಂಕ್ಷೋಽಸ್ತ್ರೀ ಶಾದಕರ್ದಮೌ ॥ ೯ ॥

banks; the further and the near shore). ಇದು ಪಾರಾವಾರಮ್ ಎಂಬ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದದ ದ್ವಿವಚನ ರೂಪ. ಪಾರಮ್ ಎಂದರೆ ಅಚಿಯ ದಡ (The further bank); ಅವಾರಮ್ ಎಂದರೆ ಈಚಿಯ ದಡ (The near bank). ಪಾತ್ರಮ್ ಎಂದರೆ (ತದಂತರಮ್—ಪಾರ ಅವಾರಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ) ಅಚಿ ಈಚಿ ದಡಗಳ ನಡುವೆ ನೀರು ಇರುವ ಅಥವಾ ಹರಿಯುವ ಸ್ಥಳ (The bed of the stream).

¹ ದ್ವೀಪಃ, ಅಂತರೀಪಮ್ ೨, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಭೂಪ್ರದೇಶ, ದ್ವೀಪವೆಂದೇ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಹೆಸರು (An island). 'ಅಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್' ಎಂದು ನಡುವೆ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿಗೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮಾತ್ರ ಇರುವುದಿಲ್ಲ, ಪುಲ್ಲಿಂಗ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗಗಳು ಮಾತ್ರ ಉಂಟೆಂದು ತಾತ್ಪರ್ಯ. ಅದುದರಿಂದ ದ್ವೀಪಮ್ ಎಂದು ನಪುಂಸಕವೂ, ಅಂತರೀಪಃ ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಇದೆ.

೯. ಪುಲಿನಮ್ ಎಂದರೆ (ತೋಯಿತ್ತಿತಮ್—ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವುದು) ನೀರು ಹೋದನಂತರ ಕಂಡುಬರುವ ಭೂಮಿ ಅಥವಾ ದಿಣ್ಣೆ (An islet, a sandy beach or alluvial ground)

1. ಯತ್ ಅಂತರ್ವಾರಿಣಃ ತಟಮ್—(ಯಾವುದು ನೀರಿನ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ದಡ ಅಥವಾ ದಿಣ್ಣೆಯೋ) ಅದು ದ್ವೀಪಃ, ಅಂತರೀಪಮ್ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತದೆ ಎಂದು ಈ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳ ಸುಲಭವಾದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆಯು ಮೂಲ ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದೆ. ಇವುಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥವೂ ಸಹ ಹೀಗಿರುವುದು—ದ್ವಿಗತಾಃ ಅಥವಾ ದ್ವಿಧಾ ಗತಾಃ ಆಪಃ ಅತ್ರ—ದ್ವೀಪಮ್; ಅಂತಃ ಅಪಾಂ-ಅಂತರೀಪಮ್ ।

ಜಲೋಚ್ಚಾಸಾಃ ಪರೀವಾಹಾಃ ಕ್ಷುಪಕಾಸ್ತು ವಿದಾರಕಾಃ ।

ನಾವ್ಯಂ ತ್ರಿಲಿಂಗಂ ನೌತಾರ್ಯೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ನೌಸ್ತರಣಿಸ್ತರೀಃ ॥ ೧೦ ॥

ಜಲೋಚ್ಚಾಸಾಃ ಪರೀವಾಹಾಃ ಕ್ಷುಪಕಾಸ್ತು ವಿದಾರಕಾಃ ।

ನಾವ್ಯಂ ತ್ರಿಲಿಂಗಂ ನೌತಾರ್ಯೇ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ನೌಸ್ತರಣಿಸ್ತರೀಃ ॥ ೧೦ ॥

ಸೈಕತಮ್, ಸಿಕತಾಮಯಮ್ ೨, ಮರಳಿನ ದಿಣ್ಣೆ (A sand bank).

ನಿಪದ್ವರಃ, ಜಮ್ಬಾಲಃ, ಪಕ್ಷುಃ, ಶಾದಃ, ಕರ್ಮಃ ೫, ಕೆಸರು (Mud, mire or clay). ಪಕ್ಷು ರವ್ಯವು 'ಅಪ್ರೀ', ಎಂದರೆ ಪ್ರೀಲಿಂಗ ಹೊರತು ಉಳಿದ ಪುಂನಪುಂಸಕಗಳೆರಡೂ ಈ ರವ್ಯಕ್ಕೆ ಇವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೧೦. ಜಲೋಚ್ಚಾಸಾಃ, ¹ಪರೀವಾಹಾಃ ೨, ನೀರು ತುಳುಕಾಡುವುದು ಅಥವಾ ಉಕ್ಕಿ ಹರಿಯುವುದಕ್ಕೆ ಹೆಸರು (overflow). ಕ್ಷುಪಕಾಃ, ವಿದಾರಕಾಃ ೨, ನೀರೂರಿರುವ ಹಳ್ಳ, ಸಣ್ಣ ಭಾವಿ (A hole dug

1. ಪರೀವಾಹಃ, ಪರಿವಾಹಃ: ಎಂದು ಎರಡು ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪರೀವಾಹ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ-ರಾಜರು ಧರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು (The royal insignia) ಎಂಬ ಬೇರೇ ಅರ್ಥವೂ ಸಹ ಇರುವುದು. ವಿಶೇಷವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಥವು ನೀರು ತುಂಬಿ ಹೊರಗೆ ಹರಿಯುವುದು ಎಂದು (The overflowing of a tank; a drain to carry off excess of water). ಪಂಚತಂತ್ರದ ಒಂದು ಶ್ಲೋಕವನ್ನು ಟಿಪ್ಪಣಿಯಿಂದ ಈ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ (ಭಟ್ಟಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿ ಮುಂತಾದ) ವಾಖ್ಯಾನಕಾರರು ಚ್ಛುಪಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಅದು ಯಾವುದೆಂದರೆ—

‘उपाजितानामर्थानां त्याग एव हि रक्षणम् ।

तडागोदरसंस्थानां परीवाह इवाभिसाम् ॥’

(ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಹಣಕ್ಕೆ ದಾನಮಾಡುವುದೇ ರಕ್ಷಣೆಯು; ಕೆರೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರಿಗೆ ಹೊರಗೆ ಹರಿದುಬರುವಿಕೆಯೇ ಭದ್ರತೆಯು. ಇಲ್ಲವಾದರೆ ಕಟ್ಟಿಯೇ ಒಡೆದುಹೋಗುವ ಅಪಾಯ ಸಂಭವಿಸುವುದೆಂದು ಈ ಶ್ಲೋಕದ ತಾತ್ಪರ್ಯ.)

उडुपं तु प्लवः कोलः स्रोतोऽम्बुसरणं स्वतः ।

आतरस्तरपण्यं स्यात् द्रोणी काष्ठाम्बुवाहिनी ॥ ११ ॥

ಉಡುಪಂ ತು ಪ್ಲವಃ ಕೋಲಃ ಸ್ರೋತೋಽಂಬುಸರಣಂ ಸ್ವತಃ |

ಆತರಸ್ತರಪಣ್ಯಂ ಸ್ಯಾತ್ ದ್ರೋಣೀ ಕಾಷ್ಠಾಂಬುವಾಹಿನೀ || ೧೧ ||

for water in the dry bed of a river ; a small well).

ದೋಣಿ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ದಾಟಲು ಅರ್ಥವಾದ ಹೊಳೆ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ **नाद्यम्** ಎಂದು ಹೆಸರು (A stream, river or sea navigable or accessible by a boat or ship). ಈ ಶಬ್ದವು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. **नौः, तरणिः, तरिः** ಈ ೩, ಹಡಗಿಗೆ ಹೆಸರು (A boat or ship). ಇವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು. **तरणी, तरी, तरीः** ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಏಕವಚನಗಳು. **तरीः** ಎಂಬುದು **लक्ष्मी** ಶಬ್ದದಹಾಗೆ; **तरी** ಎಂಬುದು **नदी** ಶಬ್ದದಹಾಗೆ; **तरिः** ಎಂಬುದು **मति** ಶಬ್ದದಹಾಗೆ ಹೇಳಬೇಕೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೧೧. **उडुपम्, प्लवः, कोलः** ೩, ಹರಿಗೋಲು, ತೆಪ್ಪ (A float or a raft). ಅಕೃತಕವಾಗಿ ತಾನಾಗಿಯೇ ಹರಿಯುವ ಹೊಳೆಗೆ **स्रोतः (स्वतः अम्बुसरणं)** ಎಂದು ಹೆಸರು (A natural stream or current). ಇದು ಸಕಾರಾಂತ ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದ.

आतरः, तरपण्यम् ೨, ಹೊಳೆಯನ್ನು ದಾಟಿಸುವವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ (Fare for being ferried over a river). **द्रोणी (काष्ठाम्बुवाहिनी)** ಎಂದರೆ ನೀರು ಹಿಡಿಯುವುದಕ್ಕೂ ಹೊರುವುದಕ್ಕೂ ಬಿಡುವುದಕ್ಕೂ ಮಾಡಿರುವ ಮರದ ಪಾತ್ರೆ 'ಬಕೆಟ್ಟು' ಅಥವಾ 'ಟಬ್ಬು' (A wooden trough, tub or bucket). **काष्ठं** ಎಂಬುದು ಉಪಲಕ್ಷಣವಾದ್ದರಿಂದ ನೀರು ಹಾಕುವ ಈ ಪಾತ್ರೆಯು ಮರದಿಂದಲೇ ಮಾಡಿರಬೇಕೆಂದು ನಿಯಮವಿಲ್ಲ. ಕಲ್ಲು ತಗಡು, ಎಲೆ ಮುಂತಾದುದರಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ದೋಣಿ, ದೊನ್ನೆ, ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೂ ಇದೇ ಹೆಸರು.

सांयात्रिकः पोतवणिक् कर्णधारस्तु नाविकः ।

नियामकाः पोतवाहाः कूपको गुणवृक्षकः ॥ १२ ॥

ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕಃ ಪೋತವಣಿಕ್ ಕರ್ಣಧಾರಸ್ತು ನಾವಿಕಃ |

ನಿಯಾಮಕಾಃ ಪೋತವಾಹಾಃ ಕೂಪಕೋ ಗುಣವೃಕ್ಷಕಃ ॥ ೧೨ ॥

नौकादण्डः क्षेपणी स्यादरित्रं केनिपातकः ।

अभिः स्त्री काष्ठकुद्दालः सेकपात्रं तु सेचनम् ॥ १३ ॥

ನೌಕಾದಂಡಃ ಕ್ಷೇಪಣೀ ಸ್ಯಾದರಿತ್ರಂ ಕೇನಿಪಾತಕಃ |

ಅಭಿಃ ಸ್ತ್ರೀ ಕಾಷ್ಠಕುದ್ದಾಲಃ ಸೇಕಪಾತ್ರಂ ತು ಸೇಚನಮ್ ॥ ೧೩ ॥

೧೨. ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕಃ, ಪೋತವಣಿಕ್ ೨, ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ 'ವ್ಯಾಪಾರ ಮಾಡುವವನು (Voyaging merchant). ಕರ್ಣಧಾರಃ, ನಾವಿಕಃ ೨, ಹಡಗನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವವನು (Sailor, boatman or helmsman). ನಿಯಾಮಕಾಃ, ಪೋತವಾಹಾಃ ೨, ಹಡಗು ನಡೆಯಿಸುವ ಕಾರ್ಯ ನಿರ್ವಾಹಕರು (The pilot or the crew). ಕೂಪಕಃ, ಗುಣವೃಕ್ಷಕಃ ೨, ಹಡಗಿನ ಮುಖ್ಯಸ್ತಂಭ (The main mast).

೧೩. ನೌಕಾದಂಡಃ, ಕ್ಷೇಪಣಿ ೨, ದೋಣಿಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವ ಗಡೆ (The oar). ಅರಿತ್ರಮ್, ಕೇನಿಪಾತಕಃ ೨, ಹಡಗಿನ ಲಂಗರು (The rudder).

ಅಭಿಃ, ಕಾಷ್ಠಕುದ್ದಾಲಃ ೨, ದೋಣಿ ಅಥವಾ ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಗಡ್ಡೆ ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡಿರುವ ಉಪ್ಪು ಮುಂತಾದುದನ್ನು ಅಗಿಯುವ ಮರದ ಗುದ್ದಲಿ (A wooden scraper or shovel). ಸೇಕಪಾತ್ರಮ್, ಸೇಚನಮ್ ೨, (ಹಡಗಿನೊಳಗೆ ಬಂದು ಸೇರಿರುವ) ನೀರನ್ನು ಹೊರಗೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಗೆರೆಸೆ (A bucket).

ಕೆಲವು ತಾಳಸತ್ರ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದೆ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ಸಂಜ್ಞೆಗಳಿವೆ ಎಂದು ಭಟ್ಟಕ್ಷೇರಸ್ವಾಮಿಯು ಮತ್ತು ಇತರ ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ತಿಳಿಸಿರುವರು.

क्लीबे ऽर्धनावं नावोऽर्धेऽतीतनौकेऽतिनु त्रिषु ।

त्रिष्वगाधात्प्रसन्नोऽच्छः कलुषोऽनच्छ आविलः ॥ १४ ॥

ಕೃಷ್ಣಬೇಡರ್ಧನಾವಂ ನಾವೋಽರ್ಧೋಽತಿತನೌಕೇಽತಿನು ತ್ರಿಷು |

ತ್ರಿಷ್ವಾ ಗಾಧಾತ್ವ ಸನ್ನೋಽಚ್ಛೇ ಕಲುಷೋಽನಚ್ಛ ಅವಿಲಃ || ೧೪ ||

‘थानपात्रं तु पोतोऽब्धिभवे त्रिषु समुद्रियम् ।

सामुद्रिको मनुष्योऽब्धिजाता सामुद्रिका च नौः ॥'

ಯಾನಪಾತ್ರಂ ತು ಪೋತೋಽಬ್ಧಿಭವೇ ತ್ರಿಷು ಸಮುದ್ರಿಯಮ್ |

ಸಾಮುದ್ರಿಕೋ ಮನಃಶ್ಲೋಕಿಬ್ಧಿ ಜಾತಾ ಸಾಮುದ್ರಿಕಾ ಚ ನೌಃ || '

यानपात्रम्, पोतः २, ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ಹೋಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಣ್ಣ ದೋಣಿ ಅಥವಾ ಸಣ್ಣ ಹಡಗು (A small ship or rowing boat; 'Vessel for going'). ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದಕ್ಕೆ (that which is produced in or relating to the sea ; marine; oceanic) **ಸಮುದ್ರಿಯಮ್** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಈ ಶಬ್ದವು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು. **ಸಾಮುದ್ರಿಕ:** ಎಂದರೆ ನಾವಿಕ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರಯಾನದ ವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು (A mariner or sea-man). **ಸಾಮುದ್ರಿಕಾ** ಎಂದರೆ ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧ ಪಟ್ಟುದಕ್ಕೆ ಅಥವಾ ಹಡಗಿಗೆ ಹೆಸರು (Relating to the ship ; sea faring ; or a ship).

೧೪. ಹಡಗಿನ ಅರ್ಧಭಾಗಕ್ಕೆ (Half of a ship) ಅರ್ಧನಾವಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ನಪುಂಸಕ ಶಬ್ದ. ಅತೀತನೌಕಃ, ಅತಿನು ೨, ಹಡಗನ್ನು ದಾಟಿ ಅಥವಾ ಹಡಗಿನಿಂದ ಹೊರಗೆ ಬಂದುದು (Passed out of a ship or landed). ಅತೀತಾ ನೌಃ ಯೇನ—ಅತೀತನೌಕಃ (ಪುಲ್ಲಿಂಗ). ನಾವಂ ಅತಿಕ್ರಾಂತಮ್ (ಸ್ಥಲಮ್, ಜಲಮ್)—ಅತಿನು (ನಪುಂಸಕಲಿಂಗ).

ನಿಮ್ನಂ ಗಭೀರಂ ಗಮ್ಭೀರಮುತ್ತಾನಂ ತದ್ವಿಪರ್ಯಯೇ ।

ಅಗಾಧಮತಲಸ್ಪರ್ಶೇ ಕೈವರ್ತೇ ದಾಶಧೀವರೌ ॥ ೧೫ ॥

ನಿಮ್ನಂ ಗಭೀರಂ ಗಂಭೀರಮುತ್ತಾನಂ ತದ್ವಿಪರ್ಯಯೇ ।

ಅಗಾಧಮತಲಸ್ಪರ್ಶೇ ಕೈವರ್ತೇ ದಾಶಧೀವರೌ ॥ ೧೫ ॥

ತ್ರಿಫಲ ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿಶು ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಮೂರು ಲಿಂಗ ಗಳೂ ಉಂಟು. ಅತಿಶು ಅತಿಶುನಿ ಅತಿಶುನಿ ; (ಪ್ರಥಮಾ ಮತ್ತು ದ್ವಿತೀಯಾ); ಅತಿಶುನಾ, ಅತಿಶುನಾ ಅತಿಶುಶ್ಯಾಮ್ ಅತಿಶುಶ್ಯಾಃ (ತೃತೀಯಾ); ಅತಿಶುನೇ, ಅತಿಶುನೇ ಅತಿಶುಶ್ಯಾಮ್ ಅತಿಶುಶ್ಯಾಃ (ಚತುರ್ಥೀ) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ನವಪುಂಸಕ ಶಬ್ದ ಹೇಳಬೇಕು. ಅತಿಶುನಿ: ಎಂದೇ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ, ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಕೂಡ ಆಗುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ ಅತಿಶುನಿ: ಪುಮನ್; ಅತಿಶುನಿ: ಸ್ತ್ರೀ। ಅತಿಶುನಿ: ಅತಿಶುನಿ: ಅತಿಶುನಿ: ಎಂದು ಗಲಿ ಶಬ್ದದಂತೆ ಹೇಳಬೇಕು.

ಪ್ರಸನ್ನ: , ಅಶ್ವ: ೨, ನಿರ್ಮಲವಾದುದು (Clear, transparent or pure). ಕಲ್ಮಷ: , ಅನಶ್ವ: , ಅವಿಲ: ೩, ಕೊಳೆಯಾದುದು, ಕಲ್ಮಷವಾದುದು (Turbid or impure).

ಪ್ರಸನ್ನ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಅಗಾಧ ಶಬ್ದವೂ ಸೇರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಇರುವ ಶಬ್ದಗಳೆಲ್ಲವೂ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ ಎಂಬ ಸೂಚನೆಯನ್ನು ಗಮನದಲ್ಲಿಡಬೇಕು.

೧೫. ನಿಮ್ನಮ್, ಗಭೀರಮ್, ಗಮ್ಭೀರಮ್ ೩, ಅಳವಾಗಿರುವುದು (Deep). ಅದಕ್ಕೆ ವಿಪರ್ಯಯವಾದುದು ಎಂದರೆ ಅಳವಿಲ್ಲದುದಕ್ಕೆ (Shallow) ಉತ್ತಾನಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು. ಅಗಾಧಮ್, ಅತಲಸ್ಪರ್ಶಮ್ ೨, ಅತ್ಯಂತ ಅಳವಾದುದು, ತಳ ಸಿಗದೇ ಇರುವುದು (Bottomless). ಕೈವರ್ತ: , ದಾಶ: , ಧೀವರ: ೩, ಬೆಸ್ತರವನು (Fisherman).

आनायः पुंसि जालं स्याच्छणसूत्रं पवित्रकम् ।

मत्स्याधानी कुवेणी स्याद्द्वडिशं मत्स्यवेधनम् ॥ १६ ॥

ಅನಾಯಃ ಪುಂಸಿ ಜಾಲಂ ಸ್ಯಾಚ್ಛಣಸೂತ್ರಂ ಪವಿತ್ರಕಮ್ |

ಮತ್ಸ್ಯಾಧಾನೀ ಕುವೇಣೀ ಸ್ಯಾದ್ಭೂತಂ ಮತ್ಸ್ಯವೇಧನಮ್ || ೧೬ ||

पृथुरोमा झषो मत्स्यो मीनो वैसारिणोऽण्डजः ।

विसारः शकुली चाथ गडकः शकुलार्भकः ॥ १७ ॥

ಪ್ರಭುರೋಮಾ ರುಷೋ ಮತ್ಸ್ಯೋ ಮೀನೋ ವೈಸಾರಿಣೋಽಂಡಜಃ |

ವಿಸಾರಃ ಶಕುಲೀ ಚಾಥ ಗಡಕಃ ಶಕುಲಾರ್ಭಕಃ || ೧೭ ||

೧೬. ಆನಾಯಃ, ಜಾಲಮ್ ೨, ಬಲೆ (Net). ಆನಾಯ ಶಬ್ದವು ಪುಲಿಂಗವು. (ಆನೀಯಂತೇ ಮತ್ಸ್ಯಾಃ ಅನೇನ ಎಂದು ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ). ಶಾಣ-
ಸೂತ್ರಮ್, ಪವಿತ್ರಕಮ್ ೨, ಬಲೆಯ ದಾರ, ನೂಲು ಅಥವಾ ಹಗ್ಗ
(Strings of a net; pack thread).

ಮತ್ಸ್ಯಾಧಾನಿ, ಕುವೇಣಿ ೨, ಮೀನುಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಪಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಬುಟ್ಟಿ (Fish-basket). ಬಡಿಸಮ್, ಮತ್ಸ್ಯವೇಧನಮ್ ೨, ಗಾಳಿ (Fish-hook). ಬಡಿಸಾ, ವಡಿಸಿ ಎಂದೂ ಬಲಿಸಮ್, ಬಲಿಸಾ, ಬಲಿಸಿ ಎಂದೂ ಲ ಕಾರ ಮಧ್ಯವಾಗಿಯೂ, ವ ಕಾರಾದಿಯಾಗಿಯೂ, ಬಡಿಸ ಶಬ್ದದ ರೂಪಾಂತರಗಳುಂಟು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಗೆ ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳೂ ಉಂಟು.

೧೭. ಪೃಥುರೋಮಾ, ಜ್ವಾಃ, ಮತ್ಸ್ಯಃ, ಮೀನಃ, ವೈಸಾರಿಣಃ, ಅಘಡಜಃ
ವಿಸಾರಃ, ಶಕುಲೀ ಈ ಲ, ಮೀನಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು (Fish). ಗಡಕಃ,
ಶಕುಲಾರ್ಭಕಃ ಮೀನಿನ ಮರಿ ಅಥವಾ ಒಂದು ವಿಶೇಷತರಹದ ಮೀನು
(The young of any fish; or Gold-fish).

ಸಹಸ್ರದಂಠ: ಪಾಠೀನ ಉಲ್ಪಿ ಶಿಶುಕ: ಸಮೌ ।

ನಲಮೀನಶ್ಚಿಲಿಚಿಮ: ಪ್ರೋಘಿ ತು ಶಫರಿ ದ್ವಯೋ: ॥ ೧೮ ॥

ಸಹಸ್ರದಂಠ: ಪಾಠೀನ ಉಲ್ಪಿ ಶಿಶುಕ: ಸಮೌ ।

ನಲಮೀನಶ್ಚಿಲಿಚಿಮ: ಪ್ರೋಘಿ ತು ಶಫರಿ ದ್ವಯೋ: ॥ ೧೮ ॥

೧೮. 'ಸಹಸ್ರದಂಠ:', ಸಾವಿರ ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ ಮೀನು ('Thousand-toothed' fish). 'ಪಾಠೀನ: ' ತುರಿಮುಳ್ಳ ಮೀನು' (*Silurus Pelorius*, or *Boalis* ; a sort of sheat fish). ಉಲ್ಪಿ, ಶಿಶುಕ: ೨, ತಿಮಿಂಗಿಲ ವರ್ಗಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಒಂದು ತರಹದ ಮೀನು. ಇದನ್ನು ' ಪುಟ್ಟ ತಿಮಿಂಗಿಲ ' ಎಂದು ಹೇಳಬಹುದು. ' ಉಣಿಚಿ ಮೀನು ' ಎಂದೂ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ (A porpoise or a 'pocket whale', *Delphinus Gangeticus*).

ನಲಮೀನ:, ಚಿಲಿಚಿಮ: (ಚಿಲಿಚಿಮಿ:) ೨, ಜೊಂಡಿನ ಮಧ್ಯೆ ಆಳವಿಲ್ಲದ ಜಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಒಂದು ಬಗೆಯ ಮೀನು. ' ಜಂಬು ಮೀನು ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (A kind of fish living among reeds in shallow water). ಪ್ರೋಘಿ, ಶಫರಿ ಈ ೨, ಒಂದು ತರಹದ, ಥಟ್ಟನೆ ಹಾರುವ ಮತ್ತು ಶುಭ್ರವಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಸಣ್ಣ ಮೀನು (A kind of bright and glistening little fish that darts about in shallow water, *Cyprinus Saphore*). ಈ ೨ ಶಬ್ದಗಳೂ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ; ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರೋಘ:, ಶಫರ: ಎಂದೂ ಆಗುವುವು.

1-2. ಸಹಸ್ರದಂಠ:—Professors of Zoology are of opinion that this fish belongs to the species, *Salache* (of the Shark family) having numerous teeth, constantly replaced by new teeth as they become worn down or fall out.

ಪಾಠೀನ: This fish is provided with spines barbed or serrated, which arm their fins and which constitute formidable defensive weapons.

ಶ್ರುದ್ರಾಂಡಮತ್ಸ್ಯಸಂಘಾತಃ ಪೊತಾಧಾನಮಥೋ ಜ್ಞಾಪಾಃ |

ರೋಹಿತೋ ಮದ್ಗುರಃ ಶಾಲೋ ರಾಜೀವಃ ಶಕುಲಸ್ತಿಮಿಃ || ೧೯ ||

ಪ್ಲೂದ್ರಾಂಡಮತ್ಸ್ಯಸಂಘಾತಃ ಪೋತಾಧಾನಮಥೋ ರ್ಭಾಷಾಃ |

ರೋಹಿತೋ ಮದ್ಗುರಃ ಶಾಲೋ ರಾಜೀವಃ ಶಕುಲಸ್ತಿಮಿಃ || ೧೯ ||

೧೯. ಮೀನಿನ ಮರಿಗಳ ಗುಂಪಿಗೆ ಪೊತಾಧಾನಮ್ ಎಂದು ಹೆಸರು (Small fry, a shoal of young fish). ಶ್ರುದ್ರಾಂಡಮತ್ಸ್ಯಸಂಘಾತಃ ಎಂದು ಶ್ಲೋಕದ ಪಞ್ಚಮ್ಯಲ್ಲಿಯೇ ಇದರ ಅರ್ಥವಿರುವುದು.

ರೋಹಿತಃ, ಮದ್ಗುರಃ, ಶಾಲಃ, ರಾಜೀವಃ, ಶಕುಲಃ, ತಿಮಿಃ, ತಿಮಿಗಿಲಃ: ಈ ೭, ಏಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಮೀನುಗಳ ಹೆಸರು (Different kinds of fish). ಹೇಗೆಂದರೆ—

ರೋಹಿತಃ ಕೆಂಪು ಮೀನು (*Cyprinus Rohitaka*); ಮದ್ಗುರಃ, ಜಲದಲ್ಲಿಯೇ ಮುಳುಗಿಕೊಂಡಿರುವ ಮೀನು (*Macropteronatus Magur*); ಶಾಲಃ (ಸಾಲಃ), ಇದೊಂದು ಶ್ಲಾಘ್ಯಜಾತಿಯ ಮೀನು, ಚಕ್ರಾಂಕಿತವಾಗಿರುವುದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (A species of fish covered with cycloid scales; *Ophiocephalus Wrahl*), ರಾಜೀವಃ, ರೇಬೆಗಳು ಅಥವಾ ಪಟ್ಟಿಗಳುಳ್ಳ ಮೀನು; ಇದನ್ನು ವಜ್ರಾಭಃ ವಜ್ರದಹಾಗೆ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ ಮೀನು ಎಂದು ಭಟ್ಟಕ್ಷೇರಸ್ವಾಮಿಯವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಕೆಲವರು 'ರಾಜ ಮೀನು' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (A species of fish with streaks or stripes); ಶಕುಲಃ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಮೀನು (A Gold fish or the 'gilt-head') ತಿಮಿಃ ಅತ್ಯಂತವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾಗಿರುವ 'ತಿಮಿ' ಎಂಬ ಮೀನು (A kind of whale or fish of an enormous size).

ತಿಮಿಂಗಿಲಾದಯಶ್ರಾಥ ಯಾದಾಂಸಿ ಜಲಜಂತವಃ |

ತದ್ವೇದಾಃ ಶಿಶುಮಾರೋದ್ರಶಿಶ್ನವೋ ಮಕರಾದಯಃ || ೨೦ ||

ತಿಮಿಂಗಿಲಾದಯಶ್ರಾಥ ಯಾದಾಂಸಿ ಜಲಜಂತವಃ |

ತದ್ವೇದಾಃ ಶಿಶುಮಾರೋದ್ರಶಿಶ್ನವೋ ಮಕರಾದಯಃ || ೨೦ ||

೨೦. ¹ ತಿಮಿಂಗಿಲ: (ತಿಮಿಂಗಿರ:) ಎಂದರೆ (ತಿಮಿ ಗಿಲತಿ, ಗಿರತಿ ವಾ ಎಂದು) ತಿಮಿಯನ್ನೂ ನುಂಗುವಂತಹ ಅತ್ಯಂತ ದೊಡ್ಡ ಮೀನು 'ತಿಮಿಂಗಿಲ' ಎಂದೇ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ('Timi-swallower', a fabulous fish of an enormous size). ಆದಯಃ: ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇನ್ನೂ ಇದೇ ತರಹದ ಮತ್ತು ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ ದೊಡ್ಡದಾದ ಮೀನುಗಳು, ಎಂದರೆ ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಿಲಃ, ತಿಮಿಗಿಲಗಿಲಃ, (ನಂದಿವರ್ತಃ), ನಂದಿವರ್ತಃ: ಮುಂತಾದವು ಬೇರೆಬೇರೆ ಇವೆ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (Varieties of fabulous fish of enormous size).

It is interesting to note that the skeleton of a mammoth of the deep recently discovered measures 87 feet in length; and inside the bony framework, a number of people could easily walk about. —Picture on page 61 of the *Miracle of Life* edited by Harold Wheeler.

1. ತಿಮಿ, ತಿಮಿಂಗಿಲ, ತಿಮಿತಿಮಿಂಗಿಲ, ತಿಮಿಂಗಿಲಗಿಲ ಮುಂತಾದ ಅತ್ಯಂತ ಅದ್ಭುತಾಕಾರವಾದ ಮತ್ಸ್ಯವಿಶೇಷಗಳು ಮತ್ತು ಮಕರಗಳು ಕೇವಲ ಪುರಾಣದ ಕಲ್ಪನೆಗಳೆಂದು ಭಾವಿಸಬೇಕಾದುದಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞರು ಪ್ರಾಚೀನ ಪ್ರಾಣಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿಯೂ ಮಹಾಮತ್ಸ್ಯಗಳ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅಧುನಿಕಾನ್ವೇಷಣಗಳನ್ನು ನಡೆಸುತ್ತ, ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ನಿದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಸ್ಪಷ್ಟರಾಗಿದ್ದಾರೆಂಬುದು, ಈ ಕೆಳಗೆ ಹೇಳಿರುವ ಒಬ್ಬ ಪ್ರಾಣಿಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞನಾದ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ಸಂಶಿತನ ಮಾತಿನಿಂದ ತಿಳಿಯುವುದು—

ಯಾದಾಸಿ, ಜಲಜನ್ತವಃ ೨, ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿಗಳು (Aquatic animals). ಶಿಶುಮಾರಃ, ಉದ್ರಃ, ಶುಕ್ರುಃ, ಮಕರಃ ಇವು ಒಂದೊಂದೂ ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿಗಳ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜಾತಿ ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಶಿಶುಮಾರಃ ನೆಗಳು ('Child-killer' the Gangetic porpoise; An alligator also is named 'ಶಿಶುಮಾರ'). **ಉದ್ರಃ** 'ನೀರು ನಾಯಿ' (An otter). **ಶುಕ್ರುಃ** ಇದನ್ನು 'ನೀರು ಹಂದಿ' ಎನ್ನುತ್ತಾರೆ (A kind of fish belonging to the family of *Rhinobatidae* or *Raiidae*, Skates or Rays). ¹**ಮಕರಃ** ಇದನ್ನು ಮೊಸಳೆ ಅಥವಾ ಒಂದು ಮತ್ಸ್ಯವಿಶೇಷವೆಂದು ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಇದೊಂದು ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಜಲಚರವು (A kind of sea-monster which may be either the shark, the crocodile or dolphin or any such wild aquatic animal). **ಆದ್ರಯಃ** ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಜಲಹಸ್ತಿ (Water elephant) ಮುಂತಾದ ಇನ್ನೂ ಅನೇಕ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿಗಳು ಭೂಚರಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಮೊದಲು ಜಲದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವಂತಹವು ಇದ್ದವು ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. "For millions and millions of years the seas, and probably the seas only, were populous. They housed a medley of animals....."

—L. R. Brightwell, F.Z.S.

"The story of the fishes is the most difficult of all the vertebrate chapters in the tale of life to piece together, and the half of it is not yet told;.....of many other fish we can only guess their shapes and affinities from tantalizing enigmatic fragments"—L. R. Brightwell, F. Z. S.

1. 'ಮಕರಃ' ಎಂಬ ಶಬ್ದವು ಅನೇಕ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ವಾಚಕರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಕುತೂಹಲವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಹೇಗೆಂದರೆ—

ಹಿಂದೆ ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗದಲ್ಲಿ 'ಶಕ್ತೋ ಮಕರಕಚ್ಛಪೈ' ಎಂಬಲ್ಲಿ ಕುಬೇರನ ಒಂದು ವಿಶೇಷ ನಿಧಿಗೆ (One of the 9 special treasures of Kubera) 'ಮಕರ' ಎಂದೂ, ಮಕರಧ್ವಜ ಆತ್ಮಭು: ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಕರ' ಶಬ್ದವು ಮನ್ಮಥನ ಬಾವುಟದ ಗುರುತಿಗೂ (Sign of Cupid's flag), ದಿಗ್ವರ್ಗದಲ್ಲಿ 'ರಾಶಿನಾಮುದಯೋ ಲಗ್ನಂ ತೇ ತು ಮೇಷವೃಷಾದಯ:' ಎಂಬಲ್ಲಿ 'ಮಕರ'ವು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು (10th sign of the Zodiac) ಎಂದೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಇಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲದೆ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ರೂಢಿಯಾಗಿರುವ ಮಕರಕುण्डल, ಎಂದರೆ ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ 'ಮಕರಾ' ಕಾರವಾದ ಅಭರಣ (An ear-ring, shaped like a Makara), ಮತ್ತು ಮಕರಕೇತು, ಮಕರಕೇತನ, ಮಕರಲಾಂಛನ ಎಂದರೆ 'ಮಕರ' ವನ್ನೇ ಗುರುತಾಗಿ ಅಥವಾ ಬಾವುಟವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವ (Having the Makara for an emblem or having a fish on his banner) ಮನ್ಮಥನ ಇತರ ಹೆಸರುಗಳೂ ಇವೆ. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ಪದಗಳಲ್ಲಿ 'ಮಕರ' ಶಬ್ದವು ಬಂದಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಬರುವ ಆ ಮಕರ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನಿಸುವ ಕಾರಣ ಅಯಾ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಹೇಗೆಂದರೆ:— √ कृञ्-हिंसायाम् (To injure, to kill) कृणोति इति करः, मनुष्याणां करः-मकरः ('Man-killer') ಮನುಷ್ಯ ನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವುದು 'ಮಕರ' ಎಂದೂ, √ मकि-मण्डने (To adorn) मङ्कते इति मकः, मकं राति इति मकरः (That which yields or bestows an ornament or adornment), ಯಾವುದು ಭೂಷಣದಾಯಕವೋ ಅದು 'ಮಕರ' ಎಂದೂ, ಈ ರೀತಿಗಳಲ್ಲಿ ಶುಭಾಶುಭ ಸಂದರ್ಭಗಳಿಗನುಸಾರವಾಗಿ ಅರ್ಥವು ತೋರಿಬರುವ ಹಾಗೆ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ 'मा कुर्यात् किञ्चिदिति त्रस्यन्ति अस्मात्-मकरः ಇದರ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಯಾವ ತಂಟೆಗೂ ಹೋಗಬಾರದೆಂದು, ಯಾವುದರಿಂದ ಜನರು ಭಯಪಡುತ್ತಾರೋ ಅದು 'ಮಕರ' ಎಂದು ಭಟ್ಟಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿಯು ಮಾಡಿರುವ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯು ಸ್ವಾರಸ್ಯವಾದುದು.

[ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯವೂ, ಸ್ವಾರಸ್ಯವೂ ಮತ್ತು ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗದ ಔಚಿತ್ಯವೂ ಹೇಗಿರುವುದೆಂಬುದನ್ನು ಬಾಲಕರಿಗೆ ತಿಳಿಸಿ ಅವರ ಅಸಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಮರನಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸಬೇಕೆಂದು ಈ ಟಿಪ್ಪಣಿಯ ಉದ್ದೇಶ].

स्यात्कुलीरः कर्कटकः कूर्मे कमठकच्छपौ ।

ग्राहोऽवहारो नक्रस्तु कुम्भीरोऽथ महीलता ॥ २१ ॥

ಸ್ಯಾತ್ಕುಲೀರಃ ಕರ್ಕಟಿಕಃ ಕೂರ್ಮೇ ಕಮಠಕಚ್ಛಪೌ ।

ಗ್ರಾಹೋಽವಹಾರೋ ನಕ್ರಸ್ತು ಕುಂಭೀರೋಽಥ ಮಹೀಲತಾ ॥ ೨೧ ॥

೨೧. ¹ಕುಲೀರಃ, ಕರ್ಕಟಕಃ ೨, ನಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ಏಡಿ (Crab).

²ಕೂರ್ಮಃ, ಕಮಠಃ, ಕಚ್ಛಪಃ ೩, ಆಮೆ (Tortoise).

1. ಕುಲೀರ ಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ವ್ಯಾಖ್ಯಾಕಾರರು ಎರಡು ತರದ ವಾಗಿ ಮಾಡಿರುತ್ತಾರೆ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಕೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಅಡಗಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಕುಲೀರವು ('ಕೌ ಲೀಯತೇ ಇತಿ'—ಕುಲೀರಃ) ಎಂದೂ, ಅಥವಾ ಜನಕನನ್ನೇ 'ತಂದುಬಿಡುವ' ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳುದು ('ಕುಲಂ ಅಸ್ಯ ಅಸ್ತಿತಿ'—ಕುಲೀ, 'ಕುಲಿನಂ ಇರಯತಿ ಇತಿ'—ಕುಲೀರಃ, 'ಜನಕಮಕ್ಷಕತ್ವಾತ್') ಕುಲವನ್ನೇ ವದರಿಬಿಡುವುದು ಕುಲೀಲವು ಎಂದು. ಏಕೆಂದರೆ ನಳ್ಳಿಗೆ ಮರಿಗಳಾದೊಡನೆ ಮುದಿ ನಳ್ಳಿಯು ನಾಶವಾಗುವುದು ಎಂದು ಪ್ರತೀತಿ. (The old Crab is supposed to perish on producing the young ones). ಈ ಅರ್ಥವೇ ಬರುವ ಹಾಗೆ ಕರ್ಕಟಕ ಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯೂ ಸಹ ಇರುವುದು. ಕೃ-ಹಿಸಾಯಾಮ್, (to injure, to kill) ಕೃನೋತಿ ಇತಿ ಕರ್, ಕಡ್-ವರ್ಷಾವರಣಯೋಃ (To rain, to divide, to encompass) ಕಡತಿ ಇತಿ ಕಟಃ, ಕರ್ ಚಾಸೌ ಕಡಶ್ಚ, ಕರ್ಕಟಃ, ಸ ಏವ ಕರ್ಕಟಕಃ (That which surrounds, divides and kills).

ಇದಕ್ಕೆ ಚಮತ್ಕಾರವಾಗಿ ಭಟ್ಟಕ್ಷೀರಸ್ವಾಮಿಯು, ಕಾಟಿಲ್ಯನ ಈ ಮಾತನ್ನು ಉದಾಹರಿಸಿರುತ್ತಾನೆ.— 'ಕರ್ಕಟಸಧರ್ಮಾಣಿ ಹಿ ರಾಜಪುತ್ರಾಃ ಜನಕಮಕ್ಷಾಃ' ರಾಜನನ್ನೇ ಹಿಂಸಿಸಿ 'ಭಕ್ಷಿಸು' ವಂತಹ ರಾಜಪುತ್ರರು ಕರ್ಕಟಿಕ ಸಮಾನ ಧರ್ಮವುಳ್ಳವರು ಎಂದು.

2. ಕೂರ್ಮಃ ಎಂದರೆ 'ಕುತ್ಸಿತಃ ಕೌ ವಾ, ಜರ್ಮಿಃ ಅಸ್ಯ' ಹಾಸ್ಯಾಸ್ಪದ ವೇಗವುಳ್ಳುದು ಅಥವಾ ನೆಲದ ಮೇಲೆ ವೇಗವುಳ್ಳುದು, ಕೂರ್ಮವು.

The proverbial race of the slow and steady tortoise may be recalled here.

ಗण्डೂಪದ: किंचुलको निहाका गोधिका समे ।

रक्तपा तु जलौकायां स्त्रियां भूमि जलौकसः ॥ २२ ॥

ಗಂಡೂಪದಃ ಕಿಂಚುಲಕೋ ನಿಹಾಕಾ ಗೋಧಿಕಾ ಸಮೇ |

ರಕ್ತಪಾ ತು ಜಲೌಕಾಯಾಂ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಭೂಮಿ ಜಲೌಕಸಃ || ೨೨ ||

मुक्तास्फोटः स्त्रियां शुक्तिः शङ्खः स्यात्कम्बुरस्त्रियौ ।

क्षुद्रशङ्खाः शङ्खनखाः शम्बूका जलशुक्तयः ॥ २३ ॥

ಮುಕ್ತಾಸ್ಫೋಟಃ ಸ್ತ್ರಿಯಾಂ ಶುಕ್ತಿಃ ಶಂಖಃ ಸ್ಯಾತ್ಕಂಬುರಸ್ತ್ರಿಯೌ |

ಕ್ಷುದ್ರಶಂಖಾಃ ಶಂಖನಖಾಃ ಶಂಬೂಕಾ ಜಲಶುಕ್ತಯಃ || ೨೩ ||

ಗ್ರಾಹಃ, ಅವಹಾರಃ, ೨, ಮಹಾ ಮತ್ಸ್ಯದ ಹೆಸರುಗಳು. ಇದನ್ನು ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರು ಒಂದೊಂದು ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯುತ್ತಾರೆ. 'ಹಾವು ಮೀನು' ಎಂದು ಕೆಲವರು, 'ವಿಷದಬಳ್ಳಿಯ ಮೀನು' ಎಂದು ಕೆಲವರು, 'ಮೊಸಳೆಯ ಒಂದು ಜಾತಿ' ಎಂದು ಮತ್ತೂ ಕೆಲವರೂ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಆದರೆ **ಗ್ರಹ-उपादाने, गृह्णाति इति-ग्राहः** ಎಂದರೆ 'ಹಿಡಿಯುವುದು' ಎಂಬ ಧಾತುವಿನ ಮೂಲಾರ್ಥದಿಂದ, 'ಹಿಡಿದು ಸೆಳೆದು ಭಕ್ಷಿಸುವ' ಭಯಂಕರವಾದ ಜಲಚರ ಮೃಗಗಳಾದ ದೊಡ್ಡ ಹಾವು, ಮೀನು, ಮೊಸಳೆ, ನೀರೆಮ್ಮೆ, ನೀರಾನೆ ಮುಂತಾದವುಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಈ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆಯಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು (A rapacious marine monster like any large fish, snake, crocodile, shark, alligator, water-elephant, hippopotamus etc.)

ನಕ್ರಃ, कुम्भीरः ೨, ಅನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿದು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತಹ ಬಲವಾದ ಮೊಸಳೆ (A crocodile which can seize and draw in even an elephant. It is known as the Gangetic Crocodile or the long-nosed alligator).

೨೨. ಮಹಿಲತಾ, ¹ಗण्डूपದಃ, ²ಕಿञ್ಚುಲಕಃ ೨, ತೇವದ ಮಣ್ಣಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಹುಳು (Earth worm). 'ಮಹಿಲತಾ' ಎಂಬುದರಿಂದ ಈ ಹುಳುವು ಮಣ್ಣಿನ ಬಳ್ಳಿಯಂತಿರುವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು.

ನಿಹಾಕಾ, ಗೋಧಿಕಾ ೨, ನೀರುಡುವು (A large lizard-like animal in water, an alligator, an aquatic iguana, *Lacerta Godica*). ರಕ್ತಪಾ, ಜಲೌಕಾ (ಜಲ್ಮಕಾ), ಜಲೌಕಸಃ ೨, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ಜಿಗಣೆಯ ಹೆಸರು (Leech). ಇವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಶಬ್ದಗಳು. ಜಲೌಕಸಃ ಎಂಬುದು 'ಭೂಮ್ನಿ', ಎಂದರೆ ನಿತ್ಯ ಬಹುವಚನಾಂತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೨೩. ಮುಕ್ತಾಸ್ಕೊಟಃ, ಶುಕ್ತಿಃ (ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ) ೨, ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು (Pearl Oyster), ಶಂಖಃ, ಕಮ್ಬುಃ ೨, ಶಂಖ (Shell or Conch) ಎರಡೂ ಪುಂಸಪುಂಸಕ ಶಬ್ದಗಳು. ಭ್ರೂಶಂಖಾಃ, ಶಂಖನಖಾಃ ೨, ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಶಂಖಗಳು (Small shells), ಶಮ್ಬುಕಾಃ, ಜಲಶುಕ್ತಯಃ ೨, ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು (Any shell or conch, a bivalve shell), ಶಮ್ಬುಕ ಶಬ್ದವು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳೆರಡರಲ್ಲಿಯೂ ಉಂಟು. ಶಮ್ಬುಕಃ ಎಂಬ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಶಬ್ದವೂ ಕೂಡ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿರುವುದು.

1-2. ಗಣ್ಡುಪದಃ- ಗಣ್ಡುಃ (ಗಂಟುಗಳೇ) ಪದಾನಿ (ಕಾಲುಗಳು) ಅಸ್ಯ (ಅದಕ್ಕೆ), ಎಂದರೆ ಮಣ್ಣು ಹುಳುವಿನ ಶರೀರದ ಗಂಟುಗಳೇ ಅದಕ್ಕೆ ಕಾಲುಗಳು ಎಂದು ಆ ಜಂತುವಿನ ಲಕ್ಷಣವೊಂದನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದವು ಅದಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಗಿರುವುದು (The earth worm's body is full of joints or segments). ಹೀಗೆಯೇ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಹೆಸರುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಅವುಗಳ ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುತ್ತವೆ. ಹಾಗೆಯೇ ಇಲ್ಲಿ ಕಿञ್ಚುಲಕಃ-ಕಿञ्चित್ (ಸ್ವಲ್ಪ) ಚುಲ್ಮುಪತಿ ಈ ಕಡೆ ಆ ಕಡೆ ಚಲಿಸುವುದು, ಹೊರಳುವುದು, ಉರುಳುವುದು ಎಂದು ಈ ಮಣ್ಣು ಹುಳುವಿನ ಮತ್ತೊಂದು ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು (The worm that moves to and fro or rolls about a little).

मेके मण्डूकवर्षाभूशालूरप्लवदर्दुराः ।

शिली गण्डूपदी मेकी वर्षाभ्वी कमठी डुलिः ॥ २४ ॥

ಭೇಕೇ ಮಂಡೂಕವರ್ಷಾಭೂಶಾಲೂರಪ್ಲವದರ್ದುರಾಃ ।

ಶಿಲೀ ಗಂಡೂಪದೀ ಭೇಕೀ ವರ್ಷಾಭ್ವೀ ಕಮಠೀ ಡುಲಿಃ ॥ ೨೪ ॥

मद्गरस्य प्रिया शृङ्गी दुर्नामा दीर्घकोशिका ।

जलाशयो जलाधारस्तत्रागाधजलो हृदः ॥ २५ ॥

ಮದ್ಗರಸ್ಯ ಪ್ರಿಯಾ ಶೃಂಗೀ ದುರ್ನಾಮಾ ದೀರ್ಘಕೋಶಿಕಾ ।

ಜಲಾಶಯೋ ಜಲಾಧಾರಸ್ತತ್ರಾಗಾಧಜಲೋ ಹೃದಃ ॥ ೨೫ ॥

आहावस्तु निपानं स्यादुपकूपजलाशये ।

पुंस्येवान्धुः प्रहिः कूप उदपानं तु पुंसि वा ॥ २६ ॥

ಆಹಾವಸ್ತು ನಿಪಾನಂ ಸ್ಯಾದುಪಕೂಪಜಲಾಶಯೇ ।

ಪುಂಸ್ಯೇವಾಂಧುಃ ಪ್ರಹಿಃ ಕೂಪ ಉದಪಾನಂ ತು ಪುಂಸಿ ವಾ ॥ ೨೬ ॥

೨೪. **ಮೇಕಃ**, ಮಣ್ಡುಕಃ, ವರ್ಷಾಭೂಃ, ಶಾಲೂರಃ, ಪ್ಲವಃ, ದರ್ದುರಃ
೬, ಕಪ್ಪೆ (Frog). **ಶಿಲೀ**, ಗಣ್ಡೂಪದೀ ೨, ಒಂದು ತರಹ ಎರಬು
ಹುಳು, ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆ ಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ (A kind of
worm, like the earth worm ; some say it is a female
frog). **ಮೇಕೀ**, ವರ್ಷಾಭವೀ ೨, ಹೆಣ್ಣು ಕಪ್ಪೆ (Female frog).
ಕಮಠಿ, ಡುಲಿಃ ೨, ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ (Female tortoise).

೨೫. **ಶೃಂಗೀ** ಎಂದರೆ 'ಮದ್ಗರ' ಪೆಂಬ ಮೀನಿನ ಹೆಣ್ಣು ಜಾತಿ (A
female silurus or sheat-fish). **ದುರ್ನಾಮಾ**, ದೀರ್ಘಕೋಶಿಕಾ ೨,
ದೊಡ್ಡ ಜಿಗಣೆಯಹಾಗೆ ಇರುವ ಜಲಜಂತು (Cockle or 'Horse-
leech'). ಇದು ಆನೆಯ ರಕ್ತವನ್ನೂ ಹೀರಬಲ್ಲದೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.

ಜಲಾಶಯಃ, **ಜಲಾಧಾರಃ** ೨, ನೀರಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ಕೊಳ,
ಸರೋವರ ಮುಂತಾದುದು (A lake or pond). **ಹೃದಃ** ಎಂದರೆ
ಆಳವಾದ ನೀರುಳ್ಳ ಸ್ಥಳ ಅಥವಾ ಮಡುವು (A place where
water is deep or a deep lake).

ನೆಮಿಸ್ತ್ರಿಕಾಸ್ಯ ವೀನಾಹೋ ಮುಖಬಂಧನಮಸ್ಯ ಯತ್ ।

ಪುಷ್ಕರಿಣ್ಯಾಂ ತು ಖಾತಂ ಸ್ಯಾದಖಾತಂ ದೇವಖಾತಕಮ್ ॥ ೨೭ ॥

ನೆಮಿಸ್ತ್ರಿಕಾಸ್ಯ ವೀನಾಹೋ ಮುಖಬಂಧನಮಸ್ಯ ಯತ್ ।

ಪುಷ್ಕರಿಣ್ಯಾಂ ತು ಖಾತಂ ಸ್ಯಾದಖಾತಂ ದೇವಖಾತಕಮ್ ॥ ೨೭ ॥

ಪದ್ಮಾಕರಸ್ತಡಾಗೋಽಸ್ತ್ರೀ ಕಾಸಾರಃ ಸರಸೀ ಸರಃ ।

ವೇಶಂತಃ ಪಲ್ವಲಂ ಚಾಲ್ಪಸರೋ ವಾಪೀ ತು ದೀರ್ಘಿಕಾ ॥ ೨೮ ॥

ಪದ್ಮಾಕರಸ್ತಡಾಗೋಽಸ್ತ್ರೀ ಕಾಸಾರಃ ಸರಸೀ ಸರಃ ।

ವೇಶಂತಃ ಪಲ್ವಲಂ ಚಾಲ್ಪಸರೋ ವಾಪೀ ತು ದೀರ್ಘಿಕಾ ॥ ೨೮ ॥

೨೭. ಆಹಾವಃ, ಲಿಪಾನಮ್ ೨, 'ಉಪಕೂಪ ಜಲಾಶಯೇ' ಎಂದರೆ ಭಾವಿಯ ಹತ್ತಿರ, ಪಶುಗಳು ಮುಂತಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗೋಸ್ಕರ ಮಾಡಿರುವ ನೀರು ತೊಟ್ಟಿ, ಎಂದು ಮೂಲಪಚ್ಚಾಯಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಥ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ (Water-trough for cattle near a well).

ಅನ್ಶುಃ, ಪ್ರಹಿಃ, ಕ್ಷುಪಃ, ತದಪಾನಮ್ ೪, ಭಾವಿ (Well). ಇಲ್ಲಿ 'ಉದಪಾನಂ ತು ಪುಂಸಿ ವಾ' ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ತದಪಾನ ಶಬ್ದವು ನಪುಂಸಕಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಆಗುವುದು. ಉಳಿದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ 'ಪುಂಸ್ಯೇವ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗ ಮಾತ್ರ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

೨೮. ಭಾವಿಯ ನೀರು ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ ತಿರುಗಣಿ, ರಾಟಿ, ಕಪಿಲಿ, ಯಾತ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ (A pulley or any simple machine for raising water) ತ್ರಿಕಾ ಎಂದು ಹೆಸರು. ವೀನಾಹಃ ಎಂದರೆ ಭಾವಿಯ ಕಟ್ಟಿ (The top or cover of a well; the brick or stone wall round the mouth of a well).

ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, ಖಾತಮ್ ೨, ಮನುಷ್ಯರು ತೋಡಿ ಮಾಡಿರುವ ಕೊಳ (An artificial pond or tank). ಅಖಾತಮ್, ದೇವಖಾತಕಮ್ ೨, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾಗಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ಕೊಳ, ದೊಣೆ, ಮುಂತಾದುದು. (A natural pond). ಈ ೨ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಉಂಟು.

ಖೇಯಂ ತು ಪರಿಖಾಧಾರಸ್ತ್ವಮ್ಮಸಾಂ ಯತ್ರ ಧಾರಣಮ್ |

ಸ್ಯಾದಾಲವಾಲಮಾವಾಲಮಾವಾಪೋಽಥ ನದೀ ಸರಿಸ್ತ್ರಿ || ೨೯ ||

ಖೇಯಂ ತು ಪರಿಖಾಧಾರಸ್ತ್ವಂಭಸಾಂ ಯತ್ರ ಧಾರಣಮ್ |

ಸ್ಯಾದಾಲವಾಲಮಾವಾಲಮಾವಾಪೋಽಥ ನದೀ ಸರಿಸ್ತ್ರಿ || ೨೯ ||

ತರಙ್ಗಿಣಿ ಶೈವಲಿಣಿ ತಟಿಣಿ ಹ್ರಾದಿಣಿ ಧುಣಿ |

ಸ್ರೋತಸ್ವತೀ ದ್ವೀಪವತೀ ಸ್ರವಂತೀ ನಿಮ್ನಗಾಪಗಾ || ೩೦ ||

ತರಂಗಿಣೀ ಶೈವಲಿಣೀ ತಟಿಣೀ ಹ್ರಾದಿಣೀ ಧುಣೀ |

ಸ್ರೋತಸ್ವತೀ ದ್ವೀಪವತೀ ಸ್ರವಂತೀ ನಿಮ್ನಗಾಪಗಾ || ೩೦ ||

೨೮. ಪಙ್ಗಾಕರಃ, ತಟಾಗಃ (ತಟಾಕಃ), ಕಾಸಾರಃ, ಸರಸೀ, ಸರಃ ಃ, ತಾವರಗಿಳುಳ್ಳ ಕೆರೆ ಅಥವಾ ಕೊಳ (A lotus pond). ವೇಶಾಂತಃ, ಪಲ್ವಲಮ್, ಅಲ್ಪಸರಃ ೩, ಸಣ್ಣ ಕೊಳ ಅಥವಾ ಕುಂಟೆ (A small pond). ವಾಪಿ, ದೀರ್ಘಿಕಾ ೨, ದೊಡ್ಡ ಕೊಳ ಅಥವಾ ಕಲ್ಯಾಣಿ (A large pond).

೨೯-೩೦. ಖೇಯಮ್, ಪರಿಖಾ ೨, ಕೋಟಿಯ ಕಂದಕ (Moat or ditch). ಅಣೆಕಟ್ಟಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಒಂದುಕಡೆ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೆರೆಯಂತೆ ಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕೆ (A reservoir or a big lake or a canal) ಆಧಾರಃ ಎಂದು ಹೆಸರು. 'ಅಮ್ಮಸಾಂ ಯತ್ರ ಧಾರಣಮ್' ಎಂದು ಮೂಲ ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿಯೇ ಅರ್ಥವು ಸೂಚಿತವಾಗಿದೆ.

ಆಲವಾಲಮ್, ಆವಾಲಮ್, ಆವಾಪಃ ೩, ಗಿಡದ ಪಾತಿ (A basin round a tree for holding water).

ನದೀ, ಸರಿಸ್ತ್ರಿ, ತರಙ್ಗಿಣಿ, ಶೈವಲಿಣಿ, ತಟಿಣಿ, ಹ್ರಾದಿಣಿ, ಧುಣಿ, ಸ್ರೋತಸ್ವತೀ, (ಸ್ರೋತಸ್ವಿನಿ) ದ್ವೀಪವತೀ, ಸ್ರವಂತೀ, ನಿಮ್ನಗಾ, ಆಪಗಾ (ಅಪಗಾ) ೧೨, ನದಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (A river). ಮುಂದಿನ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಪಙ್ಕ್ತಿಯಲ್ಲಿರುವ ಕೂಲಂಕಷಾ, ನಿಶ್ಚಿರಿಣಿ, ರೋಧೋವಕ್ರಾ, ಸರಸ್ವತೀ ಎಂಬ ೪ ಪದಗಳೂ ಕೂಡ ನದಿಯ ಹೆಸರುಗಳು.

(ಕೂಲಂಕಷಾ ನಿರ್ಜೀರಿಣಿ ರೋಧೋವಕ್ರಾ ಸರಸ್ವತೀ|)

ಗङ್ಗಾ ವಿಣ್ಣುಪದೀ ಜಹ್ನತನಯಾ ಸುರನಿಮ್ನಗಾ |

ಭಾಗೀರಥೀ ತ್ರಿಪಥಗಾ ತ್ರಿಸ್ನೋತಾ ಭೀಷ್ಮಸೂರಪಿ || ೩೧ ||

(ಕೂಲಂಕಷಾ ನಿರ್ಜೀರಿಣೀ ರೋಧೋವಕ್ರಾ ಸರಸ್ವತೀ|)

ಗಂಗಾ ವಿಷ್ಣುಪದೀ ಜಹ್ನತನಯಾ ಸುರನಿಮ್ನಗಾ |

ಭಾಗೀರಥೀ ತ್ರಿಪಥಗಾ ತ್ರಿಸ್ನೋತಾ ಭೀಷ್ಮಸೂರಪಿ || ೩೧ ||

ಕಾಲಿನ್ದೀ ಸೂರ್ಯತನಯಾ ಯಮುನಾ ಶಮನಸ್ವಸಾ |

ರೇವಾ ತು ನರ್ಮದಾ ಸೋಮೋದ್ಭವಾ ಮೇಕಲಕನ್ಯಕಾ || ೩೨ ||

ಕಾಲಿನ್ದೀ ಸೂರ್ಯತನಯಾ ಯಮುನಾ ಶಮನಸ್ವಸಾ |

ರೇವಾ ತು ನರ್ಮದಾ ಸೋಮೋದ್ಭವಾ ಮೇಕಲಕನ್ಯಕಾ || ೩೨ ||

ಕರತೋಯಾ ಸದಾನೀರಾ ಬಾಹುದಾ ಸೈತವಾಹಿನಿ |

ಶತದ್ರಸ್ತು ಶುತುದ್ರಿಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪಾಶಾ ತು ವಿಪಾಟ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ || ೩೩ ||

ಕರತೋಯಾ ಸದಾನೀರಾ ಬಾಹುದಾ ಸೈತವಾಹಿನೀ |

ಶತದ್ರಸ್ತು ಶುತುದ್ರಿಃ ಸ್ಯಾದ್ವಿಪಾಶಾ ತು ವಿಪಾಟ್ ಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ || ೩೩ ||

೩೧. ಗङ್ಗಾ, ವಿಣ್ಣುಪದೀ, ಜಹ್ನತನಯಾ, ಸುರನಿಮ್ನಗಾ, ಭಾಗೀರಥೀ, ತ್ರಿಪಥಗಾ, ತ್ರಿಸ್ನೋತಾಃ, ಭೀಷ್ಮಸುಃ ಳ, ಗಂಗಾನದಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (The Ganges). ತ್ರಿಸ್ನೋತಾಃ ಎಂಬುದು ಸಕಾರಾಂತ ಶಬ್ದವು.

೩೨. ಕಾಲಿನ್ದೀ, ಸೂರ್ಯತನಯಾ, ಯಮುನಾ, ಶಮನಸ್ವಸಾ ಳ, ಯಮುನಾ ನದಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (The Yamuna).

ರೇವಾ, ನರ್ಮದಾ, ಸೋಮೋದ್ಭವಾ, ಮೇಕಲಕನ್ಯಕಾ ಳ, ನರ್ಮದಾ ನದಿಯ ಹೆಸರುಗಳು (The Narmada).

३३. करतोया, सदानीरा २, 'करतोरया' ಎಂಬ ನದಿ (The *Karatoya*, a river in the North-East of Bengal). ಇದು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಿಕೊಡುವಾಗ ಶಿವನ ಹಸ್ತದಲ್ಲಿ ಹಾಕಿದ ಉದಕದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು (This river is said to have sprung from the water poured into the hand of Siva at his marriage with Parvati and dropped by him on the ground).

बाहुदा, सैतवाहिनी २, ಬಾಹುದಾನದಿ (The *Bahuda* ; or *Vitasta* ; modern *Jhelum*). ಲಿಖಿತನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮುಷಿಗೆ ಕರಗಲನ್ನು (ಬಾಹು) ಕೊಟ್ಟಂತಹ ನದಿ ('Arm-giver' to *Likhita* whose hands were cut off by king *Sudyumna* as a punishment for having eaten some fruit in *Sankha's* hermitage without permission from the owner).

शतद्रुः, शतुद्रिः २, ಶತದ್ರು ನದಿ. ವಸಿಷ್ಠನು ಪುತ್ರಪೋಕದಿಂದ ಹೈಮವತೀ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಾಗ ಆ ಮಹಾ ತಪಸ್ವಿಯ ಭಯದಿಂದ ನೂರು ಭಾಗವಾಗಿ ಒಡೆದಂತಹ ನದಿ ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ ('Flowing in a hundred branches' ; the river is said to have branched off into a hundred streams fearing the sage *Vasistha* who fell into it through grief for the death of his son. The river is now called the *Sutlej* which unites with the *Vipasa* or the modern *Beas*, south-east of *Amritsar*).

विपाशा, विपाद् २, ವಿಪಾಶಾ ಅಥವಾ ಪಾಶಮೋಚಿನೀ ಎಂಬ ನದಿ. (वसिष्ठं विपाशितवती-विपाद्) ವಸಿಷ್ಠನ ಪಾಶಗಳನ್ನು ಬಿಡಿಸಿದ ನದಿ (The *Vipasa* or the modern *Beas*, one of

शोगो हिरण्यवाहः स्यात्कुल्याऽल्पा कृत्रिमा सरित् ।

शरावती वेत्रवती चन्द्रभागा सरस्वती ॥ ३४ ॥

ಶೋಣೀ ಬರಣ್ಯವಾಹು ಸ್ಯಾತ್ಕುಲ್ಯಾಲ್ಪಾ ಕೃತ್ರಿಮಾ ಸರಿತ್ |

ಶರಾವತಿ ವೇತ್ರವತಿ ಚಂದ್ರಭಾಗಾ ಸರಸ್ವತಿ || ೩೪ ||

कावेरी सरितोऽन्याश्च संभेदः सिन्धुसंगमः ।

द्वयोः प्रणाली पयसः पदव्यां त्रिषु तूत्तरौ ॥ ३५ ॥

ಕಾವೇರಿ ಸರಿತೋಽನ್ಯಾಶ್ಚ ಸಂಭೇದಃ ಸಿಂಧುಸಂಗಮಃ |

ದ್ವಯೋಃ ಪ್ರಣಾಲೀ ಪಯಸಃ ಪದವ್ಯಾಂ ತ್ರಿಷು ತೂತ್ತರೌ || ೩೫ ||

the five rivers of the Punjab. It is said to have unnoosed and cut the cord with which Vasishtha had bound himself while falling into the river to end his life lamenting for his son slain by Viswamitra). ಈ ೨ ಶಬ್ದಗಳೂ ಪ್ರೀಲಿಂಗ. ವಿಪಾಡ್ ಶಬ್ದವು ಶಕಾರಾಂತವು.

ಈ ನದಿಗಳ ವಿಚಾರದಲ್ಲಿ ಸಂಗ್ರಹವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿರುವ ಕಥಾ ಸಂದರ್ಭಗಳ ವರ್ಣನೆಯು ಮಹಾಭಾರತದ ಆದಿ, ಭೀಷ್ಮ, ಶಾಂತಿಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿದೆ. ಕುತೂಹಲಿಗಳಾದ ಬಾಲಕರೂ, ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಪ್ರೇಮಿಗಳೂ ಆಯಾ ಕಥೆಗಳನ್ನು ಓದಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

೩೪-೩೫. ಶೋಣಃ, ಹಿರಣ್ಯವಾಹಃ ೨, ಶೋಣ ನದಿ (The river *Shona* or *Sone*; it has its source in the Nagapore District and falls into the *Ganges* above Patna). ಕುಲ್ಯಾ ಎಂದರೆ ಅಗೆದು ಮಾಡಿರುವ ನಣ್ಣು ಹೊಳೆ ಅಥವಾ ಕಾಲುವೆ (A canal or a channel dug for irrigation purposes).

शरावती, वेत्रवती, चन्द्रभागा, सरस्वती, कावेरी ಇವೆಲ್ಲವೂ

देविकायां सरय्यां च भवे दाविकसारवौ ।

सौगन्धिकं तु कह्लारं हल्लकं रक्तसन्ध्यकम् ॥ ३६ ॥

ದೇವಿಕಾಯಾಂ ಸರಯ್ಯಾಂ ಚ ಭವೇ ದಾವಿಕಸಾರವೌ |

ಸೌಗಂಧಿಕಂ ತು ಕಹ್ಲಾರಂ ಹಲ್ಲಕಂ ರಕ್ತಸಂಧ್ಯಕಮ್ || ೩೬ ||

ಬೇರೆ ಬೇರೆ ನದಿಗಳ ಹೆಸರು (Names of various rivers). 'ಅನ್ಯಾಶ್ಚ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಕೃಷ್ಣಾ, ಗೋದಾವರೀ, ತುಂಗಭದ್ರಾ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ನದಿಗಳೂ, ಉಪನದಿಗಳೂ ಸೂಚಿತವಾಗುವೆ ಎಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಸಂಮೇಧಃ, ಸಿಂಧುಸಂಕ್ರಮಃ ೨, ನದಿಯ ಸಂಗಮಕ್ಕೆ (ಮತ್ತೊಂದು ನದಿಯೊಂದಿಗೆ ಅಥವಾ ಸಮುದ್ರ ಸೇರುವುದಕ್ಕೆ) ಹೆಸರು (Confluence of two rivers or confluence of a river at its mouth, with the ocean).

'ಪಯಸಃ ಪದವ್ಯಾ' ಎಂದರೆ ನೀರು ಹರಿಯುವ ದಾರಿ ಎಂಬಲ್ಲಿ (Drain or water course) **ಪ್ರಣಾಲಿ** ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು **ಪ್ರಣಾಲಃ** ಎಂದು ಪುಲ್ಲಿಂಗವೂ ಆಗುವುದು.

೩೬. ದೇವಿಕಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದಕ್ಕೆ (Coming from or relating to the river *Devika*) **ದಾವಿಕಃ** ಎಂದೂ, ಸರಯೂ ನದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದು ಅಥವಾ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿದುದಕ್ಕೆ (Coming from or relating to the river *Sarayu*) **ಸಾರವಃ** ಎಂದೂ ಹೆಸರು. ದಾವಿಕ, ಸಾರವ ಶಬ್ದಗಳು ಮೂರು ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುತ್ತವೆ. ದಾವಿಕೀ, ಸಾರವೀ ಎಂದು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ, ದಾವಿಕಮ್, ಸಾರವಮ್ ಎಂದು ನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿಯೂ ಆಗುತ್ತವೆ.

ಸೌಗನ್ಧಿಕಮ್, ಕಹ್ಲಾರಮ್ ೨, ಎಳೆಗೆಂಪು ಅಥವಾ ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲೆ (Pink or white water-lily). **ಹಲ್ಲಕಮ್, ರಕ್ತಸಂಧ್ಯಕಮ್** ೨, ಕೆಂಪು ನೈದಿಲೆ (A red water-lily).

ಸ್ಯಾದುತ್ಪಲಂ ಕುವಲಯಮಥ ನೀಲಾಂಬುಜನ್ಮ ಚ ।

ಇನ್ದೀವರಂ ಚ ನೀಲೇಽಸ್ಮಿನ್ಸಿತೇ ಕುಮುದಕೈರವೇ ॥ ೩೭ ॥

ಸ್ಯಾದುತ್ಪಲಂ ಕುವಲಯಮಥ ನೀಲಾಂಬುಜನ್ಮ ಚ ।

ಇಂದೀವರಂ ಚ ನೀಲೇಽಸ್ಮಿನ್ ಸಿತೇ ಕುಮುದಕೈರವೇ ॥ ೩೭ ॥

ಶಾಲ್ಮಕಮೇಷಾಂ ಕಂದಃ ಸ್ಯಾದ್ವಾರಿಪಿಣಿ ತು ಕುಘ್ನಿಕಾ ।

ಜಲನೀಲಿ ತು ಶೈವಾಲಂ ಶೈವಲೋಽಥ ಕುಮುದ್ವತೀ ॥ ೩೮ ॥

ಶಾಲ್ಮಕಮೇಷಾಂ ಕಂದಃ ಸ್ಯಾದ್ವಾರಿಪಿಣೀ ತು ಕುಂಭಿಕಾ ।

ಜಲನೀಲೀ ತು ಶೈವಾಲಂ ಶೈವಲೋಽಥ ಕುಮುದ್ವತೀ ॥ ೩೮ ॥

ಕುಮುದಿನ್ಯಾಂ ನಲಿನ್ಯಾಂ ತು ಬಿಸಿನಿಪದ್ವಿನಿಮುಖಾಃ ।

ವಾ ಪುಂಸಿ ಪದ್ಮಂ ನಲಿನಮರವಿನ್ದಂ ಮಹೋತ್ಪಲಮ್ ॥ ೩೯ ॥

ಕುಮುದಿನ್ಯಾಂ ನಲಿನ್ಯಾಂ ತು ಬಿಸಿನೀ ಪದ್ಮಿನೀಮುಖಾಃ ।

ವಾ ಪುಂಸಿ ಪದ್ಮಂ ನಲಿನಮರವಿಂದಂ ಮಹೋತ್ಪಲಮ್ ॥ ೩೯ ॥

೩೭. **उत्पलम्, कुवलयम्** ೨, ನೈದಿಲಿಗೆ ಸಾಮಾನ್ಯವಾದ ಹೆಸರು (water-lily), **नीलाम्बुजन्म, इन्दीवरम्** ೨, ಕನ್ನೈದಿಲಿ (Blue water-lily). **कुमुदम्, कैरवम्** ೨, ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲಿ (White water-lily).

೩೮. **शाल्मकम्** ಎಂದರೆ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಸೌಗಂಧಿಕಾದಿ ನೈದಿಲಿ ಗಳ ಗಡ್ಡೆಗೆ ಹೆಸರು (Root of the water-lily). **वारिपिणी, कुम्भिका** ೨, ನೀರು ಕಾಗೆ (A kind of cormorant, 'Pistia Stratiotes'). **जलनीली, शैवालम्, शैवलः** ೩, ಪಾಚಿ (Duck weed or green moss-like plant growing in pools).

कुमुद्वती, कुमुदिनी ೨, ಬಿಳಿಯ ನೈದಿಲಿಗಳುಳ್ಳ ಪ್ರದೇಶ (A place abounding in white lotus or lilies).

ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ ಕಮಲಂ ಶತಪತ್ರಂ ಕುಶೇಶಯಮ್ ।

ಪङ್ಕೇರುಹಂ ತಾಮರಸಂ ಸಾರಸಂ ಸರಸೀರುಹಮ್ ॥ ೪೦ ॥

ಸಹಸ್ರಪತ್ರಂ ಕಮಲಂ ಶತಪತ್ರಂ ಕುಶೇಶಯಮ್ ।

ಪಂಕೇರುಹಂ ತಾಮರಸಂ ಸಾರಸಂ ಸರಸೀರುಹಮ್ ॥ ೪೦ ॥

ಬಿಸಪ್ರಸೂನರಾಜೀವಪುಷ್ಕರಾಮ್ನೋರುಹಾಣಿ ಚ ।

ಪುಂಡರೀಕಂ ಸಿತಾಮ್ನೋಜಮಥ ರಕ್ತಸರೋಹೇ ॥ ೪೧ ॥

ಬಿಸಪ್ರಸೂನರಾಜೀವಪುಷ್ಕರಾಂಭೋರುಹಾಣಿ ಚ ।

ಪುಂಡರೀಕಂ ಸೀತಾಂಭೋಜಮಥ ರಕ್ತಸರೋರುಹೇ ॥ ೪೧ ॥

ರಕ್ತೋತ್ಪಲಂ ಕೋಕನದಂ ನಾಲೋ ನಾಲಮಥಾಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಮೃಣಾಲಂ ಬಿಸಮಂಜಾದಿಕದಂಭೇ ಷಂಡಮಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೪೨ ॥

ರಕ್ತೋತ್ಪಲಂ ಕೋಕನದಂ ನಾಲೋ ನಾಲಮಥಾಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ।

ಮೃಣಾಲಂ ಬಿಸಮಂಜಾದಿಕದಂಭೇ ಷಂಡಮಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ ॥ ೪೨ ॥

೨೯-೪೧. ನಲಿನಿ, ವಿಸಿನಿ, ಪದ್ಮಿನಿ ೨, ತಾವರೆಯ ಬಳ್ಳಿ ಅಥವಾ ತಾವರೆಗಳ ಸಮೂಹ, ಅಥವಾ ಅವು ಇರುವ ಸರೋವರ (The lotus-stalk or plant or an assemblage of lotus flowers or a lotus pond). ಹೀಗೆಯೇ ಕಮಲಿನಿ, ಸರೋಜಿನಿ, ಪದ್ಮಜಿನಿ ಮುಂತಾದ ಶಬ್ದಗಳು ಇವೆ ಎಂದು 'ಪದ್ಮಿನಿಮುಖಾಃ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಪದ್ಮಮ್, ನಲಿನಮ್, ಅರವಿಂದಮ್, ಮಹೋತ್ಪಲಮ್, ಸಹಸ್ರಪತ್ರಮ್, ಕಮಲಮ್, ಶತಪತ್ರಮ್, ಕುಶೇಶಯಮ್, ಪङ್ಕೇರುಹಮ್, ತಾಮರಸಮ್, ಸಾರಸಮ್, ಸರಸೀರುಹಮ್, ಬಿಸಪ್ರಸೂನಮ್, ರಾಜೀವಮ್, ಪುಷ್ಕರಮ್, ಅಮ್ನೋರುಹಮ್, ೧೬, ತಾವರೆ ಹೂವಿಗೆ ಹೆಸರುಗಳು (Lotus). ಈ ಶಬ್ದಗಳು 'ವಾ ಪುಂಸಿ' ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪುಲ್ಲಿಂಗಗಳೂ ಆಗ ಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

ಕರಹಾಟಃ ಶಿಫಾಕಂದಃ ಕಿಞ್ಜಲ್ಕಃ ಕೆಸರೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ |
ಸಂವರ್ತಿಕಾ ನವದಲಂ ಬೀಜಕೋಶೋ ವರಾಟಕಃ || ೪೩ ||

|| ಇತಿ ವಾರಿವರ್ಗಃ ||

ಕರಹಾಟಃ ಶಿಫಾಕಂದಃ ಕಿಂಜಲ್ಕಃ ಕೇಸರೋಽಸ್ತ್ರಿಯಾಮ್ |
ಸಂವರ್ತಿಕಾ ನವದಲಂ ಬೀಜಕೋಶೋ ವರಾಟಕಃ || ೪೩ ||

|| ಇತಿ ವಾರಿವರ್ಗಃ ||

ಪುಂಡರೀಕಮ್, ಸಿತಾಂಭೋಜಮ್ ೨, ಬಳ್ಳಿಯ ತಾವರೆಹೂವು (white lotus).

೪೨. ರಕ್ತಸರೋಹಮ್, ರಕ್ತೋತ್ಪಲಮ್, ಕೊಕನದಮ್ ೩, ಕೆಂಪಾವರೆ ಹೂವು (Red lotus). ನಾಲಃ, ನಾಲಮ್ (ನಾಲಾ, ನಾಲಿ) ೨, ತಾವರೆದಂಟು (Stalk of the lotus or water lily). ಸ್ತುಣಾಲಮ್, ವಿಸಮ್ (ವಿಶಮ್) ೨, ತಾವರೆ ಬಳ್ಳಿಯ ಕೊಳವೆಗಳು ಅಥವಾ ನಾರು ಅಥವಾ ನಾರಿನಿಂದ ಕೂಡಿರುವ ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅದರ ಗಡ್ಡೆ (Lotus fibre or stalk of a water lily or its edible fibrous root). ಸ್ತುಣಾಲ, ವಿಸ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗ ಮಾತ್ರವಿಲ್ಲ, ಪುಂಸಪುಂಸಕಗಳು ಉಂಟು. ತಾವರೆ ಮುಂತಾದ ಹೂವುಗಳ ಸಮೂಹಕ್ಕೆ (Assemblage of water-lilies) ಷಣ್ಡಮ್ (ಖಣ್ಡಮ್) ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇದು ಪುಂಸಪುಂಸಕ ಲಿಂಗವು. ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಷಣ್ಡ ಎಂದರೆ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಹೋರಿ (A bull set at liberty) ಎಂದೂ ಅರ್ಥವಿದೆ.

೪೩. ಕರಹಾಟಃ, ಶಿಫಾಕಂದಃ ೨, ತಾವರೆ ಗಡ್ಡೆ (Root of a water-lily), ಕಿಞ್ಜಲ್ಕಃ, ಕೆಸರಃ ೨, ಹೂವುಗಳ ಕುಸುರು ಅಥವಾ ಕುಸುಮ (Filament), ಸಂವರ್ತಿಕಾ, ನವದಲಮ್ ೨, ಎಳೆಯ ರೇಕುಗಳು (New leaf of lilies and lotuses), ಬೀಜಕೋಶಃ, ವರಾಟಕಃ ೨, ತಾವರೆಯ ಕಾಯಿ (The seed vessel). ಇಲ್ಲಿಗೆ ವಾರಿವರ್ಗವು ಮುಗಿಯಿತು.

¹उक्तं स्वर्व्योमदिक्कालधीशब्दादि सनाद्यकम् ।

पातालभोगि नरकं वारि चैषां च संगतम् ॥ १ ॥

¹ಉಕ್ತಂ ಸ್ವವೈರ್ಯಮದಿಕ್ಕಾಲಧೀಶಬ್ದಾದಿ ಸನಾತ್ಯಕಮ್ |

ಪಾತಾಲಭೋಗಿ ನರಕಂ ವಾರಿ ಚೈಷಾಂ ಚ ಸಂಗತಮ್ || ೧ ||

इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने ।

स्वरादिकाण्डः प्रथमः साङ्ग एव समर्थितः ॥ २ ॥

॥ इति नामलिङ्गानुशासने 'अमरकोशे' प्रथमः काण्डः ॥

ಇತ್ಯಮರಸಿಂಹಕೃತೌ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನೇ |

ಸ್ವರಾದಿಕಾಂಡಃ ಪ್ರಥಮಃ ಸಾಂಗ್ಗ ಏವ ಸಮರ್ಥಿತಃ || ೨ ||

॥ ಇತಿ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನೇ 'ಅಮರಕೋಶೇ' ಪ್ರಥಮಃ ಕಾಂಡಃ ॥

ಅ ಮ ರ ಸಿಂ ಹ ನು ತಾನು ರಚಿಸಿರುವ ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನದ ಮೊದಲನೆಯ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ (ಸ್ವರ್ಗ, ವ್ಯೋಮ, ದಿಕ್, ಕಾಲ, ಧಿ, ಶಬ್ದಾದಿ, ನಾಡ್ಯ, ಪಾತಾಲಭೋಗಿ, ನರಕ, ವಾರಿ) ಸ್ವರ್ಗ, ವೈರ್ಯ, ದಿಕ್, ಕಾಲ, ಧೀ, ಶಬ್ದಾದಿ, ನಾಟ್ಯ, ಪಾತಾಲಭೋಗಿ, ನರಕ, ವಾರಿ—ಈ ವರ್ಗಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ವರ್ಗಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸಿರುವುದೆಂದು ಎರಡು ಶ್ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡವನ್ನು ಮುಗಿಸಿರುವನು.

1. उक्तं स्वर्व्योमदिक्कालधीशब्दादिनाद्यकम् ।

ಉಕ್ತಂ ಸ್ವವೈರ್ಯಮದಿಕ್ಕಾಲಧೀಶಬ್ದಾದಿನಾಟ್ಯಕಮ್ |

ಎಂಬ ಪಾಠಾಂತರದ ಪ್ರಕಾರ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗವನ್ನು ವಿಭಾಗಮಾಡಿ, ಅದರ ೨೨ನೆಯ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಬರುವ ' ಶಬ್ದೇನನಾದಿನದಧ್ವನಿಧ್ವಾನಿವಸ್ತುನಾಃ ' ಎಂಬ ಪದ್ಧತಿಯವರೆಗೆ ವಾಗ್ವರ್ಗವೆಂದೂ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗವೆಂದೂ, ಹಾಗೆಯೇ ಪಾತಾಲಭೋಗಿವರ್ಗದಲ್ಲಿ ' ಕಾಪ್ರವೇಯಾಸ್ತದೀಶ್ವರಾಃ ' ಎಂಬುದರ ವರೆಗೆ ಪಾತಾಲವರ್ಗವೆಂದೂ, ಮುಂದಿನದು ಭೋಗಿವರ್ಗವೆಂದೂ ದಕ್ಷಿಣದೇಶದ ಪಾಠವಿರುವುದು.

ಅನುರಕೋಶದ ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡದ ವರ್ಗಗಳೆ

ವಿಭಾಗ ಮತ್ತು ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ

ವರ್ಗದ ಹೆಸರು

ಶ್ಲೋಕಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ

1. ಸ್ವರ್ಗವರ್ಗ	Celestial objects and Beings	73
2-3. ವ್ಯೋಮವರ್ಗ ಮತ್ತು ದಿಗ್ವರ್ಗ	Space, Atmosphere and the Heavens (3+35)	38
4. ಕಾಲವರ್ಗ	Time	31
5. ಧೀವರ್ಗ	Intellect, States and qualities abstract.	17
6-7. ಶಬ್ದಾದಿವರ್ಗ	Sounds and Speech	25
8. ನಾಟ್ಯವರ್ಗ	Music, Dancing and the Stage.	38
9-10. ಪಾತಾಲಭೋಗಿನವರ್ಗ	The underworld and the Snakes.	11
11. ನರಕವರ್ಗ	Hell and Pain.	3
12. ವಾರಿವರ್ಗ	Water.	43
		279

ಪ್ರಾರಂಭ ಶ್ಲೋಕಗಳು—

ಪ್ರಾರ್ಥನೆ ಮತ್ತು ಪಾರಿಭಾಷಿಕ	Introductory Verses, Invocation and explanation of the technique employed (1+4)	5
ಕಾಂಡಸಮಾಪ್ತಿಯ ಶ್ಲೋಕಗಳು	Concluding Verses	2

ಒಟ್ಟು ಈ ಕಾಂಡದಲ್ಲಿ ಅಧಿಕ ಪಾಠಗಳು ಬಿಟ್ಟು 286 ಶ್ಲೋಕಗಳಿವೆ.

ಅಮರಕೋಶದ ಶಬ್ದಾನುಕ್ರಮಣಿಕೆ

ಪ್ರಥಮ ಕಾಂಡ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಅಂಹಸ್	61	23	ಅಣಿಮನ್	17	37
ಅಕೂಪಾರ	122	1	ಅಂಡಜ	132	17
ಅಕ್ಷಂತಿ	106	24	ಅತಲಸ್ಪರ್ಶ	131	15
ಅಖಾತ	142	27	ಅತಿನು	130	14
ಅಗಸ್ತ್ಯ	41	20	ಅತಿಸೂತ್ರ	29	68
ಅಗ್ನಿ	23	54	ಅತಿನಾವ	80	14
ಅಗ್ನಿಕಣ	25	59	ಅತಿನೇಲ	29	68
ಅಗ್ನಿಭೂ	18	40	ಅತಿರಯ	29	67
ಅಗ್ನಿತ್ವಾತ	53	10	ಅತೀತನೌಕ	130	14
ಅಘ	61	23	ಅತ್ತಿಕಾ	99	15
ಅಂಕ	40	17	ಅತ್ಯರ್ಥ	29	68
ಅಂಕೃ	94	5	ಅದಿತಿನಂದನ	5	8
ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪ	99	16	ಅದೃಷ್ಟಿ	112	37
ಅಂಗಹಾರ	„	„	ಅದ್ಭುತ	100	17
ಅಂಗಾರಕ	44	25	„	104	19
ಅಂಗೀಕಾರ	67	5	ಅದ್ವಯವಾದಿನ್	8	14
ಅಚ್ಯುತ	9	19	ಅಭೋಕ್ಷಜ	10	21
ಅಚ್ಯುತಾಗ್ರಜ	11	24	ಅಭೋಭವನ	113	1
ಅಚ್ಯುತ	130	14	ಅಧ್ಯವಸಾಯ	109	29
ಅಜಗರ	116	5	ಅಧ್ಯಾಹಾರ	66	3
ಅಜಸ್ರ	28	67	ಅನಕ್ಷರ	84	21
ಅಜ್ಜಕಾ	97	11	ಅನಂಗ	11	26
ಅಜ್ಞಾನ	68	7	ಅನಚ್ಛ	130	14
ಅಂಜನ	34	3	ಅನಂತ	31	1

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಅನಂತ	114	4	ಅಂಧತಮಸ್	114	3
ಅನನ್ಯಜ	11	27	ಅಂಧು	141	26
ಅನರ್ಥಕ	84	20	ಅಪ್ (ಅಪ.)	123	3
ಅನಲ	24	56	ಅಪಕಾರಗೀ	80	14
ಅನವಧಾನತಾ	109	30	ಅಪತ್ರಪಾ	106	23
ಅನವರತ	28	67	ಅಪದಿರ	35	5
ಅನಾದರ	105	22	ಅಪದೇಶ	110	33
ಅನಾರತ	28	67	ಅಪಭ್ರಂಶ	73	2
ಅನಿರುಸ್ಥ	12	28	ಅಪರಾಹ್ನ	50	3
ಅನಿಲ	6	10	ಅಪರ್ಣಾ	17	38
”	27	63	ಅಪಲಾಪ	82	17
ಅಸಿಶ	28	67	ಅಪವರ್ಗ	68	7
ಅನುಕಂಪಾ	104	18	ಅಪವಾದ	80	13
ಅನುಕ್ರೋಶ	”	”	ಅಪವಾರಣ	38	12
ಅನುತಾಪ	107	25	ಅಪಾಂಪತಿ	122	2
ಅನುಭಾವ	105	21	ಅಪಾನ	27	64
ಅನುಮತಿ	52	8	ಅಪಿಧಾನ	39	13
ಅನುಯೋಗ	79	10	ಅಪ್ಪತಿ	26	62
ಅನುಲಾಪ	81	16	ಅಪ್ಪಿತ್ತಂ	24	58
ಅನೂರು	47	32	ಅಪ್ಪರಸ್	7	11
ಅನ್ಯತ	84	21	”	22	53
ಅನೇಹಸ್	49	1	ಅಬದ್ಧ	84	20
ಅಂತಕ	26	60	ಅಬ್ಜ	39	14
ಅಂತರಾಲ	35	6	ಅಬ್ಜಯೋನಿ	8	17
ಅಂತರಿಕ್ಷ	31	1	ಅಬ್ಜಿ	58	20
ಅಂತರೀಪ	125	8	ಅಬ್ಧಿ	122	1
ಅಂತರ್ಧಾ	38	12	ಅಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ	98	14
ಅಂತರ್ದಿ	”	”	ಅಭಿಧಾನ	78	8
ಅಂಧಕರಿಪು	15	35	ಅಭಿಧ್ಯಾ	106	24
ಅಂಧಕಾರ	114	3	ಅಭಿನಯ	99	16

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಅಭಿನವಾನ	105	22	ಅಂಭಸ್	123	4
ಅಭಿಲಾಷ	108	28	ಅಂಭೋರುಪ	149	41
ಅಭಿಶಾಪ	79	11	ಅನ್ಮಯ	124	5
ಅಭ್ಯಂತರಂ	35	6	ಅನು	69	9
ಅಭ್ಯಾಸ	79	10	ಅಯ್	62	27
ಅಭ್ಯಾಸಗಮ	67	5	ಅಯನ	55	13
ಅಭ್ರ	31	1	ಅರ	28	66
,,	35	6	ಅರವಿಂದ	148	39
ಅಭ್ರಮಾತಂಗ	21	48	ಅರಿತ್ರ	129	13
ಅಭ್ರಮುವಲ್ಲಭ	,,	,,	ಅರುಣ	46	29
ಅಭ್ರ	129	13	,,	71	15
ಅಭ್ರಯ	36	8	,,	47	32
ಅನುರ	5	7	ಆರ್ಕ	46	29
ಅನುರಾವತಿ	20	46	ಆರ್ಕಬಂಧು	8	15
ಅನುತ್ಕರ್ಷ	5	8	ಅರ್ಜುನ	71	13
ಅನುಷ್ಠ	107	26	ಅರ್ಣವ	122	1
ಅನುವಾಸ್ಯಾ	52	8	ಅರ್ಣ	123	4
ಅನುವಾಸ್ಯಾ	,,	,,	ಅರ್ಧ	40	16
ಅನ್ಯತ	21	50	ಅರ್ಧನಾವ	130	14
,,	67	6	ಅರ್ಧರಾತ್ರ	51	6
,,	123	3	ಅರ್ಯಮನ್	45	28
ಅನ್ಯತಾಂಧಸ	5	8	ಅರ್ವಾಕ	125	8
ಅಂಬರ	31	1	ಅಲಕಾ	30	72
ಅಂಬಾ	98	14	ಅಲಕ್ಷ್ಮೀ	120	2
ಅಂಬಿಕಾ	17	38	ಅಲಗದ್	116	5
ಅಂಬು	123	4	ಅಲ್ಪಸರಸ್	142	28
ಅಂಬುಕಣ	38	11	ಅನಗ್ರಹ	38	11
ಅಂಬುಭೃತ್	36	7	ಅನಗ್ರಹ	,,	,
ಅಂಬುಸರಣ	128	11	ಅನಜ್ಞಾ	106	23
ಅಂಬುಕೃತ	84	20	ಅನಟ	113	2

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಅನತನುಸ	114	3	ಅಹನ್	49	2
ಅನದಾತ	71	13	ಅಹಮ್ಮತಿ	68	7
ಅನಮಾನನ	106	23	ಅಹರ್ಪತಿ	46	30
ಅನರ್ಣ	80	13	ಅಹರ್ನುಖ	49	2
ಅನಶ್ಚಾಯ	41	18	ಅಹಸ್ಕರ	45	28
ಅನಸ್ಮಾ	63	29	ಅಹಿ	116	6
ಅನಪಾರ	138	21	ಅಹಿತುಂಡಿಕ	119	11
ಅನಹಿತಾ	110	34	ಅಹೋರಾತ್ರ	54	12
ಅನಹೇಳನ	106	23	ಅಗೂ	67	5
ಅವಾಚೀ	33	1	ಅಜೂ	121	3
ಅವಾರ	125	8	ಅಧಿ	108	28
ಅವಿದ್ಯಾ	68	7	ಅಸ್ಯ	124	5
ಅನಿಲಂಬಿತ	82	66	ಅರ್ಯ	98	14
ಅನಿರತ	28	67	ಅರ್ಯಾ	17	38
ಅನಿಶ್ಚಸ್ತ	84	21	ಅಖ್ಯಾ	78	8
ಅನೀಚಿ	120	1	ಅಶಾ	33	1
ಅನ್ಯಕ್ತರಾಗ	71	15	ಅಶು	28	66
ಅರಸಿ	21	49	ಅನಕ	94	6
ಅಶ್ರಾಂತ	28	67	ಅನಕದುಂದುಭಿ	10	23
ಅಶೀಲ	83	19	ಅಂಗಿಕ	99	16
ಅಶ್ವಯುಜ್ಞ	42	21	ಅವುಕ	97	12
ಅಶ್ವಿನಿ	22	53	ಅಶುಗ-	27	63
ಅಶ್ವಿನೀಸುತ	22	52	ಅಪಗ	143	30
ಅಸಿತ	71	14	ಅಪಾಧ	57	16
ಅಸುರ	7	12	ಅಹತ	84	21
ಅಸೂಕ್ಷಣ	106	23	ಅವುತ್ಸ	97	12
ಅಸೂಯಾ	106	24	ಅನರ್ತ	124	6
ಅಸ್ರಪ	26	11	ಅನಂದ	61	25
ಅಸ್ತಪ್ಪಾ	5	8	ಅನಂದಭು	"	"
ಅಹಂಕಾರ	105	22	ಅಮೋಘ	61	24

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಅಮೋದ	69	10	ಆಶ್ರಮ	67	5
ಅನದ್ಧ	93	4	ಆಹಾವ	141	26
ಅತ್ಮನ್	63	29	ಆಕಾಶ	32	2
ಅಶ್ವಿನ	57	17	ಅಖ್ಯಾಯಿಕಾ	77	5
ಆಶ್ವಯುಜ	,,	,,	ಅನ್ವೀಕ್ಷಿಕೆ	77	5
ಅಧ್ಯಾನ	109	29	ಆಕಾರಣಾ	78	8
ಆಹ್ವಾನ	78	8	ಆಭಾಷಣ	81	15
ಅಹ್ವಾ	,,	,,	ಆಹ್ವರಣಾ	81	15
ಆತಪ	48	34	ಆವೈದಿತ	80	12
ಅಲಾಸ	81	15	ಅನಂದಧು	61	25
ಅವಾಸ	143	29	ಅಮಗಂಧಿನ್	70	12
ಅಕ್ಷೇಪ	80	13	ಅಮೋದಿನ್	70	11
ಆತ್ಮಭೂ	8	16	ಅಶ್ವಿನೇಯ	22	53
ಅನಾಯ	132	16	ಆದಿತೇಯ	5	8
ಅಮ್ನಾಯ	75	13	ಅಮನಸ್ಯ	121	3
ಅದ್ವಯ	78	7	ಆಭಾಸ್ವರ	6	10
ಅಹೇಯ	118	9	ಆಖಂಡಲ	20	46
ಆದಿತ್ಯ	5	8	ಆಲವಾಲ	143	29
ಆತೋದ್ಯ	94	5	ಆಶ್ರಯಾಕ	24	56
ಆಲಿಂಗ್ಯ	,,	,,	ಅಶೀವಿಷ	117	7
ಆಶ್ರಯ	104	19	ಅಂಗೀರಸ	43	24
ಆತರ	128	11	ಅಚ್ಛರಿತಕ	110	34
ಆಧಾರ	143	29	ಆದಿಕಾರಣ	63	28
ಆಶರ	26	61	ಆಶುಶುಷ್ಕಣೆ	24	56
ಆಸಾರ	38	11	ಆಗ್ರಹಾಯಣೀ	43	23
ಆಭೀಲ	121	3	ಆಗ್ರಹಾಯಣಿಕ	55	14
ಆವಾಲ	143	29	ಇಚ್ಛಾ	107	27
ಆವಿಲ	130	14	ಇಂದು	39	13
ಆರವ	86	23	ಇಂದ್ರ	19	42
ಆರಾವ	,,	,,	ಇಸ	57	17

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಇಂದ್ರಾಣೀ	20	46	ಉಡು	42	21
ಇಂದ್ರಿಯ	68	8	ಉಡುಪ	128	11
ಇಂದಿರಾ	13	29	ಉತ್ಕಂಠಾ	109	29
ಇಂದ್ರಾರಿ	7	12	ಉತ್ಕಲಿಕಾ	„	„
ಇಬ್ಬಲ	43	23	ಉತ್ಕರ	79	10
ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ	68	8	ಉತ್ತರಾ	33	2
ಇರಮದ	37	10	ಉತ್ತಾನ	131	15
ಇಷ್ಟಗಂಧ	70	11	ಉತ್ಪತ್ತಿ	64	30
ಇಂದ್ರಾಯುಧ	37	10	ಉತ್ಪಲ	148	37
ಇಂದೀವರ	148	37	ಉತ್ಸವ	112	38
ಇತಿಹಾಸ	76	4	ಉತ್ಸಾಹ	109	29
ಇಂದ್ರಾನರಜ	10	20	ಉತ್ಸಾಹವರ್ಧನ	104	18
ಈರ್ಷ್ಯಾ	106	24	ಉದಕ	123	4
ಈಶ	14	31	ಉದಧಿ	122	1
ಈಹಾ	107	27	ಉದಂತ	78	7
ಈಶಾನ	14	31	ಉದನ್ವತ್	122	1
ಈಶ್ವರ	„	„	ಉದಪಾನ	141	26
ಈಶ್ವರೀ	16	36	ಉದಾತ್ತ	76	4
ಈಶಿತ್ವಂ	17	37	ಉದಾನ	28	65
ಈಷತ್ಪಾಂಡು	71	13	ಉದಾಹಾರ	78	9
ಉಲ್ಕಾ	25	59	ಉದೀಚೀ	33	2
ಉದ್ಧಿ	62	27	ಉದ್ಗಾಢ	29	68
ಉಷ್ಣ	58	19	ಉದ್ಧಿ	62	27
ಉಕ್ತಿ	73	1	ಉದ್ಧಿರ್ಷ	112	38
ಉಮಾ	17	37	ಉದ್ಧಿವ	„	„
ಉಗ್ರ	15	33	ಉದ್ಧಿವ	64	30
„	104	20	ಉದ್ರ	135	20
ಉಚ್ಚೈತ್ರವಸ್	20	47	ಉನ್ಮಾದ	107	26
ಉಚ್ಚೈರ್ಘ್ರಸ್ವ	80	12	ಉಪಕ್ರೋಶ	80	13
ಉಜ್ಜ್ವಲ	100	17	ಉಪಧಿ	109	30

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಉಪನಾಹ	95	7	ಉಷ್ಣಾಗಮ	58	19
ಉಪನ್ಯಾಸ	78	9	ಉಹ	66	3
ಉಪರಕ್ತ	53	10	ಯುಕ್ತ	42	21
ಉಪರಾಗ	,,	9	ಯುಕ್	75	3
ಉಪಲಬ್ಧಾರ್ಥ	77	5	ಯುತ	85	22
ಉಪಲಬ್ಧಿ	65	1	ಯುಭು	5	8
ಉಪಸ್ಥಾಯಕ	47	32	ಯುಭುಪ್ಪಿನ್	20	46
ಉಪಾಧಿ	108	28	ಯುಷಭ	92	1
ಉಪಾಲಂಭ	80	14	ಏಕತಾಲ	93	3
ಉಪಾಹಿತ	53	10	ಏಕದಂತ	18	39
ಉಪೇಂದ್ರ	10	20	ಏಕಪಿಂಗ	30	71
ಉಪೋದ್ಭೂತ	78	9	ಏಕಾಂತ	29	68
ಉಮಾ	17	37	ಏತ	72	17
ಉಮಾಪತಿ	15	35	ಏನಸ್	61	23
ಉರಗ	117	8	ಐರಾವತ	21	48
ಉರ್ವಶೀ	22	53	,,	34	3
ಉಲೂಪಿನ್	133	18	ಐರಾವಣ	21	48
ಉಲೋಲ	124	6	ಐಲವಿಲ	30	71
ಉಶನಸ್	44	25	ಐರಾವತೀ	37	9
ಉಷ್ಣುರ್ದ	24	55	ಐಶ್ವರ್ಯ	17	37
ಉಷನ್	49	2	ಓಘ	96	9
ಉಷಾಪತಿ	12	28	ಓಂಕಾರ	76	4
ಉಷ್ಣ	58	19	ಓಷಧೀಶ	39	14
ಉಷ್ಣರಶ್ಮಿ	46	29	ಔತ್ತಾನಸಾದಿ	41	20
ಉಷ್ಣೋಪಗಮ	58	19	ಔರ್ವ	24	58
ಉಸ್ರ	47	33	ಕಂಚುಕ	118	9
ಊರ್ಜ	57	18	ಕಕುಭ	33	1
ಊರ್ಧ್ವಕ	94	5	ಕಚ್ಚುಪ	138	21
ಊರ್ಮಿ	124	5	ಕಂಸಾರಾತಿ	10	21
ಊಷ್ಮಕ	57	18	ಕಟು	69	9

ಕಡಾರ]

[ಕಾಂಕ್ಷಾ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಕಡಾರ	72	16	ಕರ್ಬುರ	26	61
ಕಥಾ	77	6	,,	72	17
ಕದುಷ್ಟ	48	35	ಕಲ	93	2
ಕದ್ರು	72	16	ಕಲಕಲ	86	25
ಕಂದ	148	38	ಕಲಂಕ	40	17
ಕಂದರ್ಪ	11	26	ಕಲಾ	40	15
ಕಪಟ	109	30	,,	54	11
ಕಪರ್ಧ	16	36	ಕಲಾನಿಧಿ	39	14
ಕಪರ್ಧಿನ್	15	33	ಕಲುಷ	61	23
ಕಪಾಲಭೃತ್	,,	,,	,,	130	14
ಕಪಿಲ	72	16	ಕಲ್ಪ	59	21
ಕಪಿರ	,,	,,	,,	60	22
ಕಬಂಧ	123	4	ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ	22	52
ಕನುರ	138	21	ಕಲ್ಪಾಂತ	60	22
ಕಮತಿ	141	24	ಕಲ್ಮಷ	61	23
ಕಮಲ	123	3	ಕಲ್ಮಾಷ	72	17
,,	149	40	ಕಲ್ಯಾಣ	83	18
ಕಮಲಾ	12	28	ಕಲ್ಯಾಣ	61	25
ಕಮಲಾಸನ	8	17	ಕಲ್ಯಾಣ	124	6
ಕಂಪ	112	38	ಕವಿ	44	25
ಕಂಬುರ	139	23	ಕವೋಷ್ಟ	48	35
ಕರ	47	33	ಕಷಾಯ	69	9
ಕರಕಾ	38	12	ಕಷ್ಠ	121	3
ಕರತೋಯಾ	144	33	ಕಹಾರ	147	36
ಕರಹಾಟಿ	150	43	ಕಾಂಕ್ಷಾತಾಲ	93	4
ಕರುಣಾ	100	17	ಕಾಕಲಿ	,,	2
,,	104	18	ಕಾಕು	80	12
ಕರ್ಕಟಿಕ	138	21	ಕಾಕೋದರ	117	7
ಕರ್ಣಧಾರ	129	12	ಕಾಕೋಲ	118	10
ಕರ್ದಮ	126	9	ಕಾಂಕ್ಷಾ	107	27

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಕಾತ್ಯಾಯನೀ	17	37	ಕಿಂಚೂಲಕ	139	22
ಕಾದಂಬಿನೀ	36	8	ಕಿಂಜಲ್ಕ	150	43
ಕಾಪ್ರವೇಯ	114	4	ಕಿನ್ನರ	7	11
ಕಾಂತಿ	40	17	,,	30	72
ಕಾಮ	11	26	ಕಿನ್ನರೇಶ	,,	70
,,	108	28	ಕಿಂಪುರುಷ	,,	72
ಕಾಮಸಾಲ	11	24	ಕಿಂವದಂತೀ	78	7
ಕಾರಣ	63	28	ಕಿರಣ	47	33
ಕಾರಣಾ	121	3	ಕಿರ್ಮೀರ	72	17
ಕಾರುಣ್ಯಂ	104	18	ಕಿಲ್ಬಿಷ	61	23
ಕಾರ್ತಿಕ	57	17	ಕೀರ್ತಿ	79	11
ಕಾರ್ತಿಕಿಕ	,,	18	ಕೀಲ	24	58
ಕಾರ್ತಿಕೇಯ	18	40	ಕೀಬಾಲ	123	3
ಕಾಲ	26	60	ಕುಜ	44	25
,,	49	1	ಕುಂಡಲಿನ್	117	7
,,	71	14	ಕುತುಕ	109	31
ಕಾಲಕೂಟ	118	10	ಕುತೂಹಲ	,,	31
ಕಾಲಸೂತ್ರ	120	2	ಕುತ್ಸಾ	80	13
ಕಾಲಿಂದೀ	144	32	ಕುಬೇರ	29	69
,,	11	25	ಕುನಾರ	18	41
ಕಾಲೀ	17	37	,,	97	12
ಕಾಲ್ಕಿ (ಕಲ್ಕಂ)	49	2	ಕುಮುದ	34	3
ಕಾವೇರೀ	146	35	,,	148	37
ಕಾನ್ಯ	44	25	ಕುಮುದ ಬಾಂಧವ	39	13
ಕಾಶ್ಯಪಿ	47	32	ಕುಮುದಿನೀ	148	39
ಕಾಷ್ಠಕುದ್ದಾಲ	129	13	ಕುಮುದ್ವತೀ	,,	38
ಕಾಷ್ಠಾ	33	1	ಕುಂಭಸಂಭವ	41	20
,,	54	11	ಕುಂಭಿಕಾ	148	38
ಕಾಷ್ಠಾಂಬುವಾಹಿನೀ	128	11	ಕುಂಭೀರ	138	21
ಕಾಸಾರ	142	28	ಕುಲಿತ	21	48

ಕುಲೀರ]

[ಕ್ರೌಂಚದಾರಣ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಕುಲೀರ	138	21	ಕೇಸರ	150	43
ಕುಲಾ	146	34	ಕೈಟಭಜಿತ್	10	22
ಕುವಲಯ	148	37	ಕೈತವ	109	30
ಕುವೇಣೀ	132	16	ಕೈರವ	148	37
ಕುಶಲ	62	26	ಕೈಲಾಸ	30	22
ಕುಶೇಶಯ	149	40	ಕೈಸರ್ತ	131	15
ಕುಸುಮೇಷು	11	27	ಕೈವಲ್ಯ	67	6
ಕುಸ್ಕೃತಿ	109	30	ಕೋಕನವ	149	42
ಕುಹರ	113	1	ಕೋಣ	94	6
ಕುಯಾ	53	9	ಕೋಪ	107	26
ಕೂಪ	141	26	ಕೋಲ	128	11
ಕೂಪಕ	127	10	ಕೋಲಂಬಕ	95	7
,,	129	12	ಕೋಲಾಹಲ	86	25
ಕೂರ್ಧನ	110	33	ಕೋಷ್ಠಂ	48	35
ಕೂರ್ನು	138	21	ಕೋಣಪ(ಕೌಣಪ)	26	61
ಕೂಲ	125	7	ಕೌತುಕ	109	31
ಕೃಚ್ಛ್ರ	121	3	ಕೌತೂಹಲ	,,	,,
ಕೃತಾಂತ	26	60	ಕೌಮುದೀ	40	16
ಕೃತ್ತಿವಾಸ	15	32	ಕೌಮೋದಕೀ	13	29
ಕೃಪಾ	108	18	ಕೌಸ್ತುಭ	,,	,,
ಕೃಪೀಟಿಯೋನಿ	24	55	ಕ್ರತುಧ್ವಂಸೀ	15	35
ಕೃಶಾನು	24	56	ಕ್ರತುಭುಜ್	6	9
ಕೃಶಾನುರೇತನ್	15	34	ಕ್ರಂದಿತಂ	111	35
ಕೃಷ್ಣ	9	18	ಕ್ರವ್ಯಾತ್(ಕ್ರವ್ಯಾಪ)	26	61
,,	71	14	ಕ್ರಿಯಾ	73	2
ಕೃಷ್ಣಲೋಹಿತ	72	16	ಕ್ರೀಡಾ	110	32
ಕೃಷ್ಣವರ್ತನ್	24	55	ಕ್ರುಧ್	107	26
ಕೋನಿಸಾತಕ	129	13	ಕ್ರುಷ್ಣ	111	35
ಕೇಲಿ	110	32	ಕ್ರೋಧ	107	26
ಕೇಶವ	9	18	ಕ್ರೌಂಚದಾರಣ	18	41

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಕೆ.ಪು.	83	19	ಗಜಾನನ	18	39
ಕೆ.ಪು.	86	24	ಗಡಕ	132	17
ಕೆ.ಪು.	„	„	ಗಣದೇವತಾ	6	10
ಕೆ.ಪು.	54	11	ಗಣರಾತ್ರ	51	6
„	112	38	ಗಣಾಧಿಪ	18	39
ಕುಣಿದಾ	50	4	ಗಣಿಕಾ	97	11
ಕುಣಪ್ರಭಾ	37	9	ಗಂಡೂಪವ	139	22
ಕುಪಾ	50	4	ಗಂಡೂಪದೀ	141	24
ಕುಪಾಕರ	40	15	ಗಂಧ	68	7
ಕುಯ	60	22	ಗಂಧರ್ವ	7	11
ಕೃಂತಿ	106	24	„	23	54
ಕೃಪ	28	65	ಗಂಧವಹ	27	63
ಕುರ	123	4	ಗಂಧವಾಹ	„	„
ಕುರೋದ	122	2	ಗಭಸ್ತಿ	47	33
ಕುದ್ರರಂಖ	139	23	ಗಭೀರ	131	15
ಕುತ್ಸಜ	63	29	ಗಂಭೀರ	„	„
ಕುಪಣೀ	129	13	ಗರಲ	118	9
ಕುಮ	62	26	ಗರುಡ	14	30
ಕುಮೇಡ	118	9	ಗರುಡಧ್ವಜ	9	19
ಖ	31	1	ಗರುಡಾಗ್ರಜ	47	32
ಖಗೇಶ್ವರ	14	30	ಗರುತ್ಮತ್	14	30
ಖಂಡ	40	16	ಗರ್ಜಿತ	36	8
ಖಂಡಸರಶು	15	32	ಗರ್ತ	113	2
ಖರ	48	35	ಗರ್ವ	105	22
ಖಾತ	142	27	ಗರ್ವಣ	80	13
ಪೀಯು	143	29	ಗಾಥ	29	68
ಖೀಲಾ	110	33	ಗಾನ	86	25
ಗಗನ	31	1	ಗಾಂಧಾರ	92	1
ಗಂಗಾ	144	31	ಗಿರ	73	1
ಗಂಗಾಧರ	15	35	ಗಿರಿಶ	15	32

ಗಿರೀಶ]

[ಚಿತ್ರ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಗಿರೀಶ	15	32	ಘನರಸ	124	5
ಗೀತ	86	25	ಘರ್ವ	110	33
ಗೀಷ್ಟತಿ	43	24	ಘಸ್ರ	49	2
ಗೀರ್ವಾಣ	6	9	ಘೃಣಾ	104	18
ಗುಣ	63	29	ಘೃಣಿ	47	33
ಗುಣವೃಕ್ಷಕ	129	12	ಘೋರ	101	20
ಗುರು	43	24	ಘೋಷಣಾ	80	12
ಗುಹ	18	40	ಘ್ರಾಣ ತರ್ಪಣಃ	70	11
ಗುಹ್ಯಕ	7	11	ಚಕ್ರಪಾಣಿ	10	20
ಗುಹ್ಯಕೇಶವರ	29	69	ಚಂಡಿಕಾ	17	38
ಗೂಢಪಾತ್	117	7	ಚಕ್ರವಾಳ	35	6
ಗೋಚರ	68	8	ಚತುರಾನನ	8	16
ಗೋತ್ರಭಿತ್	19	44	ಚಕ್ರಿನ್	117	7
ಗೋಧಿಕಾ	139	22	ಚತುರ್ಭುಜಃ	10	20
ಗೋನಸ	114	4	ಚಕ್ಷುಃಶ್ರವಣ್	117	7
ಗೋವಿಂದ	9	19	ಚಂದ್ರ	39	13
ಗೌತಮ	8	15	ಚಂಚಲಾ	37	9
ಗೌರ	71	13	ಚಂದ್ರಮುಖ	39	13
,,	,,	14	ಚಂದ್ರಶೇಖರ	14	31
ಗೌರೀ	17	37	ಚಂದ್ರಿಕಾ	40	16
ಗ್ರಸ್ತ	84	20	ಚಪಲ	28	66
ಗ್ರಹ	53	9	ಚಪಲಾ	37	9
ಗ್ರಹಪತಿ	46	30	ಚರ್ಚಾ	65	1
ಗ್ರಾನ್ಯ	83	19	ಚಂದ್ರಭಾಗಾ	146	34
ಗ್ರಾಹ	138	21	ಚಿತ್	65	2
ಗ್ರೀಷ್ಮ	57	18	ಚಿತ್ತ	64	31
ಗೌ	39	14	ಚಿತ್ತವಿಭ್ರಮ	107	26
ಘನ	36	7	ಚಿತ್ತಸಮುನ್ನತಿ	105	22
,,	93	4	ಚಿತ್ತಾಭೋಗ	65	2
,,	96	9	ಚಿತ್ರ	72	17

ಚಿತ್ರ]

[ಜ್ಯಮ್ಭಣ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಚಿತ್ರ	104	19	ಜಲ	123	3
ಚಿತ್ರಭಾನು	24	57	ಜಲಜನ್ತು	135	20
,,	46	30	ಜಲಧರ	36	7
ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿಜ	43	24	ಜಲನಿಧಿ	122	2
ಚಿತ್ರಶಿಖಂಡಿನ್	45	27	ಜಲನಿರ್ಗಮ	125	7
ಚಿಂತಾ	108	28	ಜಲನೀಲೀ	148	38
ಚಿಲಿಚಿಮ	133	18	ಜಲಮುಚ್	36	7
ಚಿಹ್ನ	40	17	ಜಲಶುಕ್ತಿ	139	13
ಚೀತನ	64	30	ಜಲಾಧಾರ	141	25
ಚೀತನಾ	65	1	ಜಲಾಶಯ	,,	,,
ಚೀತಸ್	64	31	,,	,,	26
ಚೈತ್ರ	56	15	ಜಲೋಚ್ಛ್ವಾಸ	127	10
ಚೈತ್ರೀಕ	,,	,,	ಜಲೌಕಸ್	139	22
ಚೈತ್ರರಥ	30	71	ಜಲೌಕಾ	,,	,,
ಭವಿ	40	17	ಜನ	28	66
,,	48	34	ಜನ್ಮತನಯಾ	144	31
ಭಿದ್ರ	113	2	ಜಾಬ್ಬಲಿಕ	119	11
ಜಗತ್ಪ್ರಾಣ	27	64	ಜಾತ	64	31
ಜಡ	41	19	ಜಾತವೇದಸ್	24	55
ಜನನ	64	30	ಜಾತಿ	64	31
ಜನಶ್ರುತಿ	78	7	ಜಾಲ	132	16
ಜನಾರ್ದನ	9	19	ಜಿನ	7	13
ಜನಿ	64	30	ಜಿಷ್ಣು	19	43
ಜನ್ತು	,,	,,	ಜಿಹ್ವಗ	117	8
ಜನ್ಮಾನ್	,,	,,	ಜೀಮೂತ	36	7
ಜನ್ಮಿನ್	,,	,,	ಜೀವ	43	24
ಜನ್ಮ	,,	,,	ಜೀವನ	123	3
ಜನ್ಮಾಲ	126	9	ಜುಗುಪ್ಸಾ	80	13
ಜನ್ಮಭೇದಿನ್	19	45	ಜ್ಯಮ್ಭಣ	111	35
ಜಯನ್ತ	20	47	,,	,,	,,

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಜೈವಾತ್ಮಕ	39	14	ತಮುಸ್	63	29
ಜ್ಞಾಪ್ತಿ	65	1	,,	114	3
ಜ್ಞಾನ	67	6	ತಮಿಸ್ರ	,,	,,
ಜ್ಯೇಷ್ಠ	57	16	ತಮಿಸ್ರಾ	51	5
ಜ್ಯೋತಸ್ಸ	40	16	ತಮೀ	50	4
ಜ್ಯೋತಸ್ಸ (ಜ್ಯೋತಿಸ್ಸೀ)	41	5	ತರಜ್ಜಿ	124	5
ಜ್ವಲನ	24	55	ತರಜ್ಜಿಣೀ	143	30
ಜ್ವಲ	24	58	ತರಣಿ	46	30
ಝುಝುರ	95	8	,,	127	10
ಝಷ	132	17	ತರಸಣ್ಯ	128	11
ಡಮರು	95	8	ತರಸ್	28	65
ಡಿಣಿಮ	,,	,,	ತರಿ(ರಿ)	127	10
ಡುಣ್ಣಿಭ	116	5	ತರ್ಕ	66	3
ಡುಲಿ	141	24	ತರ್ಕವಿದ್ಯಾ	77	5
ಧಕ್ಕಾ	94	6	ತರ್ಷ	108	28
ತಟಿ	125	7	ತಲ್ಲಜ	62	27
ತಡಾಗ	142	28	ತಾಣ್ಣವ	96	10
ತಡಿತ್ವತ್	36	7	ತಾಮಸೀ	51	5
ತತ	93	4	ತಾರ	93	2
ತತ್ತ್ವ	96	9	ತಾರಕಚಿತ್	18	41
ತಥಾಗತ	7	13	ತಾರಕಾ	42	21
ತಥೈ	85	22	ತಾರಾ	,,	,,
ತನೂನಪಾತ್	24	55	ತಾಕ್ಷ್ಯ	14	30
ತನ್ದ್ರೀ	112	37	ತಾಲ	96	9
ತಪ	58	19	ತಾಲಾಂಕ	11	25
ತಪನ	46	31	ತಿಕ್ತ	69	9
,,	120	1	ತಿಗ್ಗ	48	35
ತಪಾಃ	56	15	ತಿತಿಕ್ವಿ	106	24
ತಪಸ್ಕ	,,	,,	ತಿಥಿ	49	1
ತನು	44	26	ತಮಿ	134	19

ಕಬ್ಬ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಕಬ್ಬ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ತಿಮಿಂಗಿಲ	135	20	ತ್ರಿಪಥಗಾ	144	31
ತಿಮಿರ	114	3	ತ್ರಿಪುರಾಂತಕ	15	34
ತಿರಸ್ಕಿಯಾ	105	22	ತ್ರಿಯಾಮಾ	50	4
ತಿರೋಧಾನ	39	13	ತ್ರಿಲೋಚನ	15	33
ತಿಲಿತ್ಸ	116	5	ತ್ರಿವಿಕ್ರಮ	10	20
ತಿಷ್ಠ	42	22	ತ್ರಿವಿಷ್ವಪ	5	6
ತಿಷ್ಠೇ	48	35	ತ್ರಿಸಂಧ್ಯ	50	3
ತಿರ	125	8	ತ್ರಿಸ್ತೋತಸ್	144	31
ತಿಪ್ರ	29	68	ತ್ಯಂಬಕ	15	34
ತಿಪ್ರವೇದನಾ	121	3	ತ್ಯಂಬಕಸಖ	29	69
ತುರಂಗವದನ	30	72	ತ್ವರಿತ	28	66
ತುರಾಸಾಹ	19	45	ತ್ವರಿತೋದಿತ	84	20
ತುವರ	69	9	ತ್ವಿಷ್	48	34
ತುಷಾರ	41	18	ತ್ವಿಷಾಂಪತಿ	46	30
,,	,,	19	ದಕ್ಷಿಣಾ	33	1
ತುಹಿನ	,,	18	ದಂಡ	47	31
ತುಷಿತ	6	10	ದಂಡಧರ	26	60
ತೂರ್ಣ	28	66	ದಂದಶೂಕ	117	8
ತ್ಯಷ್	107	27	ದಮುನಸ್	24	57
ತ್ಯಷ	56	15	ದಂಭ	109	30
ತೋಯ	123	4	ದಂಭೋಲಿ	21	49
ತೌರ್ಯತ್ರಿಕ	96	10	ದಯಾ	104	18
ತ್ರಪಾ	106	23	ದರ	105	21
ತ್ರಯೀ	75	3	ದರ್ದುರ	141	24
ತ್ರಾಸ	105	21	ದರ್ಪಕ	11	26
ತ್ರಿಕಾ	142	27	ದರ್ವೀಕರ	117	8
ತ್ರಿದಶ	5	7	ದರ್ಶ	52	8
ತ್ರಿದಶಾಲಯ	5	6	ದಶಬಲ	8	14
ತ್ರಿದಿವ	,,	,,	ದಸ್ಯ	22	53
ತ್ರಿದಿವೇಶ	5	7	ದಹನ	24	57

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ದಾಕ್ಷಾಯಣೀ	42	21	ದುಃಖ	121	3
,,	17	38	ದುಂದುಭಿ	94	6
ದಾನವ	7	12	ದುರಿತ	61	23
ದಾನವಾರಿ	6	9	ದುರ್ಗತಿ	120	1
ದಾಮೋದರ	9	18	ದುರ್ಗಂಧ	70	12
ದನುಜ	7	12	ದುರ್ಗಾ	17	38
ದಾರದ	119	11	ದುರ್ದಿನ	38	12
ದಾರುಣ	104	20	ದುರ್ನಾಮನ್	141	25
ದಾವಿಕ	147	36	ದುಶ್ಚೈವನ	19	45
ದಾಶ	131	15	ದುಷ್ಟತ	61	23
ದಿಗ್ಗಜ	34	4	ದೃಢ	29	68
ದಿತಿಪುತ	7	12	ದೇವ	5	7
ದಿನ	49	2	,,	98	13
ದಿನಾಂತ	50	3	ದೇವಕೀನಂದನ	10	21
ದಿನ್	5	6	ದೇವಖಾತಕ	142	27
,,	31	1	ದೇವತರು	22	51
ದಿವಸ	49	2	ದೇವತಾ	6	9
ದಿವಸ್ವತಿ	19	43	ದೇವಯೋನಿ	7	11
ದಿವಾಕರ	45	28	ದೇವಸಭಾ	21	50
ದಿವಿಷದ್	5	8	ದೇವೀ	98	13
ದಿವಾಕಸಾ	5	7	ದೈತೇಯ	7	12
ದಿಶ	33	1	ದೈತ್ಯ	,,	
ದಿಶ್ಯ	33	2	ದೈತ್ಯಗುರು	44	25
ದಿಷ್ಟ	49	1	ದೈತ್ಯಾರಿ	9	19
,,	63	28	ದೈವ	63	28
ದೀಧಿತಿ	47	33	ದೈವತ	6	9
ದೀಪ್ತಿ	48	34	,,	59	21
ದೀರ್ಘಕೋಶಿಕಾ	141	25	ಮೋಹದ	107	27
ದೀರ್ಘಪೃಷ್ಠ	117	8	ದ್ಯುತಿ	40	17
ದೀರ್ಘಕಾ	142	28	,,	48	34

ದ್ಯುಮಣಿ

[ಸರ್ವಕೀ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ದ್ಯುಮಣಿ	46	30	ಧೀ	65	1
ದ್ಯೌಃ	5	6	ಧೀಂದ್ರಿಯ	68	8
ದ್ಯೋತ	48	34	ಧೀವರ	131	15
ದ್ರವ	110	32	ಧುನೀ	143	30
ದ್ರುತ	28	66	ಧೂಮಯೋನಿ	36	7
ದ್ರುಹಿಣ	8	17	ಧೂಮಲ	72	16
ದ್ರೋಣೀ	128	11	ಧೂಮ್ರ	,,	,,
ದ್ರೋಹಚಿಂತನ	66	4	ಧೂರ್ಜಟಿ	15	34
ದ್ವಾದಶಾತ್ಮನ್	45	28	ಧೂಸರ	71	13
ದ್ವಾಪರ	66	3	ಧೈವತ	92	1
ದ್ವಿಜರಾಜ	40	15	ಧ್ರುವ	41	20
ದ್ವೀಪ	125	8	ಧ್ವನಿ	85	22
ದ್ವೀಪವತೀ	143	30	ಧ್ವಾನ	85	22
ದ್ವೈಮಾತುರ	18	39	ಧ್ವಾಂತ	114	3
ಧನಂಜಯ	23	54	ನಂದಕ	13	29
ಧನದ	30	70	ನಕ್ರ	138	21
ಧನಾಧಿಪ	30	70	ನಂದನ	20	47
ಧನಿಷ್ಠಾ	42	22	ನಕ್ಷತ್ರ	42	21
ಧರ್ಮ	61	24	ನಭಸ್	31	1
,,	75	3	,,	57	16
ಧರ್ಮಚಿಂತಾ	108	28	ನಭಸ್ಯ	57	17
ಧರ್ಮರಾಜ	7	13	ನಕ್ಷತ್ರೇಶ	40	15
,,	25	59	ನಭಸ್ವತ್	27	64
ಧರ್ಮಸಂಹಿತಾ	77	6	ನಟನ	96	10
ಧವಲ	71	13	ನಮುತಿಸೂದನ	19	45
ಧಾತೃ	8	17	ನದೀ	143	29
ಧಾರಾಧರ	36	7	ನರಕ	120	1
ಧಾರಾಸಂಪಾತ	38	11	ನರವಾಹನ	30	70
ಧಿಷಣ	43	24	ನರ್ತಕ	97	11
ಧಿಷಣಾ	65	1	ನರ್ತಕೀ	95	8

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ನರ್ತನ	96	10	ನಿಶಾಂತ	29	68
ನರ್ಮದಾ	144	32	ನಿತ್ಯ	28	67
ನರ್ಮನ್	110	32	ನಿದಾಘ	58	19
ನಲಕೂಬರ	30	71	,,	110	33
ನಲಮೀನ	133	18	ನಿದಾನ	63	28
ನಲಿನ	148	39	ನಿದ್ರಾ	111	36
ನಲಿನೀ	,,	,,	ನಿಧಿ	31	73
ನವದಲ	150	43	ನಿನದ	85	22
ನಷ್ಟಚೇಷ್ಟತಾ	110	33	ನಿನಾದ	,,	,,
ನಾಕ	5	6	ನಿಂದಾ	80	13
ನಾಗಲೋಕ	113	1	ನಿಪಾಸ	141	26
ನಾಗಾಂತಕ	14	30	ನಿಬಂಧನ	95	7
ನಾಟ್ಯ	96	10	ನಿಮೇಷ	54	11
ನಾದ	86	23	ನಿಮ್ಮ	131	15
ನಾನುಧೇಯ	78	8	ನಿಮ್ಮಗಾ	143	30
ನಾಮನ್	,,	,,	ನಿಯತಿ	63	28
ನಾರಕ	120	1	ನಿಯಮ	67	5
ನಾರದ	21	49	ನಿಯಾಮಕ	129	12
ನಾರಾಯಣ	9	18	ನಿರಯ	120	1
ನಾಲ	149	42	ನಿರಸ್ತ	84	20
ನಾಲಂ	,,	,,	ನಿರ್ಯುತಿ	120	2
ನಾವಿಕ	129	12	ನಿರ್ಘೋಷ	86	23
ನಾನ್ಯ	127	10	ನಿರ್ಣಯ	66	3
ನಾಸತ್ಯ	22	53	ನಿರ್ಜರ	5	7
ನಾಸ್ತಿಕತಾ	66	4	ನಿರ್ಭರ	29	68
ನಿಶ್ರೇಯಸ	67	6	ನಿರ್ಮುಕ್ತ	116	6
ನಿಕಷಾತ್ಮಜ	26	61	ನಿರ್ಮೋಕ	118	9
ನಿಕೃತಿ	109	30	ನಿರ್ವಹಣ	99	15
ನಿಕ್ಷಣ	86	24	ನಿರ್ವಾಣ	67	6
ನಿಕ್ಷಾಣ	,,	,,	ನಿರ್ವಾಹ	80	13

ನಿರ್ವ್ಯಂಥನ]

[ಪರಿಭಾಷಣ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ನಿರ್ವ್ಯಂಥನ	113	2	ನೌತಾಯಂ	127	10
ನಿರ್ದಾಂನಾ	70	11	ಪಕ್ಷ	54	12
ನಿರ್ದ್ರಾದ	86	23	ಪಕ್ಷತಿ	49	1
ನಿರಾ	50	4	ಪಕ್ಷಾನ್ತ	52	7
ನಿರಾಪತಿ	39	14	ಪಕ್ಷಿನೇ	51	5
ನಿರೀಥ	51	6	ಪಚ್ಚ	61	23
ನಿರೀಥಿನೀ	50	4	,,	126	9
ನಿರ್ದಯ	66	3	ಪಚ್ಚೀಮದ	149	40
ನಿಷದ್ವರ	126	9	ಪಂಚದಶೀ	52	7
ನಿಷಾದ	92	1	ಪಂಚಮ	92	1
ನಿಷ್ಠಾ	99	15	ಪಂಚಲಕ್ಷಣ	77	5
ನಿಷ್ಠುರ	83	19	ಪಂಚಶರ	11	26
ನಿಷರ್ಗ	112	38	ಪಟದ	94	6
ನಿಷ್ಪನ	86	23	ಪಣನ	95	8
ನಿಷ್ಪಾನ	,,	,,	ಪದ್ಮ	31	73
ನಿಹಾಕಾ	139	22.	,,	148	39
ನಿಧ್ವವ	82	17	ಪದ್ಮನಾಭ	10	20
ನೀರ	123	4	ಪದ್ಮಾ	12	28
ನೀಲ	71	14	ಪದ್ಮಾಕರ	142	28
ನೀಲಲೋಹಿತ	15	34	ಪದ್ಮಾಲಯಾ	12	28
ನೀಲಾಂಜರ	11	25	ಪದ್ಮಿನೀ	148	39
ನೀಲಾಮ್ಬಜನ್ಮನ್	148	37	ಪನ್ನಗ	117	8
ನೀಹಾರ	41	18	ಪನ್ನಗಾಶನ	14	30
ನುತಿ	79	11	ಪಯಸ್	123	3
ನೃತ್ಯ	96	10	ಪರಮೇಷ್ಠಿನ್	8	16
ನೇಮಿ	142	27	ಪರಿಯಾ	143	29
ನೈರ್ಯತ	26	62	ಪರಿವೇವನ	81	16
,,	33	2	ಪರಿಧಿ	47	32
ನೌ	127	10	ಪರಿಭವ	105	22
ನೌಕಾದಣ್ಣ	129	13	ಪರಿಭಾಷಣ	80	14

ಕರನುಲ]

[ಪುಂಡರೀಕ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಪರಿಮಲ	69	10	ಪಾನೀಯ	123	4
ಪರಿವಾದಿನೀ	93	3	ಪಾಪ್ಮನ್	61	23
ಪರಿವೇಶ	47	32	ಪಾರಾವಾರ	122	1
ಪರೀವಾದ	80	13	,,	125	8
ಪರೀಭಾವ	105	22	ಪಾರಿಜಾತಕ	22	51
ಪರೀವಾಹ	127	10	ಪಾಂಷದ	16	36
ಪರೀಹಾಸ	110	32	ಪಾರುಷ್ಯ	80	14
ಪರುಷ	83	19	ಪಾರ್ವತೀ	17	38
ಪರೇತರಾಟ್	25	59	ಪಾರ್ವತೀನಂದನ	18	40
ಪರ್ವನ್	52	7	ಪಾಲಾರ	71	14
ಪಲ್ಕಲ	142	28	ಪಾವಕ	24	56
ಪವನ	27	64	ಪಾಶಿನ್	26	62
ಪವನಾಶನ	117	8	ಪಿಂಗ	72	16
ಪವಮಾನ	27	64	ಪಿಂಗಲ	47	31
ಪವಿ	21	48	,,	72	16
ಪವಿತ್ರಕ	132	16	ಪಿತಾಮಹ	8	16
ಪಶುಪತಿ	14	31	ಪಿತ್ಯಪತಿ	20	59
ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ	107	25	,,	33	2
ಪಶ್ಚಿಮಾ	33	1	ಪಿಢಾನ	39	13
ಪಾಕಶಾಸನ	19	42	ಪಿತ್ಯಪ್ರಸೂ	50	3
ಪಾಕಶಾಸನಿ	20	47	ಪಿನಾಕ	16	36
ಪಾಂಚಜನ್ಯ	13	29	ಪಿನಾಕಿನ್	15	32
ಪಾಟಲ	71	15	ಪಿಶಂಗ	72	16
ಪಾರೀನ	133	18	ಪಿಶಾಚ	7	11
ಪಾಂಡರ	70	12	ಪೀಡಾ	121	3
ಪಾಂಡು	71	13	ಪೀತ	71	14
ಪಾಂಡುರ	,,	,,	ಪೀತಾಂಬರ	9	19
ಪಾತಾಲ	113	1	ಪೀಯೂಷ	21	50
ಪಾತ್ರ	125	8	ಪುಂಡರೀಕ	34	3
ಪಾಥನ್	123	4	,,	149	41

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಪುಂಡರೀಕಾಕ್ಷ	9	19	ಸೃಷತ್	124	6
ಪುಣ್ಯ	61	24	ಸೃಷತ	,,	,,
ಪುಣ್ಯಜನ	26	62	ಸೃಷದಶ್ವ	27	63
ಪುಣ್ಯಜನೇಶ್ವರ	30	71	ಸೈತ್ರ	59	21
ಪುರಂದರ	19	43	ಪೋತವಣಜ	129	12
ಪುರಾಣ	77	5	ಪೋತನಾಯ	,,	,,
ಪುರಾವೃತ್ತ	76	4	ಪೋತಾಧಾನ	134	19
ಪುರುಷ	63	29	ಪಾರ್ಣಮಾನೀ	52	7
ಪುರುಷೋತ್ತಮ	10	21	ಪಾಲಸ್ತ್ಯ	30	70
ಪುರುಹೂತ	19	43	ಪಾಷ	56	15
ಪುಲಿನ	126	9	ಪ್ರಕಾಂಡ	62	27
ಪುಲೋಮಜಾ	20	46	ಪ್ರಕಾರ	48	34
ಪುಷ್ಕರ	31	1	ಪ್ರಕೃತಿ	63	29
,,	123	4	,,	112	37
,,	149	41	ಪ್ರಕ್ಷಾಣ	86	25
ಪುಷ್ಕರಿಣೀ	142	27	ಪ್ರಕ್ಷಣ	,,	,,
ಪುಷ್ಕಕ	30	72	ಪ್ರಚೇತಸ್	26	62
ಪುಷ್ಪದಂತ	34	4	ಪ್ರಜಾಪತಿ	8	17
ಪುಷ್ಪಧನ್ವನ್	11	27	ಪ್ರಜ್ಞಾ	65	1
ಪುಷ್ಪವತ್	53	10	ಪ್ರಣವ	76	4
ಪುಷ್ಪಸಮಯ	57	18	ಪ್ರಣಾದ	79	11
ಪೂತಿಗದ್ಗಿ	70	12	ಪ್ರಣಾಲೀ	146	35
ಪೂರ್ಣಮಾ	52	7	ಪ್ರತಿಘಾ	107	26
ಪೂರ್ವದೇವ	7	12	ಪ್ರತಿಜ್ಞಾನ	67	5
ಪೂರ್ವಾ	33	1	ಪ್ರತಿಧ್ವಾನ	86	25
ಪೂಷನ್	46	29	ಪ್ರತಿಪದ್	65	1
ಪೃಚ್ಛಾ	79	10	,,	49	1
ಪೃಥಗಾತ್ಮತಾ	64	31	ಪ್ರತಿಭಯ	104	20
ಪೃಥುರೋಮನ್	132	17	ಪ್ರತಿನಾಕೃ	79	10
ಪೃದಾಕು	116	6	ಪ್ರತಿಶ್ರವ	67	5

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಪ್ರತಿಪ್ರತ್ಯ	86	25	ಪ್ರಸೂತಿಜ	121	3
ಪ್ರತೀಚೀ	33	1	ಪ್ರಸೇವಕ	95	7
ಪ್ರತೀರ	125	7	ಪ್ರಹರ	51	6
ಪ್ರತ್ಯುಷ್	49	2	ಪ್ರಹಿ	141	26
ಪ್ರತ್ಯುಷ	,,	,,	ಪ್ರಹೇಲಿಕಾ	77	6
ಪ್ರದೀಪನ	118	10	ಪ್ರಾಚೀ	33	1
ಪ್ರದೋಷ	51	6	ಪ್ರಾಣ	27	64
ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ	11	26	ಪ್ರಾಣಿನ್	64	30
ಪ್ರಧಾನ	63	29	ಪ್ರಾಣೀಯ	41	18
ಪ್ರಬಂಧಕಲ್ಪನಾ	77	6	ಪ್ರಾವೃಷ್	58	19
ಪ್ರಭಂಜನ	27	64	ಪ್ರಾಹ್ಲಾ	50	3
ಪ್ರಭಾ	48	34	ಪ್ರಿಯತಾ	107	27
ಪ್ರಭಾಕರ	45	28	ಪ್ರೀತಿ	61	24
ಪ್ರಭಾತ	50	3	ಪ್ರೇಕ್ಷಾ	65	1
ಪ್ರಮಥ	16	36	ಪ್ರೇತಾ	120	2
ಪ್ರಮಥಾಧಿಪ	15	32	ಪ್ರೇಮನ್	107	27
ಪ್ರಮದ	61	24	ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದಾ	42	22
ಪ್ರಮಾದ	109	30	ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ	133	18
ಪ್ರಮೀಲಾ	112	37	ಪ್ರೋತ್ಸಾಹದ	57	17
ಪ್ರಮೋದ	61	24	ಪ್ಲವ	128	11
ಪ್ರಲಂಬಘ್ನ	11	24	,,	141	24
ಪ್ರಲಯ	110	33	ಫಣಾ	118	9
ಪ್ರಲಾಪ	81	15	ಫಣಿನ್	117	7
ಪ್ರವಹಿಣಿ	77	6	ಫಾಲ್ಗುನ	56	15
ಪ್ರವಾಲ	95	7	ಫಾಲ್ಗುನಿಕ	,,	,,
ಪ್ರವೃತ್ತಿ	78	7	ಬಡಿಶ	132	16
ಪ್ರಶ್ನ	79	10	ಬರ್ಹಿಮುಖ	6	9
ಪ್ರಸನ್ನ	130	14	ಬರ್ಹಿಪ್	24	55
ಪ್ರಸನ್ನತಾ	40	16	ಬಲ	11	25
ಪ್ರಸಾದ	,,	,,	ಬಲದೇವ	11	24

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಬಲಭದ್ರ	11	24	ಭಂಗ	124	5
ಬಲಾರಾತಿ	19	44	ಭಟ್ಟಾರಕ	98	13
ಬಲಾಸಕ	35	16	ಭಟ್ಟಸೀ	,,	,,
ಬಲಿಧ್ವಂಸಿನ್	10	21	ಭದ್ರ	61	35
ಬಲಿಸದ್ಮನ್	113	1	ಭಯ	105	21
ಬಾಧ	29	68	ಭಯಂಕರ	104	20
ಬಾಧಾ	121	3	ಭಯಾನಕ	100	17
ಬಾಯವಾ	144	33	,,	104	20
ಬಾಯುಲ	57	18	ಭರ	28	67
ಬಾಯಲೇಯ	18	41	ಭರ್ಗ	15	34
ಬಿಂದು	124	6	ಭರ್ತ್ಯದಾರಕ	97	12
ಬಿಂಬ	40	15	ಭರ್ತ್ಯನ	80	14
ಬಿಲ	113	1	ಭವ	15	35
ಬಿಲೇಶಯ	117	8	ಭವಿಕ	62	26
ಬೀಜ	63	28	ಭವ್ಯ	,,	,,
ಬೀಜಕೋಶ	150	43	ಭಾ	48	34
ಬೀಭತ್ಸ	100	17	ಭಾಗಧೇಯ	63	28
,,	104	19	ಭಾಗೀರಥೀ	144	31
ಬುದ್ಧ	7	13	ಭಾಗ್ಯ	63	28
ಬುದ್ಧಿ	65	1	ಭಾದ್ರ	57	17
ಬುಧ	44	26	ಭಾದ್ರಪದ	,,	,,
ಬೃಹದ್ಭಾನು	24	56	ಭಾದ್ರಪದಾ	42	22
ಬೃಹಸ್ಪತಿ	43	24	ಭಾನು	46	30
ಬ್ರಹ್ಮ	45	28	,,	47	33
ಬ್ರಹ್ಮನ್	8	16	ಭಾರತೀ	73	1
ಬ್ರಹ್ಮಸುತ	118	10	ಭಾರ್ಗವ	44	25
ಬ್ರಹ್ಮಸೂ	12	28	ಭಾವ	97	12
ಬ್ರಾಹ್ಮ	59	21	,,	105	21
ಬ್ರಾಹ್ಮೀ	73	1	ಭಾನಬೋಧಕ	,,	,,
ಭಗವತ್	7	13	ಭಾವುಕ	62	26

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಭಾಷಾ	73	1	ಭ್ರಮ	135	7
ಭಾಷಿತ	,,	,,	ಭ್ರಾಂತಿ	66	4
ಭಾಸ್	48	34	ಭ್ರಕುಂಸ	97	11
ಭಾಸ್ಕರ	45	28	ಭ್ರಕುಟಿ	112	37
ಭಾಸ್ವತ್	46	29	ಭ್ರಾಕುಟಿ	,,	,,
ಭಿತ್ತ	40	16	ಮಕರ	135	20
ಭಿದುರ	21	48	ಮಕರಧ್ವಜ	11	27
ಭೀ	105	21	ಮಘವನ್	19	42
ಭೀತಿ	,,	,,	ಮಂಗಲ	61	25
ಭೀಮ	15	35	ಮಚರ್ಚಿಕಾ	62	27
,,	104	20	ಮಡ್ವ	95	8
ಭೀಷಣ	104	20	ಮಂಡಲ	35	6
ಭೀಷ್ಮ	,,	,,	,,	40	15
ಭೀಷ್ಮಸೂ	144	31	ಮಂಡೂಕ	141	24
ಭುಜಗ	116	6	ಮತಲ್ಲಿಕಾ	62	27
ಭುಜಂಗ	,,	,,	ಮತಿ	65	1
ಭುಜಂಗಮ	,,	,,	ಮತ್ಸ್ಯ	132	17
ಭೂತ	7	11	ಮತ್ಸ್ಯವೇಧನ	132	16
ಭೂತಿ	17	37	ಮತ್ಸ್ಯಧಾಸೀ	,,	,,
ಭೂತೇಶ	15	32	ಮದನ	11	26
ಭೃಶ	29	68	ಮದ್ಗುರ	134	19
ಭೇಕ	141	24	ಮಧು	56	15
ಭೇಕೀ	,,	,,	ಮಧುರ	69	9
ಭೇರೀ	94	6	ಮಧುರಿಪು	10	20
ಭೈರವ	104	19	ಮಧ್ಯಮ	92	1
ಭೋಗಿನ್	117	8	ಮಧ್ಯಾಯ್	50	3
ಭೌಮ	44	25	ಮನಸ್	64	31
ಭ್ರಕುಂಸ	97	11	ಮನಸಿಜ	11	27
ಭ್ರಕುಟಿ	112	37	ಮನಸ್ಕಾರ	65	2
ಭ್ರಮ	66	4	ಮನೀಷಾ	65	1

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಮನುಷ್ಯಧರ್ಮನ್	30	70	ಮಾತಲಿ	20	47
ಮನೋರಥ	107	27	ಮಾತುಲಾಹಿ	116	6
ಮಂದಾಕಿನೀ	21	50	ಮಾತೃ	16	36
ಮಂದೋಷ್ಣ	48	35	,,	98	14
ಮಂದ್ರ	93	2	ಮಾಧವ	9	18
ಮನ್ಮಥ	11	26	,,	57	16
ಮನ್ಯು	107	25	ಮಾನ	105	22
ಮನ್ವಂತರ	60	22	ಮಾನಸ್	64	31
ಮಯು	30	72	ಮಾಯಾದೇವೀಸುತ	8	15
ಮಯೂಖ	47	33	ಮಾರ	11	26
ಮರೀಚಿ	45	27	ಮಾರಜಿತ್	7	13
,,	47	33	ಮಾರಿಷ	98	14
ಮರೀಚಿಕಾ	48	35	ಮಾರುತ	27	64
ಮರುತ್	27	64	ಮಾರ್ಗ	55	14
,,	33	2	ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ	55	14
ಮರುತ್ವತ್	19	42	ಮಾರ್ತಂಡ	46	29
ಮರ್ದಲ	95	8	ಮಾಲುಧಾನ	116	6
ಮರ್ಮರ	86	23	ಮಾಸ	54	12
ಮಯ	112	38	ಮಿತ್ರ	46	30
ಮಹಾದೇವ	15	33	ಮಿಥ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿ	66	4
ಮಹಾರಾಜಿಕ	6	10	ಮಿಥ್ಯಾ ಭಿಯೋಗ	79	10
ಮಹಾರಾರವ	120	1	ಮಿಥ್ಯಾ ಭಿರಂಸನ	,,	,,
ಮಹಾಸೇನ	18	40	ಮಿಥ್ಯಾ ಮತಿ	66	4
ಮಹೀಲತಾ	138	21	ಮಿಹಿಕಾ	41	18
ಮಹೀಸುತ	44	25	ಮಿಹಿರ	46	29
ಮಹೇಶ್ವರ	14	31	ಮೀನ	132	17
ಮಹೋತ್ಪಲ	148	39	ಮೀನಕೇತನ	11	26
ಮಾಘ	56	15	ಮುಕ್ತ ಕಂಚುಕ	111	6
ಮಾಠರ	47	31	ಮುಕ್ತಾ ಸ್ಫೋಟಿ	139	23
ಮಾತರಿಶ್ವನ್	27	63	ಮುಕ್ತಿ	67	6

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಮುಖವಾಸನ	70	11	ಯಕ್ಷರಾಟ್	29	69
ಮುತ್	61	24	ಯಜುಸ್	75	3
ಮುದಿರ	36	7	ಯಮ	26	60
ಮುನಿ	8	14	ಯಮರಾಟ್	,,	,,
ಮುನೀಂದ್ರ	,,	,,	ಯಮುನಾ	144	32
ಮುರಜ	94	5	ಯಮುನಾಭ್ರಾತೃ	26	60
ಮುಸಲಿನ್	11	25	ಯಶಃಪಟದ	94	6
ಮುಹುರ್ಭಾಷಾ	81	16	ಯಶಸ್	79	11
ಮುಹೂರ್ತ	54	11	ಯಾತನಾ	121	3
ಮೃಗತೃಷ್ಣಾ	48	35	ಯಾತು	26	62
ಮೃಗಶಿರಸ್	43	23	ಯಾತುಧಾನ	,,	,,
ಮೃಗಶೀರ್ಷ	,,	,,	ಯಾದಾಪತಿ	122	2
ಮೃಡ	15	32	ಯಾದಸ್	135	20
ಮೃಡಾಸೀ	17	38	ಯಾದಾಪತಿ	26	62
ಮೃಣಾಲ	149	42	ಯಾಮ	51	6
ಮೃದಂಗ	94	5	ಯಾಮಿನೀ	50	4
ಮೃಷಾರ್ಥಕ	84	21	ಯುವರಾಜ	97	12
ಮೇಕಲಕನ್ಯಕಾ	144	32	ರಂಹಸ್	26	65
ಮೇಘ	35	6	ರಕ್ತ	71	15
ಮೇಘನಿಘೋಷ	36	8	ರಕ್ತಪಾ	139	22
ಮೇಘಜ್ಯೋತಿಸ್	37	10	ರಕ್ತಸಂಧ್ಯಕ	147	36
ಮೇಘಪುಷ್ಪ	124	5	ರಕ್ತಸರೋರುಹ	149	41
ಮೇಘಮಾಲಾ	36	8	ರಕ್ತೋತ್ಪಲ	149	42
ಮೇಘವಾಹನ	19	45	ರಕ್ಷಸ್	7	11
ಮೇಧಾ	65	2	,,	26	62
ಮೇರು	22	51	ರಜನೀ	50	4
ಮೈತ್ರಾವರುಣಿ	41	20	ರಜನೀಮುಖ	51	16
ಮೋಕ್ಷ	68	7	ರಜಸ್	63	29
ಮಿಶ್ರ	84	21	ರತಿಸತಿ	11	27
ಯಕ್ಷ	7	11	ರತ್ನಸಾನು	22	51

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ರತ್ನಾಕರ	122	2	ರುದಿತ	111	35
ರಂಧ್ರ	113	2	ರುದ್ರ	6	10
ರಯ	28	65	,,	15	35
ರವ	85	22	ರುದ್ರಾಣೀ	17	38
ರವಿ	46	31	ರುಷ್	100	17
ರಸ	68	7	ರೂಪ	68	7
,,	69	9	ರೇವತೀರಮಣ	11	24
,,	100	17	ರೇವಾ	144	32
ರಸಾತಲ	113	1	ರೋಕ	113	2
ರಸಿತ	36	8	ರೋಚಿಸ್	48	34
ರಾಕಾ	52	8	ರೋಧಸ್	125	7
ರಾಕ್ಷಸ	26	61	ರೋಮುಷ್ಕಣ	111	35
ರಾಜರಾಜ	30	70	ರೋಮಾಂಚ	,,	,,
ರಾಜಿಲ	116	5	ರೋಷ	107	26
ರಾಜೀವ	134	19	ರೋಹಿತ	37	10
,,	149	41	,,	71	15
ರಾತ್ರಿ	50	4	,,	72	16
ರಾತ್ರಿಂಚರ	26	61	ರಾದ್ರ	100	17
ರಾತ್ರಿಚರ	,,	,,	ರಾರವ	120	1
ರಾಧಾಂತ	66	4	ರಾಹಿಣೀಯ	11	25
ರಾಧ	57	16	,,	44	26
ರಾಧಾ	42	22	ಲಕ್ಷಣ	40	17
ರಾಮ	11	24	ಲಕ್ಷ್ಮನ್	,,	,,
ರಾಷ್ಟ್ರಿಯ	98	14	ಲಕ್ಷ್ಮೀ	12	28
ರಾಯ	44	26	ಲಕ್ಷ್ಮಿ	110	33
ರಿಂಗಣ	111	36	ಲಗ್ನ	45	27
ರೀಡಾ	106	23	ಲಘು	28	66
ರುಚ್	48	34	ಲಜ್ಜಾ	106	23
ರುಚಿ	,,	,,	ಲಪಿತ	73	1
ರುತ	107	26	ಲಂಬೋದರ	18	39

ಲಯ]

[ವಾರ್

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಲಯ	96	9	ವರುಣ	26	62
ಲಲಿತ	109	31	,,	33	2
ಲವನ	69	9	ವರ್ಷ	38	11
ಲವಣೋದ	122	2	ವರ್ಷಾ	58	19
ಲಾಂಛನ	40	17	ವರ್ಷಾಭೂ	141	24
ಲಾಲಸಾ	108	28	ವರ್ಷಾಭ್ಯೇ	,,	,,
ಲಾಸಿಕಾ	95	8	ವರ್ಷೋಪಲ	38	12
ಲಾಸ್ಯ	96	10	ವಲ್ಗುಕೀ	93	3
ಲಿಪ್ಪಾ	101	27	ವಸಂತ	57	18
ಲೀಲಾ	110	32	ವಸು	6	10
ಲೇಖ	5	8	ವಸುದೇವ	10	23
ಲೇಖರ್ಷಭ	19	43	ವಹ್ನಿ	23	54
ಲೋಕಜಿತ್	7	13	,,	33	2
ಲೋಕೇಶ	8	16	ವಾಕ್ಯ	73	2
ಲೋಪಾಮುದ್ರಾ	41	20	ವಾಚ್ಛುಬಿ	78	9
ಲೋಹಿತ	71	15	ವಾಚ್	65	1
ಲೋಹಿತಾಂಗ	44	25	ವಾಚಕ	73	2
ವಚನ	73	1	ವಾಚಸ್ಪತಿ	43	24
ವಚಸ್	,,	,,	ವಾಚಿಕ	82	17
ವಜ್ರ	21	48	ವಾಂಛಾ	107	27
ವಜ್ರನಿರ್ಘೋಷ	37	10	ವಾಡವ	24	58
ವಜ್ರಿನ್	19	44	ವಾಣೀ	73	1
ವಡವಾನಲ	24	58	ವಾತ	27	64
ವತ್ಸನಾಭ	119	11	ವಾದಿತ್ರ	93	4
ವತ್ಸರ	55	13	ವಾದ್ಯ	,,	,,
,,	58	20	ವಾಪೀ	142	28
ವನ	123	3	ವಾಮದೇವ	15	33
ವನಮಾಲಿನ್	10	21	ವಾಮನ	34	3
ವಪಾ	113	2	ವಾಯು	27	65
ವರಾಟಕ	150	43	ವಾರ್	123	3

ವಾರಿ]

[ವಿಶ್ವ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ವಾರಿ	123	3	ವಿಪ್ರತೀಸಾರ	107	25
ವಾರಿವ	36	7	ವಿಪ್ರಲಾಪ	81	16
ವಾರಿಪರ್ಣೀ	148	38	ವಿಪ್ರುಷ್	124	6
ವಾರಿವಾಹ	35	6	ವಿಬುಧ	5	7
ವಾರ್ತಾ	78	7	ವಿಭಾಕರ	45	28
ವಾಸರ	49	2	ವಿಭಾವರೀ	50	4
ವಾಸನ	19	44	ವಿಭಾವಸು	46	30
ವಾಸುಕಿ	114	4	,,	24	57
ವಾಸುದೇವ	10	20	ವಿಭೂತಿ	17	37
ವಾಸೂ	98	14	ವಿಭ್ರಮ	109	31
ವಾಸ್ತೋಸ್ಪತಿ	19	44	ವಿಮಾನ	21	49
ವಾಹಸ	116	5	ವಿಯತ್	32	2
ವಿಕರ್ತನ	46	29	ವಿಯದ್ಗಂಗಾ	21	50
ವಿಕೃತ	104	19	ವಿರಾಸ	86	23
ವಿಘ್ನರಾಜ	18	39	ವಿರಿಂಚ	8	17
ವಿಚಾರಣಾ	65	2	ವಿರೂಪಾಕ್ಷ	15	33
ವಿಚಕಿತ್ಸಾ	66	3	ವಿರೋಚನ	46	30
ವಿಜ್ಞಾನ	67	6	ವಿರೋಧ	107	25
ವಿತಥ	84	21	ವಿರೋಧೋಕ್ತಿ	81	16
ವಿಧಾತ್ಯ	8	17	ವಿಲಂಬಿತ	96	9
ವಿಧಿ	8	17	ವಿಲಾಪ	81	16
,,	62	27	ವಿಲಾಸ	109	31
ವಿಧು	10	22	ವಿವರ	113	1
,,	39	14	ವಿವಸ್ವತ್	46	29
ವಿಧುಂತುಡ	44	26	ವಿನಾದ	78	9
ವಿನಾಯಕ	8	14	ವಿವ್ವೇಕ	109	31
,,	18	39	ವಿಶದ	70	12
ವಿಸಂಚೀ	93	3	ವಿಶಾಖ	18	41
ವಿಸಾಟ್	144	33	ವಿಶಾಖಾ	42	22
ವಿಸಾಶಾ	,,	,,	ವಿಶ್ವ	6	10

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ವಿಶ್ವಂಭರ	10	22	ವೃತ್ತರಹನ್	19	44
ವಿಶ್ವಸೃಜ್	8	17	ವೃತ್ತಾರಕ	6	9
ವಿಷ	118	9	ವೃಷ	61	24
ವಿಷಧರ	117	7	ವೃಷಧ್ವಜ	15	35
ವಿಷಯ	68	7	ವೃಷನ್	19	44
ವಿಷಯಿನ್	68	8	ವೃಷ್ಟಿ	38	11
ವಿಷವೈದ್ಯ	119	11	ವೇತ್ರವತೀ	146	34
ವಿಷುವ	55	14	ವಾದ	75	3
ವಿಷುವತ್	,,	,,	ವೇಧಸ್	8	17
ವಿಷ್ವರಕ್ರವಸ್	9	18	ವೇಪಥು	112	38
ವಿಷ್ಣು	121	3	ವೇರನ್ತ	142	28
ವಿಷ್ಣು	9	18	ವೈಕುಂಠ	9	18
ವಿಷ್ಣುಪದ	32	2	ವೈಜಯನ್ತ	20	47
ವಿಷ್ಣುಪದೀ	144	31	ವೈತರನೀ	120	2
ವಿಷ್ಣುರಥ	14	20	ವೈಧಾತ	22	52
ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ	9	19	ವೈನತೇಯ	14	30
ವಿಸಂವಾದ	111	36	ವೈರ	107	25
ವಿಸಾರ	132	17	ವೈವಸ್ವತ	26	60
ವಿಸ್ರ	70	12	ವೈರಾಖ	57	16
ವಿಹಸಿತ	111	35	ವೈತ್ರವಣಿ	30	70
ವಿಹಾಯಸ್	32	2	ವೈಶ್ವಾನರ	23	54
ವೀಚಿ	124	5	ವೈಸಾರಿಣಿ	132	17
ವೀಣಾ	93	3	ವೈಕ್ತಿ	64	31
ವೀಣಾದಂಡ	35	7	ವೈಧಾ	121	3
ವೀತಿಹೋತ್ರ	23	54	ವೈವಧಾ	38	12
ವೀರ	100	17	ವೈವಹಾರ	78	9
,,	104	18	ವ್ಯಾಜ	109	30
ವೀರೈ	109	29	,,	110	33
ವೈಜಿನ	61	23	ವ್ಯಾನ	27	65
ವೈತ್ತಾನ್ತ	78	7	ವ್ಯಾಪಾದ	66	4

ವ್ಯಾಲ]

[ಶಾತ

ರಬ್ಬ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ರಬ್ಬ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ವ್ಯಾಲ	117	7	ಶಪಥ	78	9
ವ್ಯಾಲಗ್ರಾಹಿನ್	119	11	ಶಪನ	,,	,,
ವ್ಯಾಹಾರ	73	1	ಶಘರೀ	133	18
ವ್ಯೋಮಕೇಶ	15	35	ಶಬಲ	72	17
ವ್ಯೋಮನ್	31	1	ಶಬ್ಬ	68	7
ವ್ಯೋಮಯಾನ	21	49	,,	73	2
ವ್ರೀದಾ	106	13	,,	85	22
ಶಂಬ	21	49	ಶಮನ	26	60
ಶಂಬರ	123	4	ಶಮನಸ್ವಸ್ವ	144	32
ಶಕಲ	40	16	ಶಂಪಾ	37	9
ಶಕುಲಿನ್	132	17	ಶಂಬರಾರಿ	11	27
ಶಕುಲಿ	134	19	ಶಂಬೂಕ	139	23
ಶಕುಲಾರ್ಭಕ	132	17	ಶಂಭು	14	31
ಶಕ್ತಿಧರ	18	41	ಶಯನ	111	36
ಶಕ್ರಸ್	19	43	ಶಯು	116	5
ಶಕ್ರಧನುಸ್	37	10	ಶರಜನ್ಮನ್	18	40
ಶಂಕರ	14	31	ಶರದ್	58	19
ಶಂಕು	135	20	,,	58	20
ಶಂಖ	31	73	ಶರಾವತೀ	146	34
,,	139	23	ಶರೀರಿನ್	64	30
ಶಂಖನಲು	,,	,,	ಶರ್ಮನ್	61	25
ಶಚೀ	20	46	ಶರ್ವ	14	31
ಶಚೀಪತಿ	19	44	ಶರ್ವರೀ	50	3
ಶಣಸೂತ್ರ	132	16	ಶರ್ವಾಣೀ	17	38
ಶತಕೋಟಿ	21	49	ಶಶಧರ	40	15
ಶತದ್ರು	144	33	ಶಸ್ತ	62	26
ಶತಪತ್ರ	149	40	ಶಾಕ್ಯಮುನಿ	8	14
ಶತಮನ್ಯು	19	43	ಶಾಕ್ಯಸಿಂಹ	8	15
ಶತಪ್ರದ	37	9	ಶಾತ್ಯ	109	30
ಶನೈಶ್ವರ	44	26	ಶಾತ	61	25

ಶಾಬ]

[ಶ್ಯಾಮಲ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಶಾಬ	126	9	ಶುಕ್ಲ	70	12
ಶಾರ್ಙ್ಗನ್	9	19	ಶುಚ್	107	25
ಶಾಲಾಕ	148	38	ಶುಚಿ	24	58
ಶಾಲಾರ	141	24	,,	57	16
ಶಾಸ್ತ್ರ	8	14	,,	70	12
ಶಿಕ್ಷಾ	76	4	,,	100	17
ಶಿಯಾ	24	56	ಶುತುದ್ರಿ	144	33
ಶಿಯಾವತ್	,,	,,	ಶುಭ	61	25
ಶಿಯಿನಾದನ	18	41	ಶುಭ್ರ	70	12
ಶಿಂಜಿತ	86	24	ಶುಭ್ರಾಂಶು	39	14
ಶಿತಿಕಂಠ	15	33	ಶುಷ್ಕನ್	24	55
ಶಿಫಾ	151	43	ಶೂಲಿನ್	14	21
ಶಿಲೀ	141	24	ಶೃಂಗಾರ	100	17
ಶಿವ	14	31	ಶೃಂಗೀ	141	25
,,	61	29	ಶೇಮುಷೀ	65	1
ಶಿನಾ	17	38	ಶೇವಧಿ	31	73
ಶಿಶಿರ	41	19	ಶೈವಾಲ	148	38
,,	57	18	ಶೇಷ	114	4
ಶಿಶುಕ	133	18	ಶೈವಲಿನೀ	143	30
ಶಿಶುಮಾರ	135	20	ಶೋಕ	107	25
ಶೀಕರ	38	10	ಶೋಚಿಷ್ಕೇಶ	24	55
ಶೀಘ್ರ	28	66	ಶೋಚಿಸ್	48	34
ಶೀತ	41	19	ಶೋಣ	71	15
ಶೀತಲ	,,	,,	,,	146	34
ಶೀಲ	107	26	ಶೋಭಾ	40	17
ಶುಕ್ತಿ	139	23	ಶಾಕ್ತಿ ಕೇಯ	118	10
,,	24	57	ಶಾದ್ಭೋದನಿ	8	15
ಶುಕ್ರ	44	25	ಶಾರಿ	10	21
,,	57	16	ಶ್ಯಾಮ	71	14
ಶುಕ್ರಶಿಷ್ಯ	7	12	ಶ್ಯಾಮಲ	,,	,,

ಶ್ಯಾವ]

[ಸಂಧ್ಯಾ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಶ್ಯಾವ	72	16	ಸಂವಿಧ್	65	1
ಶ್ಯೇತ	71	15	,,	67	7
ಶ್ರವಿಷ್ಯ	42	22	ಸಂವೇಗ	110	34
ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ	26	60	ಸಂವೇಶ	111	36
ಶ್ರಾವಣ	57	16	ಸಂಶಯ	66	3
ಶ್ರಾವಣಿಕ	,,	,,	ಸಂಶ್ರವ	67	5
ಶ್ರೀ	12	28	ಸಂಸಿದ್ಧಿ	112	37
ಶ್ರೀಕಂಠ	15	33	ಸಂಯೂತಿ	78	8
ಶ್ರೀಧನ	8	14	ಸಂಕರ್ಷಣ	11	25
ಶ್ರೀದ	30	71	ಸಂಕಲ್ಪ	65	2
ಶ್ರೀಪತಿ	10	21	ಸಂಕುಲ	83	19
ಶ್ರೀವತ್ಸಲಾಂಭನ	10	22	ಸಂಕ್ರಂದನ	19	45
ಶ್ರುತಿ	75	3	ಸಂಖ್ಯಾ	65	2
ಶ್ರೀಯಸ್	61	24	ಸಂಗತ	83	18
,,	67	6	ಸಂಗ್ರಹ	77	6
ಶ್ವೇತ್ರೇಯಸ	61	25	ಸಂಜ್ವರ	25	59
ಶ್ವಭ್ರ	113	2	ಸತತ	28	67
ಶ್ವಸನ	27	63	ಸತ್ತ್ವ	63	29
ಶ್ವೇತ	70	12	ಸತ್ಯ	85	22
ಶ್ವೇತರಕ್ತ	71	15	ಸತ್ವರ	28	66
ಷಡಭಿಜ್ಞ	8	14	ಸದಾಗತಿ	27	63
ಷಡಾನನ	18	40	ಸದಾಸೀರಾ	144	33
ಷಡ್ವ	92	1	ಸನತ್ಕುಮಾರ	22	52
ಷಂಢ	149	42	ಸಂತತ	28	67
ಷಾಣ್ಮಾತುರ	18	41	ಸಂತಮಸ	114	4
ಸಂರಾವ	86	23	ಸಂತಾನ	22	52
ಸಂಲಾಪ	81	16	ಸಂತಾಪ	25	59
ಸಂವತ್ಸರ	58	20	ಸಂದೇಶವಾಚ್	82	17
ಸಂಸರ್ತ	60	22	ಸಂವೇದ	66	3
ಸಂವರ್ತಿಕಾ	150	43	ಸಂಧ್ಯಾ	50	3

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಸಪ್ತರ್ಷಿ	45	27	ಸರ್ಪರಾಜ	114	4
ಸಪ್ತಾರ್ಚಿಸ್	24	57	ಸರ್ವಜ್ಞ	7	13
ಸಪ್ತಾಶ್ವ	46	29	,,	15	34
ಸಮಂತಭದ್ರ	7	13	ಸರ್ವತೋಮುಖ	123	4
ಸಮಯ	49	1	ಸರ್ವಮಂಗಲ	17	38
ಸಮವರ್ತಿನ	25	59	ಸರ್ವಾರ್ಥಸಿದ್ಧ	8	15
ಸಮಸ್ಯಾ	78	7	ಸಲಿಲ	123	3
ಸಮಾ	58	20	ಸವಿತ್ರ	46	31
ಸಮಾಕರ್ಷಿನ್	70	11	ಸಹಸ್ರ	55	14
ಸಮಜ್ಞಾ	79	11	ಸಹಸ್ರ	56	15
ಸಮಾನ	27	65	ಸಹಸ್ರದಂಷ್ಟ	133	18
ಸಮಾಸಾರ್ಥ	78	7	ಸಹಸ್ರಪತ್ರ	149	40
ಸಮಾಪ್ಯತಿ	77	6	ಸಹಸ್ರಾಂಶು	46	31
ಸಮೀರ	27	64	ಸಹಸ್ರಾಕ್ಷ	20	46
ಸಮೀರಣ	,,	,,	ಸಾಂಯಾತ್ರಿಕ	129	12
ಸಮುದ್ರ	122	1	ಸಾಗರ	122	1
ಸಂಭೇದ	146	35	ಸಾತ್ವಿಕ	99	16
ಸಂಭ್ರಮ	110	34	ಸಾಧ್ಯ	6	10
ಸಂಮದ	61	24	ಸಾಧ್ಯಸ	105	21
ಸಮ್ಯಚ್	85	22	ಸಾಂತ್ಯ	83	18
ಸರಸ್	142	28	ಸಾಮನ್	75	3
ಸರಸೀ	,,	,,	ಸಾಮಾನ್ಯ	64	31
ಸರಸೀರುದ	149	40	ಸಾಯ	50	3
ಸರಸ್ವತ್	122	1	ಸಾಯಂ	,,	,,
ಸರಸ್ವತೀ	73	1	ಸಾರವ	147	36
,,	146	34	ಸಾರಸ	149	40
ಸರಿತ್	143	29	ಸಾರ್ವಭೌಮ	34	4
ಸರಿತ್ವತಿ	122	1	ಸಿಕತಾಮಯ	126	9
ಸರೀಸೃಪ	117	7	ಸಿತಾಂಭೋಜ	149	41
ಸರ್ಪ	116	6	ಸಿದ್ಧ	7	11

ಕಬ್ಬ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಕಬ್ಬ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಸಿದ್ಧಾಂತ	66	4	ಸುರವರ್ತಮ್ನನ್	31	1
ಸಿಂಧ್ಯ	42	22	ಸುರಾಚಾರ್ಯ	43	24
ಸಿನೀವಾಲೀ	53	9	ಸುರಾಲಯ	22	51
ಸಿಂಧು	122	1	ಸುನಚನ	82	17
ಸೀರಪಾಣಿ	11	25	ಸುಷೀಮ	41	19
ಸುಕೃತ	61	24	ಸುಷಮಾ	40	17
ಸುಖ	62	26	ಸುಷಿ	113	2
ಸುಗಂಧಿ	70	12	ಸುಷಿರ	113	2
ಸುಪ್ರಮನ್	19	44	,,	113	1
ಸುದರ್ಶನ	13	29	,,	93	4
ಸುಧರ್ಮನ್	21	50	ಸೂನ್ಯತ	83	19
ಸುಧಾ	,,	,,	ಸೂರ	47	32
ಸುಧಾಂರು	39	14	ಸೂರಸೂತ	,,	,,
ಸುನಾಸೀರ	19	43	ಸೂರ್ಯ	,,	,,
ಸುಸರ್ಣ	14	30	ಸೂರ್ಯತನಯಾ	144	32
ಸುಸರ್ವನ್	5	7	ನೂರ್ಯೇಂದು	52	8
ಸುಪ್ರತೀಕ	34	4	ಸಂಗಮ		
ಸುಪ್ರಲಾಪ	82	17	ಸೇಕಪಾತ್ರ	129	13
ಸುಮನಸ್	5	7	ಸೇಚನ	,,	,,
ಸುಮೇರು	22	51	ಸೇನಾಸಿ	18	40
ಸುರ	5	7	ಸೈಂಹಿಕೇಯ	44	26
ಸುರಜ್ಯೇಷ್ಠ	8	16	ಸೈಕತ	126	9
ಸುರದೀರ್ಘಕಾ	21	50	ಸೈತನಾಹಿನೀ	144	33
ಸುರದ್ವಿಷ್	7	12	ಸೋಪಸ್ತವ	53	40
ಸುರಸಿನ್ಹಗಾ	144	31	ಸೋಮ	39	14
ಸುರಪತಿ	19	44	ಸೋಮೋದ್ಭವಾ	144	32
ಸುರಭಿ	57	18	ಸೌಗಂಧಿಕ	147	36
,,	70	11	ಸೌದಾಮನೀ	37	9
ಸುರರ್ಷಿ	21	49	ಸೌಮ್ಯ	44	26
ಸುರಲೋಕ	5	6	ಸೌರಾಷ್ಟ್ರಿಕ	118	10

ಸೌರಿ]

[ಹಲಾ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಶಬ್ದ	ಶ್ಲೋಕ
ಸೌರಿ	41	26	ಸ್ವಯಂಭೂ	8	16
ಸ್ಥಂಧ	18	40	ಸ್ವರ್	5	6
ಸ್ಥಲನ	111	36	ಸ್ವರ	76	4
ಸ್ಥನಯಿತ್ತು	35	6	,,	92	1
ಸ್ಥನಿತ	36	8	ಸ್ವರು	21	49
ಸ್ಥನ	79	11	ಸ್ವರೂಪ	112	38
ಸ್ಥುತಿ	,,	,,	ಸ್ವರ್ಗ	5	6
ಸ್ತೋತ್ರ	,,	,,	ಸ್ವರ್ಣದೀ	21	50
ಸ್ಥಾಣು	15	35	ಸ್ವರ್ಭಾನು	44	26
ಸ್ಥೇದ	107	27	ಸ್ವರ್ವೇಶ್ಯ	22	53
ಸ್ವರ್ಗ	68	7	ಸ್ವರ್ವೈದ್ಯ	22	52
ಸ್ವರ್ಗನ	27	63	ಸ್ವಾನ	86	23
ಸ್ವೃಹಾ	107	27	ಸ್ವಾಂತ	64	31
ಸ್ವಟಾ	118	9	ಸ್ವಾಪ	111	36
ಸ್ಥುಲಿಂಗ	25	59	ಸ್ವಾರಾಟ್	19	45
ಸ್ಥೂರ್ಜಢು	37	10	ಸ್ತೇದ	110	33
ಸ್ತರ	11	26	ಹಂಸ	46	31
ಸ್ತರಹರ	15	34	ಹಂಜೀ	99	15
ಸ್ತೃತ	110	34	ಹಂಜೇ	,,	,,
ಸ್ತೃತಿ	77	6	ಹರ	15	34
,,	109	29	ಹರಿಚಂದನ	22	52
ಸ್ತೃದ	28	65	ಹರಿಣ	71	13
ಸ್ರವಂತೀ	143	30	ಹರಿತ್	33	1
ಸ್ರಷ್ಟಾ	8	17	,,	71	14
ಸ್ತೋತಸ್	128	11	ಹರಿದಶ್ಯ	46	29
ಸ್ತೋತಸ್ವತೀ	143	30	ಹರಿದ್ರಾಭ	71	14
ಸ್ವನ	86	23	ಹರಿಪ್ರಿಯಾ	12	28
ಸ್ವಪ್ನ	111	36	ಹರಿಹಯ	19	45
ಸ್ವಭಾವ	112	38	ಹರ್ಷ	61	24
ಸ್ವಭೂ	9	18	ಹಲಾ	99	15

ಹಲಾಯುಧ]

[ಹ್ರೀ

ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ	ಶಬ್ದ	ಪುಟ	ಶ್ಲೋಕ
ಹಲಾಯುಧ	11	24	ಹಿರಣ್ಯರೇತಸ್	24	57
ಹಲಾಹಲ	118	10	ಹುತಭುಜ್	,,	,,
ಹಾಲಾಹಲ	,,	,,	ಮೂತಿ	78	8
ಹಲಿನ್	11	25	ಯೂಯೂ	23	54
ಹಲ್ಲಕ	147	36	ಹೃದ್	64	31
ಹಸ	104	18	ಹೃದಯಂಗಮ	83	18
ಹಾಯನ	58	20	ಹೃಷೀಕ	68	8
ಹಾರ್ದ	107	27	ಹೃಷೀಕೇಶ	9	18
ಹಾವ	110	32	ಹೇತಿ	24	58
ಹಾಸ	104	19	ಹೇತು	63	28
ಹಾಸ್ಯ	,,	,,	ಹೇಮಂತ	57	18
ಹಾಹಾ	23	54	ಹೇಮಾದ್ರಿ	22	51
ಹಿಮ	41	19	ಹೇರಂಬ	18	39
,,	41	18	ಹೇಲಾ	110	32
ಹಿಮಸಂಹತಿ	41	18	ಹೈಮವತಿ	17	37
ಹಿಮಾನಿ	,,	,,	ಹ್ರದ	141	25
ಹಿಮಾಂಶು	39	13	ಹ್ರಾದಿನೀ	21	48
ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ	8	16	ಹ್ರೀ	106	23
ಹಿರಣ್ಯವಾಹ	146	34			

OPINIONS

“Many scholars and patriots are now working for the spread of our ancient culture by facilitating the study of Samskrit—often devising and adopting easier methods of teaching and learning Samskrit. Some are eagerly working for making Samskrit the national language of India. In Madras, experiments are being conducted to show that a good working knowledge of Samskrit can be easily acquired within a period of six months.

To facilitate the easy study of Samskrit by an average Kannadiga, Mr. G. K. Thimmannachar—a scholar of no mean status and one who has studied the language in the traditional manner under his brilliant father—Vidwan Garani Krishnacharya—and also in the University for his M. A. Degree—has edited the standard Lexicon—“*Amarakosa*”—transliterated into Kannada with the words translated into Kannada and English. He has done the work most conscientiously and carefully in a spirit of service. The addition of alphabetical index of words in the Lexicon has made the publication most useful. The editor deserves our hearty congratulations.

It is for the Kannadigas now to enable the learned Editor to bring out more useful publications for the spread of Samskrit learning and thus our culture.”

DR. A. N. NARASIMHIAH,

M.A., L.T., PH.D. (LOND.),

Principal (Retd.), Maharaja's Sanskrit College, Mysore.

“I went through the first part of your edition of the Amarakosa with great pleasure. The cultural revival which we are witnessing all over the country demands primarily a foundational knowledge of Samskrit. For this, the importance of the Amarakosa can hardly be exaggerated. This is generally realised. But we have been handicapped by the lack of a dependable edition suitable for beginners in the Kannada country. No doubt there is Rice’s edition. But this work, although laudable as a pioneer venture, suffers from several drawbacks, the principal among which is that the separated words have not been indicated. Your edition embodying as it does a better text based upon subsequent research, and giving explanations based on the available commentaries supplies a great desideratum. With your life-long experience as a teacher, you have sensed exactly where the shoe pinches, and your notes are “the thing”, neither laconic nor verbose. I feel that you have achieved in a great measure the objectives which you set before yourself in your Introduction. I can see that you have taken great pains, but that it has been a labour of love, no less than a ‘pitri tarpana’, a tribute to your learned father’s memory, and to that long line of scholarly forbears, of which you are indeed a worthy representative. I can only hope that your labours will be rewarded by the wide recognition and acceptance which it deserves”.

SRI K. GURU DUTT, I.A.S., (Retd.)

“Among the manifold blessings conferred on Independent India by its accredited father, revival of interest in the study of Samskrita as the gateway to the country’s rich cultural heritage, deserves to rank supreme. Leaders of opinion and agencies occupied with educational reforms have acknowledged it. It is highly gratifying to note that the Committee for Educational Reform in Mysore has planned a compulsory study of Samskrita in all stages of education and has thus provided for sustained application which alone ensures mastery, here as elsewhere. The Committee have, rightly as I am inclined to think, advocated that its study must commence with recitation of the slokas of Amara.”

* * * *

“The present edition of Amarakosa, indicating the places of correct stoppage, would enable a reader to spot out the gender of a noun unmistakably and foresee its declensional paradigms. The Kannada and English equivalents of each noun meet an important need. Incidentally many of the principles governing euphonic combination would also be learnt through examples.”

* * * *

“Sri Thimmannachar has rendered a timely and valuable service to the cause of Samskrita in bringing out this edition of Amara. His endeavour deserves full support and encouragement.”

SRI M. LAKSHMINARASIMHAIAH, M.A.,
Professor of Sanskrit, University of Mysore.

“I am delighted to hear that Sri G. K. Thimmannachar, M.A., B.T., is editing and publishing Namalinganusasana of Amarasimha, a famous lexicon in Samskrit. I have had the pleasure of going through the first part of the work. It is edited with transliteration, and commentary in Kannada and copious notes in English. The commentary is worthy of the subject matter, precise and clear. The meanings, interpretations and explanations given to several words bring in a vast amount of knowledge drawn from varied sources.”

“Sri Thimmannachar is a worthy son of a worthy father, Bramhasri late Vidvan Garani Vaiyakarana Krishnacharyar, a famous scholar in Samskrit and Kannada. The book edited by Sri Thimmannachar bears the stamp of a scholar who is both a ಸಹೃದಯ (sahridaya) and an ಆಚಾರ್ಯ (Acharya). He has done a great service to the people of the state by editing this famous book. The book may confidently be commended as a valuable guide for the study of Samskrit.”

SRI M. P. L. SASTRY, M.A.,
*Member, Legislative Council, University
Council and Senate, Board for Sanskrit
Education & Examinations in Mysore.*

ಎಂ. ಎ. ಸದಭೂಷಿತೈಃ ಶ್ರೀಮತ್ಪಂಡಿತಶಿರೋಮುಣಿ ಗರಣಿ ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯಾಃ
 ತ್ವಚೈಃ ಶ್ರೀಮದ್ಭಿಃ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯಾಭಿಃ ಮೈಸೂರುದೇಶೀಯಸಂಸ್ಕೃತಪಾಠ
 ಶಾಲಾ ವಿಶ್ರಾಂತನೀಕ್ಷಣಾಧಿಕಾರಿಭಿಃ ಮುದ್ರಾಪಿತಃ ಪ್ರೇಷಿತಃ ಗ್ರಂಥಃ ಅಮರಕೋಶಃ
 ಅಮರಸಿಂಹವಿರಚಿತಃ ಆಂತಂ ವ್ಯಾಖ್ಯೆ ಮಯಾ ಸುಶೀಲಿತಶ್ಚ ಯಥಾನುನೀಷಂ.
 ಅಮರಕೋಶಃ ಸಂಹಿತಾರೂಪೇಣ ವರ್ತತ ಇತಿ ಸದಜ್ಞಾನಸದಚ್ಛೇದಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನಂ
 ಚ ನ ಜ್ಞಾಯತೇ. ಯದ್ಯಪಿ ಅಮರಸುಧಾ ಭಾನುಜೀವೀಕ್ಷಿತವಿರಚಿತಾ ವರ್ತತೇ ಅತಿ
 ಪ್ರೌಢತಯಾ. ಪ್ರಥಮಂ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಜಿಜ್ಞಾಸೂನಾಂ ನೋಪಯೋಗ ಇತಿ ಸುಬದ್ಧ
 ತಯಾ, ಸದಜ್ಞಾನಸದಚ್ಛೇದಪೂರ್ವಕಂ ಆಂಗ್ಲೀಯಭಾಷಯಾ ಅರ್ಥಪ್ರದರ್ಶನಂ
 ತತ್ರ ತತ್ರ ಸ್ಥಲವಿಶೇಷೇ ತತ್ರಚ್ಛಬ್ದಪ್ರವೃತ್ತಿಸಮಿತ್ತಪ್ರದರ್ಶನಂ ಸುಬದ್ಧತಯಾ, ನ
 ಕುತ್ರಾಪಿ ನ ಕೈರ್ಮುದ್ರಾಸಿತ ಇತಿ ಅಪೂರ್ವೋಯಂ ಗ್ರಂಥಃ ಗ್ರಾಮಕೃಷ್ಣವೈದ್ಯರಸಿ
 ಸಂಗ್ರಹೀತವ್ಯ ಇತಿ ಆಪೇದಯಿತಾ.

ಪಂಡಿತರತ್ನಂ ಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ ನೆರೂರು ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯಃ
 ಮೈಸೂರು ಸಂಸ್ಥಾನ ಮಹಾಸಾಂಠರಾಲಂಕಾರಕರಣಪ್ರಧಾನಾಧ್ಯಾಪಕಸಿವತ್ತಪದವೀಕಃ.

ಶಬ್ದರತ್ನಾವಳಿಪ್ರಭೃತಿಗ್ರಂಥಸಮಾಕಾಶಂಕರ್ಮಿಣಿ ಮೈಯಾಕರಣತಲ್ಲಜ ಶ್ರೀ
 ಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯತನುಜನುಭಿಃ ಕಲ್ಯಾಣನಗರೀಸ್ವಚಾನುರಾಜೀಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತಮಹಾ
 ಪಾಠಶಾಲಾಧ್ಯಕ್ಷಪದವೀಮಲಂಕೃತವದ್ಭಿಃ ದೇವನಾಕ್ಷಾಸುಮಂಗ್ಲವಾಕ್ಯಾಂ ಚ ಕೃತಪರಿ
 ಶ್ರಮೈಃ ಶ್ರೀ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯಮಯೋದಯೈಃ ಪ್ರಕಟಿತಂ ಅಮರಕೋಶಾಭಿಧಾನಸ್ಯ
 ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾದಿಮಂ ಕಾಂಡಂ ಪರ್ಯಾಲಯಂ. ಕಾಂಡತ್ರಯಾತ್ಮಕ
 ಮಿದಂ ಪೂರ್ಣಂ ಮುದ್ರಾಪಿತಪೂರ್ವಂ ಮಹೀಶ್ವರಸಂಸ್ಥಾನಪ್ರಧಾನವಿದ್ಯಾಧಿಕಾರ
 ಸ್ಥಿತೇನ ರೈಸ್ ಮಹಾರಯೇನ, ತತೋಸ್ತುತಿಶಯಾವಹೇಷು ಕೇಚನ ನಿರ್ದಿಶ್ಯಂತೇ.
 ಕರ್ಣಾಟಕಲಿಪ್ಯೇವ ದೇವನಾಗರೀಲಿಪ್ಯಾಪಿ ಮೂಲನಿವೇಶನಂ ಸಂದಿಗ್ಧಾಂತಾನಾಂ
 ಪದಾನಾಮಂತಪ್ರದರ್ಶನಂ ಯಥಾ ೬೫ ಪತ್ರೇ 'ಚಿತ್' ಶಬ್ದಸ್ಯ ತಕಾರಾಂತತಾಯಾಃ,
 'ಸಂವಿತ್' ಶಬ್ದಸ್ಯ ದಕಾರಾಂತತಾಯಾಃ, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ತತ್ಪದ್ವಿಭಕ್ತಿಷು
 ರೂಪಭೇದಪ್ರಕಟನಂ, ಯಥಾ ೨೩ ಪತ್ರೇ 'ದಾದಾ' ಶಬ್ದಸ್ಯ ಕ್ವಚಿತ್ ಸೋದಾ
 ಹರಣಂ ಮೂಲಾರ್ಥವಿವರಣಂ, ಯಥಾ ೨೯ ಪತ್ರೇ 'ಕ್ಲೀಬೇ ಶೀಘ್ರಾದ್ಯಸತ್ಯೇಸ್ಯಾತ್
 ತ್ರಿಷ್ಟೇಷಾಂ ಭೇದ್ಯಗಾಮಿಯತ್' ಇತ್ಯಸ್ಯ ಕ್ವಚಿನ್ನೂಲೋಪಾತ್ತಪದಾರ್ಥವಿಶದೀಕರಣಂ,
 ಟಿಪ್ಪಣ್ಯಾ ಯಥಾ ೮೭ ಪತ್ರೇ ಶ್ರುತ್ಯಾದಿಶಬ್ದಾನಯವಾರ್ಥಸ್ಯ, ಪ್ರಸಂಗಿ ಕಾದಿಪದಾನಾಂ
 ಸೋದಾಹರಣಮರ್ಥಸ್ಯ ಚ ಪ್ರದರ್ಶನಂ, ೧೦೦ ಪತ್ರೇ ರಸಾದಿಪದಾಸನರೂಪಣಂ,
 ಇತ್ಯಾದಯೋತ್ರ ಸ್ಫುಟಾವಿಶೇಷಾಃ ಶಬ್ದಾರ್ಥೋಪಲಬ್ಧಿವಿವರಣಂ ನ ಕೇವಲಯಾ ಕಾರ್ಣಾ-
 ಟಿಕ್ಯಾ ಸುಲಭತಮಯಾ ಅಂಗಭಾಷಯಾಪಿ ವ್ಯರಚಿ.

ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯವಾಸ್ತ್ವಾನಂತರಂ ಭಾರತಜನತಾಯಾಂ ಗೀರ್ವಾಣಭಾಷಾಯಾಃ
ಅಧ್ಯಯನಪ್ರಚಾರಕಾದೌ ಉತ್ಸಾಹೋಂಕುರಿತಃ. ಸ ಚ ಫಲೇಗ್ರಹಿಭೂಯಾದಿತ್ಯ
ಭಿಜ್ಞಾ ಆಶೇರತೇ. ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನಸ್ಯಾಧ್ಯಯನಂ ತತ್ರ ಸುಬಯಾಸಕುರ್ಯಾತ್
ವಿವಿಧಗ್ರಂಥಾಧ್ಯಯನವಿವಶಮಾನಸಾನಾಂ ಭಾತ್ರಾಣಾಂ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಪ್ರಣಯಿನಾಂ
ಇತರಭಾಷಾವಿದಾಂ ಚ ವಿನಾಯಾಸಂ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪಾದೀನಾಮನಗತೌ ಶ್ರೀ ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾ
ಚಾರ್ಯಾಣಾಮಯಂಪ್ರಯತ್ನಃ ಮಹತ್ ಸಾಹಾಯಕಮಾಚರತಿ. ಪ್ರಥಮಮಿನ
ದ್ವಿತೀಯತೃತೀಯಾವಪಿ ಕಾಂಡೌ ಅನರ್ಯೈವ ಶೈಲ್ಯಾ ವಿನಾ ವಿಲಂಬಂ ಪ್ರಕಟೀಕೃತ್ಯ
ಗೀರ್ವಾಣವಾಣೇ ಸಮಾಸ್ವಾದನಬದ್ಧಾದರಾಣಾಂ ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾಭಿಜ್ಞಾನಾಂ ಕೃತ
ಜ್ಞತಾಭಾಜನಂ ಭೂಯಾಸುಃ ಶ್ರೀತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯಾ ಇತಿ ಸಪ್ರಮೋದಮಭಿಪ್ರೈಮಿ.

ವಿದುಷಾಂ ಅನುಚರಃ

ಪಂಡಿತರಾಜಃ ಆಸ್ಥಾನವಿದ್ವಾನ್

ವೆ. ಸು. ರಾಮಚಂದ್ರಶಾಸ್ತ್ರಿ,

ವೇದಾಂತಪ್ರಧಾನಾಧ್ಯಾಪಕಃ, ಭಾರತೀಯಗೀರ್ವಾಣ ಪ್ರೌಢವಿದ್ಯಾಭಿವರ್ಧಿಸೀ-
ಪಾಠಶಾಲಾಧ್ಯಕ್ಷರ್ದ.

‘ಅಪರೋಕ್ಷಮಿದಂ ಸಮೇಷಾಂ ಯದಮರಸಿಂಹಪ್ರಣೀತೋ ನಾಮಲಿಂಗಾನು
ಶಾಸನಾಭಿಧಃ ಕೋಶಃ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಪರಿಚಯಪರಿಶ್ರಮಸಂಪಾದನೇ ಪ್ರಧಾನಂ
ಸಾಧನಮಿತಿ. ಅಂತರೇಣ ಕೋರಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸಹಾಯಮಸಾಧ್ಯಂ ಕವಿನಚಸಾಮರ್ಥ
ವಿಜ್ಞಾನಂ, ದುಃಶಕೋಸ್ಯಾಂ ಭಾಷಾಯಾಮಸ್ಯಲಿತೋ ವ್ಯವಹಾರಶ್ಚ. ಸತ್ತ್ವವಿ ಮುದ್ರಿ
ತೇಷ್ಟನೇಕೇಷು ಕೋರಪುಸ್ತಕೇಷು ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಲಿಪಿಪರಿಚಯರಹಿತಾನಾಮಪ್ಯಪ
ಯೋಗಾಯ ಸಂಸ್ಕೃತಕರ್ಣಾಟಕಲಿಪ್ಯೋಮುಪದ್ರಯಿತ್ವಾ ಸುಸುಷ್ಕೃತಯಾ ಸರಣ್ಯಾ
ಕೋರಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಕಾಂಡಭಾಗಂ ಪ್ರಕಾಶಿತವತಾಂ ಶ್ರೀಮತಾಂ ಎಮ್.ಎ.,ಬಿ.ಟಿ.
ಇತ್ಯುಪಾಭಿಭಾಷಾಂ ಚಿ. ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯಾಣಾಮುದ್ಯಮಃ ಕಾಮಮಭಿನಂದ
ನೀಯಃ. ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಭಾಷ್ಯಸಕುತೂಹಲಿನಾಂ ಸುಖಬೋಧಾಯ ಪ್ರತಿಪದಂ ಅಂಗ್ಲ
ಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾಭಾಷ್ಯಮರ್ಥವಿವರಣೇನ, ತತ್ರ ಕ್ಲಿಷ್ಟಾನಾಂ ಶಬ್ದಾನಾಂ ಸ್ವರೂಪ
ಪ್ರತಿಪಾದನೇನ, ಲಿಂಗಸೂಚನಾಯ ಚಿಹ್ನವಿಧಾನೇನ ಚ ಬಾಲಾನಾಂ ಸೌಲಭ್ಯಂ ಕಲ್ಪ
ಯದ್ವಿಃ ಅಧ್ಯಾಪಕಾನಾಂ ಕ್ಲೇಶಂ ಚ ಶಿಫಲಯದ್ವಿಃ ಪ್ರಕಾಶಕೈರೇತೈಃ ನೂನಂ ಬಹುಪ
ಕೃತೋ ವಿದ್ಯಾಪ್ರಣಯಿಲೋಕಃ. ಅಂಗ್ಲಕರ್ಣಾಟಕಭಾಷಾಮಾತ್ರಪರಿಚಯವಾನಪಿ
ಪುಸ್ತಕಸ್ಯಾಸ್ಯ ಸಹಾಯೇನ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಯಾಂ ಪರಿಶ್ರಮಂ ಸಂಪಾದಯಿತುಂ
ಕವಿನಚಸಾಮಭಿಪ್ರಾಯಂ ಸಮ್ಯಗ್ದೇದಿತುಂ, ಅಸ್ತಲಿತಂ ಶಬ್ದರೂಪಾಣಿ ಪ್ರಯೋಕ್ತುಂ
ಚ ಪ್ರಭವತೀತ್ಯತ್ರ ನ ಕೋಪಿ ಸಂಶಯಃ. ರಮಣೀಯಾಃ ಪತ್ರಾಣಿ ಕಮನೀಯಾನ್ಯಕ್ಷರ
ಮುದ್ರಣಾಃ ನಿರವದ್ಯಾ ಚ ಪರಿಷ್ಕರಣೀತಿರತ್ರಪುಸ್ತಕ ಇತಿ ಮಹಾನುತ್ಸಾಹೋ
ಗ್ರಾಹಕಜನಸ್ಯ.

ಶಬ್ದರತ್ನಾವಲಿ, ಧಾತುರೂಪಾವಲಿಶ್ವೇತಿ ಪ್ರಸ್ತುತಸ್ಯ ಪ್ರಕಾಶನೇನ ಬಹುಪಕೃತ
ವತಾಂ ವೈಯಾಕರಣವಿದುಷಾಮಾಸ್ಥಾನಮಹಾವಿದ್ವಾನ್ನಿತಿ ಬಿರುವಭಾಜಾಂ ಶ್ರೀಮತಾಂ
ಗರಣಿಕೃಷ್ಣಾಚಾರ್ಯಾಣಾಂ ತನೂಜನ್ಮನಾಮೇಷಾಂ ಕೋಶಪ್ರಕಾಶಕಾನಾಮುಪಕೃತ್ಯ
ದೈವಮಃ ಕುಲಕ್ರಮಾಗತಂಸ ಯಜ್ಞನ್ಮಾನಂ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾವೃದ್ಧಿಪ್ರಣಯಮಭಿವ್ಯಂಶತಿ.
ಏವಮೇವ ಅವಶಿಷ್ಟಸ್ಯ ಕಾಂಡವ್ಯಯಸ್ಯಾಚಿರಾತ್ ಪ್ರಕಾಶಃ ಪ್ರಕಾಶಕೈರೇತೈಃ ವಿಧೀ
ಯತ ಇತಿ ನಿವೃತ್ತಸಿಮಿ. ಅಧ್ಯೇತ್ಯಾಣಾಮಧ್ಯಾಪಕಾನಾಂ ಚ ಉಪಕಾರಕಸ್ಯಾಸ್ಯ ಪ್ರಸ್ತುತಸ್ಯ
ಪಾಠಶಾಲಾಸು ಪಠ್ಯಪ್ರಸ್ತುತತ್ವೇನ ಪರಿಗ್ರಹಃ ಆವಶ್ಯಕ ಇತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಮಿ.

ನು. ಸೋ. ತಿರುನಾರಣಯ್ಯಂಗಾರ್,

ವ್ಯಾಕರಣತರ್ಕವಿದ್ವಾನ್ ಆಸ್ಥಾನವಿದ್ವಾನ್ ವಿಶ್ರಾಂತವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಧಾನಾಧ್ಯಾಪಕಃ
ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಪಾಠಶಾಲಾ, ಬೆಂಗಳೂರು.

ಇದು ಖಲು ಶಬ್ದಕೋಶಃ ಸಂಸ್ಕೃತವಾಣೀಮುಧಿಜಿಗಾಂಸಮಾನಾನಾಂ ಛಾತ್ರಾಣಾಂ
ನಾರಿವ ಮಹಾನದೀಂ ತೀರ್ಮೂಲಾಂ ಮಹತ್ ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾರಚಯತಿ. ನ
ಕೇವಲಂ ಛಾತ್ರಾಣಾಂ, ವಿದುಷಾಮುಪಿ ಕಾವ್ಯನಿರ್ಮಾಣವ್ಯಾಖ್ಯಾನಪ್ರಣಯನಾದಿಷು
ವಿನಾ ಶಬ್ದಕೋಶಂ ಹಸ್ತಾವಲಂಬಂ ಕಥಂ ವಾ ಗುಃ ಕುಂಠಿತಾ ನ ಭವೇತ್? ವಿಶ್ವ-
ಮೇದಿನ್ಯಾದಿಷು ಕೋಶಗ್ರಂಥೇಷು ಸತ್ಪ್ಲವಿಸಿ, ನಾಮುಲಿಂಗಾನುಶಾಸನನಾಮಾಯಂ
ಶಬ್ದಕೋಶಃ ಸರ್ವೈರಪಿ ಸಂಸ್ಕೃತಪ್ರಣಯಿಭಿಃ ಬಾಲ್ಯೈಃ ವೃದ್ಧೈಶ್ಚ ಚಿರಾತ್ ಕಂಠಸ್ಥೀ
ಕ್ರಿಯಮಾಣಃ ಸ್ವಸ್ಯ ಮೂರ್ಧನ್ಯತ್ವಂ ಬಹೂನಯುಕ್ತತ್ವಂ ಚ ಸ್ಫುಟಿಸೂವಿಷ್ಕರೋತಿ.
ಮಲ್ಲಿನಾಥಾದಿಭಿಶ್ಚ ಮಹಾಸೂರಿಭಿಶ್ಚ ಪ್ರಾಮಾಣ್ಯಂ ಸ್ಪಷ್ಟಮಂಗೀಕೃತಂ. ತ್ರಿಕಾಂಡಾತ್ಮ
ಕಸ್ಯ ಚಾಸ್ಯಕೋಶಸ್ಯ ಪ್ರಥಮಕಾಂಡಮಿದಾಢೀಂ ಶ್ರೀಮದ್ಭಿಃ ಜಿ. ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯ
ಮಹೋದಯೈಃ ಎಂ. ಎ., ಬಿ. ಟಿ. ಬಿರುವಾಂಕಿಶೈಃ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಯಾಂ ಕೃತಭೂರಿ-
ಪರಿಶ್ರಮೈಃ ಸಂಮುದ್ರ್ಯ ಪ್ರಾಕಾರ್ಯಮನಾಯಿ. ಬಾಲಾಸಾಂ ಸುಖಬೋಧಾಯ ಮುದ್ರಾ
ಪಿತೇಷ್ವಿನ್ ಗ್ರಂಥೇ ವರ್ಣವಿನ್ಯಾಸಃ ಸುಖೇನ ಚಾಕ್ಷುಷೋ ಭವತಿ. ಛಾತ್ರಾಣಾಂ ಸುಖ-
ಪಾಠಾಯ ಕರ್ಣಾಟಕಲಿಪ್ಯಾ ಸರ್ವೇ ಶ್ಲೋಕಾ ಅನೂದಿತಾಃ. ಪದವಿಭಾಗಾದಿಕಂ
ಸಮ್ಯಕ್ ಪ್ರದರ್ಶಿತಮ್. ವ್ಯಾಕರಣಸಂಬಂಧಿನೋಽಪಿ ವಿಷಯಾಃ ಸಂಕ್ಷೇಪೇಣನಿರೂ
ಪಿತಾಃ. ಅಮರಸುಧಾದಿವ್ಯಾಖ್ಯಾನಾನಿ ಪರಿಶೀಲ್ಯ ಸಂಯೋಜಿತಾಃ ಟಿಪ್ಪಣ್ಯಃ ಗ್ರಂಥಸ್ಯಾಸ್ಯ
ಉಪಯುಕ್ತತಾಂ ವರ್ಧಯಂತಿ. ಏವಂ ರೀತ್ಯಾ ಪರಿಷ್ಕೃತಸ್ಯ ಅಮರಕೋಶಸ್ಯ ಅವಶ್ಯ
ಕತಾ ಚಿರಾದಾಸೀತ್. ಏತಾಮಾವಶ್ಯಕತಾಂ ಪೂರಯಂತಃ ಮಹೋದಯಾ ಇಮೇ
ಸಮೇಷಾಂ ಗೀರ್ವಾಣವಾಣೀಪ್ರಣಯಿನಾಮುಭಿನಂದನಾನ್ಯಹಂತಿ. ಗ್ರಂಥೋಽಯಂ
ಸಾದರಮಶೇಷೈರಪಿ ವಿಶೇಷದರ್ಶಿಭಿರ್ಜನೈಃ ಸಂಗೃಹ್ಯತೇಇತ್ಯಸ್ತಿ ಮೇ ದೃಢೋ ವಿಶ್ವಾಸಃ.

ಸಾಹಿತ್ಯ-ವ್ಯಾಕರಣವಿದ್ವಾನ್, ಕನ್ನಡವಿದ್ವಾನ್

ಶ್ರೀ ನಡಹಳ್ಳಿ ರಂಗನಾಥಶರ್ಮಾ,

ವ್ಯಾಕರಣೋಪಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕಃ, ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮಹಾಪಾಠಶಾಲಾ,
ಬೆಂಗಳೂರು.

